فهرست

نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش

تألیف

احمد منزوی

جلد اول

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

فهرست

نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش

تألیف

احمد منزوی

جلد اوّل

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

شمارهٔ ۴۲

گنجینهٔ فهرست و کتابشناسی ۶

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

شناسنامه این کتاب

نام	:	فهرست نسخه های خطی کتابخانهٔ گنج بخش جلد اول
مؤلف	:	احمد منزوی
سخن مدیر	:	دکتر مهدی غروی مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
ناشر	:	مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان — اسلام آباد
چاپ	:	جدید اردو تائپ پریس ، لاهور
تعداد	:	۱۰۰۰ مجلد
قطع و صفحه	:	۲۴ × ۱۷ سانتیمتر
کاغذ	:	
خوشنویسی	:	سید انور حسین نفیس رقم ، لاهور
صحافی و تجلید	:	جدید اردو تائپ پریس ، لاهور
تاریخ چاپ و انتشار	:	آذر ماه ۱۳۵۷خ ، ۱۳۹۸ه.ق. و ۱۹۷۸م
محل فروش	:	المعارف ، شارع گنج بخش ، لاهور
بهاء	:	۶۰ روپیه پاکستانی

بنام خداوند بخشندهٔ مهربان

مردم ایران و ساکنان سرزمینهای باختری شبه قاره ، پاکستان کنونی ، هزاران سال است که باهم روابط فرهنگی و تمدنی دارند ، این رابطه که برصفا ، همکاری و همدردی استوار است از نخستین سده های تاریخ مدون و معلوم بشری آغاز گردید ، اما با طلوع آفتاب اسلام درین سرزمینها ، از یک شکوفائی و خضارت خاص بهرمند گردید ، خضارتی که هنوز هم وجود دارد وبا ظهور کشور و دولت نو بنیاد پاکستان مستحکم شد و گسترش یافت .

دوستی ما درین منطقه از جهان بسیار مهم و پرمعناست و برای حفظ این دوستی و اتحاد ، هیچ عاملی چون فرهنگ مهم و استوار نیست و ما برای استواری بیشتر این روابط باید به پژوهش بیشتر بپردازیم و برای استحصال این پژوهش ژرف ، نخستین عامل ثبت و ضبط آن گنجینه هائی است که به آن میراث مشترک نام داده ایم .

مرکز ما تنها چند سال است که کار خود را آغاز کرده ، و بیش از هشت سال عمر ندارد ، برمبنای همین هدف تأسیس یافته و باجرای برنامه های موثر و مهم خود پرداخته است . وجود کلمه فارسی در عنوان مرکز به آن معناست که فارسی جوهر اصلی این روابط دوستانهٔ مستحکم و این خمیر مایه اصیل فرهنگ قاره ای و منطقه ای است ، زبانی که در قرنهای گذشته زبان علم و ادب و هنر و تجارت و صنعت بود ، زبانی که درین سرزمینها بیش از زاد گاهش خواهان و دوستدار داشت . زبانی کد بااارائه و گسترش آئین اسلام ، مهترین مظهر فرهنگی و تمدنی پاکستان و پیوند ناگستنی داشته است . امروز هم در پاکستان زبان فارسی خواهان بسیار دارد و در بیشتر دبیرستانها و همهٔ دانشگاهها و مدارس عالیه آن تدریس می گردد .

فهرستنگاری ، یعنی معرفی و ارائه سیاهه ای جامع از نسخ خطی موجود در پاکستان ، یکی از برنامه های اساسی وزیر بنائی مرکز ماست .

هفت سال پیش ، نخستین کتاب مرکز تحقیقات فارسی انتشار یافت ، این کتاب جلد یکم فهرست نسخه های خطی کتابخانه گنج بخش بود .

دکتر جعفری در پایان سخن مدیر در باب این کتاب چنین نوشت .

ما خود اعتراف می کنیم کد این کاری است که توانسته ایم نه آن که خواسته ایم

دو جلد دیگر ازین مجموعه رانیز مرکز تحقیقات در سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۵۵ طبع و نشر کرد و آقای محمد حسین تسبیحی کتابدار مومن وسخت کوش مرکز تحقیقات ، مؤلف این کتابها ، در پایان ماموریت خویش دستنویس دو مجلد دیگر را نیز آمادهٔ چاپ ساخته بود ، اما مرکز تحقیقات با واقع بینی و حقیقت گرایی خاصی که هر مؤسسه علمی فرهنگی باید در سالهای نخستین تاسیس داشته باشد مصمم شد که روال کار فهرست نگاری خود را تغیر دهد . . . در همانسال استاد احمد منزوی با کوله باری و دور بینی به سیاحت مشرق آمده بود ، در حقیقت همانگونه که غزالی از نظامیه بغداد رو گردان شد و به سیاحت مغرب رفت ، منزوی هم از فرط خستگی و گرفتگی ، به مشرق روی آورده بود . در اسلام آباد دکتر جعفری با منزوی که سراسر افغانستان و پاکستان را سیاحت کرده بود و می خواست از پاکستان به هند برود دیدار کرد و درین دیدار بود که استاد کتابشناس تصمیم بزرگ خود را گرفت ، کوله بار را به زمین گذاشت و به دکتر جعفری قول داد که باکار شبانه روزی خود فهرست نسخ خطی کتابخانهٔ گنج بخش را تهیه کند ، فهرستی که معرف کامل این گنجینهٔ بزرگ فرهنگی باشد .

اکنون پس از یکسال و چند ماه نخستین بخش از ثمرهٔ این کار سنگین مداوم را عرضه می کنیم و امیدواریم که بتدریج و باهمکاری همهٔ کارکنان مرکز تحقیقات تمام مجلدات این فهرست . . . ٤ صفحه ای را طبع و نشر کنیم و در راه انجام این کار بزرگ سرمایه اصلی ما چیزی جز همت عالی و صفا و یکرنگی نیست و این بیت حافظ را زمزمه می کنیم که زبان حال ماست :

ذره را تا نبود همت عالی حافظ
طالب چشمهٔ خورشید درخشان نشود

مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
سید مهدی غروی

راهنما

از راهی دور و قلبی نزدیک

به همسرِ عزیزم خ. جاویدی.

در آستانهٔ سی امین سالگردِ ما

اسلام آباد ۰ ۱ ۰ م

پیشگفتار

۱- کتابخانهٔ گنج بخش :

در تاریخ یکم آبان ماه هزار و سیصد و پنجاه خورشیدی ، موافقتنامه ای میان دو دولت ایران و پاکستان به امضاء رسید که طبق آن «مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان» برای بررسی وپژوهش در زبان و ادبیات فارسی ایران و پاکستان ، در پاکستان تأسیس شد. حتی پیش از تصویب آن پیمان نامه ، آقای دکتر علی اکبر جعفری نخستین مدیر مرکز تحقیقات آغاز بکار کرده بودند و نخستین اقدام ایشان تأسیس کتابخانهٔ مرکز تحقیقات بود.

کتابخانه به بزرگداشت ابو الحسن علی بن عثمان هجویری غزنوی (م ۴۶۵ه‍.ق/م - ۱۰۷۳م) نگارندهٔ «کشف المحجوب»، معروف به داتا گنج بخش بنام کتابخانهٔ گنج بخش نام گذاری شد. و از همان آغاز کتابخانه در دو بخش کتابهای چاپی و خطی بنیاد نهاده شد. هسته اولیهٔ کتابهای چاپی از کتابهای اهدایی مراکز علمی و فرهنگی ایران وجود آمد ، اما نسخه های خطی کتابخانه از بازار کتاب پاکستان خریداری شده است.

اکنون که این فهرست به زیر چاپ است ، شمارهٔ مجلدات کتابهای چاپی این کتابخانه ۱۲۴۰۴ و مجلدات نسخه های خطی به ۸۰۸۰ نسخه رسیده است.

صیمیانه می گویم ، که نمی توان دربارهٔ مرکز تحقیقات و کتابخانهٔ گنج بخش سخن گفت و از دو تن یاد نکرد ، آقای دکتر علی اکبر جعفری در مقام نخستین مدیر مرکز تحقیقات و خدماتشان در تمام سطوح، که بیرون از «پیشگفتار» است. و آقای محمد حسین تسبیحی مرد فاضل و مؤمن و پرکار، که در گرد آوری

نسخه های خطی رنج فراوان کشیده ، و در فهرست نگاری برای این کتابخانه پیشگام بوده اند.

کتابخانهٔ گنج بخش دارای نسخه های نایاب و کمیاب بسیاری ست ، همین بسیاری ، و نیز امتیازات دیگری که یک نسخه را ارزشمند می سازد (چه بسا نسخه ای منحصر باشد ولی ارزش چندانی نداشته باشد ، و یا بر عکس ، به علت قدمت و کیفیت آن ، آنرا ممتاز گرداند ، و از اینگونه است نسخه های هنری) ، این دلایل مجال نمی گذارد که ما اینجا برای نمونه ، نسخه هایی را به نام «بهترین» ها نشان دهیم. اصولا ذوق وسلیقه و دیدی که هر گروه از پژوهندگان به موضوع خاص مورد پژوهش خود دارد ، ایجاب می کند از آوردن نام کتابهای ممتاز خود داری کنم. و این را به عهدهٔ خود ایشان بگذارم ، که هر گروهی بخش مورد نظر خود را ازاین فهرست تورق کنند.

ولی آنچه بطور قطع می توان گفت. اینست که کتابخانهٔ گنج بخش دارای نسخه های نایاب و کمیاب ارزشمند بسیاری ست که از خراسان بزرگ و ماوراء النهر به شبه قاره آمده اند ، و یا آثاری که در همین سر زمین به وجود آمده اند ، که در ردیف گرانبها ترین آثار شرق به حساب می آیند و می توانند مؤسسان و گرد آورندگان و خادمان امروزی مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان به آنها افتخار کنند.

خدمتی که انجام گرفته و دنبال می شود، تنها محدود به گرد آوری «بهترین» ها و بالا بردن ارزش مادی و غنای ظاهری کتابخانه نبوده است. مرکز تحقیقات کوشیده است که نسخه های خطی فارسی درجهٔ دوم را که بیشتر در معرض انهدام و نابودی بوده‌اند ، از آسیب باران و سیل و موریانه برهاند، و در جای نسبتاً امنی نگهداری کند. نسخه های هنری همه جا اعتبار دارند و «موزه نشین» های «خوشبختی» هستند که در موزه های جهان حتی نظر هر تماشاچی متوسطی را به خود جلب می کنند، اما همهٔ آثار فارسی پاکستان که زیبا و آرایش کرده نیستند.

بیشتر نسخه های در حال نابودی، متون ادبی ، عرفانی و دیوانها و بویژه کتابهای درسی مکتب خانه ها ومدارس قدیمهٔ شبه قاره هستند. نسخه هایی با حواشی

طلبگی، که چهرهٔ چروکیدهٔ آنها حکایت از خدماتی می کند که به فرهنگ مشترک دو ملت همسایه ایران و پاکستان کرده اند، و اسنادی هستند از اینکه تا همین نزدیکهای روزگار ما، زبان فارسی زبان درسی در شبه قاره بوده است.

شمار ٤٧ نسخه از «مواهب علیه» ی کاشفی، که در واقع ترجمهٔ قرآن است، یا قرآن است به زبان فارسی، و اینکه از نسخه‌های قرآن کریم در این کتابخانه ٦٢ نسخه آن با زیرنویس به زبان فارسی‌ست نشان می‌دهدکه مردم این سرزمین قرآن را به زبان فارسی آموختند، و آیین اسلام نه با لشکرکشی عربان و یا سلطان محمود، بلکه بر بالهای زبان فارسی از خراسان بزرگ بدین سر زمین راه یافته است.

شمار نصابهای عربی به فارسی، ساختهٔ فراهی و یادیگر نصابهای ایرانی و به ویژه نصابهای ساخت شبه قاره نشانهٔ آن است که مردم اینجا زبان عربی را از راه زبان فارسی آموخته اند.

شمار نصابهای فارسی - پنجابی و دیگر زبانهای محلی، نشان دهندهٔ کوششی است که معلمان و فاضلان گذشتهٔ این سرزمین در گسترش زبان فارسی میان هم-میهنان خود انجام داده اند. آنان با آموزش زبان فارسی به محصلان، دروازه های دانش و هنر آنروزه را به‌روی آنان می گشوده اند، که این، جایگاه بلند زبان فارسی را در شبه قاره به ما نشان می دهد.

کتابهایی که در موضوع نامه نگاری نوشته شده اند[1] کتابهای که وسیلهٔ آموزش دبیران و مستوفیان و دیوان سالاران بوده‌اند، و شمار و تنوع آنها، چهرهٔ دیگر گسترش زبان فارسی در این سر زمین را نشان می دهند. در دستگاه شاهان و امیران و حتی به روزگار انگلیسها، کسانی کار دبیری می یافتند که به زبان فارسی تسلط داشته اند.

در بخش «فلسفهٔ عملی» به رساله هایی به این نامها بر می خورید: آداب آهنگران، آداب بافندگان، آداب تفنگچیان، آداب تیر اندازی و کمانداری،

۱- در بخش «نامه نگاری» این فهرست هشتاد و نه کتاب با دویست هفتاد و پنج نسخه در موضوع نامه نگاری نشان داده شده است، بد نیست افزوده شود در بخش عربی و زبانهای محلی‌این سر زمین حتی یک رساله در این موضوع نمی یابیم.

آداب حجامان ، آداب درویشی (متعدد) ، آداب زین کردن و سواری اسب ، آداب سپاهیگری ، آداب سر تراشی ، آداب سقایی ، آداب کفش دوزان ، آداب مرید و مریدی (متعدد).

یک فرمانده انگلیسی برای سر کشی به ابواب جمعی و انجام برخی کارهای اداری و سیاسی خود، به ایلات شبه قاره سفر می کند ، و سفرنامهٔ خود را به زبان فارسی می نگارد.[1]

کارخانه داری ، در اوایل همین سدهٔ چهاردهم ، دفتر دخل و خرج و شمار کارگران خود را به زبان فارسی می نویسد[2].

قانون مالیاتها مصوبهٔ ۱۸۲٤م. برای شبه قاره، که قوانین پیشین را اصلاح می کند ، با سیاههٔ مالیاتها که به زبان فارسی تدوین شده است[3].

و می دانیم زبان فارسی در زمینهٔ نثرهای ادبی و داستان پردازی از شعر ضعیف تر است ، و با وجود این در بخش داستانهای فارسی این فهرست به نام نود داستان در دویست و سی نسخه بر می‌خورید. که نشان می‌دهند مردم این سرزمین ساعتهای فراغت خود را با خواندن و شنیدن چه داستانهایی می‌گذرانیدند.

دیوانها ، منظومه ها ، کتابهای عرفانی و اخلاق ، داستانهای سرگرم کننده و آموزنده ، همه و همهٔ اینها را ، نباید تنها از دید «نایابی» و «کمیابی» و آرایشهای هنری ارزیابی کرد، و یا اینکه با نثر و نظم رایج در ایران تا چه پایه تطابق دارند.

و بدینگونه کتابخانهٔ گنج بخش نه تنها کتابهای نایاب و کمیاب و نسخه های هنری ارزشمندی را گرد آوری کرده است ، بلکه «بهترین» های تازه ای را کشف کرده و در گنجینه های خود گرد آورده است ، که از نظر ملی ما و ملت دوست ما پاکستان ارزش ویژه ای دارند. که حقا می بایست گفت مآثر پاکستان و مفاخر ایران هستند و بی اغراق می توان گفت مؤسسهٔ ما ، مرکزی

۲- نسخهٔ شمارهٔ   این کتابخانه.

۳- نسخهٔ شمارهٔ ٤٨٥٦ این کتابخانه.

٤- نسخهٔ شمارهٔ ٦١١٢ این کتابخانه.

برای پاکستان شناسی شده است ، که دوستداران فرهنگ پاکستان را ، در پژوهشهایشان یاری می کند.

۲- روش بکار بسته در این فهرست :

مانند هر کس دیگر ، نخست متن نسخه مورد بررسی قرار گرفته است ، پس از آن که نام کتاب و نگارنده ، مجملاً شناخته شد ، به فهرستها و منابع کتابشناسی مراجعه کرده ، نتایج بدست آمدهٔ خود را با آن مآخذ سنجیده ، پس از اطمینان نسبی بر آگیهایم آنرا ثبت کرده ام.

از نظر من کافی نیست «که هر نسخه ای را بوسیلهٔ خود آن نسخه بشناسانیم» زیرا که تجربه نشان داده است ، که تنها با یافتن نام کتاب و نگارنده در دیباجه کافی نیست ، که نسخه ای را شناخته شده تلقی کنیم ، چه بسیاری از کتابها را می شناسید که کسانی نام خود را بجای نام نگارندهٔ واقعی قرار داده اند و با تغیر نام کتاب و مؤلف کتابی را بنام خود ساخته اند. و یا بسیاری از مریدان نادان این «خدمت» را نسبت به پیرو مراد خود انجام داده اند.

من معتقد نیستم که «نقل مطالب و مندرجات دیگر کتب و فهارس مفید نیست» من تصور نمی کنم کسی از همکاران تایید کرده باشد ، که نام کتاب را از «عطف» نسخه و یا صفحهٔ عنوان برداشته و دست بالا از دیباجه گرفته و دیگر مطالب را از روی دیگر فهرستها نقل توان کرد. سخن بر سر این نیست که بایستی «بین الدفتین» مورد بررسی قرار گیرد و یا نه ، و یا اینکه بررسی نسخه اهمیت دست دوم را دارد ، واصل گفتهٔ پیشینیان است. درسی که من از پدر بزرگوارم و استادان خود فرا گرفته ام شک و تردید روی ظواهر نسخه است. بایستی آگهی های بدست آمده از نسخه ، از سوی منابع کتابشناسی تأیید شود، و یا تکمیل گردد.

ما می دانیم که بعضی کتابها به نامهای گوناگون در فهرستها ذکر شده اند، یا کتابی بنام چند تن آمده است ، که یکی بوده اند. و یا شمار فصول و ابواب آنها چنان مختلف یاد شده که خواننده را در آنکه یک کتاب باشند به تردید وامیدارد.

گذشته از دزدیهایی که در گذشته انجام گرفته است، نسخه نویسان کم سواد نیز نام نگارندگان را تحریف کرده‌اند، و نسخه نویس بعدی تحریف در تحریف کرده نام دیگری از نگارنده ساخته شده است. در اینگونه موارد منابع کتابشناسی و مآخذ دیگر هستند که به یاری ما می آیند و ما را از لغزش باز می دارند. و نیز تاکید می کنم، سخن بر سر این نیست که نام کتاب و یا نام نگارنده و یا مشخصات دیگر را، که در نسخه آمده است می توان نادیده گرفت، و بدان اشاره نکرد، و نام درست را از منابع بجای آن قرارداد. بلکه منظور این است که پس از مراجعه به مآخذ در می یابیم که نسخهٔ ما نام و نشانی دیگر دارد، و ما این ویژگیها را بایستی یادداشت کنیم و پیوند نسخه را به شاخهٔ «مادر» محکم کنیم، وگرنه کتابی را با نام ساختگی در فضای تاریک تنها و بیکس رهها کرده ایم.

و نیز دیده شده است، که تاریخ نگارش یک کتاب در فهرستها گوناگون آمده است، پس از مراجعه در می‌یابیم که یکی تاریخ آغاز بکار و دیگری تاریخ انجام است، و یا تاریخ هیچ کدام نیست، تاریخی ست که به مناسبتی در دیباجه آمده است. و مآخذ کتابشناسی در اینگونه موارد هشدار دهنده هستند. و از آن گذشته آنچه که مورد استناد من است، این است که تاریخها در نسخه ها یکسان نیامده اند، و بایستی پس از مراجعه به مآخذ اینگونه موارد قید شود که نسخه حاضر تاریخ خاصی دارد، و اگر این تذکر داده نشود، مراجعه کننده اطمینان نمی یابد که تاریخ یاد شده صحیح است و یا یک غلط چاپی می باشد. و نیز دیده شده است، که فهرست فصول و ابواب یک کتاب در فهرستها گوناگون آمده است، و دانسته نمی شود که این اختلاف غلط چاپی ست و یا نشانی درستی از نسخه است، اگر فهرست نگار به منابع دیگر مراجعه کرده بود، و متذکر می شد که تعداد بخشهای نسخه حاضر چنین است نگرانی پایان می یافت.

مراجعه به مآخذ کتابشناسی به توجه فهرست نگار می افزاید به او هشدار می دهد، و از لغزشهایش می کاهد، مراجعه به مآخذ کتابشناسی وقت گیر هست، دشوار هست، ولی درست و بجاست. و من کوشیده ام تا آنجا که در امکانم بوده است. «بین الدفتین» را به مراجعه به منابع کتابشناسی بشناسانم.

و این ناچیز ، در فراهم آوردن این فهرست ، نه روش بررسی «بین الدفتین» و «ترک ماسواه» را بکار بسته ام ، و نه به نوشتهٔ همکارمان مراجعه کننده را به «جابلسا و جا بلقا» فرستاده ام ، و نه خود را شایسته آن می دانم که به همکارانم درس فهرست نگاری بدهم، من در اینجا روشی را که در تهیهٔ این فهرست بکار رفته است نوشتم.

۳- چگونگی این فهرست :

کتابخانهٔ گنج بخش تا این تاریخ (مهر ماه ۱۳۵۷ خ) چنانکه گفته شد ، دارای ۸۰۸۰ مجلد کتاب خطی ست ، که با احتساب مجموعه ها ، پیش بینی می شود ، پیرامون بیست هزار کتاب و رساله باشد. و این فهرست که اکنون در دست شماست همهٔ آنها را در بردارد. و برای سهولت در امر مراجعه کنندگان و یک دست بودن فهرست ، سه جلد فهرست آقای محمد حسین تسبیحی را نیز در بر گرفته است.

این فهرست در سه قسمت فارسی ، عربی و زبانهای محلی پاکستان می باشد. و هر یک بر حسب موضوعی فراهم آمده است. تا هر محققی که در یکی ازین رشته ها پژوهش می کند ، و یا کتاب خاصی را دنبال می کند ، تنها یک بخش را تورق کند.

هر بخش از علوم به ترتیب الفبایی تهیه شده است - تا آسانتر به کتاب مورد نظر دست یابی شود.

برای هر چند بخش از یک گروه (مثلاً : تفسیر ، تجوید ، کلیات علوم قرآنی) فهرست مولفان جداگانه ای ساختم ، تا بشود از هر مجلد فهرست مستقلاً استفاده کرد. و در پایان کتاب ، فهرست راهنمای الفبایی نام کتابها ، و نیز نام نگارندگان و کسان یکجا آورده خواهد شد.

محتویات کتابخانه گنج بخش، نمونه ای ست از کتابهای موجود در پاکستان، و این نسخه ها مشتی ست از خروار. و با شماره گذاری برای عنوانها و برای نسخه ها، کیفیت و کمیت کتابهای موجود در پاکستان را تا اندازه ای نشان داده ام.

اگر شناسایی یک کتاب کامل باشد. نخست نام کتاب ، نگارنده ، سال نگارش

مهد الیه و شمارهٔ فصول و ابواب ، و سر آغاز کتاب آورده شده است. سپس مراجع ، و در پایان نسخه های آن به ترتیب تاریخ نوشتن و یا سدهٔ نزدیک ، بدنبال یک دیگر آورده شده اند.

چون بیشتر این کتابها ساختهٔ شبه قاره است و در فهرستهای ایرانی کمتر شناسانده شده اند ، در کتابشناسی آنها کمی پر حرف شده است ، فهرست بابها و فصول به صورت کوتاه شده ای آورده شده اند. و از این گروه گذشته با بسیاری از کتابهای ایرانی که بارها چاپ شده اند ، نیز به همانگونه رفتار شده است. ضمن پوزش خواهی عرض می کنم من دست اندرکار آماده ساختن «فهرست جامع نسخه های خطی فارسی در پاکستان» هستم ، که فهرست نگاران مرکز تحقیقات زبان فارسی ایران و پاکستان ، در همهٔ این سر زمین بزرگ ، در شهرها و دیها بکار فهرست برداری از نسخه های فارسی فهرست نشده مشغول هستند ، ما تاکنون پیرامون پانزده هزار نسخه شناخته و رده بندی کرده ایم. درمیان برگه های رسیده به مرکز، بسیاری از نسخه ها بنام «کتاب ناشناخته» و یا نگارنده «ناشناس» بوده و هست ، که شناسایی آن نسخه‌ها تنها از راه نشانیهائی است که فهرست نگاران به ما می دهند ، و عنصر اصلی نشانیها همین فهرست بابها و فصلهاست. و برای من امکان نداشت ، عمر من کفاف نمی دهد، که برای شناسایی هر «ناشناخته» به مقابلهٔ آن با نسخهٔ چاپی (اگر در دسترس باشد) بپردازم و یا به فهرستهایی مراجعه کنم که بیشتر در دسترس من نیست. زحمتی ست که کشید، ام آن را به این ببخشید.

اما در کتابهای عربی ، که این دلایل درکار نبود ، به اختصار ، تنها نام کتاب و نگارنده و گاهی تاریخ نگارش ، و سر آغاز کتاب آورده شده است.

در نسخه شناسی ، پس از شمارهٔ قفسهٔ کتاب ، نوع خط ، نام نویسنده ، و اگر برای کسی نوشته نام او ، جایی که در آنجا نوشته ، تاریخ و یا تاریخ نزدیک ، آغاز نسخه ، آرایشها ، شمار صفحه‌ها را یاد کرده‌ام. در نسخه شناسی از نشان دادن اندازهٔ بیرونی و درونی و شمار سطرها ، و از همه مهمتر از خواندن یادداشتها و مهرها خود داری کردم ، چه با تمام اهمیتی که این آگاهیها دارند ، ولی وقت گیر بودند ، و من بنده هدف دیگر داشتم ، شناساندن

نسخه های نگاهداری شده در کتابخانه که چه هستند، و فراهم ساختن زمینه ای برای «فهرست جامع پاکستان».

چون فهرست موضوعی بود، مجموعه ها را تفکیک کردم، و هر رساله را در موضوع خود، و به نام خود آوردم، ولی شکل مجموعه ها را، و اینکه از چه رساله های تشکیل یافته اند و آگاهیهای نسخه شناسی آنها را به ترتیب شمارهٔ، از شمارهٔ کوچک تا پایان، در پایان کتاب زیر عنوان بخش مجموعه ها می آورم.

شکل مجموعه رساله هایی را که از یک نگارنده است نگاه داشتم، از مجموعه «رساله های شاه نعمت الله کرمانی» با ۳۸-۴۱ رساله و «رساله های شاه داعی شیرازی» با ۷۲ رساله تا مجموعه های کوچک ۲ رساله ای را یکجا، بدون تفکیک اجزای آن، در بخش موضوعی آنها، در حرف «ر» (رسایل . . .) آورده ام. و نیز هر یک از رساله های آن مجموعه را بنام خود و در موضوع خود آورده و ارجاع داده ام.

شروح و حواشی هر متن بدنبال همان کتاب آورده شده است، بدنبال «اسکندر نامه» ی نظامی شرحهای آن، و همانجا که نسخه های «بوستان» آمده، شرحهایش نیز آورده شده اند، ولی واژه نامه های خاص، مثلاً واژه نامه های «اسکندر نامه» و یا «بوستان» در بخش فرهنگنامه ها جای داده شده است. زیرا که فهرست موضوعی بخشی بنام «شرحها» نمی تواند داشته باشد ولی واژه نامه ها خود موضوع ویژه ی خود را دارند. و برای آسانی کار مراجعه کننده، از «برگه برگردان» خود داری نشده است. اگر کسی بدنبال «مفاتیح الاعجاز» به بخش عرفان حرف «م» برود، آنجا به «گلشن راز» بر گردانده می شود.

ترجمه ها زیر نام متن آورده شده اند، «ترجمه قصیدهٔ برده» زیر نام «قصیدهٔ برده»، ترجمه و شروح و حواشی «قصیده بدء الامالی»، در بخش منظومه ها و بدنبال نام «قصیدهٔ بدء الامالی» جای داده شده اند و بدینگونه توانسته ام از پراکندگی ناشی از نامها (: ترجمهٔ قصیده . . .، حاشیهٔ قصیده . . . شرح قصیده . . .) جلوگیری کنم. چه بسیاری شده است، که از یک اثر بنامهای «شرح، حاشیه، ترجمه» در فهرستها یاد شده است، و گاهی به گونه‌های دیگر

(: ترجمهٔ مختصر قصیدهٔ . . . ، ترجمهٔ منتخب قصیدهٔ . . . ، ترجمه خلاصهٔ قصیدهٔ . . . !) و من بنده همهٔ این گروهها را زیر نام متن آورده‌ام ، با توضیح اینکه کتاب شرح است یا ترجمه ، و یا حاشیه ، و یا اینکه «ترجمهٔ منتخب . . . » است.

منظومه‌هایی که موضوع ویژه داشته باشند ، در بخش خود آورده شده‌اند ، تجوید های منظوم در بخش تجوید ، پزشکیهای منظوم در بخش پزشکی ، ولی بسیاری از منظومه ها را نمی توانستم تفکیک کنم ، منظومه های عرفانی ، منظومه های داستانی و منظومه های اعتقادی - فقهی و اخلاقی که همراه باتمثیلها و حکایتها هستند ، اینها را در همان بخش «منظومه» ها جای دارم ، و در اینگونه موارد نیز از «برگه برگردان» بهره برده ام. جز آنکه نیازی بدان نمی دیدم و یا از دستم رفته باشد.

٤- اصطلاحات بکار رفته در این فهرست :

برای توصیف خطها تنها : نسخ ، ثلث و نستعلیق را که تا اندازه ای می شناختم ، در توصیف نوشته ها بکار بردم. و نمی توانستم خطوط دیگر (تعلیق ، تحریر ، ریحان ، بهار . . .) را تعیین کنم ، و گاهی خطی را به سر زمینی نسبت داده ام ، مثلاً «نسخ ترکستانی» که خودم نیز بدان اعتمادی ندارم ! و گاهی از ترکیب چند واژه بهره برده ام «نستعلیق شکسته آمیز ، نستعلیق تحریر آمیز».

هر یک از انواع خطهای اصلی یاد شده در بالا را از نظر کیفیت بدینگونه درجه بندی کرده‌ام : طلبگی و خام ، خوانا ، پخته ، خوش ، زیبا.

بهتر است اعتراف کنم که در آشنایی به خطها ، و توصیف آرایشها بیش از همه‌ی فهرست نگاران ، کمیت من لنگ است.

در مورد آرایشها تنها از عبارتهای کلی و سربسته بهره برده ام : با سر لوح زر و لاژورد و رنگها ، متوسط ، خوب و یا زیبا. و هر گاه «نیمه سرلوح» بود «ابرو» بکار برده‌ام ، ولی از اینکه کار کدام سر زمین است، و چه کنگره هایی دارد چشم پوشی کردم.

در مورد نقاشیها نیز از همان عبارتهای کلی : مینیاتور ، مجلس آبرنگ ،

قلم سیاه ، و رنگین ، بهره گرفتم. اما اینکه چگونه سبکی ست : مغولی ، تیموری ، هندی، کار من بی هنر نبود. و هر گاه در این مورد نیز اظهاری کرده باشم احساس آن لحظه من بوده است و خواننده جدی نینگارد. شناسایی سبکها کار آسانی نیست نمی توان با مطالعهٔ چند «مقدمه» سبک شناس شد.

«آغاز برابر نمونه» این بدان معنا نیست که آغاز این نسخه حرف به حرف برابر نمونهٔ یاد شده در کتابشناسی آن است ، بلکه منظور این است که این نسخه به طور کلی با همان عبارتها آغاز می شود ، بادگر گونیهایی که نسخه نویسان در واژه ها می داده اند. مثلا : ستایش و سپاس مر خداوندی را که. . . سپاس و ستایش خداوندی را که . . . ، حمد و سپاس خدایی را که . . . ، و من بنده اینگونه جدایی ها را نادیده گرفته و همهٔ آنها را «برابر» تعبیر کرده ام.

عبارتهایی که نویسندگان نسخه ها به منظور دعا و یا تبرک از گونهٔ : (به نستعین . . .) در آغاز نسخه ها آورده اند نیز به حساب نیامده است.

و در جایهایی که یک کتاب با دو سر آغاز دیده شده است ، در کتابشناسی آنها را با آغاز (۱) آغاز (۲) ، نشان داده ام ، و در نسخه شناسی به وسیلهٔ شماره آغاز نسخه را نشان داده ام مثلاً : آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، و یا برابر نمونهٔ ۲.

و نیز واژهٔ «شنگرف» در عبارتهای عنوان و نشان شنگرف و یا جدولبندی شنگرف ، به معنی سرخی نزدیک به پرتقالی بکار رفته است. نه معنی واقعی آن ، چه در این سر زمین از رنگهای محلی بهره می گرفته اند که شناسایی آنها نیز آسان نیست.

لازم بتوضیح نیست ، که نشانه های : ص : صفحه ، گ : برگ ، م در آغاز تاریخ : مرگ و در پس تاریخ سال میلادی ، ه.ق : هجری قمری ، خ ، خورشیدی ، ش ، شماره را میرساند.

۵- سپاس از یاران :

بیش و پیش از همه از استاد دکتر علی اکبر جعفری ، مدیر سابق مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان سپاس گزارم ، که مرا یاری کردند که باز به زندگی خود برگردم ، و من فراموش نمیکنم آن زمستان سرد و تاریک را ،

زمستانی که سالها را در بر گرفته بود ، و من با دلی پر از خون و چرک میهن عزیزم را ترک کرده بودم ، براهی می رفتم که پایانش را نمی دیدم ، و خفقان بیشتر «کسان» را به تباهی کشانده بود ، و یا من چنین تصوری داشتم ، و به بیماری یأس گرفتار بودم. در آن روزها بود که مردی در ظاهر از کنار همان کسان دستم را گرفت ، و من که دیگر از هر ریسمان سیاه و سفیدی می ترسیدم، زنجیر گسیخته ای را میماندم که باز به زنجیرش دعوت کنند. ساکت و بهت زده در جای خود ماندم ، ولی طعمهٔ ایشان تلاء لوی داشت که صرف نظر کردن از آن برایم مقدور نبود و سر انجام بانا باوری پیشنهاد ایشان را پذیرفتم.

ایشان چیزی را به من پیشنهاد کرده بودند ، که من سالها بدنبالش دویده بودم ، پیشنهاد کار ، کار در رشته ای که مورد علاقه من بود ، و عمری کنار از امکانات لازم ، در آن مصروف کرده بودم.

و سپاس از استاد دکتر مهدی غروی ، مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، که به محض تصدی کار مرکز ، مهربانیهای ایشان و خانوادهٔ محترمشان ، شامل حالم گشت، گاه و بیگاه ، تا ساعتهای دیر وقت شب به کتابخانهٔ مرکز سرزده‌اند ، و با مهربانی و همزبانی خستگی را از تنم زدوده جان تازه‌ای می دادند. ایشان توجه خاصی به رفاه حال من کردند ، هیجده ماه بود که من در یک انبار جنب کتابخانه زندگی می کردم، جایی که آفتاب بدان نمی تابید ، و در فصل بارندگی همهٔ فضای آن را آب می گرفت و از آب گرم و گاز حتی در آن ساختمان خبری نبود ، به‌کوشش ایشان مرکز به ساختمان تازه جا بجا شد و زندگی من سر و سامانی یافت.

ولی همکاری ایشان برای رسیدن به مقصود چیزی بالاتر از همهٔ اینها بود، و اگر یاریهای ایشان در رفع مشکلات نبود ، نه این فهرست به موقع به انجام می رسید و نه چاپ آن به این زودی میسر می گشت. مشکل نبودن چاپخانه ای در اسلام آباد که بتواند کتاب فارسی را با سرعتی که ما می خواستیم ، چاپ کند ، و قرار چاپ فهرست در لاهور ، و گماشتن یکی از کارمندان بدان کار ، که دست کم هفته ای یکبار میان این دو شهر رفت و آمد کند ، تهیه کاغذ با

کمبود زمینه‌ی آن، وفایق آمدن بر دشواریهای مالی ، مسایلی ست که کوشش بی دریغ و عشق ایشان به انجام این کار آنها را حل کرد.

تهیه‌ی «فهرست جامع نسخه‌های خطی فارسی در پاکستان»، که می کوشیم حاوی هر چه بیشتر نسخه هایی گردد که تاکنون کتابخانه هایشان فهرست نشده است، همان که عنصر اصلی پیشنهاد آقای دکتر جعفری بود و درخشندگی آن مرا در اسلام آباد پاگیر کرد ، نیاز به هزینهٔ هنگفتی داشت و دارد ، و آقای دکتر غروی از روزهای نخست ورود شان به اسلام آباد به پیشبرد این طرح توجه مخصوصی داشته اند و بدان جان تازه ای داده‌اند.

از آن کس یا کسانی که در تهران ، روی علاقمندی به امر فهرست ، مرا با پیام دلگرم کرده ، و یا در تسریع در امر چاپ ، با رفع مشکلات مالی یاری کرده‌اند ، سپاسگزارم. و از اینکه در چنان وضع روحی نیستم که از آنان نام برم پوزش می خواهم و امیدوارم آنرا حمل بر ناسپاسی نکنند.

سپاس از کارمندان پاکستانی مرکز تحقیقات ، از آقای سید عارف نوشاهی که مرا در دست یابی به مراجع اردویی یاری کرده اند ، و فهرست قسمت زبانهای محلی را به همکاری ایشان انجام داده‌ام ، از آقای محمد نذیر رانجها که هشت هزار واندی مجلد نسخه‌را از مخزن بیرون آورده و باز گردانیده‌اند، وگاهی یک نسخه‌را چند بار تحت اختیارم گذارده اند، و نیز تعهد کرده اند که فهرست کسان و جایها وکتابها را تهیه فرمایندکه در پایان مجلدات چاپ شود، از آقای نور محمد قریشی که در غیاب آقای رانجها کار ایشان را انجام می دادند و عمده کار ماشین کردن مسودات بعهدهٔ ایشان بوده است ، و آقای عبدالرشیدکه بعد از ظهرها به مرکز آمده کار ماشین کردن را با آقایان نذیر رانجها و نور محمد قریشی انجام داده‌اند. از صداقت و صمیمیت آنان و دیگر همکاران پاکستانی مرکز تحقیقات سپاسگزارم.

از آقای محمد صفدر شاه که مسئولیت چاپخانه را در لاهور بعهده گرفته اند ، و هر هفته این راه را رفت و آمد دارند. از آقای میرزا نصیر صاحب مدیر چاپخانه‌ی «جدید اردو تایپ پریس» که تعهد فرموده اند ماهی دویست صفحه از فهرست را بچاپ برسانند. و از کارگران زحمتکش آن چاپخانه آقایان شجاع الدین

و دیگران که گذشته از زحمات معمولی ، گه گاهی زحمت تغییراتی ضروری را ، که در متن مسودات پیش آمده است ، با چهرهٔ گشاده ، پذیرا شده‌اند ، از همهٔ این همکاران سپاسگزارم.

احمد منزوی

اسلام آباد، مهر ماه ۱۳۵۷ خورشیدی

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانهٔ گنج بخش

بخش یکم

تفسیر، ترجمه

1

احسن القصص : تفسیر سورهٔ یوسف : حدایق الحقایق

از معین الدین محمد مسکین فراهی (م. ۹۰۷هـ/۱۵۰۱-۲م.) تفسیر سورهٔ یوسف است به‌نثر و آمیخته به نظم. در دیباچه آمده : مدتی ست مدید که از تسوید این تفسیر می گذرد و همواره خاطر متوجه پاکنویس آن بود ، تا اینکه بخشی از تفسیر «حدایق الحقایق»، یعنی سورهٔ فاتحه و بقره در دفتری محرر گشت ، و عنان به سوی تفسیر سورهٔ آل عمران کشیده شد ، در این هنگام دوستان که به قصص قرآنی کشش داشتند، از من خواستند تفسیر سورهٔ یوسف را بر آل عمران مقدم دارم، که پس از این سوره بنا بر معهود به آل عمران بپردازم، و این دفتری باشد از دفاتر «حدایق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق» . . . و بدینگونه نشان می دهد ، که این کتاب بخشی از کتاب بزرگتر او به نام «حدایق . . .».

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۲ - ذریعه ۳ : ۳۷ و ۴ : ۴۴۵.

آغاز : ربنا آتنا من لدنک رحمة وهیئ . . . الحمد لله ، نحمده و نستعینه و نستغفره . . . بعد همی گوید بندهٔ ضعیف معین مسکین . . . که مدتی ست مدید و عهدی بعید.

1 ۴۰۸۲ : نسخ خوش ، ۲۲ ج ۱/۹۸۷ هـ. ق. آغاز برابر نمونه ، با سر لوح زرین، جدولبندی ۶ راه به زر و رنگها، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۵۲ ص. در ۲۷ فروردین ۲۵۳۷ خریداری شده است.

2 ۲۴۵۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ هـ. ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز : در ذات زلیخا به مرتبه ای تصرف کرده بود که چون دیوانگان. . .، نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، موریانه زده ، ۲۱۸ ص.

3 ۴۱۳۶ : نستعلیق ، الله دتا ، در مسجد شریف نرالی ، سدهٔ ۱۱-۱۲ ه . ق. آغاز برابر نمونه ، محشی، متن زیر خط سرخ، ۴۹۴ ص.

4 ۷۸۱۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه . ق . آغاز و انجام افتاده ، آغاز : باوی گفت : بخون خویش تو سعی کرده ای ورنه ـ ترا که گفت که با اژدها حریفی کن. در آن تخلص وی آمده : مسکین معین در یک غزل بنمود اسرار ازل ـ بشنو کلام لم یزل در کسوت گفتار او ، عنوان و نشان شنگرف ، موریانه زده ، انجام افتاده ، پیرامون ، ۳۵۰ ص .

5 ۱۹۳۲ : نسخ و نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه . ق . ش ۲ ، مجموعه (ص ۱۶۲-۲۴۲)، آغاز افتاده : فرستم، شما در فهم آن عذر آرید. نحن نقص ما میخوانیم ، علیک بر تو احسن القصص بهترین قصه . . . مجموع اخبار و روایات این قصه و تاویلات او به اتکای دقایق که در روایات گفته اند ، حواله به جواهر التفسیر میرود . انجام افتاده ، آیتها زیر خط شنگرف .

6 ۳۸۴۸ : نستعلیق پخته ، محمد عارف بن محمد شفیع ، ساکن قصبهٔ ملکپور ، ۹ شوال ۱۱۴۳ ه.ق. آغاز : الحمد لله ، نحمده و (برابر نمونه) ، نشان شنگرف ، ۶۸۱ ص .

7 ۲۶۶۷ : نستعلیق پخته ، ۱۳ ذیحجهٔ ۱۲۱۷ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، کناره ها موریانه زده . برگ شماره نشد .

8 ۲۵۵۳ : نستعلیق پخته ، محمد یعقوب بن محمد موسی ، رمضان ۱۲۶۷ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، ۵۵۹ ص ، اندازه رحلی .

9 ۴۵۲ : نستعلیق خوانای ملا نور علی، پنجشنبه ۴ محرم ۱۲۷۵ه.ق. آغاز برابر نمونه ، متن سپس هامش ، عنوان و نشان شنگرف ، ۶۱۸ ص (ف . تسبیحی ۲ : ۵۰۳) .

10 ۲۳۸۶ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده ، عنوان و نشان شنگرف، آیتها زیر خط مشکی، انجام افتاده، ۱۵۴ ص، اندازهٔ رحلی .

11 ۲۶۲۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، نسخه در شصت مجلس است ، ۴۲۲ ص.

2

احسن القصص : تفسیر سورهٔ یوسف

از ناشناس. با احسن القصص مسکین فراهی مقابله شد و آن نبود. با عنوان های : در خبر است ، القصه، حکایت. نام کتاب نیز به اعتبار موضوع انتخاب شد.

آغاز : ربنا آتنا من لدنک رحمة و هیئ لنا من امرنا رشدا . . . قال الله سبحانه و تعالی ، بسم الله الرحمان الرحیم . . . الحدیث فی تسمیته. در زهرالریاض بن سلیمان (رح) آورد است ، که حضرت مصطفی (ص).

12 ۱۳۶۵ : نستعلیق پخته ، ابراهیم ولد عبدالعلیم ، ۲ شهر عاشورا ، ۱۱۲۳هـ.ق. ش ۱ ، مجموعه (ص ۲-۱۷۲)، عنوان و نشان شنگرف.

3

احسن القصص

ناشناخته.

13 ۱۷۹۷ : نستعلیق، انجام افتاده، از سدهٔ ۱۲-۱۳هـ.ق.، ۱۶۶ص. در آن از بحرالحقایق و جواهرالتفسیر یاد کرده است. تفسیری ست ترجمه مانند . . . آغاز (افتاده) : و نیز آدمیان احسن بوده و در تیسیر عجب القصص گوید، و صاحب بحرالحقایق فرموده که احسن است به جهت آنکه مشابهتی تمام دارد.

0

انس (انیس) المریدین : تاج القصص

از ابو نصر علی بلخی ، در ۴۰ مجلس در داستان یوسف ، که سپس آن را در

«تاج القصص» جای داده است. بنگرید به : تاج القصص در همین فهرست.

4

انیس المریدین و شمس المجالس

به روایت خواجه عبدالله **هروی** ، که بخواهش دوستان آنرا انجام داده است. تفسیر سورهٔ یوسف و گزارش داستان او به شیوهٔ عرفانی ست ، همانکه گمان برده اند از سدهٔ هفتم ه.ق. باشد. (نسخه‌ها ۱ : ٦). نخست عبارتی از قرآن را ترجمهٔ شرح مانندی کرده ، سپس با عنوانهای نکته ، نصیحت نظرات عرفانی خود را بیان کرده است.

آغاز : حمد له . حمداً یوافی نعمه و یکافی مزید کرمه ، والصلاة . . . قال الشیخ العارف عبدالله انصاری . . . سبب تألیف کتاب . . . آن بود که جمعی از مصاحبان همدم و همنشینان محرم درخواست کردند.

14 ۱۱۷٤ : نستعلیق خوش و خوانای اردو، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، جدولبندی به شنگرف و مشکی. آیتها زیر خط سرخ، ۲٤۰ ص.

5

بحر المعانی

از **محمد** بن خواجگی بن عطا ، المدعو به **خولند میان.** که پس از مطالعهٔ چندین تفسیر بنام ، که نام آنها را در دیباچه آورده است ، خواست تا خلاصه‌ای که متضمن معانی غریب و لطایف عجیب باشد بنگارد ، و این را نگاشت و بدین نام خواند. از سورهٔ عم آغاز و به الناس پایان می یابد.

آغاز : الحمد لله الذی انزل علی عبده الکتاب و بین فیه ما یوجب . . . اما

بعد ، میگوید اضعاف عباد الله محمد بن خوجگی . . .

15 ۶۰۳۲ : نستعلیق نا پخته خوانا ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، جدولبندی دو خطی و عنوانها شنگرف ، ۲۶۰ ص ، اندازه رحلی.

6

البحر المواج والسراج الوهاج

از قاضی شهاب الدین **احمد** بن شمس الدین بن محمد زوالی **دولت آبادی** حنفی (م ۲۵ رجب ۸۴۹ ه. ق. /۱۴۴۵م.). بروزگار شمس الدین ابو المظفر سلطان ابراهیم شاه شرقی (۸۰۴-۸۴۴ ه. ق.). تفسیری ست نه مفصل و نه کوتاه ، نخست کمی از ترکیب دستوری آیت و واژه‌ها گفتگو می کند ، سپس ترجمه می کند ، و گاهی با روش «سوال» و «جواب» مطالبی را تشریح می کند. بنگرید به : نسخه فارسی های ۱ : ۷ - هدیة العارفین ۱ : ۱۱۲۷ .

16 ۶۶۳۵ : آیتها ثلث و تفسیر نسخ پخته ، سدهٔ ۹-۱۰ ه.ق. از آیت : هب لی من لدنک ولیاً یرثنی و یرث آل یعقوب است تا پایان سورت فاطر. آغاز افتاده : . . . و رایی بمعنی و من خلفی ست. جدولبندی ۲ راه ، نسخه مصحح برگهای آغاز موریانه زده و انجام کناره ها پوسیده ، برای احتراز از آسیب صفحه شماری نشد. جلد قطوری ست.

7

بیان سورهٔ توحید : تفسیر سورهٔ توحید

از شاه **نعمت الله** ولی **کرمانی** (۷۳۰ - ۸۳۴ ه. ق.). بنگرید به : رسایل شاه نعمت الله ، در بخش عرفان همین فهرست .

17 ۹۵۵ : نسخ خوش سدهٔ ۱۰ ، ش ۹ مجموعه ۴۳ گفتار از همو (ص ۹۸-۱۰۶). در نسخه به نام ''رسالهٔ بیان سورهٔ توحید'' است.

8

تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم

از عماد الدین ابوالمظفر طاهر **شهفور** بن محمد **اسفراینی** (م ۴۷۱ھ/ ۱۰۷۹-۸۱ م). بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۹- کشف الظنون، تاج التراجم.

18 ۵۲۵ : ثلث درشت برای متن (قرآن) و ثلث نسبتاً ریز برای تفسیر فارسی آیتها ، از سدهٔ ۶-۷ھ.ق. نسخهٔ کهن و آرایشهای زرین از همان روزگاران. (آغاز: در دیباجه افتاده : آفریذه است ، و معنیش آنست کی هر چه جز از خدای است آن را اول هست از برا که) نام کتاب در دیباجه آمده است ، و پیش از آغاز تفسیر ۴ فصلی آورده : ۱- اندر فضیلت ترجمه کردن قرآن ، ۲- اندر اعتقاد اهل سنت و جماعت اندر اصول دین ، ۳- اندر معانی اسمای خدای ، ۴- اندر بیان ترجمهٔ برخی از صفات وی ، نسخه میرسد به آیت ۱۱۱ از سورهٔ یوسف، ۱۱۲۰ ص. برای آگهی بیشتر بنگرید به فهرست آقای تسبیحی ۲ : ۵۹-۶۲.

9

تاج القصص : انس المریدین و روضة المحبین

از ابوالقاسم **محمود** بن حسن **جیهانی** ، که شاگردش ابو نصر احمد بن محمد بن احمد بن نصر بخاری ، در ۴۷۵ھ.ق. تحریر کرده است.

دربارهٔ کتاب به نسخه‌های آنها توجه شود ، و نیز به «فهرست نسخه‌های فارسی» ۱ : ۶ (انس المریدین) و ۶ : ۴۴۲۲ (تاج القصص).

آغاز : الحمدلله الذی توحد بالملکوت و تعذر بالجبروت و هو الذی لا یموت

(۱٤ سطر بعد) سپاس و ستایش براستی آفرین بتمامی مر خداوند جهان آفرین ، و آفرینندهٔ آسمان (۱۲ سطر بعد) اما بعده، بدانکه هیچ درجتی و منزلتی و رتبتی نیست در دنیا . . .

19 ٤.٤ : نسخ خوش کهن ، از سدهٔ ۹ ه.ق. نسخه در دو بخش است : ۱- تاج القصص ، ۲- انس المریدین. آغاز در بخش قصص پیامبران افتاده : استخوان ساق می تاید چنانک شرابی رنگین. انجام آن در بخش "انس المریدین" ، میانهٔ مجلس ۳٦ افتاده است : برهنه فرشتگان را چشم نه بسا که او را علم. عنوان و نشان شنگرف ، بعضی از املا های معمول در نسخه : (پ.ب) (چ.ج) (آ.ا) (گ.ک) (آنچه.آنچ) (که.ک) (یای اضافه را ندارد : آیتها ـ ایتهای) بخش یکم کتاب (ص ۱-۲٤۸) و "انس المریدن" (ص ۲٤۹-۵۰۸).

نشانیهای کتاب از این قرار است. ابتدای قصهٔ آدم (ع) فصل قال الشیخ الامام الزاهد الهجائی ، فصل آخر فی خلق آدم ، فصل آخر : بروایتی گفته بودم که عزرائیل یک قبضه خاک برداشت و لکن بذان روایت بیشتری و کمتری نبوذ ، بدین روایت جنین میگویذ که قبضهٔ خاک برداشت هزار ارش بالا دریا پانصد ارش پهنا زمین کم شد . . . و پس از چندین فصل دربارهٔ آدم از هبوط تا داستان قابیل و . . . فصل آخر فی وفات آدم ، قصهٔ شیث. پیغامبر (ع) : چنین گویند که هزار فرزند بوذ صلبی مر آدم را هیچ کس را جنان دوست نداشتی که او را ، زیرا که نور پیغامبر ما محمد (ص) در پیشانی او بوذ . . . آدام (ع) از دوستی که او را داشتی یکساعت بی وی قرار نکردی ، اندیشیذ که او را بیشه بیاموزیم که آسانترین پیشها بوذ و با منفعت ترین ، خذای هزار پیشه مر آدم را آموخته بوذ ، از میان این همه کرباس باقی اختیار کرد و او را بیاموخت . . . قصه هاروت و ماروت ، قصهٔ ادریس (ع) ، قصهٔ نوح شیخ الانبیاء ، قصهٔ عوج بن عنق ، قصهٔ هود (ع) : قال الشیخ الامام الاستاذ العالم عبدالعزیز عثمان الحبری (که از او بسیار نقل می کند. بنگرید به : نسخه ها ٦ : ٤۵۱۰). قصهٔ صالح النبی ، قصهٔ شعیب ، قصهٔ ابراهیم ، قصهٔ یعقوب ، و گویا کتاب بدینجا پایان می یابد آخرین عنوان : لطیفه ابراهیم در آتش حرقت بوذ و یعقوب در آتش فرقت ، بذان یک پیراهن هم ابراهیم از آتش حرقت برست و هم یعقوب از آتش فرقت. ای مؤمن تو این دو آتش پیش داری ، آتش حرقت

و آتش فرقت ، ملک ترا نیز لباسی داذ. قوله (تع) و لباس التقوی. که از آن لباس هم از آتش حرقت خلاص یابی و هم از آتش فرقت. الهی این لباس تقوی را با ما بدار و تا داری ما را با این لباس دار و از لباس قطران ما را نگاه دار. یا اله العالمین و یا خیرالناصرین. بحرمة محمد علیه السلام وآله الطبین الطاهرین. سر سطر ۲- انس المریدین و روضة المحبین : این یکی در داستان یوسف است ، در چهل مجلس نام کتاب و نگارندگان آن در دیباجه آمده است ، (نام کتاب اینجا "انس" است نه "انیس" بنگرید به : نسخه ها ۱ : ٦). آغاز: قصة یوسف پیغامبر (ص). قال الشیخ الامام ابوالقاسم محمود بن الحسن الجیهانی (رح) شاگردان من از من درخواستند تا ایشان را در قصهٔ یوسف تصنیفی سازم اجابت کردم ، تا ایشان را از تصنیف دیگر مستغنی باشند ، و هیچ قصه از قصهٔ یوسف خوشتر نیست ، و رغبت مستمعان بهیچ قصه چنان نیست که بقصهٔ یوسف. و از ایشان دعا طمع می دارم. و سورهٔ یوسف را بر چهل مجلس نهاذم و هر مجلسی را بر آیتی بنا کردم ، و واضح ایت بگفتم و لغت و اعراب بیان کردم و بند و حکمت بیاوردم انگا بتفسیر ایت امذم و تفسیر ایت بکفتم و نکته و اشارات کفتم و حقایق و دقایق کفتم ، و سخنان اهل معرفت ان مقدار که مصلحت بوذ کفتم و مجلس را بر ان ختم کردم. و هر آیتی بر همین ترتیب بنهاذم ، و از هر نوعی که بکفتم طریق تخفیف و تیسیر کوشیدم ، و از سخنان غوامض برهیز کردم و از تفصیل و تطویل احتراز نموذم ، و این مجموع را انس المریدین و روضة المحبین نام نهاذم. و سألت الله التوفیق علی الرشاد و الیه المنقلب و المآب. و من که شاگرد وی ام بکنیت ابو نصر ، و بنام احمد بن محمد بن احمد بن نصر الارفجینی (بهمین املاء نسخه ها ٦ : ٤٥١٠) البخاری ام ، این نسخه را بشهر بلخ بنبشتم ، فی سنة خمس و سبعین و اربعمائة (٤٧٥) و به نزدیک این خواجه امذم بترمذ ، و از وی دستوری خواستم ، و مر خواجه امام زاهد را شاگردی بوذ بشهر بلخ ، او را ابومحمد کرکالجی (کرکامجی ؟) کفتندی ، با وی مقابله کردم ، و پیش او فرو خواندم ، و درست کردم ، و آنچ اشکالها بوذ بقدر وسع حل کردم ، از بهر اخران. و بعضی سخنان بوذ که گوینده را دشوار بوذی کفتن ، ان سخنان را موجز تر کردم ، و او واضح ایتها (ی) سورهٔ یوسف تمام نکفته بوذ ، من واضح ایتها (ی) این سورة تمام بکفتم ، و در عین قصهٔ یوسف اقتصار کرده بوذ ، من آنرا مطول تر کردم و مشبع تر ، و از

خدای توفیق خواستم بتمام کردن این کتاب و بعضی سخنان آنج لطیف تر و طریف تر بوذ از نسخهٔ تکملة الطایف و نزهة الطرایف (نه الظرایف) جمع کردم تا فواید مجموع برسد. الهی ما را قوتی کرامت کردان.

پس از این دیباجه داستان یوسف آغاز می شود.

20 ۵۴۲۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۲ خطی شنگرف. نسخهٔ کامل به نظر می آید. آغاز برابر نمونه، نام «تاج القصص» در دیباجه آمده و در اینجا از نگارنده نام برده نشده است. این نسخه با نسخهٔ پیشین این جدایبها را دارد : نخست اینکه دیباجه را دارد ، دوم اینکه نسخه تا پایان قصص پیامبران ادامه یافته ، و آخرین آنها «قصه تزویج زینب» است. «که کافران وی را زید بن محمد گفتندی و مسلمانان زید بن رسول الله». سوم اینکه نام قصهٔ یوسف در این نسخه «انیس المریدین» است نه «انس» و چهل مجلس را دارد. چهارم اینکه نام محمد در این نسخه چنین آمده است «خواجه محمد گرگانی». پنجم اینکه در دیباجه «انیس المریدین» از کتاب «تکملة اللطایف و نزهة . . .» نام برده نشده است. نام ابوالقاسم محمود بن حسن الجیهانی و شاگردش ابو نصر احمد بن محمد بن احمد بن نصرو تاریخ ۴۷۵ ه.ق. به هما نگونهٔ نسخهٔ پیشین آمده است ، ۱۲۷۸ ص.

10

تأویل آیتی من کلام الله : تفسیر دو آیت

از شاه داعی شیرازی (۱۰ - ۸۱۱ - ۸۶۹ ه. ق.) . بنگرید به : رسایل شاه داعی ، در بخش چند دانشی همین فهرست .

21 ۸۴۹ : نستعلیق خوش ، ۸۸۲-۸۹۵ه.ق. ش ۶۹ «رسایل شاه داعی» (ص ۶۵۸-۶۶۲ هامش).

11

تبجیل التنزیل

از محمد ابو منصور بن سید محمد علی بن فاروق علی بن حیدر علی ، پرگنه سکت پور، از سادات ترمذ، در دیباچه میگوید : مضامین این تفسیر از هیچ تفسیر قدیم و جدید استنباط نشده و روایات وضعی و قیاسی را در آن دخلی نبوده است و آن را برسه بنیان نهاده است .

آغاز : بسمله. قال رسول‌الله (ص) مفتاح کل کتاب تبارک الذی انزل الفرقان علی عبده . . . اما بعد ، عبده محمد ابو المنصور بن جناب سید محمد علی . . .

22 ۶۸۲۰ : نستعلیق تازه ، نیمهٔ یکم سدهٔ ۱۴ه.ق. نسخه در همان سورهٔ بقره نا تمام می ماند ، ۳۶۶ ص.

0

ترجمهٔ قرآن : فتح الرحمان

12

ترجمهٔ قرآن

چند ترجمهٔ ناشناخته ، در زیر نویس نسخه‌هایی از قرآن کریم .

23 ۴۰۰۷ : نسخ خوش در متن و ریحان خوش در ترجمهٔ زیر نویس ، سدهٔ ۸ه.ق. آغاز : سورالواقعه . . . بنام خداوند مهربان بخشاینده. چون خبر اوفتد افتادن ، رسم الخط کهن ، ۲۳۲ ص.

24 ۱۵۹۸ : بهار ترکستانی در متن و نسخ در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۸ ه.ق. بنام قرآن بایزیدی ثبت شده، آغاز و انجام افتاده ، ۸۵۲ ص. رسم الخط کهن ، ۸۵۲ ص.

25 ۱۵۹۹ : بهار ترکستانی در متن، و ترجمهٔ زیرنویس نسخ خوب، سدهٔ ۸-۹ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای مهربان بخشاینده. سپاس مر خدای را پروردگار جهانیان . . . دو صفحهٔ آغاز زر و لاژوردین ، اختلافات قراء در هامش به فارسی ، سر سوره ها به زر و لاژورد نشانهٔ جزو و حزبها به زر و رنگها ، جدولبندی هفت راه و کمند دو راه ، ۶۰۲ ص.

26 ۲۶۹۸ : بهار یا ترکستانی در متن و نسخ نستعلیق آمیز در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی ، سدهٔ ۹ ه.ق. آغاز: بسمله. حمد له. (کلمات فارسی دشوار) ، دو صفحهٔ آغاز نقاشی ساده ، در کناره ها حواشی به فارسی ، جدولبندی دو راه و کمند دو راه شنگرف ، ۱۰۷۳ ص.

27 ۷۸۷ : بهار درشت ، تر کستانی ، در متن و تحریر در ترجمهٔ فارسی نا کامل در هامش به صورت مار پیچ نوشته شده است ، سدهٔ ۹-۱۰ه.ق. ۱۲ برگ آغاز نو نویس ، سدهٔ ۱۲ه.ق. نسخهٔ هنری ، ۴۷۸ ص. برای آشنای بیشتر بنگرید به (ف. تسبیحی ۳ : ۳۶۷-۳۶۸).

28 ۸۲۴ : بهار ترکستانی درشت ، و ترجمهٔ فارسی تحریر ، سدهٔ ۹-۱۰ ه.ق. نیمهٔ دوم شمارهٔ پیشین است ، ۵۱۷ ص. برای آشنای بیشتر بنگرید به (ف. تسبیحی ۳ : ۳۶۹-۳۷۱).

29 ۵۱۳ : بهار یا ترکستانی در متن و تحریر در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی. سدهٔ ۹-۱۰ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خداوند مهربان بخشنده. سپاس و ستایش مر خدای را پروردگار جهانیان است . . . دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد ، جدولبندی سه راه و کمند سه راه ، با تاریخهای از ۱۰۱۴ و ۱۰۱۹ه.ق. ، ۱۲۱۴ ص. (ف. تسبیحی ۲ : ۳۳۸-۳۳۹).

30 ۵۱۴۶ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس ، سدهٔ ۱۰ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. جمیع سپاس و ستایش که سزا وار پرستش است . . . دو صفحهٔ آغاز به زر و لاژورد ، جدولبندی چهار راه و کمند بندی شده.

31 ۶۸۹۱ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. آغاز : بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. ستایش مطلق و نعت های بیشمار معبودی را سزاست . . . دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد ، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده.

32 ۱۶۳۷ : متن بهار ترکستانی ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق خوب، سدهٔ ۱۰ ه.ق. زرین ، جدولبندی دو راه شنگرف ، فرسوده ، ۶۱۰ ص.

33 ۲۰۶۹ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. دو صفحهٔ آغاز زر و لاژورد ولی فرسوده ، نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد ، جدولبندی هفت راه و کمند بندی شده ، شان نزول آیتها در هامش به فارسی ، میان سطرها جدولبندی و رنگ آمیزی شده ، ۹۷۷ ص.

34 ۷۷۳ : متن نسخ خوش ، ترجمه زیر نویس شکسته نستعلیق خوش ، علی اکبر بن محمد حسنی اصفهانی ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. آغاز : حمدله . . . بنام خدایتعالی و نیک بخشنده بر خلق ، بخشاینده . . . نسخهٔ هنری ، برای شناسای بیشتر بنگرید به فهرست تسبیحی ۳ : ۳۵۵-۳۵۷.

35 ۶۶۲۳ : متن نسخ و ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی به نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. آغاز : بسمله. حمدله . . . آغاز می کنم بنام خدای مهربان بر نیک و بد بخشاینده بر مؤمن و کافر. سپاس و ستایش مر خدای را که پروردگار جهانیان است . . . جدولبندی سه راه وسرسوره‌ها ونشانه‌ها شنگرف، تاپایان سورهٔ نوح را دارد ، ۱۱۱۲ ص.

36 ٤۱۷۰ : متن بهار ترکستانی ، زیر نویس نسخ خوش، سدهٔ ۱۰ ه.ق. آغاز افتاده : بکم احد . . . بحال شما کسی را. بدرستی که اینان اگر ظاهر . . . جدولبندی هفت راه و کمند دو راه به رنگها ، سر سوره و نشانهٔ جزو و حزب زر و رنگین ، در هامش اختلاف قرائتها گزارش شده اند.

37 ۶۲۳ : متن ثلث خوش ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق به شنگرف ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه.ق. آغاز : بسمله. حمدله. بنام خدای سزای پرستش نیک بخشندهٔ بر خلق . . . ترجمه در زیر سطور و تفسیر برخی کلمات و عبارتها به همان خامه در هامش ، نسخه آبدیده.

38 ۳۱۵۳ : نسخ در متن و نستعلیق در ترجمه، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ.ق. تنها ۱۴۴ برگ.

39 ۲۵۱۹ : نسخ خوش در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرف، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ.ق. **آغاز:** بسمله. حمدله. بنام خدای بخشایندهٔ مهربان، جمیع ستودگی مر خدای را که پروردهٔ عالمیان است، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده، کامل به نظر می آید.

40 ۲۹۵۱ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس شنگرف، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ.ق. **آغاز:** بسمله. حمدله. همهٔ ستایش مر خدا یرا پروردگار عالمیان، دو صفحهٔ آغازگل و بوته رنگا رنگ، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده، ۹۴۸ ص.

41 ۲۰۶۴ : ثلث خوش در متن و نسخ خوب در ترجمهٔ زیر نویس شنگرف، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ.ق. **آغاز:** بسمله. حمدله. بنام خدای بخشاینده ... (بزیر وصالی رفته). صفحهٔ آغاز زر و لاژورد ولی آسیب دیده، صفحه مقابلی افتاده، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده، ۹۵۷ ص.

42 ۲۰۴۶ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرف، سدهٔ ۱۰-۱۱ هـ.ق. نویسنده نور محمد. آغاز افتاده، جدولبندی هفت را به زر و رنگها.

43 ۳۱۱۹ : متن نسخ خوش و ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق خوش و شنگرف، ۱۰۶۹ هـ.ق. دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد. گذشته از ترجمهٔ زیر نویس در کناره ها تفسیر و شأن نزول نوشته شده است. **آغاز:** بسمله. حمدله. بنام خدای بخشاینده و مهربان، هر سپاس و ستایش مخصوص ...، جدولبندی پنج راه، ۶۷۸ ص.

44 ۲۲۰۹ : نسخ ثلث آمیز، زیبا در متن و نسخ خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرف، نازک بن یوسف، ۱۰۷۲ هـ.ق. آغاز چند برگ افتاده، نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد، جدولبند ـ هفت راه و کمند بندی شده، از انجام کامل است.

45 ۳۲۲۹ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرف، احمد ولد پیر محمد حسینی، ۱۲ع۱/۱۰۹۳ هـ.ق. **آغاز:** بسمله. حمدله. بنام خدای بخشایندهٔ مهربان، جمیع سپاس و ستایش او راست که

سزا وار پرستش است و پروردگار جهانیان. دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد، نشانه های حزب و جزو به زر و لاژورد، جدولبندی شش راه و کمند دو راه، کامل به نظر می رسد.

46 ۲٥۰۳ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بخشاینده. سپاس مر خدایرا که پروردگار عالمیان است. دو صفحهٔ آغاز لاژورد و زر و رنگها، سر سوره ها ساده، جدولبندی سه راه وکمند بندی شده، آغاز و انجام فرسوده.

47 ۲٤۷۱ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز: بنام خدای بخشایندهٔ مهربان. سپاس مطلق بر نعمتهای زیاده از شمار معبودی را سزا که پروردگار جهانیان . . . دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد میان سطرها جدولبندی شده، جدولبندی هشت راه و کمند بندی شده، نشانهٔ حزب وجزوه‌ها زر، نیمهٔ یکم، ٤۳۲ ص.

48 ٤۱۰۷ : نستعلیق، شیخ عبدالمجید ولد حیون بن شیخ محمد، سدهٔ ۱۱ ه.ق. زیر نویس یک قرآن. آغاز: بسمله. حمدله . . . بنام خدای بخشایندهٔ مهربان. بهین سپاس و ستایش مخصوص خدا سزاور پرستش که پروردگار جهانیان است، ٦۱۲ ص.

49 ٦۰۷٤ : نسخ خوش در متن، و نستعلیق پخته در ترجمهٔ زیر نویس، سدهٔ ۱۱ ه.ق. سر سوره ها به زر و لاژورد، دو صفحهٔ آخر تمام زر و لاژورد، آغاز: پس از حمد کمی افتاده: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. همهٔ سپاس مر خدای را که پروردگار جهانیان است، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده.

50 ٦۲۲٤ : نسخ خوش در متن، نستعلیق پخته در ترجمهٔ زیر نویس، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز افتاده: آمنوا والذین هادو . . . آنهایی که گرویدند، و آنها که . . . جدولبندی پنج راه، عنوان سر سوره ها لاژورد، ۸۷٥ ص.

51 ٤۷۷۲ : نسخ ثلث آمیز خوش در متن و نستعلیق پخته در ترجمهٔ زیر نویس، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. ثنای مر خدایراست که پرورندهٔ عالمیان است، دو صفحهٔ آغاز زر و لاژورد، جدولبندی چهار راه و کمند بندی شده، ۹۹٦ ص.

52 ۳۳۳۰ : متن نسخ و ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق خوش شنگرفی ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. از سورهٔ المرسلات، نو نویس سدهٔ ۱۳ه.ق. صفحهٔ یکم زر و لاژورد. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای روزی دهندهٔ مهربان. شکر و سپاس مر خدای را که پروردگار عالمیان است ، جدولبندی سه راه ، ۶۱۲ ص.

53 ۳۵۵۷ : متن و ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ بخشاینده. ثنا مر خدای راست پروردهٔ عالمیان . . . دو صفحهٔ آغاز نقاشی به لاژورد و رنگها، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده ، ۸۳۹ ص.

54 ۲۵۴۷ : نسخ خوش در متن ، و نستعلیق پخته در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، ساده ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ترجمه ای ست گسترده و تفسیر مانند ، نیمهٔ یکم است ، ۴۹۱ ص.

55 ۲۵۳۰ : ثلث خوش در متن ، و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی ، محمود اعظم ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشایندهٔ مهربان. جمیع سپاس و ستایش مر خدای را که پروردگار عالمیان است . . . دو صفحهٔ آغاز لاژورد و زر ، نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد ، میان سطرها و ترجمه جدولبندی شده و زمینهٔ سطرها رنگ آمیز شده ، محشی ، ۷۸۶ ص.

56 ۲۵۴۵ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشایندهٔ مهربان. هر سپاس و ستایش خدایرا سزد و پرستش خصوص پروردگار عالمیان . . . دو صفحهٔ آغاز تمام زرین، نشانهٔ جزو حزب ها به زر و لاژورد، میان سطرها جدولبندی و رنگ آمیزی شده ، با حاشیه هایی در شان نزول آیتها، ۷۷۵ ص.

57 ۶۴۸۹ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشایندهٔ مهربان جمیع ستایش مر خدایرا که پروردگار عالمیان است ، بخشایندهٔ مهربان ، خداوند و پادشاه . . . ، دو صفحهٔ آغاز تمام زرین و لاژوردی ، جدولبندی ۷ راه و دو کمند ، محشی در مسایلی از گونهٔ شان نزول ناسخ و منسوخ و شمارهٔ آیتها و حروف . . . به فارسی ، ۱۱۲۸ ص.

58 ۳۴۴۲ : نسخ پخته در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، ۲۷ع۴۹/۲ اورنگ شاهی (۱۱۱۸ه.ق.). دو صفحهٔ آغاز تمام لاژورد و زر ولی فرسوده ، نشانهٔ جزو حزبها زر و لاژورد، جدولبندی هفت راه و کمند بندی شده.

59 ۵۱۰۵ : نسخ خوش در متن و ترجمهٔ زیر نویس به نستعلیق ، احمد یار ، در قریهٔ گیلانی ، ۱۱۸٤ه.ق. آغاز: الم ذلک الکتاب . . . آن کتابی که . . . جدولبندی سه راه ، ۸۲۰ ص.

60 ۱۶۳۲ : نسخ درشت زیبا در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سید صادق علی نبیرهٔ سید باقر خان حسینی، رجب ۱۲۰۰ ه.ق. جلد ۲ قرآن است از جزو ۱۱ تا ۲۰. آغاز: یعتذرون، عذر خواهند خواست . . . با سر لوح زرین آسیب دیده ، جدولبندی هفت راه و کمند بندی شده ، دو صفحهٔ آغاز تمام زرین ، ۱۰۱۹ ص. اندازه رحلی.

61 ۷۶۹۲ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، ترجمهٔ تفسیر مانندی ست کوتاه تر از مواهب علیه ، از میانه های فاتحه تا آیت "فان کرونی ان کر کم" ، ۹۰ ص.

62 ۱٤۰۵ : متن قرآن به نسخ خوش، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق شنگرفی خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز دو صفحه آرایشها ، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده. آغاز: بسمله. حمدله . . . بنام خدای بخشایندهٔ مهربان ، جمیع ستایش مر خدای را که آفریدگار عالمیان ، ۱۰۷٤ ص.

63 ٤۱۰۶ : متن نسخ ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق به شنگرف، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله . . . ثنای خدایراست ، آفرینندهٔ عالمیان و بخشندهٔ بخشاینده ، جدولبندی پنج راه و کمند بندی شده ، ۱۱۶۸ ص.

64 ۶۱۷ : متن ثلث خوش ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق به شنگرف ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. آغاز می کنم بنام خدای سزای پرستش ، نیک بخشنده ، بوجود آورندهٔ حیات بخشاینده بر ایشان . . . با دو صفحه آرایشهای زرین ، ۸٤٤ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۳۵۳-۳۵٤).

65 ٤۱۱٤ : نسخ زیبا در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ و مهربان سپاس مر خدایرا پروردگار عالمیان . . . دو صفحهٔ آغاز و دو صفحهٔ پایان

تمام زر و لاژورد و مینا کاری ، سر سوره ها به زر و نشانه های حزب و جزو به زر و رنگها ، جدولبندی هشت راه و کمند سه راه ، جلد برون و درون روغنی ، ۱۰۹۲ ص.

66 ۴۵۹۹ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۱۲ ه.ق. نیمهٔ دوم قرآن است. آغاز افتاده : منهم فرا ... از ایشان حال آنکه گریزان باشی و هر آینه گردانیده شوی از ایشان بترس ، جدولبندی نه راه و کمند بندی شده. نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد، ۸۸۵ ص.

67 ۳۳۰۵ : نسخ خوش در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز : بسمله. حمدله. بنام خدای مهربان بخشاینده. جمیع سپاس مر خدای را که پرودگار عالمیان است ... دو صفحهٔ آغاز و دو صفحهٔ پایان تمام زر و لاژورد ، سر سوره ها و نشانهٔ حزب و جزو به زر و لاژورد ، جدولبندی پنج راه و کمند بندی شده ، ۹۶۳ ص.

68 ۱۶۱۹ : متن ثلث نسخ و ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشاینده و مهربان. جمیع سپاس و ستایش مر خدایراست پروردگار عالمیان، دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد ، جدولبندی هفت راه و کمند دو راه ، سر سوره ها و نشانهٔ حزب و جزو زر و لاژورد ، ۱۱۸۵ ص.

69 ۳۰۷۴ : متن ثلث خوش و ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. جمیع سپاس مر خدای راست که پروردگار عالمیان است ، دو صفحهٔ آغاز به زر و لاژورد، نشانهٔ حزبها و جزوها به زر ، جدولبندی سه راه ۹۶۴ ص.

70 ۱۵۳۰ : متن نسخ خوش و ترجمهٔ زیر نویس به نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز نونویس ، گذشته از ترجمهٔ زیر نویس حواشی به نقل از تفسیر های فارسی دارد، سر سوره و نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده ، ۱۱۰۶ ص.

71 ۳۷۵۲ : متن نسخ خوش و ترجمهٔ زیرنویس به نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز دو صفحه به زر و لاژورد ، تامیانه های سورهٔ کهف را دارد ، نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد ، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده ، ۹۶۶ ص.

72 ۲۲۱۷ : ثلث خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرفی ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد ، جدولبندی پنج راه و کمند بندی شده ، ۱۰۲ ص.

73 ۵۱۸۵ : ثلث خوش در متن و نستعلیق خوب در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز دو صفحه تمام زر و لاژورد ، آغاز: بسمله. حمدله. بنام خدای بخشندهٔ مهربان. ستایش مر خدای راست که پروردگار عالمیان است ، جدولبندی شش راه و کمند بندی شده ، ۵۷۰ ص.

74 ٤۸۵۲ : نسخ خوش ، الله یار بن محمد جعفر ، ۱۱۸۵ هـ.ق. بخشی از آن با ترجمهٔ زیر نویس فارسی به نستعلیق و شنگرفی ، دو صفحهٔ آغاز تمام زر و لاژورد ، نشانهٔ حزب و جزوها به زر و لاژورد ، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده ، ۱۰۱۸ ص.

75 ۱۵۲۹ : نسخ درشت در متن و نستعلیق پخته در ترجمهٔ زیر نویس ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. دو برگ آغاز نو نویس و بی ترجمه ، نیمهٔ یکم قرآن است ، جدولبندی هفت راه به زر و رنگها ، سر سوره ها به زر و لاژورد و رنگها ، شأن نزول آیتها به فارسی در هامش ، ۸۸۶ ص.

76 ۵۳۳٤ : نسخ خوش درشت در متن ، و نستعلیق شنگرفی در ترجمهٔ زیر نویس ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز: سورة الفاتحه . . . بنام خدای بخشنده مهربان. ستایش مر خدایرا که پروردگار عالمیان است ، بخشایندهٔ مهربان پادشاه روز جزا . . . دو صفحهٔ آغاز منقش ، جدولبندی ۳ راه و کمند شنگرف و لاژورد ، محشی اندازه رحلی.

77 ۱٦۳۲ : متن نسخ درشت زیبا ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق پخته ، سید صادق علی ، ۱۲۰۰ هـ.ق. آغاز: حمدله. بنام خدای سپاس و ستایش مر خدایرا پروردگار جهانیان ، بخشندهٔ مهربان ، خداوند روز جزا . . . دو صفحهٔ پایان میان سطرها دندان موشی به زر ، جدولبندی ٦ راه و کمند به زر و رنگها ، نسخهٔ هنری ، ۱۰۷۰ ص.

78 ۷۸۰ : نسخ خوش در متن و نستعلیق زیبا در ترجمهٔ زیر نویس و حاشیه نویسی ها ، امام بخش عطار خوشنویس (متن) و میان فضل الله در نستعلیق ها ، ۱۲۲۱ هـ.ق. نسخهٔ زیبا و هنری که خصوصیات آن در فهرست تسبیحی ۳ : ۳۵۸-۳٦۱ نشان داده شده است. آغاز: بسمله. حمدله. بنام

خداوند آموز زنده و بخشاینده. ستایش مر خدایرا پروردگار جهانیان . . . و گذشته از ترجمهٔ زیر نویس ، سبب نزول آیتها در هامش و وقوف در پایان به فارسی آورده شده است ، ۱۱٤۸ ص.

79 ۲۸۷۲ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس و شنگرف ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز افتاده ، آبخورده ، برگها به یکدیگر چسبیده ، جدولبندی هفت راه و کمند بندی شده ، ۷۲٦ ص.

80 ۱۹۲۵ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ترجمهٔ پارهٔ نخستین است ، از فاتحه تا آیت «ان لا تقاتل فی سبیل الله» که دیگر ادامه نمی یابد. چیزی مختصر تر از مواهب علیه ، ۱۲۳ ص.

81 ۵۰۵۹ : نسخ پخته در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۳ه.ق. گذشته از ترجمه قرآن محشی ست از تفسیر هایی با نشانه هایی ، جدولبندی دو راه شنگرفی ، ۷۷۸ ص.

82 ۳٦۰۹ : نسخ پخته در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۳ه.ق. جدولبندی سه راه ، ٦۲٤ ص.

83 ۱۹٤۹ : نسخ خوش در متن و نستعلیق خوش در ترجمهٔ زیر نویس شنگرفی ، سدهٔ ۱۳ه.ق. دو صفحهٔ آغاز تمام نقاشی به رنگها ، سر سوره ها نقاشی شده ، جدولبندی هشت راه و کمند سه راه ، ۸۸۱ ص.

84 ۷۳۵۸ : متن نسخ، ترجمهٔ زیر نویس نستعلیق و شنگرف، ۲۱ شوال ۱۳۰۰ه.ق. آغاز: حمدله. سپاس خدایرا پروردگار عالمیان . . . جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۸۵۰ ص.

13

تفسیر آیة انما الصدقات

از ناشناس ، دربارهٔ تفسیر آیت صدقه و زکاة و مصارف آن .

آغاز: بسمله . قوله تعالی انما الصدقات الی آخره . بدانکه این آیهٔ کریمه نزد جمیع فقها و مجتهدین و مفسرین و ائمهٔ دین در بیان مصارف زکاة است ، در

تفسیر احمدی .

85 ۷۲۲۰ : نستعلیق اردو ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. نسخه آبدیده ، نا مجدول ، ۱۸ ص.

14

تفسیر آیة کل شیء هالک الاوجه

از شاه نعمت الله ولی کرمانی (۷۳۰ - ۸۳۴ه‍. ق.) . بنگرید به : رسایل شاه نعمت الله ، در بخشی عرفان همین فهرست .

86 ۹۵۵ : نسخ سدهٔ ۱۰ه‍.ق ، ش ۱۳ مجموعهٔ ۴۳ گفتار از همو (ص ۱۳۳-۱۳۶). رساله در نسخه نام و عنوانی ندارد.

87 ۹۵۵ : و این رساله بار دیگر در همان مجموعه به شمارهٔ ۲۸ (ص ۲۵۹-۲۶۳) آمده است.

15

تفسیر آیهٔ نور السماوات والارض

تفسیری ست صوفیانه .

آغاز : بدانکه نور چیزی ست که ظاهر باشد به ذات خود ، و اشیاء به او ظاهر شوند ، و نور اسمی ست از اسماء الله ، باعتبار قوهٔ ظهور او .

88 ۳۴۰۳ : نستعلیق ریز پخته ، با تاریخ ۱۱ شعبان ۹۳۹ه‍.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۲۳۵-۲۳۷).

16

تفسیر آیة و کلمة القاها الی مریم

از شاه **نعمت الله ولی کرمانی** (۷۳۰ - ۸۳۴ ه. ق.) . بنگرید به : رسایل شاه نعمت الله ، در بخش عرفان همین فهرست .

89 ۹۵۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. ش ۱۵ مجموعهٔ ۴۳ گفتار از همو (ص ۱۳۸-۱۴۳) در نسخه رساله نام و عنوانی ندارد.

90 ۹۵۵ : و این گفتار بار دیگر در همان مجموعه به شمارهٔ ۳۰ (ص ۲۶۴-۲۶۹) آورده شده است. [تسبیحی ۳ : ۵۳۰] غ.

17

تفسیر بسمله : وحدت وجود

نخست جملاتی به عربی آورده آنگاه آنرا بـه فارسی ترجمه و شرح می کند . آغاز متن عربی : امـا البسمله الموسومة بام اللام فهی ایضا علی قسمین، قسم منها ما یتعلق بالذات و هو البسم منها ما یتعلق بالصفات و هوالرحمان الرحیم . . .

آغاز : حمـد لـه . صلاة . اما بعد ، این چنـد سطور است در بیان ارجاع عقاید و عبادات اهل ملل عشره بحقایق الهیه ، تا در مشاهدهٔ حقیقه الحقایق نمای هر کس را در آنچه هست مفتوح فرموده .

91 ۱۱۷۵ : نسخ خوش ، نور محمد ، سدهٔ ۱۳ ه.ق.

18

تفسیر پارهٔ عم : مواهب علیه

اصل «مواهب علیه» از **کاشفی** ست ، که گویا برای مکتبخانـه‌ها و آموزش

تفسیر قرآن ، بخش «پارهٔ عمم» از آن جدا شده و به صورت مستقلی در آمده است .

آغاز : آورده انـد که چون حضرت رسالت پناه (ص) دعوت آشکارا کرد ، و قرآن بر خلق خوانـد ، و بروز قیامت بیم فرمود . . . عم یتساء لون . از چه چیزی می پرسند کافران . عن النباء العظیم ، از خبر بزرگ یعنی قرآن . . .

92 ۲۷۲۳ : نسخ خوش و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. و نو نویس سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه.

93 ٤۹۵۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، ۲۰٤ ص.

94 ۷۷۷۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط شنگرف ، موریانه زده ، ۹۸ ص.

95 ٦٤۷٤ : نستعلیق و نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز کمی افتاده : آمال خود منقطع گرند ، و در هوا چون هبا . . . ، انجام نیز افتاده ، وصالی شده ، ۱۱۸ ص.

19

تفسیر پارهٔ عم

از ناشناس . تفسیری ست صوفیانه .

آغاز : مخفی نماند که عبارت عالی بشارت نظم قرآن مجید ، که هر حرف از آن دریایی ست ژرف ، حامل بسی جواهر شگرف ، متضمن انواع معانی غریب .

96 ۵۸٤۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد یوسف ، متوطن فریادی ، ۲۹ ع ۲/ ۱۳۰۸ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۱٤۹).

20

تفسیر پارهٔ عم

از ناشناس. آمیخته به نظم، و در تفسیر سورهٔ اذ زلزلت از مولوی چند بیت نقل می کند، با این سر آغاز: نسبتی گرهست مخفی از خرد . . .

آغاز: عم یتسائلون. اصل عم عما بوده است، یعنی از چه سؤال میکنند و میپرسند یکدیگر را اهل مکه. التسائل از یکدیگر پرسیدن . . .

97 ۷٤٥٥ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. (ص ۱-٤٠-٢٦)، بدنبال «تفسیر سورهٔ فاتحه» که گویا از یک نگارنده باشند.

21

تفسیر پارهٔ عم

ناشناخته. یکی نیستند.

98 ٤٠٤٣ : نسخ پخته، سدهٔ ١٠ه.ق. تفسیر مفصل و آمیخته به نظم و گاهی حکایتها، چیزی به مانند «تفسیر چرخی» ولی مفصل تر از آن، لطایف التفسیر، روض الجنان، تفسیر طبری نیست. در آغاز سوره ها محل نزول وشمارهٔ آیتها و حروف یاد می‌شود. آغاز افتاده: . . . سورة والنازعات. مکی ست و چهل و شش آیت است، و صد و هفتاد و نه کلمه است و هفت صد و پنجاه و سه حرف است. روایت کرده است امیر المؤمنین علی(رض) از حضرت سید عالم(ص) که او فرمود هر که بخواند سوارهٔ والنازعات را (پس از ٤٥ سطر) والنازعات. سو گند از ما بجماعتی از فرشتگان مرگ یعنی بعزرائیل (ع) و به اعوان و تابعان او که کشنده اند ایشان جان های کافران را از بدن ایشان. غرقاً. کشیدن غرق ومبالغه و سختی یعنی فرشتگان موت جان کافران را به سختی کشند از بدن ایشان. نشانی دیگر از ص ۲۳۵: سورهٔ تین مکیه است و بقول مفسران، مگر ابن عباس(رض) که او مدینه

است ، و هشت آیت و سی و چهار کلمه است و صد و پنجاه حرف است. چنانکه در کتاب البشارة مذکور است. وجه انتظام آخر سوره الم نشرح با اول سورهٔ والتین آنست که در آخر سورهٔ الم نشرح ذکر کرد بخدایتعالی رغبت کن و حاجت اوی خواه (۲۶ سطر بعد) والتین سو گند یاد می کنم به انجیر . . . ، آیتها شنگرف ، ۵۷۸ ص.

99 ۵۱۳۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز افتاده : معنی دانستن او . . . بسمله. عبس. رو ترش کرد محمد (ع) و توالی و روی گردانید ، ان جاءٌ که آمد، الاعمی یعنی نابینا ، یعنی عبدالله بن ام مکتوم(رض). و نزول این سوره این بود . . . آمیخته به نظم، و گاهی حکایتها. بمانند شمارهٔ ۴۰۴۳ این کتابخانه ، با جدایهای.

100 ۱۹۶۸ : نستعلیق و نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: سبب نزول این آیه آن بود که چون رسول (ع) . . . عما یتسائلون. از چه می پرسند اهل مکه یکدیگر را و یا . . . آیتها و جدولبندی ۲ راه شنگرف، ۱۱۲ ص.

22

تفسیر چرخی

از **یعقوب** بن عثمان **چرخی** غزنوی ، سپس شیرازی (م پیرامن ۸۵۰ ه/ ۱۴۴۷ م). که به خواهش دوستان ، سورهٔ فاتحه و ملک تا پایان قرآن (فاتحه + ۲۹ و ۳۰ قرآن) را تفسیر کرده است (دیباچه) .

آغاز : لک الحمد یا من بیده الملک و هو علی کل شیٔ قدیر . . . اما بعد، فیقول العبد . . . یعقوب بن عثمان بن محمود الغزنوی ثم الچرخی الشیرازی .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۹ - کشف الظنون . تفسیر .

101 ۴۶۴۸ : نستعلیق پخته ، ۹۷۶ ه.ق. آغاز تا پیش از سورهٔ نباء افتاده : و کار مهربان سوال هفت آسمان است. . .، آیتها نسخ و شنگرف ، جدولبندی سه راه ، کناره ها موش خورده ، ۳۰۵ ص.

102 ۹۰۹ : نسخ خوش، سدهٔ ۹-۱۰ ه.ق. آغاز برابر نمونه، نشان شنگرف ، آغاز ۲۰ صفحه نو نویس سدهٔ ۱۱ ه.ق. ، ۴۷۸ ص. (ف. تسبیحی ۳ :

۹۷-۹۹).

103 ۹۷۹ : نسخ خوش ، فیروز بن مولانا محمد ، ۲۳ شعبان ۹۸۲ھ.ق.
خطبه را ندارد و آغاز می شود : قال النبی (ص) مفتاح القرآن تسمیة و قال
ابن عباس، با سر لوح زر و لاژورد خوب، آیتها ثلث و شنگرفی، جدولبندی
ده راه به زر و رنگها ، ٤٦٤.

104 ٤٣٩٦ : نستعلیق پخته ، حواحم یار بن نختمش الکوفینی ، ۹۸۶ھ.ق.
آغاز دو برگ افتاده و یک صفحه از «ابدالیه» به عنوان آغاز نسخه صحاقی
شده است ، آیتها نسخ و شنگرف ، نشانه ها و جدول یک راه شنگرف ،
برخی از صفحه های میانه نو نویس سدهٔ ۱۳ھ.ق. ، ۱۸۰ ص.

105 ۱۳۷۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها به
نسخ و معرب و شنگرف با سر لوح زرین ، جدولبندی شش راه به زر و
رنگها ، ٤۳۲ ص.

106 ۵۳۲۶ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط
شنگرفی ، جدولبندی دو راه سبز و شنگرف ، ۲۱۲ ص.

107 ٤۵۹۰ : نستعلیق و نسخ پخته، سدهٔ ۱۰ھ.ق. آغاز در تفسیر بسمله ،
پیش از سورهٔ حمد افتاده : یا بند و گناهکاران به آن پناه یا بند . . . آیتها
زیر خط شنگرف ، کناره ها آبخورده ، ۲۰۶ ص.

108 ۱۱٤٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ھ.ق. آغاز کمی افتاده : یعنی
در حکم فوزاً عظیما. آیتها زیر خط شنگرفی ، جدولبندی یک راه شنگرفی،
انجام پس از الناس در «مناجات» افتاده ، ۳۱۲ ص.

109 ٦٤۹۳ : نسخ پخته ، یکشنبه ۱۰٤۳ھ.ق. آغاز افتاده : داخلین فی
الصبح یعنی در وقت صبحدم . . . ، آیتها شنگرف ، ۲۹۰ ص.

110 ۳۲۵۷ : نسخ خوش ، محمد امین بخاری ، معروف به واحد العین
۱۰٤۵ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، ۲ صفحهٔ آغاز تمام زرین، کناره ها لاژورد
و رنگها ، جدولبندی هشت راه به زر و رنگها آیتها شنگرفی و معرب ،
۳۱٤ ص.

111 ٤۲٤۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، غلام محمد ، ذیحجهٔ ۱۰۹۹ھ.ق.
آغاز برابر نمونه ، متن نسخ مشکی ، ۲۵۷+٤ ص.

112 ۱۶۱۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بوده است: اعوذ پناه می گیرم و التجا می نمایم . . . میاند و انجام افتاده ، موریانه زده ، ۳۷۰ ص.

113 ۵۳۳۹ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز در تفسیر فاتحه و انجام در فلق افتاده است ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، جدولبندی سه راه ، ۳۳۲ ص.

114 ۱۵۷۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، متن زیر خط مشکی ، انجام درمیانهٔ سورهٔ الفتح افتاده ، ٤۰۰ ص.

115 ۷۹۹۲ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، آیتها نسخ و شنگرف ، جدولبندی دو راه و کمند بندی شده ، انجام در سورهٔ الناس چند سطری افتاده ، ٤۰٦ ص.

116 ۳٤٦۷ : نستعلیق پخته ، ۱۱۲۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۳-۳۷۹). آغاز: بسمله. بود. و اول چیزی که به آدم آمد (و این برابر ص ۹ نسخهٔ شمارهٔ ۹۰۹ این کتابخانه است)، عنوان و نشان شنگرف.

117 ۷۰٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، ملا عصمة الله ، ساکن قریهٔ ریکی ، پنجشنبه سلخ ج ۱۱۲۸/۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط مشکی و شنگرف ، ۲٦۱+۷ ص.

118 ۷۲۸۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، میان عبدالله ، ۱۲۵٤ه.ق. پاس خاطر محمد جان ، آغاز برابر نمونه ، آیتها نسخ و شنگرف ، ۲۱۰ ص.

119 ۲۰۱۲ : نستعلیق ، آیتها نسخ و شنگرف ، ۲۲ ذیحجه ۱۲۵۷ه.ق. آغاز برابر نمونه ، برخی صفحه ها محشی ، ۱٤۲ ص.

120 ۱۵٦۵ : نستعلیق پخته ، برهان الدین قادری خلف میان سبحان قلی شیخ الاسلام بن میان حسن قلی بن نور قلی ، ۱۲٦۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، آیتها نسخ و مشکی ، جدولبندی دو راه ، ۳۰۸ ص.

121 ۱۹۸۰ : نستعلیق پخته ، ۱۲۷۰ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها نسخ و زیر خط شنگرف ، نشانه ها شنگرف ، ۳۸۲ ص.

122 ٤۵۹۳ : نستعلیق پخته ، خواجه سلطان بخاری ، دو شنبه غرهٔ رجب، ۱۲۷۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط شنگرف ، ۳۵٦ ص.

123 ۵۷۰۵ : نستعلیق ناپخته ، عبدالرحیم ولد شادی خان ، قوم بختیار ۱۲۷۲هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها و نشانه ها شنگرف ، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده ، ۴۸۷ ص.

124 ۶۲۷۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲-۱۳هـ.ق. آغاز یک صفحه افتاده ، بسمله. و این فقیر نیز می خواهد که افتتاح این سخن به این دو وعده مزین شود، عنوان و نشان و آیتها به شنگرف ، برگهای پایان فرسوده و به یگدیگر چسبیده اند.

125 ۲۷۴۸ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، و می رسد به سورهٔ تبت و درمیانهٔ آن افتاده ، آیتها شنگرف ، گوشهٔ بالا را موریانه زده ، ۱۵۶ ص.

126 ۵۶۶۸ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط مشکی ، جدولبندی دو راه شنگرف ، ۳۴۴ ص.

127 ۲۰۹۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط مشکی ، ۲۵۸ ص.

0

تفسیر حسینی : مواهب علیه

0

تفسیر در واجکی : لطایف التفسیر

0

تفسیر زاهدی : لطایف التفسیر

23

تفسیر سورهٔ اخلاص

از خواجه باقی بالله ، بنگرید به : رسایل باقی بالله ، در بخش عرفان همین فهرست .

تفسیری ست عرفانی کوتاه ، در «کلیات» او (ص ۱۶۴ - ۱۶۵) چاپ شده است .

آغاز : این سوره را سورهٔ اخلاص برای آن گویند ، که از استماع این سوره ، بنده به آفریدگار .

128 ۶۴۱۴ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰۶۴ه.ق. ش ۵ «رسایل باقی بالله» (ص ۸۱-۸۴).

0

تفسیر سورهٔ توحید : بیان سورهٔ توحید

در ص : ۷ گذشت .

24

تفسیر سورهٔ فاتحه

از خواجه باقی بالله ، بنگریـد به : رسایل باقی بالله ، در بخش عرفان همین فهرست .

تفسیری ست عرفانی ، باد و فصل، در «کلیات» او (ص ۱۵۵ - ۱۵۹) چاپ شده است .

129 ٦٤١٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰٤٦ه.ق. ش ۲ «رسایل باق بالله» (ص ٥٤-٦٤).

25

تفسیر سورهٔ فاتحه

از قطب الاقطاب شیخ نظام الدین **شریف تهانیسری** (دیباچه) و در هامش از سعدی شیرازی دانسته شده است .

آغاز : الحمد لولیه و الصلاة و السلام علی نبیه محمد و آله اجمعین . هذا تفسیر فاتحه الکتاب من مصنفات حضرت قطب الاقطاب . . . شیخ نظام الدین شریف عمری التانیسره . . . بسم الله . نام حضرت الحقایق که مستحق جمیع عبادات روحانی .

130 ۷۱٦۱ : نستعلیق پخته، ۱۲۲۲ه.ق. ش ۸ مجموعه(ص ٤۸٦-٤۹٦)، جدولبندی ۷ راه رنگی ، عنوان و نشان شنگرف.

26

تفسیر سورهٔ فاتحه

از شاه **نعمت الله** ولی **کرمانی** (۷۳۰ - ۸۳٤ه. ق.) . بنگرید به : «رسایل شاه نعمت الله» در بخش عرفان همین فهرست .

131 ۹٥٥ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۳ مجموعه ٤۳ گفتار از همو (ص ۳۹-٥۲). در نسخه به نام «تاویل بسمله و سورهٔ فاتحه» است. [تسبیحی ۳ : ٥۳].

27

تفسیر سورهٔ فاتحه

نخست دربارهٔ اهمیت این سوره است و هفت نام آن ، سپس شمارش حروف آن و تعبیراتی در آن باره ، آنگاه تفسیری ترجمه مانند ، آمیخته به نظم . در آن از «شیخ محقق خاوند سعید کابلی رح» نقل کرده است .

آغاز : روایت چنین آورده اند که سید عالم حضرت محمد (ص) . . . در مسجد مدینه نشسته بودند ، پس روی خود را طرف یاران کرده گفتند . . .

132 ۲۱۹۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱-٤) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

133 ۷٤۵۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. (ص ۱۹-٤۱) ، آغاز نزدیک نمونه ، سپس «تفسیر پارهٔ عم» گویا از یک نگارنده باشد.

28

تفسیر سورهٔ الفلق

از خواجه باقی بالله ، بنگرید به : رسایل باقی بالله ، در بخش عرفان همین فهرست .

تفسیری ست صوفیانه ، در «کلیات» او (ص ۱٦۵ - ۱٦۷) چاپ شده است .

آغاز : قل اعوذ برب الفلق . بگو پناه می گیرم به آفریدگار صبح . من شر ما خلق ، از شر آنچه خلق کرده . از جن و انس و سایر مخلوقات .

134 ٦٤۱٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰٦٤ ه.ق. ش ٦ «رسایل باقی بالله» (ص ۸۵-۸۹).

29

تفسیر سورهٔ الناس

از همان خواجه **باقی بالله**، بنگریده به : رسایل باقی بالله، در همین فهرست.
عرفانی ، کوتاه ، در «کلیات» او (ص ۱۶۷ - ۱۶۹) چاپ شده است .
آغاز : قل اعوذ برب الناس. بگو پناه می‌گیرم به آفریدگار ناس. ملک‌الناس، پادشاه ناس .

135 ۶۴۱۴ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، **۱۰۶۴** ه.ق. ش ۷ «رسایل باقی بالله» (ص ۸۹-۹۴).

30

تفسیر سورهٔ واقعه

شاید از سراینده ای با تخلص **خاکی** باشد، دست کم در سه جا این واژه آمده است:
۱- ص ۳ : غزل ، ساقیا برخیز در ده جام را . . . باده در ده چند از این باد غرور- **خاک** برسر نفس نا فرجام را ، ۲- ص ۵ : غزل ، بکوی میکده هر سالکی که ره دانست . . . هر آنکه راز دو عالم از خط ساغر خواند - رموز جام جم از نقش **خاک** ره دانست ، ۳- ص ۵۶ : ابیات ، خواجه مع القصه که در بند ماست . . . کز چو منی سر بهزیمت نبرد - صحبت **خاکی** به غنیمت شمرد .

تفسیری ست عرفانی ، نخست یک کلمه یا عبارتی کوتاه را آورده ، سپس به نثر آمیخته به نظم تأویلهای عرفانی خود را می آورد .

136 ۵۱۷۰ : نستعلیق پخته ، آیتها نسخ ، محمد مراد بن کوچک ، ۳ ذیقعدهٔ ۱۰۴۳ ه.ق. آغاز افتاده : فقدرالحق . . . بیت : ایجاز طلب نه علت آمد - نی مذهب و کیش و ملت آمد - شمشیرفنا درین نیام است - آن نور سیه در این مقام است - طاوس تو پر بریزد اینجا - سرچشمه کفر خیزد اینجا. مخلدون : همیشه و مدام ، صفحه شماری نشده.

31

تفسیر سورهٔ والشمس

از خواجه باقی بالله ، بنگرید به : رسایل باقی بالله ، در بخش عرفان همین فهرست .

تفسیری ست عرفانی، نثر آمیخته به نظم، در «کلیات» او (ص ۱۵۹ - ۱٦٤) چاپ شده است .

آغاز : و الشمس و الضحی ها ، یعنی سوگند به آفتاب و نور او ، در ضمن ذکر نور اشارت است به آنکه .

137 ٦٤١٤ : نستعلیق خوش ، احمد مشتاق ، ۱۰٦٤ ه.ق. ش ٤ «رسایل باقی بالله» (ص ٦٦-۸۱).

0

تفسیر سورهٔ والضحیٰ : مصباح العاشقین

32

تفسیر سورهٔ یاسین

از ناشناس. تفسیری ست کوتاه، که گاهی به صورت ترجمه در آمده است، فارسی روان .

آغاز : بسمله . یاسین. درینابیع آورده که هر حرفی از حروف منقطعه سری ست از خزانهٔ غیب که حضرت عزت .

138 ۱۱۷۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ش ۱ مجموعه (ص ٦-۸۰).

0

تفسیر سورهٔ یوسف : احسن القصص

در ص: ۳ گذشت .

33

تفسیر سی پاره

از شیخ **شیروان حسین**، معروف به **شیروان خان** قادری، مرید شیخ اسماعیل چشتی اکبرآبادی، بدنبال دوبار رؤیا در سالهای ۱۰۷۰ و ۱۰۷۷ ه.ق. به هنگامی که سن وی از شصت و پنج گذشته بود، به نگارش آن پرداخته و در مدت سه ماه و چهار روز «دو سی پاره» و دیگر بار در نه ماه و هفت روز «تفسیر سی پاره» را فراهم آورده است، (دیباچه) . تفسیر کوتاه ترجمه مانندی ست و با مایه‌ای صوفیانه .

آغاز : الحمدلله الذی علم من المعرفه ــ و اختراع النفوس لتسبیح المسلم واجعل الانبیاء . . . شد محمد کنت کنزاً را کلید . . .

139 ۱٦۵۰ : نستعلیق ، خوش سدهٔ ۱۱-۱۲ ه.ق. آیتها شنگرف، برگهای آغاز فرسوده ، نیمهٔ یکم قرآن است ، ۷۲۲ ص.

0

تفسیر طلا کار : قصهٔ موسی

34

تفسیر عرفانی

از ناشناس ، تفسیر برخی آیتهای قرآن است که صوفیان در کار خود بدان نیاز دارند ، و گفته‌های آنان را تأیید می کند . در دیباچه میگوید من سالها با صوفیان مخالفت می ورزیدم ، سپس از راه قرآن به حقانیت آنان پی بردم .

آغاز : الحمدلله حق حمده ، و صلی الله علی رسوله محمد . . . اما بعد ، فان هذا تفسیر بعض آیات القرآن التی یحتاج الیه الصوفیة فی احوالهم ، و تدل علی صحة اقوالهم و افعالهم .

140 ٦٤٩٠ : نسخ پخته ، محمد حیات ولد نور محمد ، سدهٔ ۱۳-۱۴ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۸۰۲ ص.

35

تفسیر لا اله الا الله : توحیدیه

از شاه **نعمت الله** ولی **کرمانی** (۷۳۰ - ۸۳٤ه. ق.) . بنگرید به : رسایل شاه نعمت الله ، در بخش عرفان همین فهرست .

141 ۹۵۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲٤ مجموعهٔ ٤۳ گفتار از همو، (ص ۲٤۹-۲۵۲). رساله نام و عنوانی در نسخه ندارد.

36

تفسیر منظوم

ناشناخته . بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۳٤ که در آنجا از تفسیر

منظوم سید محمد **نور بخش** (قائن ۷۹۵ - ۸۶۹ هـ. ق.) یاد شده است.

برای نشانی. سوره والتین. **والتین والزیتون**. به انجیر و زیتون قسم می خورد - خدایی که جانها به تن پرورد - به انوار گوید شرح و بیان - ز تخصیص این هر دو بخشد نشان - که انجیر میوه بود پاکتر - پی فضل حق آفرید این ثمر. و: **الهاکم التکاثر**. چو مشغول گشتند با افتخار - به بسیاری قوم اندر شمار - بحدی که تا گورها در شمار - نمودید از جهل پی ننگ و عار - مفسر حسین این روایت کند - به تاویل آیت روایت کند...

142 ۷۴۴۷: نستعلیق خام، و آیتها نسخ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز و انجام افتاده **آغاز**: درختان بسی در گلستان نگر - به انبو پیچیده بر همدگر... ان یوم الفصل کان میقاتا...، و میرسد به سورهٔ کوثر، نشانه‌ها شنگرف، موریانه زده، ۲۳۸ ص.

37

تفسیر ناشناخته

نخست آیتی و یا چند آیت را آورده، سپس اعراب آنرا گفته، آنگاه با سربند «معنی اینست» آنرا ترجمهٔ تفسیرگونه ای کرده است. برای نشانی از ص ۳۱۲: بسمله. ق. و القران المجید... هذا شیٔ عجیب. این عبارت بر ملون ص و القرآن ذی الذکر، بل الذین کفروا فی غرة و شقاق آمده با بیان این صم بدان طریق است که اینجا مذکور شده...

تفسیر در واجکی و چرخی و مواهب علیه و منهج الصادقین و خلاصة منهج الصادقین نیست.

143 ۱۲۵۵: نسخ و ثلث ترکستانی، سدهٔ ۹ هـ.ق. آغاز: (فرسوده) سورة ص... زاهد بخاری (رح) آیة گفت، بعضی... دیگر در عدد آیات...، آیتها در شنگرف، نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف، ۷۳۳ ص.

38

تفسیر ناشناخته

چند تفسیر ناشناخته . یکی نیستند .

144 ۱۵۹۷ : خط بهار یا ترکستانی ، چیزی نزدیک به نسخ و ثلث ، در متن ، و تفسیر کوتاه و ترجمه مانند در هامش بـه نسخ ترکستانی ، سدهٔ ۹ هـ.ق. سر سوره ها و نشانه‌های حزب و جزء به زر و لاژورد ، و آرایشهای زرین دیگر. معمولا تنها یک کلمه از آغاز آیت به شنگرف آورده شده سپس آن آیت تفسیر می شود. «مواهب علیه» نیست. نسخه در پیش از آل عمران و انجام درمیانهٔ سورهٔ نحل افتاده ، برای نشانی آغاز سورهٔ انعام آورده می شود. **الحمد.** سپاس و ستایش مر خدایرا که بیافرید آسمانها و زمین و آفرید تاریکیها و روشنایی ، یعنی کافر و ایمان ، و بقولی شب و روز، ظلمات را به لفظ جمع . . .، ٤٩٤ ص.

145 ۸۲۵ : متن قرآن است به نسخ ، هامش تفسیری ست به نستعلیق ، سدهٔ ۱۰ هـ.ق. تفسیر کوتاه و ترجمه مانندی ست ، ولی نه مواهب علیه ، چیزی به مانند نسخهٔ (۱۵۹۷) این کتابخانه ولی آن نیز نیست ، دو صفهٔ آغاز تمام زرین ، و آرایشهای دیگر. برای آشنای بیشر بنگرید به : فهرست تسبیحی ۳ : ۳۷۱-۳۷۲.

146 ۱۶۱۷ : متن به نام بهار ثبت شده، خط ترکستانی و نزدیک به نسخ و ثلث، وترجمه به نسخ پخته، سدهٔ ۱۰ هـ.ق. بمانند شماره (۱۵۹۷) این کتابخانه، و به همانگونه آرایشها و گویا صد سال تازه تر، نسخه کامل به نظر می رسد، آغاز سورهٔ انعام : **الحمد.** سپاس و ستایش مر خدایرا که بیافرید آسمانها و زمین و بیافرید تاریکیها و روشنیها، یعنی کفر و ایمان و بقولی شب و روز، ظلمات را بلفظ جمع یاد کرد و نور را بلفظ وحد ان انا ! ذکر ظلمات کفر ست و در آن لمکر ! داد.

147 ۶۷۷۰ : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۰ هـ.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز : ولا تحسبن الله غافلا عما . . . ، برای نشانی از ص ۱۳۲ : سورهٔ الکهف : سوره مکی ست ، و آیتهاش صد و دوازده است. اندر عدد کوفی و پانزده اندر عدد بصری و پنج اندر عدد مدنی. و کلماتش هزار و هفتاد و هفت است

و حروفش هزار و سیصد و شصت است. و پیغمبر (ع) گفت هر که دو آیت از سورهٔ کهف بر خواند فتنهٔ دجال ویرا زیان ندارد، و هر که سوره بر خواند، اندر بهشت شود. . .، ۳۵۸ صفحه شمار دارد.

148 ۵۸۶۷ : نسخ ثلث نمای ترکستانی، سدهٔ ۱۰ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آغاز: نرویدج کنه باد آنرا . . .، برای نشانی از ص ۱۶٤ : سورهٔ رعد. این سورت مکی ست، مگر دو آیت ولا یزال الذین کفر، و آیت قل کفی بالله شهیدا الی تمام الایتین. جهل آیت و هیصد (؟) پنجاه کلمه و سه هزار پانصد شش حرف (بدون حرف «و») ربط این سورت با سورهٔ کیف (؟) آنست کی در خاتمه سورهٔ کیف ذکر عبرت الوالالباب است، و در این سورهٔ مدحت ایشان از هر باب است. و بدانک در آغاز سورت. . . آیتها شنگرف، رسم الخط کهن، جدولبندی ۳ راه، ٦۲٤ ص.

149 ٦۲۳ : نسخ در متن، و نستعلیق در زیرنویس و حواشی، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه.ق. هانکه در فهرست تسبیحی ۳ : ۳۵٤-۳۵۵ نشان داده شده است.

150 ۲٦۹۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز در پیش الزمر و انجام در پایان سورهٔ ناس افتاده، «مواهب علیه»، «منهج الصادقین»، «کشف الاسرار» و «لطایف التفسیر» نیست. نخست یک آیت را به کامله می آورد، سپس اعراب و آنگاه زیر عنوان «معنی» تفسیر می کند. برای نشانی: سورهٔ المؤمن. سورهٔ المؤمن و جمله حاو میم یکی است، هشتاد و پنج آیت و هزار و صد و نود و نه کلمه است و چهار هزار و هفتصد و نود حرف است. ربط این سورت با سورت زمر آنست که افتتاح هر دو سورت به ذکر تذئیل قرآن است، و بدانکه در افتتاح سورهٔ مؤمن ذکر مجادلهٔ منکران آیات قرآن آمده . . . آیتها شنگرف، ۱۲۰٦ ص.

151 ۳٦٤۵ : نستعلیق تحریر آمیز خام، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز: لان فیها معنی الحیلة . . . ترجمه و شرح یک تفسیر عربی ست، برای نشانی از ص ۸۸۱ : سورهٔ الزمر. میکة الا قوله قل یا عبادی الایة. و آیاتها خمس او اثنان و سبعون. سورهٔ زمر مکی ست، یعنی در مکه نازل شده است، مگر قول الله تعالی که قل یا عبادی الذین آمنوا الایة. و آیتهای این سوره هفتاد و دو و یا هفتاد و پنج است. بسمله. تنزیل الکتاب خبر محذوف مثل هذا او مبتدأ خبره من الله العزیز الحکیم، و هو علی الاول . . .،

متن زیر خط مشکی ، ۹۸۸ ص.

152 ۲۶۳۸ : ثلث و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز : سورهٔ بنی اسرائیل. مکیة ، مائة و احدی عشر و اثنا عشرر کوعاً. سبحان الذی اسرا بعبده . . . من آیاتنا. اول اثبات بسمله. اول اثبات بسمله و جهش را هشت وجه با قصر قالون خواند ، و بعد هر . . . نخست «قوله» سپس آیتی ، آنگاه «رسم» که رسم الخط را میگوید ، پس از آن «ترجمه» و در پایان «تفسیر» آورده می شود. و در برخی موارد «رسم» را ندارد ، ٤٤٤ ص.

153 ۲۰۳۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز افتاده : که در آغاز این کلمه مضمر است . . . تفسیر ده جزو آغاز قرآن است. نخستین عنوان «فصل الثانی» دربارهٔ فاتحه ، سپس «فصل سیوم» در تفسیر سورهٔ فاتحه. و دیگر سوره ها عنوان «فصل» ندارد ، و شاید این دو عنوان نیز از کاتب باشد. برای نشانی از ص ۷۷٤ : سورهٔ الاعراف ، مکیة و هی مائتان و ست آیات و ثلاثة آلاف و ثلثمایة . . . بسمله. قوله تعالی المص ای انا الله اعلم و افضل گفت من خدای دانا ترم و حکم کننده و الکلام فی الحروف المقطعه . . . آیتها زیر خط شنگرف ، ۹٤۲ ص.

154 ٤٤۳۹ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. تفسیر کوتاهی ست نه مواهب علیه. آغاز : بسمله . . . الم. حروف مقطعه اسرار قرآن است ، و هر کس برآن اطلاع نیست ، و گفته اند الم انا الله اعلم است. یعنی منم خدای دانا. ذلک. آن کتاب کاملست که خداوند تعالی در کتب مقدسه به انزال آن وعده داده بود. الکتاب. آن کتاب کاملست یعنی قرآن . . . ، آیتها شنگرف ، در پایان آمده : دو و نیم سی پاره ، ۵۵۹ ص.

155 ٤۰٤۱ : نستعلیق خوش ، ۱۱۱۲ه.ق. در هامش یک قرآن، نسخهٔ هنری ، معمولاً تنها یک کلمه از آغاز آیت به شنگرف آورده شده سپس آن آیت تفسیری ترجمه مانند شده است. برای نشانی آغاز سورهٔ انعام آورده می شود : الحمد لله. ستایش آن خدا راست که آفرید آسمانها و زمین و پیدا کرد تاریکیها و روشنی ، باز کافران با پروردگار خود برابر می کنند ، یعنی معبودان باطل را . . . ، ٦٦٤ ص.

156 ۲۸۸۱ : نستعلیق پخته و عربیها نسخ ، سدهٔ ۱۲ه.ق. گزیده ای ست از یک تفسیر یا رسالهٔ عرفانی. با تفسیر تعویذ آغاز می شود ، سپس تفسیر سوره های وضحی ، اخلاص تا الناس. بروش عرفانی. آغاز : اعوذ بالله من

الشیطان الرجیم. یعنی پناه می گیرم بخدا از شر شیطان رانده شده ، استعاذه پیش از قرائت قرآن چه در نماز و چه در غیر آن . . . فصل در کلمات قدسیه احراریه نوشته اند که مر ضعیفی را . . . عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی سه راه ، ص.

157 ۵۳۰۷ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، مواهب علیه و خلاصهٔ منهج الصادقین و تفسیر چرخی نیست. برای نشانی از ص ۳۸۲ : سورة البروج و هی عشر آیات. بسمله. و السماء ذات البروج. بحرمت آسمان با برجها یعنی دوازده برج که حمل و ثور و جوزا . . . حوت است ، و در هر سی روز آفتاب یک برج را قطع کند ، یا سی و یک روز و یا سی ، و یا بیست و نه روز، و درهر روزی چیزی از روز ماه یک. . آیتها و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۵۳۰ ص.

158 ۲۵۶۷ : متن (قرآن) نسخ و در هامش (تفسیر) نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز در سورهٔ بقره و انجام در اللیل افتاده. آغاز : و اخلاص و حسد و نصیحت و مثل آن . . . برای نشانی از ص ۲۷۸ : سورهٔ مریم . . . کهیعص ذکر رحمت ربک. این است بیان بخشایش پروردگار تو بر بندهٔ خود ذکریا ، چون ندا کرد پروردگار خود را بدعای پنهان. قال. گفت ای پروردگار من هر آینه . . . ، آیتهای شنگرف ، ۶۰۸ ص.

159 ۷۹۸۹ : نستعلیق، سدهٔ ۱۳ ه.ق. پراکنده های ست از تفسیر برخی آیتها به ویژه قصص ، اسماء حسنی ، ۱۰۲ ص.

160 ۷۹۴۷ : نسخ و ثلث در متن ، نستعلیق در فارسیها ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. از پیش از سورهٔ یاسین است تا سورهٔ الاعلی ، نخست چند آیت را آورده سپس تفسیر ترجمه مانندی میکند. و در هامش ترجمهٔ اردوی آن آمده. برای نشانی از ۲۵۱ : حم. تنزیل الکتاب . . . تا : فسیقولون هذا افک قدیم. فرو فرستادن کتاب از جانب خدای غالب با حکمت است. نیافریدیم آسمانها و زمین را . . . ، آبخورده ، ۳۲۲ ص.

O

تفسیر نقره کار : احسن القصص

فراهی ، ص ۳ گذشت .

39

تینیه : رسالهٔ . . .

از شاه داعی شیرازی (۸۱۰ - ۸۱۱-۸۶۹هـ. ق.). بنگرید به : رسایل شاه داعی ، در بخش چند دانشی همین فهرست .

161 ۸۴۹ : نستعلیق خوش ۵۷ «رسایل شاه داعی» نوشتهٔ ۸۸۲-۹۰۵ هـ.ق. (ص ٦٥٤-٦٥٥ متن).

0

جامع الستین : الستین الجامع للطایف

0

حدایق الحقایق : تفسیر سورهٔ یوسف : احسن القصص

در ص : ۳ گذشت .

40

خلاصة منهج الصادقین

از فتح الله بن شکرالله کاشانی ، که بروزگار شاه تهماسب صفوی (۹۳۰ - ۹۸٤هـ. ق.) می زیسته است ، و در کشمیر در ۹۹۸/۱۵۹۰م یا ۹۸۸هـ./ ۱۵۸۰م . در گذشته است .

گزیده ای ست از تفسیر بزرگتر او بنام «منهج الصادقین»، که پس از ۹۸۲ ه./ تا ۹۸۸ ه. ق. بدان می پرداخته است. در آن هر آیت را به عبارتهای کوتاه تقسیم کرده، سپس به تفسیر آن عبارت می پردازد.

سپس تفسیر دیگر خود را بنام «زبدة التفاسیر» از این یکی گزیده است.

آغاز: ج ۱- حمدی چون کلمات ربانی بغایت، شایستهٔ لطیفی ست که از محض لطف ابدی . . . اما بعد، براذهان صافیه.

بنگرید به: نسخه های فارسی ۱ : ٤٥ - ذریعه ۷ : ۲۳۳ - هدیة العارفین ۱ : ۸۱۵.

162 ۱۶۳٤ : نسخ پخته، اواخر شوال ۹۹۲ ه.ق. **آغاز:** سورة ص و هی خمس و ثمانون آیة ابی بن کعب (رض) از حضرت رسالت (ص) روایت کند که هر کس سورهٔ ص بخواند حق تعالی بوزن جمیع کوه ها که مسخر . . . بسمله. از امام جعفر (ع) مروی ست که صاد اسمی ست از اسمای الهی که حق تعالی . . .، آیتها شنگرف، نسخه پاکیزه، ۷٤٤ ص.

163 ۱۱۰۶ : نسخ و آیتها ثلث خوش، ابن حسن بیگ طبیب ملا محمد خان، محرم ۱۱۰٤ ه.ق. جلد ۲. آغاز: سورهٔ الزمر. سبعون آیات، مکیة ابی بن کعب از حضرت رسالت (ص) روایت کند که هر که سورهٔ الزمر بخواند حق تعالی او را از رحمت خود . . . تنزیل الکتاب. فرو فرستادن بر محمد (ص) من الله. از جانب خدایتعالست. العزیز . . .، آیتها ثلث درشت، عنوان و نشان شنگرف، ٤۱۵ ص، اندازه رحلی.

164 ۷۷۹٤ : نسخ و نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز: فقصص. پس بپرداخت آنرا، آیتها شنگرف که رنگ پخش کرده، جدولبندی ۵ راه به زر و مشکی که بسیاری از برگها را بریده، متن و حاشیه سازی شده، برای احتراز از آسیب بیشتر صفحه شماری نشده.

165 ۵٤۳ : ثلث خوش، شاه محمد بن سید میرزا مولوی حسینی سبزواری، ۲۲ع ۲/۱۲۳۸ ه.ق. جلد ۲، آغاز برابر شمارهٔ ۱۱۰۶ همین کتابخانه، عنوان و نشان شنگرف، ۷۳۸ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۶۱-۱۶۳).

41

زاد المذکرین

از **محمد** بن حسین بن فضل بن حسین واعظ ، معروف به مولانا **جمال الدین استاجی** ، که در شهور ثمان عشرة و ستمایة (۶۱۸ﻫ.ق) که طلاطم امواج فتن و استیلای کفره ظاهر شد، و چگونه کنیم ورد زبانها و چه چاره سازیم اندیشهٔ دلها گشته بود ، به شهر سمرقند رسیده ، و دیدار فرزند عزیز شمس الدین محمد روزی شد ، التماس و توقع کرد که بعضی آیات که در مجالس و محافل می خوانند ، تا در شبهای محنت غمکساری بود نوشته آید ، و به موجب درخواست وی تفسیر بعضی از آیات نوشته شد و از بسط احتراز کرده شد، تا حمل در سفر و حضر آسان بود ، و آنرا زاد المذکرین نام نهاده شد . (دیباجه) .

آغاز: الحمد لله الذی تعزز ذاته بربوبیة ، و کمال ربوبیته تقدست صفاته بالالوهیة جلاله و جلال الوهیته . . . و بعد مصنف این کتاب و جامع . . .

166 ۲۶۵۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، نسخه تنها تفسیر بسمله و سورهٔ فاتحه را دارد ، انجام افتاده ، عنوانها نانویس ، ۱۲۸ ص.

42

زبدهٔ بحر المعانی : تفسیر پارهٔ عم

از محمد **خواجگی** بن عطاء الله مدعو به **خواند میان** ، که بشرف عزمن قنع نایل شده ، و به تفسیرهای معتبر می پرداخت ، از کتابهای تنزیل المعالم ، تحقیق زنجانی و زاهدی و بحر مواج و کشاف و مدارک التنزیل ، لطایف عمده‌گرد آورده ، و این مختصر را نگاشته و به زبدهٔ بحر المعانی نام نهاد (دیباجه) .

آغاز: الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب ، و بین مایوجب . . . و بعد ،

می گوید اضعف عباد الله محمد خواجگی بن عطاء الله المدعو به خواند میان .

167 ۲۶۲۳ : نسخ و نستعلیق پخته ، فقیر محمد حفیظ ولد حافظ نور حسین عرف کدتدل ، موضع کهنکوال ، پرکنه پهره ، دو شنبه ۲۱ رجب ۱۲۲۷ ه.ق. برای قاضی القضاة قاضی محمد حسین ، عنوان و نشان شنگرف، ۱۲۱ ص.

168 ۲۶۰۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، نادر شاه ، پاس خاطر فیض رسان عالم و عالمیان الهی، چهار شنبه ۱۲۶۰ ه.ق. در موضع هوره ، آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط مشکی ، در پایان ، پس از آن ترقیمه ولی به همان خامهٔ متن کسی میگوید این تفسیر بدست من حسام الدین بن حافظ جمال الدین بن شیخ عمر از قوم انم ، در سن هفتاد سالگی در سال ۱۱۰۹ ه.ق. نوشته شد حینی که دستهایم می لرزید. و پیش از این سه جلد مصحف و کتب بسیار از خرد و کلان نوشته بودم ، شاید این ترقیمهٔ نسخه ای قبلی باشد و کاتب نسخهٔ حاضر ، ترقیمهٔ او را پس از ترقیمهٔ خود آورده است ، ۱۹۷ ص.

43

زبدة البیان : خلاصة البیان : مجالس

در ص . ع . آمده : تألیف و جمع نمود محمد کریم الله ، زبدة البیان . نام «زبدة البیان» در عطف نسخه نیز آمده است . در پایان نسخه «خلاصة البیان» نامیده شده است .

مجالسی ست که با آوردن یک یا چند آیت آغاز می شود ، سپس املا کننده به تفسیر صوفیانهٔ آنها می پردازد ، آیتها به ترتیب سورهای قرآنی نیست ، آیتهایی ست که املا کننده برگزیده است ، مجلسها شماره و تاریخ داشته که می بایست به سرخی نوشته می شد که نانویس مانده است . مجلس یکم تاریخ ۲۳ رجب

١٢٤٥هـ.ق. را دارد .

آغاز : المجلس الاول فی ثلثة عشرين من رجب سنة مأئتان و خمس و اربعين . . . يا ايها الذين اتقوا الله ولتنظر . . . فاسقون . اين آيت در سورهٔ حشر است . بايد دانست که علاقه در دنيا دو قسم می باشد ، يکی علاقهٔ قرابت و خويشی مثل پدر و ولد و برادر . دوم علاقهٔ بندگی و نوکری . . .

169 ١٨٣٧ : نستعليق پخته ، سدهٔ ١٣هـ.ق. و شايد به خانهٔ جان محمد کريم الله و تاريخ ١٢٤٥هـ.ق. که تاريخ آغاز مجلسهاست ، عنوان و نشان شنگرف ، ٤٩ برگ شمار دارد.

44

زيب التفاسير

از صفی بن ولی **قزوينی** ، بدستور شاهزادهٔ عالم و عالميان . . . (نام او نانويس مانده) که گفته بود تفسيری مختصر و جامع بنگارد ، بروزگاری که نقد عمر و جوانی را صرف مطالعهٔ کتب علم و معارف کرده بود ، در مرحلهٔ چهل و هشت سالگی ، بدان پرداخت و آنرا زيب التفاسير نام نهاد . با مقدمه ای و چهار کتاب و خاتمه ای ، و هر کتاب در چند باب و پيشتر بابها در فصلهايی نگاشته است : مقدمه در قاعدهٔ تحرير و ضابطهٔ تحرير اين تأليف . **کتاب اول** در مطالب مهمه که دانستن آنها در تفسير لازم است ، چهار باب :

١- در مقاصد لازمة التحرير ، هفت فصل ، ٢- مطالب متعلقه به اصل قرآن ، ده فصل ، ٣- در جامعيت کلام الهی ، شش فصل ، ٤- اعجاز قرآن و فضايل سور ، هفت فصل . **کتاب دوم** ، در متعلقات استعاذه ، و مباحث متعلقه به اين کلمه ، در بابهايی ، و ارکانی و مباحثی و مسائلی . **کتاب سيم** در مباحث و تفسير بسمله ، در يک مقدمه و دوازده باب ، و بابها در فصلهايی. **کتاب چهارم.** در

تفسیر سورهٔ فاتحـه ، و آن مشتمل است بر دو قسم. قسم ۱- در تفسیر آیات این سوره ، در یک مقدمه و بابهایی.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۲۹ که در آنجـا از «تفسیر سورهٔ فاتحه» از سرایندهای با تخلص صفی یاد شده است.

آغاز : زیب تفسیر کلامی که لؤلؤ شاهوار سخن به آبروی آن مخزن بذکر ناطقه به آغوش بیان . . .

170 ۸۷٤ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳هـ.ق. عنوان و نشان و جدولبندی ۲ خطی شنگرف ، آغاز برابر نمونه ، ۲۵۳ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ٦٦۲-٦٦۳ ص). ن.

45

الستین الجامع للطایف : جامع الستین

از خواجه تاج الدین ابوبکر **احمد** بن محمد بن زید **طوسی** ، گویا از سدهٔ شش هـ.ق. تفسیر و تأویل عرفانی داستان یوسف است ، در شصت فصل .

کاشفی بیهقی، کمال الدین حسین (م ۹۱۰ هـ. ق.) این کتاب را بر شاگردان خود املا کرده ، و آنها آنرا در شصت مجلس نوشتـه انـد . این کتاب بکوشش محمد روشن به نام «تفسیر سورهٔ یوسف» چاپ شده است .

در نسخهٔ ٤۲۳۳ مؤرخ ۸۵۵هـ. ق. میگویـد : چون از دیار خراسان سفر کردیم و به کوهستان و عـراق رحلت کردیم رغبت مردمان را در علم و ادب کمتر دیدیم ، از ما میخواستند در فن مـوعظه مجموعه سـازیم تا بجانب آذربایجان رسیدیم ، مردم را در تحصیل این علم رغبت وافـر دیدیم ، سوال ایشان را اجابت کردیم ، و آنرا ستین جامع لطایف نام نهادیم . و مبنای نسخه بر فصل است نـه

مجلس و نام نیای او زید است نه یزید نام کتاب در دیباچه آمده است. (نسخه‌های فارسی ۱ : ۲۸).

آغاز: سپاس مر خداوندی را که بر کمال است . . . چنین گوید خواجهٔ امام تاج الدین سیف.

171 ۴۲۳۳ : نسخ زیبای محمد بن حمید بن احمد الخوارزمی، سلخ صفر، یوم الخمیس وقت الزوال سنة خمس و خمسین و ثمانمایة (۸۵۵ه.ق.) با یاداشت مؤرخ ۸۷۴ه.ق. روش نویسندگی کهن و کسی با مدادج ها را چ و ک ها را گ کرده است ولی خوشبختانه با مداد است. عنوان و نشان و جدولبندی دو راه شنگرف، ۸۱ ص. سپس (ص ۸۱۲ تا ۸۲۲) یاداشتهای از همان نویسنده: معصیت دل (از کتاب زاد آخره) و چند حکایت.

46

سراج التأویل فی شرح انوار التنزیل

از ابو ابراهیم **شهر یار** بن حاجی محمد یار بن حاجی میرزا محمد بن قلیچ میرزا الدرمان! **بلخی**، به سال ۱۰۶۰ه.ق. بدنبال یک رؤیا و یقظه به نگارش این تفسیر می پردازد.

تفسیر سورهٔ فاتحه است به نثر آمیخته به نظم، ناظر بر «انوار التنزیل» قاضی بیضاوی و افزودگیهایی از تفاسیر معتبر که نام آنها را در هر یک مورد می برد.

آغاز: ای بنام تو افتتاح کلام ــ از ثنایت زبان رسیده به کام . . . صلوات زاکیات و تحیات نامیات نثار روح پرفتوح و قطب مشروح آن شارع . . . اما بعد چنین گوید . . . ابو ابراهیم شهر یار بن حاجی محمد یار . . .

172 ۹۷۷ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق- آغاز برابر نمونه، با یک

سر لوح زرین ، جدولبندی ۹ راه به زر و رنگها ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۶ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۲۶۱-۲۶۳).

47

شجریه : رسالهٔ . . .

از شـاه **داعی شیرازی** (۱۰ - ۸۱۱ - ۸۶۹هـ . ق .) . بنگرید بـه : رسایل شاه داعی ، بخش چند دانشی ، در همین فهرست .

173 ۸۴۹ : نستعلیق خوش ، ش ۶۶ «رسایل شـاه داعی» نوشتهٔ ۸۸۲-۹۰۵هـ.ق. (ص ۶۴۸-۶۵۶ هامش).

48

شرح آمنت بالله

از حضرت شیخ برهان الحق والـدین **راز الهی** ، از سدهٔ یازدهم هـ . ق . نام نگارنـده در متن نیامـده ، بلکـه در ص . ع . آمـده ، و نیـز در دیباچـهٔ الحاقی «روایح الانفاس» وی از آن یاد شده است .

در شرح آمنت بالله و ملائکته و کتبه و رسله و الیوم الآخر . . .

آغاز : حمد لـه . صلاة . که در شأن آل طاها و جلوهٔ او . . . مناجات . ای پاک پروردگار عالم همه گنه‌گار بفضل و کرم خود بخش.

174 ۳۲۵ : نسخ و نستعلیق خوش، محمد قدرت رحیم، ۱۳۷۱هـ.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۳۳۹-۳۴۸) ، آغاز برابر نمونه ، همراه دو رسالهٔ دیگـر از همو.

49

شرح آمنت بالله

از ابو محمد **عبدالرحمان** بن محمد بازید، به خواهش برخی از طالبان، در شرح: آمنت بالله و ملائکته وکتبه و رسله و الیوم الاخر والبعث بعد الموت.. . نخست «مقدمه» ای ست، سپس عبارت را جزبه جزء معنی و آنگاه تفسیر کرده است، به نثر آمیخته به نظم.

آغاز: سپاس و ستایش قدسی اساس مؤمنی را رسد که ملوک نفوس انسانی را به . . . اما بعد، میگوید . . .

175 ۷۹۸۶ : نستعلیق تحریر آمیز، فقیر صاحب بن عبدالعزیز، پنجشنبه ۷ ع ۱/سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، ٦٤ ص.

50

شرح القرآن معینی

از **معین الدین نقشبند** بن خواجه خاوند محمود بن خواجه میر سید شریف بن خواجه ضیاء بن خواجه میر محمد چراغ، دودهٔ خواجه تاج الدین حسین سراج، خاندان خواجه علاء الدین، نبیرهٔ ابن؟ خواجه حسین بن خواجه علاء الدین عطار ختن خواجه بهاء الدین نقشبند. [دیباجه]. که در پایان منظومه ای در دیباچه، از خود به **معینی** یاد می کند.

بدنبال یک خواب دیدن، در مدت ششماه از ۷ رجب ۱۰۷۱ ه.ق. تا ۲۷ محرم ۱۰۷۲ ه.ق. (=شرح القرآن معینی) به انجام رسانده است. تفسیر کوتاهی ست، که پس از دیباچه فهرست مسایل فقهی قرآن، تعداد سوره‌ها، فضایل القرآن را آورده است آنگاه سوره‌ها به ترتیب از حمد تا ناس تفسیر می‌شوند.

در دیباچه از نگاشته‌های خود نام می برد: تفسیر زبد التفاسیر به زبان عربی، فتاوی نقشبندیه من خزاین فقه المعینیه، مفرح القلوب که بعداً نام آنرا به مرققة

القلوب بر گردانده است در تصوف، تألیف کتابی از انتخاب و اختصار صحیح بخاری و صحیح مسلم و جامع ترمذی، به گونه‌ای که اسناد احادیث و احادیث مکرر را از آنها حذف کرده است، و نیز مرآت العداله به فارسی، و رسالهٔ رد ملاحده، گنج سعادت، سیر النبی بنام خصایص احمد مصطفی.

آغاز: حمد نامحدود و ثنای نامعدود مر معبودی را سز است که حمد جمیع حامدان و ثنای جمیع ثنا خوانان . . .

176 ۸۴۷: ثلث خوش، سدهٔ ۱۲ھ.ق. آیتها شنگرف، آغاز برابر نمونه، نسخهٔ کامل به نظر می آید، پاکیزه و سالم، ۱۲۵۶ ص (تسبیحی ۳: ۲۸۴-۲۸۵).

51

فتح الرحمان : ترجمهٔ قرآن

از شاه ولی بن عبدالرحیم **محدث دهلوی** (م ۱۱۷۶ھ.۱۷۶۲م). تفسیر کوتاهی ست و چاپ شده است. در دیباچه میگوید: در این زمانه که ما درانیم و در این اقلیم که ما ساکنیم، اقتضا می کند که ترجمهٔ قرآن به زبان فارسی سلیس و روزمرهٔ متداول، بغیر تعرض قصص تحریر کرده شود تا خواص و عوام همه یکسان فهم کنند و صغار و کبار بیک وضع ادراک کنند . . . تراجم و تفسیرهای را دیدم . . . لا جرم عزم به تألیف ترجمهٔ دیگر مصمم شد . . . در عیداضحی ۱۱۵۰ھ.ق. به تسوید این پرداخت و در رمضان ۱۱۵۱ھ. ق. به اهتمام خواجه محمد امین رواجی یافت و نسخ متعدد گشت.

پس از دیباچه مقدمه‌ای ست در این که فن ترجمهٔ قرآن چگونه باید انجام گیرد.

آغاز: حمد نامحمود خدا را تبارک و تعالی برأفت تامه قرآن را بر بندگان نازل نمود . . . اما بعد نصیحت و نیک خواهی مسلمانان در هر زمان و در هر مکان.

177 ۴۲۱۴ : نستعلیق و نسخ ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط شنگرف ، ۷۷۶ ص. نسخه بنام «ترجمهٔ قرآن» است نه «فتح الرحمان».

178 ۶۱۴۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، رحیم الله بن شیخ رمضان علی ، صدیقی ، در اله آباد ، ۱۸ ذیحجه ۱۲۴۲ه.ق. از سورهٔ مریم است تا پایان قرآن ، آغاز: سورهٔ مریم. مکیه. بسمله. کهیعص ذکریا. ذکریا ، این است بیان بخشایش پروردگار تو بربندهٔ خود ذکریا. ان نادی خفیا. چون ندا کرد پروردگار، را بدعای پنهان، قال رب شقیا. گفت ای پروردگار...، در کنار صفحه های آغاز ترجمهٔ اردو آمده است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۴۵۰ ص.

52

فتح العزیز

از شاه عبدالعزیز ، محدث دهلوی ، (۱۱۵۹ - ۱۲۳۹ه/۱۷۴۶-۱۸۲۴م). تفسیر کوتاهی ست از قرآن ، و جز «فتح الرحمان» اوست ، که آن یکی ترجمه مانندی ست از قرآن ، هر دو چند بار چاپ شده اند .

179 ۲۴۰۹ : نستعلیق تحریر آمیز ، امام بخش ولد حافظ محمد خلف حافظ محمد اشرف ، موضع بکهر پرکنه ، پاس خاطر فرزند خود خدا بخش ، ۳۰ رمضان ۱۲۶۹ه.ق. آغاز: سورهٔ الملک اختلاف است در آنکه این سوره مکی ست یا مدنی ، بروایت ابن عباس مکی ست... آیتها زیر خط شنگرف ، محشی ، ۳۳۳ ص.

180 ۶۹۰۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، آغاز سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز: سورهٔ تسأول. و ابن سوره رانبا نیز گویند ، مکی ست ، چهل آیت و صد و هفتاد ... عنوان و نشان و آیتها و جدولبندی ۲ راه شنگرف، و به سورهٔ الناس پایان می یابد ، ۴۰۱ ص.

181 ۱۲۸۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. جز ۱، از سورهٔ تبارک تا آیت «فبای حدیث بعده یومنون» آغاز: سورهٔ الملک. اختلاف است در آنکه

این سوره . . . با سر لوح زرین و آرایشهای زرین در دو صفحهٔ آغاز ، جدولبندی ۳ راه ، آیتها شنگرف ، سوریانه به کناره ها آسیب رسانده ، ۳۳۴ ص.

0

قصص قرآن ، قصص انبیا

در بخش سیر خواهد آمد.

53

قصص موسی : اعجاز موسوی

از **معین الدین محمد مسکین فراهی** (م ۹۰۷ھ-۱۵۰۲م.). تفسیر آیاتهای قصص موسی و سوانح او ست ، به نثر آمیخته به نظم . در دیباچه از چهل سال وعظ و مطالعهٔ خود از تفسیرها و حکایتها و تواریخ یاد می کند ، و نیز از تفسیر «بحرالدرر» به عربی و فارسی و تفسیر «حدایق الحقایق» و «تفسیر سورهٔ فاتحه» و دیگری به نام «الواضحه فی اسرار الفاتحه» و «معارج النبوه» و «روضة الواعظین» و «تفسیر سورهٔ یوسف» یاد می کند ، و اینکه پس از آنها از من خواسته شد تا مسوده ای از قصهٔ حضرت موسی که سی و پنجسال از کتب معموله استنباط کرده بودم فراهم آورم.

آغاز: ربنا آتنا من لدنک رحمة و هیئی لنا من امرنا رشداً . الحمدلله نحمده و نستعینه و نؤمن به و نتوکل علیه . . . همی گوید بندهٔ مسکین . . . معین مسکین . . . که . . . مدت چهل سال تقریر .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۶ : ۴۴۱۰ - ذریعه ۳ : ۳۷ و ۱۷ : ۱۰۸ بریگل ۲ : ۵۲۰ .

182 ۵۱۳۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز: در دیباجه کمی افتاده : مبذول می نمودند. و اکثر آنچه در مجالس شریفه النفایس از لطایف و نکات . . .، عنوان و نشان شنگرف، انجام در «واقعهٔ دیگر از فوت هارون (ع)» افتاده است، ۲۵۷ برگ شمار دارد.

183 ۱۲۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. چند سطر از آغاز فرسوده ، و پس از اما بعد برابر نمونه ، یک برگ میان ص ۲-۳ افتاده است ، آیتها نسخ و زیر خط شنگرف ، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف، در کلفون بنام قصهٔ موسی خوانده شده است ، ۲۸۶ ص.

184 ۶۲۶۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، تمام آنچه در ذریعه ۳ : ۳۷ و ۱۷ : ۱۰۸ و بالا گفتیم در دیباجه آمده جز اینکه به کتاب نام ویژ ای نداده است ، ۷۷۱ ص.

185 ۲۷۲ : نستعلیق پخته ، فتح محمد، یکشنبه ۲۶ رمضان ۱۳۱۲ ه.ق. ۱. ۲٤ مارچ ۱۸۹۵ ع. در لاهور ، تهانه راوند. آغاز برابر نمونه ، عنوانها و سربندها مشکی درشت ، در دیباحه قصهٔ پر حصهٔ حضرت کلم الرحمان ، و در پایان قصهٔ شریفهٔ موسویه نامیده شده است ، ۲۲۳ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۳۵۷-۳۵۹).

54

کشف الاسرار وعدة الابرار

از **رشید الدین ابوالفضل احمد** بن محمد بن احمد بن مهر یزد **میبدی.** که در ۵۲۰ھ/۱۱۲۶م . نگاشته است . و در کار خود ناظر به تفسیر خواجه عبدالله هروی (م . ۴۸۱ھ/۱۰۸۹م.) . بوده است .

هر آیت را در سه نوبت شرح داده است : **النوبة الاولی** ، که در آن آیتها را ترجمهٔ لفظی کرده است . **النوبة الثانیه** ، که همان آیت را بـه استناد احادیث و گفتهٔ بزرگان شرح کرده، از نظر لغوی و دستوری و تجوید بیاناتی کرده و منابع خود را یاد می کنند ، **النوبة الثالثه** ، در این بار آیت را تفسیر و تأویل عرفانی می

کند ، و سروده‌های فارسی را گواه می آورد . در این بخش از «پیر طریقت» یاد می کند که همان خواجه عبدالله انصاری ست .

این تفسیر بکوشش علی اصغر حکمت ، در ده جلد به سالهای ۱۳۳۱ - ۱۳۳۹خ چاپ شده است .

بنگرید به پیشگفتار چاپ ، علی اصغر حکمت - تاریخ نظم و نثر ایران و فارسی ، سعید نفیسی ۲ : ۷۲۸ - ۷۲۹ - نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۵ - ذریعه ۱۸ : ۱۹ - کشف الظنون ، کشف الاسرار .

186 ۲۹۷ : نسخ خوش معرب کهن ، سدهٔ ۷-۸ه‍.ق. **آغاز** در سورهٔ بقره افتاده : و امکرنی و عزته الدنیا حتی جهد حقی و انکر ربوبیتی . . . با رسم الخط کهن (ی : که. ذ : د. چ : ج. ب : پ. ک : گ). سوره‌های بقره، آل عمران ، نساء ، و ۷۱ آیت از مائده را دارد. آیتها به شنگرف ، سربند های «النوبة الاولی ، النوبة . . .» نقره ، برخی از واژه های فارسی نیز معرب ، ۹۸۲ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۳٦٤-۳٦۸).

187 ۸٤۰ : نسخ تعلیق کهن ، ابو ابراهیم اسماعیل بن محمد بن ابوبکر بن احمد بن الانسی الجوهر ستانی ، جمعه ۲۳ ج ۷۳۲/۱ه‍.ق. (اثنین و ثلاثین و سبعمایة). **آغاز:** الرحمان علم القران‌در آموخت قرآن یاد داشتن و بدانستن را خلق الانسان، بیافرید مردم را . . .، و میرسد به پایان قرآن سورهٔ ناس. با رسم الخط کهن، به مانند شمارهٔ ۲۹۷ همین کتابخانه، با یک ابرو لاژورد و رنگها ، عنوان و نشان شنگرف ، ۸٤٦ ص. (ف. تسبیحی : ۳۸۵-۳۸۷).

55

لطایف التفسیر : تفسیر درواجکی

از **زاهد درواجکی** ، ابو نصر احمد بن حسن بن احمد بن سلیمان بخارایی (م ۵٤۰ه‍. ق.) ، که به سال ۵۱۹ه‍. ق. نگاشته است . نام نگارنده و تاریخ نگارش در دیباجه آمده است . (نسخه‌های خطی فارسی ۱ : ۱٦) .

آغاز: الحمدلله الذی انزل القرآن نورا مضیاً و جعل اتباعه . . . قال الشیخ الامام الاجل . . . ابو نصر احمد . . . املاها یوم التاسع شهر شوال سنة (۵۱۹ھ) . . . ابتدا کردیم به تفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی و وعد و وعید وی، و بیان امر و دلیل وی ، و بیان . . .

188 ۱۳۰۵ : ثلث خوش کهن ترکستانی، سدهٔ ۷-۸ھ.ق. دو صفحهٔ آغاز زرین ، سر سوره ها و علائم جزء و حزب به زر و رنگها ، آیتها شنگرف ، برگهای فرسوده ، انجام افتاده ، جدولبندی ۳ راه و کمند ۳ راه ، ۵۱٦ ص.

189 ٦۰۱ : ثلث خوش، همان سدهٔ ۷-۸ھ.ق. آغاز برابر نمونه، سر سوره‌ها با پیشانی زرین ، حزب و جزو ها با ترنج رنگی ، جدولبندی ۳ راه ، و میرسد به آغاز سورهٔ مریم، ۵۵٦ ص. برای آشنای بیشتر بنگرید به فهرست تسبیحی ۳ : ۸۹-۹۳.

190 ٤۰٤٦ : ثلث خوش کهن ترکستانی، سدهٔ ۸ھ.ق. آغاز در سورهٔ بقره پیش از آیت «ان نادا ربک» و انجام در سورهٔ مراسلات افتاده، برای نشانی از ص ٦۱ : سورة الحج. کلها مکیة الاثنین احدیها قوله تعالی و من الناس من یعبد الله علی حرف ، الثانیة قوله تعالی اذن للذین . . . بسمله. قوله عز و جل یا ایها الناس اتقوا ربکم ان زلزلة الساعة شیئی عظیم. ای مردمان بترسید از خداوند شما ، خطاب عام است ، که به اسم جنس است از باسم ناس برکافر . . . و از ص ۳۹۰ : سورة الدخان. مکیة وهی تسع و خمسون آیة. و ثلاثمایه و ست و اربعون کلمه و الف و اربعمایة واحد و ثلاثون حرفاً و عن ابی بن کعب (رض) عن النبی . . . بسمله. قوله عز و جل حم و الکتاب المبین. قد ذکرنا هذا. انا انزلناه فی لیلة مبارکة انا کنا منذرین. اقسم بالقرآن انه انزله جملة فی اعظم اللیالی و هی لیلة القدر . . . آیتها شنگرف ، جدولنبدی ۳ راه ، ٦۱۷ ص. اندازه رحلی.

191 ۱۳۰٤ : نستعلیق و ثلث خوش ، سدهٔ ۹-۱۰ھ.ق. با سر لوح زرین ، آغاز برابر نمونه ، متن به ثلث درشت و مشکی ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، کناره ها موریانه زده ، ۱۱۰ ص.

192 ٦۳۷ : ثلث پخته ، محمد اسلم بن شیخ مبارک ، ذیقعدهٔ ۱۰٦۳ھ.ق.

از آیت ۵۸ سورهٔ مریم تا پایان قرآن ، آغاز: به سبب آرزو مندی وحی و دیدار جبرائیل (ع) ، آیتها شنگرف، ۵٤۰ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۸۹-۹۱).

193 ٤۱۷۱ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. با سرلوح زرین ، جدولبندی ۷ راه به زر و رنگها ، آیتها به شنگرف ، موریانه به شدت آسیب رسانده ، غیر قابل برگ شماری.

194 ۸۲۲ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، نشان و اعرابها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، ۱۸۰۸ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۹۳ - ۹٤).

0

مجالس : خلاصة البیان : زبدة البیان

در ص ٤۵ گذشت .

56

محمود البیان فی بدایع القرآن

از ناشناس . یکی از فضلای سدهٔ ۱٤ه. ق.

در دیباجهٔ آن کتابنامه ای ست از تفسیرها (ص ۱ - ۲۵) . سپس تأویلهایی مدرن از ملائکه و جن و جز آنها . فارسی آن روان و شاید ایرانی باشد .

آغاز: الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی . . .

195 ۱۵٤۱ : نسخ در آیتها و نستعلیق شکسته آمیز در تفسیر ، مداد و مداد جوهری ، نگارنده ، سدهٔ ۱٤ه.ق. آغاز برابر نمونه ، جلد ۱ ، از فاتحة تا فاطر ، ۱۱۱٦ ص.

196 ۱۵٤۲ : همان خامه و همان نشانیها ، از سورهٔ یاسین تا مرسلات در پارهٔ تبارک ، ۷۱۸ ص.

197 ۱۵۴۳ : همان خامه و همان نشانیها ، از سورهٔ عم تا ناس، ۴۷۴ ص.
و در پایان جغرافیای عربستان (ص ۴۳۲ - ۴۷۴) از همان نگارنده .

57

مصباح العاشقین : تفسیر سورهٔ والضحی

از **بهاء الدین محمود** بن ابراهیم، نبیرهٔ بندگی مخدوم قاضی حمید الدین **ناگوری**.
در برخی از نسخه‌ها تنها نام «بهاء الدین» آمده است .

در آن از «بحرالمرجان» و از قاضی حمید الدین ناگوری نقل می کند، و یکجا می گوید از جمال الحق والدین (رح) شنیدم . . .

نخست آیتی را آورده سپس آنرا تفسیر و تأویل عرفانی می کند ، به نثر و آمیخته به نظم . و پیش از برخی از بیتها «این فقیر میگوید» نیز هست .

آغاز : الحمدلله خالق الماء والطین ، مالک السماوات والارضین . . . اما بعد الحمد و الصلاة ، میگوید فقیر حقیر خاکپای عاشقان . . . بهاء الدین . . .

198 ۵۹۹۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۶۹-۱۸۶).
آغاز برابر نمونه. در دیباجه نام کتاب «مصباح العاشقین» و نام نگارنده : بهاء الدین بن محمد بن ابراهیم تیرهٔ قاضی حمید الدین ناگوری یاد شده است.

199 ۶۵۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، جمعه، ۱۲۶۹هـ. ق. ش ۲ مجموعه (ص ۶ - ۳۷) ، آغاز برابر نمونه . در دیباجهٔ نسخه نام نگارنده تنها بهاء الدین و کتاب به نام «**تفسیر سورهٔ والضحی**» آمده است .

200 ۲۴ : نستعلیق تحریر آمیز ، عبدالهادی ، ۱۳ ویساکهه ۱۲۷۲هـ.ق.
آغاز برابر نمونه، در دیباجه نام کتاب و نام کامل نگارنده آمده است، نشانه‌ها شنگرف ، آیتها زیر دو خط مشکی و شنگرف ، ۲۵ ص. (ف . تسبیحی ۱ : ۵۹۰ - ۵۹۱) .

58

مناظرهٔ میرزا جان شیرازی

از **شرف الدین** . شرح مناظرهٔ میرزا جان شیرازی ست ، با میر صدر الدین ، درحضور عبدالله خان والی بخارا. دربارهٔ آیت انا فتحنالک فتحاً، که سه «تفسیر» آن در ضمن همین مجموعه هست (بنگرید به : همین فهرست ، بخش عربی) .

201 ۱۱۵۷ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۰۰٤ - ۱۰۷۱ﻫ.ق. در مجموعه ، ش ۸ (ص ۲۳۷ - ۲۳۹). گویا آغاز چند سطری افتاده باشد: چون ملا تیمور از ابتدای سوره قرائت کرد ، میر صدر الدین گفت : عنوان سوره را نیز قرا ات کنید، که در آنجا سخنی هست، ملا میرزا جان گفت : امر حضرت است که از اینجا صحبت شود. چون میر مناقشت کرد، ملا گفت : چرا قاضی در این سوره . . .

59

مواهب علیه : تفسیر حسینی

از **کاشفی بیهقی**، کمال الدین **حسین** بن علی سبزواری (م. ۹۱۰ﻫ/٤-۱۵۰۵م). به نام میر علیشیر نوایی (۸٤٤-۹۰۷ﻫ. ق.)، در غرهٔ محرم ۸۹۷ بدان آغاز و در ۲ شوال ۸۹۹ (نه ۹۹٦)ﻫ. ق. به انجام رسیده است . در دیباجه می نویسد که چون نگارش «جواهر التفسیر» که می بایست در چهار مجلد انجام می گرفت ، پس از نگارش جلد یکم ، به تاخیر افتاد ، به خاطر رسید ، تفسیر کوتاهی برای امیر علیشیر بنگارم ، تا به هنگام خود دیگر مجلدهای «جواهر» را نیز به انجام رسانم . ولی وی پیش از به انجام رساندن دیگر مجلدهای جواهر در می گذرد .

آغاز ج ۱ : بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثنا خوانی . . . نموده می شود ، که قبل از این به اشارات مشتمل بشارت که از . . .

آغاز ج ۲ : سورهٔ مریم (رض) . کهیعص . در مواهب صوفیان بادیه از مواهب الهی که بر حضرت . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۲ - ذریعه ۹ : ۸۹۹ و ۲۳ : ۲۴۱ - کشف الظنون ۱ : ۴۴۶ و ۲ : ۱۸۹۶ - مشار : ۱۵۲۸ .

202 ۵۱۶۳ : نسخ نستعلیق و تحریر آمیز ، گویا ۹۳۵ ه. ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه، آیتها و نشانه‌ها شنگرف ، نسخه پاکیزه، ۵۴۸ ص.

203 ۲۰۷۷ : نستعلیق خوش ، آیتها ثلث خوش ، محمد باقر بن علی بن حسن زیتونی ، ۱۲ ذیقعدهٔ ۹۴۷ ه.ق. جلد ۲ ، آغاز کمی افتاده : و بسیار سازد بر شمار . . ، آیتها به شنگرف ، جدولبندی ۶ راه به زر و رنگها ، نام سوره‌ها به لاژورد ، ۵۳۹ ص .

204 ۳۴۵۴ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. جلد ۲ ، از مریم تا پایان کتاب ، با یک سر لوح زرین متوسط ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، آبخورده ، ۵۸۶ ص .

205 ۴۱۰۰ : نستعلیق پخته ، در هامش یک قرآن ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. همه تفسیر نیست پاره هایی از آن است با نشانه های «حسینی». آغاز میشود از میانه‌های جزء ششم و به آخر جزء بیست و یکم می انجام ، آغاز افتاده ، جدولبندی ۵ راه به زر و رنگها ، کمند بندی شده ، ۳۰۷ ص .

206 ۷۲۶۴ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. جلد ۱ ، آغاز چند سطری افتاده : و عنان توجه به تالیف کتاب جواهر التفسیر لتحفة الأمیر . . ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ۶ راه به زر و رنگها ، انجام کمی افتاده ، ۶۳۲ ص.

207 ۴۵۹۵ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. جلد ۲ ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، آغاز کمی افتاده : اگر به نوبهٔ ثالثه چیزی برسم ، با من صحبت مدار . . . ، ۶۰۵ ص.

208 ۹۵ : نسخ در آیتها و نستعلیق پخته در تفسیر ، سدهٔ ۱۰ ه.ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، با سر لوح زر و لاژوردین ، جدولبندی ۵ راه به زر و رنگها ، نسخهٔ پاکیزه ولی آبخوردگی دارد ، ۷۰۰ ص (ف. تسبیحی ۱ : ۶۳۴ - ۶۳۶).

209 ٣٠٦١ : نستعلیق پخته ١٠هـ.ق. و نویسها از سدهٔ ١١هـ.ق. جلد ٢، از مریم است تا پایان کتاب ، نشان شنگرف ، جدولبندی ٣ راه شنگرف. ٦٥٨ ص.

210 ٢٥٧١ : نسخ خوش ، سدهٔ ١٠هـ.ق. جلد ١ ، آغاز افتاده : گمراه کردانند ترا از راهی . . . جدولبندی ٤ راه و کمند بندی شده ، عنوان و آیتها شنگرف ، ٦٢٢ ص.

211 ٣٠٩٨ : نستعلیق پخته و آیتها نسخ ، قاسم العلانوی ، اواسط ذیحجه ١٠٠٠هـ.ق. جلد ٢ ، آغاز کمی افتاده ، آیتها و نشانه‌ها شنگرف ، در پایان تاریخ انجام نگارش آمده : گفتم مه و سال و روز تاریخ نویس - فی الحال دوم ز شهر شوال نوشت ، ٥٦٠ ص.

212 ٦٨٢ : متن قرآن به نسخ خوش ، تفسیر در هامش به نستعلیق زیبا ، محمد سعید ، بدستور محمد سرفراز جیو ، سدهٔ ١٠ - ١١هـ.ق. نسخهٔ هنری ، آغاز برابر نمونه ، ١٠١٤ ص. برای آشنائی بیشتر بنگرید به فهرست تسبیحی ٣ : ٣٧٢ - ٣٧٤.

213 ٥١٦٦ : نسخ نستعلیق آمیز ، سدهٔ ١٠ - ١١هـ.ق. جلد ١ ، آیتها زیر خط شنگرفی ، آغاز دو برگ نونویس ، سدهٔ ١٣هـ.ق. انجام ١٥ برگ موریانه زده و فرسوده ، انجام افتاده ، پیرامن ٧٥٠ ص.

214 ٣٨٧٧ : نسخ ترکستانی ، سدهٔ ١٠ - ١١هـ.ق. جلد ٢ ، آغاز برابر نمونه ، آیتها و نشانه‌ها شنگرف ، ٦٦٤ ص.

215 ٥١٤٠ : نسخ و ثلث خوش ، سدهٔ ١٠ - ١١هـ.ق. آغاز افتاده : پس عرض کرده اشخاص آن مسمیات . . . ، انجام نو نویس سدهٔ ١٢هـ.ق. آیتها شنگرف ، ٦٩٠ ص.

216 ١٦٨٨ : نسخ متمایل به نستعلیق ، سدهٔ ١٠ - ١١هـ.ق. جلد ١ ، با پیشانی زر و لاژورد آسیب دیده ، آغاز برابر نمونه ، نشان شنگرف ، جدولبندی ٣ راه ، ٥٣٦ ص.

217 ٢٤٧٦ : نستعلیق خوش ، جمال ولد شیخ بیاره صدیقی ، ساکن بهار ، به روزگار جهانگیر شاه ، یکشنبه ج ١٠٢٥/٢هـ.ق. جلد ٢ ، آغاز افتاده : پوست حیوانات و طعام ایشان ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، جدولبندی ٥ راه رنگی ، ٦٥٦ ص.

218 ۳۶۰۳ : نستعلیق پخته ، ۴۰ (۱۰۴۰ه.ق.) آغاز برابر نمونه ، در هامش نسخه ای از قرآن ، با چهار صفحه آرایشهای زر و لاژوردی در آغاز و جدولبندی ۱۱ راه و کمند ۳ راه ، ۱۱۳۵ ص. اندازه رحلی.

219 ۶۱۸ : ثلث خوش ، چهار شنبه ، ۹ ع ۱۰۵۸/۲ه.ق. دو صفحه فهرست و دو صفحه سر آغاز کتاب تمام زرین ، جدولبندی ۵ راه ، نسخهٔ هنری ، ۹۹۰ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۸۶ - ۸۷).

220 ۶۸۴۹ : نستعلیق خوش ، آیتها نسخ ، ۱۰۷۰ه.ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، با یک سر لوح زر و لاژورد ، آیتها و نشانه ها شنگرف ، جدولبندی ۵ راه به زر و رنگها ، ۵۰۰ ص.

221 ۳۲۲۴ : نسخ پخته ، فتح محمد بن عبدالله زرگر ، ظهر ۴ ذیقعدهٔ ۱۰۸۳ه.ق. جلد ۱ ، آغاز افتاده : کنندگان در حکم او میل . . . ، آیتها زیر خط شنگرفی ، جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۳۶۱ ص. اندازه رحلی.

222 ۴۹۴۵ : نسخ پخته ، حاجی حسین ولد حاجی حسن ولد حسین ولد محمد ، ملقب به قورچی ، ۱۴ صفر ۱۰۸۹ه.ق. جلد ۲ ، از مریم تا پایان ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، ۶۴۱ ص.

223 ۷۰۶۴ : نستعلیق خوش، پیر محمد بن شمسی‌دبن زیارتگاه الهی(جلد ۱) و برخوردار ولد جان محمد متوطن دارالسلطنه لاهور ، چهار شنبه ۱۷ ج ۱۰۹۲/۱ه.ق.؟ (جلد ۲) کامل ، با دو سرلوح زرین در آغاز هر قسمت ، آغاز برابر نمونه ، آیتها و جدولبندی یک راه و نشانه‌ها شنگرف ، ۱۲۸۵ ص.

224 ۵۴۹۴ : نستعلیق پخته و نسخ ثلث آمیز ، محمد افضل ، سه شنبه ۲۲ ع ۱۰۹۴/۲ه.ق. هر دو جلد ، آغاز افتاده : حاصل می شود ، پس در ضمن . . . ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، کناره‌های پایان نسخه سوریانه زده ، ۳۹۶ برگ شمار دارد ، اندازه رحلی.

225 ۱۸۳۸ : نسخ و نستعلیق ، کهلان متوطن پیکهی پهوین ، پرگنه حافظ آباد ، ۱۷ ج ۱۰۹۸/۲ه.ق. جلد ۱ ، کامل ، عنوان و نشان شنگرف، ۷۱۳ ص.

226 ۷۱۷۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. جلد ۱ ، تا سورهٔ اسرائیل ، آغاز برابر نمونه ، با سرلوح زرین متوسط ، جدولبندی ۵ راه ، آیتها و

نشانه‌ها شنگرف ، ٦٧٠ ص.

227 ٣٣٤٣ : نستعلیق پخته و آیتها نسخ ، سدهٔ ١١ه.ق. جلد ١ ، آغاز برابر نمونه ، جدولبندی ٥ راه به زر و رنگها ، برگهای از انجام نو نویس می نماید ، ٦٢٩ ص.

228 ٤٨٨٦ : نسخ پخته ، سدهٔ ١١ه.ق. ، جلد ١ ، آغاز و انجام افتاده. آغاز : استفسار موجب گریه گفت . . . ، آیتها شنگرف ، کناره های پایان موریانه زده.

229 ٣٣٢٩ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١١ه.ق. جلد ٢ ، آغاز برابر نمونه ، با سرلوح زر و لاژورد ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ٣ راه ، ٣٧٤ ص.

230 ٤٥٧٣ : نسخ در آیتها و نستعلیق در تفسیر ، سدهٔ ١١ه.ق. جلد ١ ، آغاز افتاده : بگشاید و عرایس مجلدات ثلاثه . . . ، ایتها شنگرف ، آغاز فرسوده ، انجام موریانه زده و افتاده ، ٧٥٤ ص.

231 ١٦٠٠ : نستعلیق زیبا ، سدهٔ ١١ه.ق. هر دو جلد در یک مجلد ، با دو سرلوح زرین ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، جدولبندی ٦ راه به زر و رنگها ، اندازه رحلی بزرگ ، ٧٤٧ ص.

232 ٦٩٩٩ : نسخ خوش ، سدهٔ ١١ه.ق. نیمهٔ دوم ، دو نویسنده ، عنوان و نشان و جدولبندی ٢ راه شنگرف ، (ص ١ - ٦٧٨ و ٦٧٩ - ٨٤٢).

233 ٦١٤ : ثلث خوش ، سدهٔ ١١ه.ق. آغاز برابر نمونه ، با یک سرلوح خوش زرین ، آغاز سوره‌ها کتیبهٔ زرین ، نسخهٔ کامل ، ١٦٤٠ ص. (ف. تسبیحی ٣ : ٨٤ - ٨٥).

234 ٤٨٥١ : نسخ در متن و نستعلیق در فارسیها ، سدهٔ ١١ه.ق. آغاز برابر نمونه ، نیمهٔ یکم است ، انجام کمی افتاده ، برگهای آغاز فرسوده ، ٧١٠ ص.

235 ٤٧٠٠ : نستعلیق پخته ، عبدالقادر بن نظام قریشی (پانی پتی) ، سدهٔ ١١ه.ق. از جز ١١ قرآن تا پایان است ، آغاز افتاده : و بعضی هواهای نفس را در بی اعتباری . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ١٠٦٠ ص.

236 ٥٢٩٣ : نسخ پخته ، لقمان بن عبدالرحمان ، سدهٔ ١١ه.ق. جلد ٢ ، از آغاز مریم تا پایان تفسیر ، عنوان و نشان و جدولبندی ٢ راه شنگرف ،

۳۴۵ برگ شمار دارد.

237 ۳۱۰ : متن قرآن است به نسخ خوش، و تفسیر در هامش به نستعلیق زیبا ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. آغاز: الصراط المستقیم. براه راست در اقوال و افعال و اخلاق ، که آنرا متوسط بود . . . نسخهٔ هنری با دو صفحه آرایشها ، بنگرید به: ف. تسبیحی ۲ : ۳۴۱ - ۳۴۳. که در آنجا تفسیر شناخته نیست.

238 ۱۸۳۹ : نسخ خوش سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. نسخهٔ کامل دو بخش ، با سرلوح زرین و دو صفحهٔ آغاز میان سطور دندانه موشی به زر، جدولبندی ۷ راه ، با یک دیباجه اضافی که در آن این کتاب «خلاصهٔ جواهر التفسیر لتحفة الامیر» خوانده شده است ، ولی همان «مواهب علیه» است ، آغاز: حمد موفور و ثنای نامحصور ملک غفور، پس از این دیباجهٔ کوتاه ، سر آغاز برابر نمونه ، ۹۹۸ ص.

239 ۷۸۰۹ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. جلد ۱ ، آغاز و انجام افتاده. آغاز: چیزی داده ام که اگر جبرائیل . . . ، آیتها و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، اندازه رحلی.

240 ۲۱۲۳ : نستعلیق پخته و آیتها نسخ ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. جلد ۲ ، از مریم تا پایان کتاب ، با یک سرلوح زرین و دو صفحه تمام زرین ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، ۶۴۳ ص.

241 ۱۱۶۸ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. جلد ۲ ، از مریم تا پایان کتاب ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، برگهای آغاز و انجام و کناره‌ها موریانه زده ، ۶۳۸ ص.

242 ۲۶۱۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، متن زیر خط شنگرف ، انجام در اواخر سورهٔ کهف افتاده ، ۵۷۸ ص.

243 ۲۵۷۰ : نسخ پخته ، عبدالرشید ، ۱۷ ذیحجه ۱۱۰۶ه.ق. جلد ۲ ، از مریم تا پایان کتاب ، نشانه‌ها شنگرف ، ۸۵۰ ص.

244 ۳۹۹۶ : نستعلیق پخته ، یار محمد ولد صالح محمد عرف صدیقی، ساکن ملتان، ۸ ذیقعدهٔ ۱۱۰۷ه.ق. (۴۰ جلوس)، جلد۲ ، از آغاز سورهٔ یاسین تا پایان کتاب ، نشان و عنوان شنگرف ، ۳۱۹ برگ شمار دارد.

245 ۳۹۶۶ : نسخ پخته ، ۵ـ٤ عالمگیری (۱۱۱٤هـ.ق.؟) ، جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان و آیتها شنگرف ، ۵٤۱ ص.

246 ٦۹٦۳ : نستعلیق پخته ، عبدالغفور بهکری ، ۱۱۱۹هـ.ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان و آیتها شنگرف، جدولبندی ۳ راه، برگهای آغاز و انجام فرسوده ، ۷۱۳ ص.

247 ۲٤۲۵ : نستعلیق پخته ، گوها خان اورکزی ، ج ۱۱٤٤/۲هـ.ق. جلد ۲، آغاز افتاده ، آیتها و نشانه‌ها شنگرف ، ۵۸۰ ص.

248 ۱٦۱۸ : قرآن است به نسخ در متن ، و تفسیر است به نستعلیق شکسته آمیز در هامش، ۱۱۵٦هـ.ق. نویسندهٔ قرآن محمد قاسم ؟ و نویسنده تفسیر عصام الدین ، نشانه‌ها شنگرف ، جدولبندی ۲ ، ٤ ، ۵ راه ، ۱۳۹٤ ص.

249 ۵۱۲۷ : آیتها نسخ و تفسیر نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. از سورهٔ اعراف تا پایان کتاب ، در دو ستون ، ستون دوم انوار التنزیل به عربی ست ، آیتها شنگرف و معرب ، جدولبندی ۵ راه و کمند ۳ راه ، ٤۸۰ ص.

250 ٤۲٤۱ : نسخ و نستعلیق طبگی ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. تنها سورهٔ فاتحه و بقره را بدون دیباجه دارد. آغاز: بسمله. بنام خدای سزای پرستش. الرحمان. ۱۷٦ ص.

251 ۷۹۳٦ : نستعلیق زیبا ، در هامش قرآن ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. دیباجه را ندارد ، نسخهٔ هنری و آرایشهای بسیار.

252 ۷٦۹۲ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. تنها پارهٔ یکم را دارد ، آغاز در سورهٔ حمد و انجام در آیت «فاذکرونی اذکرکم» افتاده ، موریانه زده ، ۹۰ ص.

253 ٦۵۹۷ : نستعلیق خوش ، آیتها نسخ ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، آیتها زیر خط شنگرفی ، جدولبندی ۳ راه ، برگهای انجام آبخورده و بیکدیگر چسپیده ، ٦٦٦ ص.

254 ۵۱٦٦: نسخ و ثلث ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. جلد ۱ ، آغاز برابر نمونه ، آیتها شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، ۹۸۹ ص.

255 ۸۱٦: ثلث خوش در متن و نستعلیق خوش در فارسی ها،

مولوی غلام حسن، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۱، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف، اندازه رحلی (ص ۱ - ۹۵۳).

256 ۸۱۷ : همان ثلث و نستعلیق خوش مولوی غلام حسن، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۲، از مریم تا پایان قرآن، با همان نشانیها، (ص ۹۵٤ - ۲۰۳٤). (ف. تسبیحی ۳ : ۸٦ - ۸۹).

257 ۱٤۷ : تحریر متوسط، سدهٔ ۱۲ه.ق. از آیت یازدهم سورهٔ الجن است تا پایان کتاب، آغاز : کرد به واسطهٔ سکون و ثبات، ۱۵۲ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۱۲٦ - ۱۲۷).

258 ۱٦۰٦ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۲، قرآن در متن و تفسیر در هامش، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۷ راه و کمند ٦ راه به رنگها. آغاز افتاده : و نتوانستند. له نقبا. مر او را سوراخ کردن، ۸۵۷ ص.

259 ۷٦۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آیتها شنگرف، موریانه زده، برخی از برگها جابجا صحافی شده، پیرامون ۸۰۰ ص.

260 ۷۵٤۸ : نستعلیق شکسته آمیز، آیتها نسخ، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۲، آغاز و انجام افتاده، آغاز : آباء ایشان به احصای ایشان . . . موریانه زده، ۲٤۲ ص.

261 ۵۳۸۰ : نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۲، آغاز و انجام افتاده. آغاز : و چون این چنین تشریفی مرا ست . . .، نشانه‌ها شنگرف، جدولبندی ۲ راه، ۱۹٦ ص.

262 ۵۰۰۵ : نستعلیق و نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آغاز : لهم اللعنة. مرایشانراست دوری از رحمت . . . آیتها شنگرف، ۵۰۰ ص. اندازه رحلی.

263 ۸۰٤۹ : نستعلیق و نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز افتاده : بر بوی تو لیلی دل مجنون برده . . .، تفسیر سوره‌های ٦ تا ۹ قرآن است، ۱۲۸ + ۲۲۱ ص.

264 ۱۳۱ : نستعلیق و نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۱، آغاز برابر نمونه

انجام افتاده، جدولبندی ۳ راه، ٥٠٦ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ٦٣٦ - ٦٣٨).

265 ۸۰۲٤ : آیتها نسخ و تفسیرها به نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ.ق. جلد ۱، آغاز برابر نمونه، آیتها و نشانیها و جدولبندی ۲ راه شنگرف، ٤٣٨ ص. اندازه رحلی. در اردیبهشت ماه ۲۵۳۷ برای کتابخانه خریداری شده است.

266 ۸۰۲٥ : همان نسخ و نستعلیق، سدهٔ ۱۲ھ.ق. جلد ۲، از سورهٔ مریم آغاز می شود، آیتها و جدولبندی ۲ راه شنگرف، ٤٠٨ ص. در اردیبهشت ۲۵۳۷ برای کتابخانه خریداری شده است.

267 ۲۰۷۱ : نسخ و نستعلیق پخته، پیرامون ۱۲۹۳ھ.ق. جلد ۱، آغاز چند سطری از دیباجه افتاده : گوهر درج کرامت . . .، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه، ۱٥۷٤ ص.

268 ۲۰۷۳ : دنبالهٔ شمارهٔ پیشین، میرزا امیر بیگ، ۱۲۹۳ھ.ق. آغاز : از شرمنافقان درپناه . . .، با همان نشانیها، صفحه شمار میرسد به ۳۱۱۲ ص.

269 ۲۰۷۲ : دنبالهٔ شمارهٔ پیشین، میرزا امیر بیگ، ۱ ع ۱۲۹۸/۱ھ.ق. آغاز : آن عذاب بدیشان . . .، با همان نشانیهای جلدهای پیشین، صفحه شمار میرسد به ٤٦۲۲ ص.

270 ۹۳۱ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ.ق. جلد ۱، آغاز افتاده : عمی کورانند بدیدهٔ بصیرت. . .، انجام نیز افتاده، عنوان ونشان وآیتها شنگرف، جدولبندی ٥ راه، ٤٥٠ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۹٥ - ۹٦).

271 ٦٦٤٠ : نستعلیق ناپخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ھ.ق. نیمه دوم است از سورهٔ روم، متن زیر خط مشکی و سرخ، کنارهها موریانه زده، ۳۸۸ ص.

272 ۲۳٤٤ : نستعلیق پخته، ۱۲۳۷ھ.ق. هر دو جلد، کامل، آغاز برابر نمونه، آبخوردگی دارد، برگهای انجام کمی موریانه زده، آیتها شنگرف، ٦٥٥ ص.

273 ۱۹٥٠ : نستعلیق خام، سدهٔ ۱۳ھ.ق. جلد ۱ آغاز افتاده : و بکلام منی. و دیگر ترا اختصاص دادم . . .، نشان شنگرف، ٤٤٦ ص.

274 ۲۳۸٥ : نسخ و نستعلیق طلبگی، سدهٔ ۱۳ھ.ق. جلد ۱، آغاز : الجزء الحادی و العشرون، من الاجزاء الثلاثین . . .، آیتها زیر خط شنگرف و مشکی، ٤۲٤ ص.

275 ۷۲۳۳ : نسخ و نستعلیق ناپخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. جلد ۱، آغاز و انجام افتاده، آغاز: صغایر او معفو . . . ، آیتها زیر خط مشکی و شنگرف، ۲۴۴ ص.

60

فرهنگ واژه های مواهب علیه

از امام داد بن محمد مسکین . واژه‌های دشوار را از عربی و فارسی ، بر حسب سوره‌ها ، از فاتحه تا ناس . بدون نظم الفبایی .

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد، اراده دارد امام داد بن محمد مسکین پرتقصیر، آنکه جمع سازد الفاظ تفسیر (. ؟ .) اعنی تفسیر الحسینی ، و خداوند . . .

276 ۷۴۷۰ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۹۶ ص.

0

مواهب علیه : تفسیر پارهٔ عم

در ص : ۲۳ گذشت .

61

الواضحة فی اسرار الفاتحة

از معین مسکین فراهی ، نگارندهٔ «احسن القصص» که در ص ۳ این فهرست

یاد شده است. وی در دیباجهٔ «قصص موسی» ی خود از این کتاب نام برده است.

باعنوانهای مجلس ، و هر مجلس در چند فصل و باب و مقاله ملمع به فارسی و عربی ، و نثر آمیخته به نظم ، که تخلص معین و معین مسکین در بسیاری از آنها آمده است. تفسیر است ولی به منظور وعظ و وعده وعید و ترساندن از روز رستاخیز.

مجلس اول در تعویذ، در یک مقدمه و پانزده فصل. مجلس یازدهم در تفسیر «ملک یوم الدین» در یک مقدمه و دو مقاله و چهار فصل ، مجلس دوازدهم در «ایاک نعبد و ایاک نستعین» در یک مقدمه و شش فصل. مقدمه در تسبیح و تحمید و نعت ، فصل یکم در لغت و اعراب و قرائت آن ، و این فصل در مقالت است. مجلس سیزدهم در اهدنا الصراط المستقیم . . .

توضیح : ١- نخست اینکه همان کتابی ست که در ذریعه ٣ : ٣٧ بدنبال «بحرالدرر» از آن نام برده شده ، و درست معرفی شده است. ٢- اینکه بریگل ١ : ١٢٤ و ٣ : ١٣٣٧ از آن یاد کرده ، و بنا بر استنباطی نادرست از «ذریعه» آنرا در داستان موسی دانسته است ، ٣- تا اینجا تنها بر دو نسخهٔ دیگر از آن ، یکی در دانشگاه تهران (بسیار ناقص) و دیگری در بانکیپور آگاهی دارم.

بنگرید به نسخه های فارسی ١ : ٦٧- ذریعه ٣ : ٣٧ (بحرالدرر).

277 ١٠١٧ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٠-١١ ه.ق. در نسخه نامی از کتاب نیافتم ، آغاز در دیباجه افتاده : هر لام و الف اولایحهٔ لامعه‌ای . . . لمؤلفه عفی عنه : بسمله - این چه کتابیست کتاب کریم . . . مایهٔ هر مفلس مسکین تو بس - مونس جان من غمگین تو بس . . . آنچه توانی به وصالم بکوش - خلعت خاصی به معینی بپوش . . . آشفته صحاف شده ، و گویا تنها ١٣ مجلس را بیشتر نداشته باشد ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ٣ راه ، ٤٩٨ ص.

و

وحدت وجود : تفسیر بسمله

در ص : ۲۳ گذشت .

بخش دوم

تجوید

62

ایضاح المعانی فی شرح حرز الامانی

متن از ابوالقاسم اندلسی، معروف به **شاطبی** (۵۳۸ - ۵۹۰ه.ق.)، قصیده ای ست به نام «حرزالامانی و وجه التهانی» مشهور به «شاطبیه». در قرائت. شرح فارسی از **حسین بن عثمان**. و پیش از شرح هفت فصل آورده است: ۱- در مجموع قرا آت، ۲- حکمت تعدد قرا آت، ۳- حدیث انزل القرآن علی سبعة احرف، ٤- کیفیت خواندن قرآن در زمان پیامبر، ۵- سبب جمع قرآن، ٦- بیان جمع کردن قرآن، ۷- حروف سبعه.

شرح قصیدهٔ لامی ست، با این سر آغاز: بدات بسم الله فی النظم اولا - تبارک رحماناً رحیماً و مویلا.

آغاز: جنس سپاس و شکر حضرت کریمی تعالت اسمائه را که نوع انسان را . . .

بنگرید به: نسخه های فارسی ۱: ۷۰ (ایضاح المعانی)، ۷۲ (تجوید) ۱۰۳۰ (منهاج العشر فی القرات العشر).

۸٦٤: نسخ خوش سدهٔ ۱۱ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، نسخهٔ پاکیزه، وصالی شده، ۱۰۰ ص. (ف. تسبیحی ۳: ۳۰-۳۱). 278

63

براهین جیاد

از شیر جان، بنگرید به: رسایل شیر جان، در بخش چند دانشی، در همین

فهرست.

279 ۲۳۱۲ : نسخ خوش، ۱۳۱٤خ/۱۳٤۰ﻫ.ق. ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ۲۳-۸۸).

64

تجوید سورهٔ فاتحه

با عنوان «باب در بیان تجوید فاتحه» از «تحفة الحفاظ». به نثر. در فهرست نسخه های فارسی از «تحفة الحفاظ» منظوم یاد شده است.

آغاز: باب در بیان تجوید فاتحه. از تحفة الحفاظ. بدانکه سبعه رحمهم الله تعالی، چنین گفته اند، هر که در خواندن سورهٔ فاتحه این پنجاه و هفت جایگاه نگاه ندارد.

280 ۵۹۸۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ﻫ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۲-۱۸)، عنوان و نشان شنگرف.

65

تجوید قرآن

از **سمرقندی**، آنچه از استاد خود شمس الملة والدین محمد بن الخالدی الجنیدی شنیده را، بخواهش مبتدیان، در ده باب نگاشته است : ۱- تجوید فاتحه، ۲- رعایت حروف، ۳- روم و اشمام و کیفیت آنها، ٤- وقفها، ۵- ادغام، ٦- مدات، ۷- مخارج حروف، ۸- نون ساکنه و تنوین، ۹- جدره و تحقیق، ۱۰- حروف هجای مصحف بر ترتیب سوره‌ها.

گویا نگارنده همان **یار محمد** نگارنده «قواعد القرآن» باشد.

آغاز : حمدله. صلاة. اعلم هداک الله و ارشدک الله اهل قرآن که پیغمبر (ص) گفت اهل الله اند. . .

281 ۱۵۵۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۴۷-۵۷)، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

66

تجوید قرآن

از **محمد شاه** بن حسن شاه (بن) محمد شاه **طبسی**، در دیباجه از «جامع الوقوف» عثمان بن محمد شاه بن محمد مسلمان غزنوی یاد میکند ، که مبتدیان را مشکل بود ، و وی خواست تا اطفال و مبتدیان نیز از آن بهره مند شوند. با عنوانهای قاعده ، باب : باب در بیان وقوف و سکون ، باب در بیان بسم الله ، باب در مد، باب در ادغـام ، باب در احکام را ، باب در وقف ، باب در مخارج حروف ، باب در بیـان حرفی چند که به حروف دیگر رسند. در پایان رسم الخط عثمان را نیز آورده است.

آغاز : حمدله. صلاة. چنین میگویـد که بندهٔ پر گناه ، محتاج برحمت الـه محمد شاه بن حسن شاه محمد شاه طبسی.

282 ۱۵۵۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۴۷)، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

67

تجوید قرآن

از **مسلم شامی**، در مدها و حروف قلقه و مخارج آن و های ضمیر و ادغام و آیت ذم و مدح ، در فصلهایی (دیباجه). فصل : ۱- مدها ، ۲- اظهار ادغام ، ۳- حروف قلقه ، ۴- های ضمیر ، ۵- اقسام راءها ، ۶- غنه ها و فصول دیگر

بی شماره.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد ، بدانکه این رساله ای ست در علم قرائت از تصنیف افضل القراء والصلحاء مؤمن مسلم الشامی، مشتمل بر بحث مدها و . . .

283 ٤٨٠٩ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ١٢ - ١٣ ه.ق. ش ٢ مجموعه (ص ٩-١٦).

68

تجوید قرآن

از **نور الدین محمد قاری** ، در موضع پروان «و منشاء این (نگارش) نواب معزالدین قاضی بوده، که از جانب جهانگیر پادشاه (١٠١٤-١٠٣٧ ه.ق.) مخاطب به قاضی خان شده است». در یک مقدمه و شش فصل و یک خاتمه: مقدمه در مخارج حروف. فصل ١- لام الله ، ٢- لام ساکن ، ٣- نون ساکن ، ٤- راء متحرک. . .

آغاز: بعد الحمد و الصلاة ، این چند ورق در بیان مخارج حروف تهجی و بعضی از قواعد قرآن.

284 ٢٦٠٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٢ ه.ق. ش ١ مجموعه (ص ١-١٦).

69

تجوید القرآن

از ناشناس ، با عنوانهای فصل ، فصل : فصل در بیان قواعد مخارج حروف، فصل در بیان ادغام نون ساکن و تنوین ، فصل در ادغام ، فصل در اظهار ، فصل در اخفا ، فصل در قلقله پنج حرف ، فصل در تفخیم ، فصل در مد.

آغاز: حمدله. صلات. بدان ارشدک الله فی الدارین ، در قرآن محافظت شرط لسان اصلی ، و قواعد حروف.

285 ۵۹۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. در هامش (ص ۶-۹).

70

تجوید قرآن

با عنوانهای باب : باب ۱- در بیان مخارج حروف ، ۲- در بیان نون ساکن و تنوین ، در چهار قاعده (اظهار ، ادغام ، قلب ، اخفا) ، ۳- لام ساکن و میم ساکن ، در چندین قاعده ، ۴- مدات ، در چندین قاعده

آغاز : حمد لـه. صلات. بـدان اسعدک الله تعالی فی الدارین ، ای طالب تلاوت قرآن ، هیچ عبادت افضل . . .

286 ۵۳۶۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۴ مجموعه (ص ۱۱۷ - ۱۲۲).

71

تجوید قرآن

از ناشناس ، که نخست ۳ صفحه به عربی نگاشته و آنگاه به فارسی ادامه داده است. به سجدات و آداب تلاوت میرسد ، و از نو عنوان باب در مخارج حروف می آید ، و گویا از چند رساله در تجوید بیرون کشیده است.

آغاز : بسمله. نبذة فی مخارج الحروف و صفاتها ، علی ترتیب. بعد تبین لغة بعض الالفاظ . . .

287 ۵۹۸۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۸-۵۵)، عنوان و نشان شنگرف.

72

تجوید قرآن : رساله در . . .

نامبوب ، با روش سؤال و جواب.

آغاز : الحمدلله خالق النور و الضیاء و رازق الطیور فی الهواء، و اعوذبک یا دایم البقاء . . . بدانکه این رساله ای ست در قرائت قرآن عظیم ، بنا بر قاعده ای چند.

288 ۲۷۰٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با تاریخ ۱۲۰۷ه.ق. در مجموعه، ش ۳ (ص ۱۲۶-۱٤۸)، عنوان و نشان شنگرف.

73

تجوید قرآن : رساله در . . .

از ناشناس. که تا میانه‌های باب ۳ افتادگی دارد : باب ٤- در بیان صفات حروف، ٥- احکام نون ساکنه و تنوین ، ٦- در بیان متفقات ادغام (که همهٔ قراء بر آن اتفاق کرده اند) ، ۷- مد و قصر ، ۸- های کنایه ، ۹- تفخیم و ترقیق ، ۱۰- وقف بر آخر کلمه ، ۱۱- رسم الخط ، ۱۲- اختلاف راویان (در این بخش سوره های قرآن را از بقره تا اخلاص به ترتیب می آورد و مهمترین اختلافات را بر می شمارد). بیان معانقات که گویا رسالهٔ دیگری ست : که آن در اصطلاح قراء عبارتست از دو وقفی یا زیاده پهلوی هم قرار گیرند.

289 ۱۸۷۷ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز افتاده : آنکه حرکت نون اول را اخفا میکنند این مذهب اکثر است. دوم . . .، پس از باب ۱۲عنوان «بیان معانقات» است. سپس «در باب سجده» به نظم ، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۲ ص.

74

تجوید قرآن

از ناشناس، در چند فصل : فصل در بیان نون ساکنه، فصل در بیان حروف مد ، فصل در ضمیرها ، فصل در میم ساکن ، فصل در حروف زواید ، فصل در تفخیم ، فصل در وقف.

بدنبال هر فصل همان مطالب زیر عنوان «نظم» به نظم گفته شده اند.

آغاز : بعد از حمد خدا و درود مصطفی (ص). بدانکه این رساله ای ست در بیان بعضی از قواعد و قوانین علم قراآت ، مشتمل بر چند فصل.

290 ۶۲۵۳ : نستعلیق خوانا ، با تاریخ ۱۲۶۹ه.ق. در مجموعه (ص ۱۳-۲۹)، عنوان و نشان شنگرف.

75

تجوید قرآن

از کسی که نام او در نسخه به علت آسیب موریانه خوانده نشده ، و گویا علی حافظ ملا خضری (یا حافظ کلان خضری ، بنگرید به : درة التجوید ، در همین فهرست) ، باشد.

آغاز : الحمدلله الواحد الاحد، والصلات و السلام علی خیر خلقه محمد . . . میگوید اضعف . . . علی المدعو به حافظ ملا (کلان) خضری . . .

291 ۱۵٤ : نسخ پخته ، با تاریخ ۱۰۸۱ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۵۹-۷۰)، موریانه زده (ف. تسبیحی ۱ : ۲۱۹-۲۲۱).

76

تجوید قرآن

از ناشناس. در یک مقدمه و پنج فصل : مقدمه در بیان مخارج حروف ، فصل ۱- در اظهار و ادغام و قلب و اخفا ، ۲- تفخیم و ترقیق ، ۳- حروف مد ، ٤ و ۵ ؟.

آغاز : حمدله. صلات. بدانکه این تجویدی ست مختصر در بیان مخارج حروف و اظهار و ادغام و اخفا و قلب و بعضی از احوال راء و مد که قاریان را ناچار است . . .

292 ٤۰۹۸ : نسخ تحریر آمیز خام خوانا، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۲۲٦-۲۳٤)، نا تمام.

77

تجوید قرآن : رساله در . . .

چند رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند.

293 ۲۸۱۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱-۱۸)، عنوان و نشان شنگرف. **آغاز:** بنام خداوندی که سزاوار پرستیدن است ، ابتدا می کنم من این کتاب را ، به نام او و نه بنام غیر او. بدان ای طالب که مراد از قرآن خواندن ادای حروف.

294 ۷۱۹۵ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ٦ مجموعه (ص ۳۷٦-۳۸٦). تنها مخارج حروف است. **آغاز:** این تفسیر مخارج حروف تهجی است. مخرج همزه . . . مخرج با . . . مخرج تا . . . مخرج جیم . . .

295 ۵۹۵۶ : نسخ و نستعلیق ، ۱۲۰۹هـ.ق. ش ٦ مجموعه (ص ۱۲۰ - ۱۲٦). آغاز: حمد له. صلاة. این رساله ای ست در باب تجوید و قرائت قرآن . . . ، نامبوب.

296 ٦۵٦٤ : نسخ خام ، محمد اکرم ، ۱٦ رجب ۱۲۲۹هـ.ق. آغاز: فهرس رسالهٔ فرید است. این گنج سخن که نو رسیده است . . . سپس فهرست ۲۹ باب ، ولی نسخه آشفته است ، ۱۲۲ ص.

297 ۲٦۸۱ : نستعلیق طلبگی ، ۱۲۹۳هـ.ق. ش ٦ مجموعه (ص ۵۵-۷٦)، بدون دیباجه از حروف غنه آغاز می شود ، عنوان باب نیز دارد ولی نه مرتب.

0

تجوید القرآن : زینت القرآن

78

تجوید منظوم

از **ابن عماد** ، که در ۸۰۹هـ/٦ - ۱٤۰۷م. سروده است ، و در پایان آن آمده: ناظم این رساله ابن عماد ، و ابن عماد خراسانی، سرایندهٔ «روضة المحبین ، ده نامه» گویا در ۸۰۰هـ/۷ - ۱۳۹۸م. در گذشته است.

با عنوانهای : نعت (ص)، بیان ترتیل ، تعریف حروف، بیان اقسام دندان، بیان مخارج حروف.

آغاز: ای بنام تو افتتاح کلام ـ از ثنایت زبان رسیده به کام ـ هست ذات و صفات تو ازلی ـ صانع و لایزال و لم یزلی.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۷۹.

298 ۲۰۱۱ : نستعلیق طلبگی ، ۲۲۲ (۱۲۲۲ه.ق.) ، ش ۱ مجموعه (ص ۱-۶)، آغاز برابر نمونه ، نا تمام.

79

تجوید منظوم

از ناشناس.

آغاز : بعد حمد و ثنا ، مدح خدا ـ نعت پیغمبر ، دلیل هدا ـ بشنو این تا بگردی ! ـ مطلع بر قواعد قرا.

299 ۵۹۵۶ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۰۹ه.ق. در مجموعه ، ش ۵ (ص ۱۱۴-۱۱۵) ، در ۴۹ بیت.

0

تجوید منظوم : قواعد القرآن

0

تجوید منظوم : قواعد منظوم

0

تجوید منظوم : مخارج حروف

0

تجوید منظوم : مصباح

0

تجوید منظوم : وقوف منظوم

80

تحفة الابرار

از **ملا مصطفی** بن ابـراهیم قاری **تبریزی** (۱۰۰۷- نزدیک ۱۰۸۰ ه.ق.). کوتاه شدهٔ کتاب دیگر او «تحفة القاری» ست، که به سال ۱۰۶۷ ه.ق. در یک مقدمه و دو باب و یک خاتمه نگاشته است: مقدمه در فضیلت و آداب تعلیم خواندن قرآن، باب ۱- واجبات قرائت، پنج فصل: (مخارج، مد، تعویذ، اختلاف قرا...)، ۲- مستحبات قرائت، در پنج فصل (: صفات حروف، ادغام... وقف، که این یکی در سه مقصد است).

در پایان زیر عنوان «تتمه» میگوید: در رمضان سال ۱۰۶۷ ه.ق. پس از بر گشت از حرمین به ایـران، در دارالسلطنهٔ اصفهان، بدستور گروهی از اهل ایمان، یعنی آخوند ملا محمد باقر خراسانی این را نگاشتم.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۸۰- ذریعه ۳ : ۵۱۶ و ۴۰۷.

آغاز: شکر و سپاس و ستایش بیقیاس مر قادری و حکیمی را سزد و شاید که به مقتضای قدرت کامله... اما بعد، چنین گوید...

300 ۶۱۸۳: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، در دیباجه

از چهار یار ستایش شده در صورتیکه در تتمه جای نگارش را اصفهان و سال را ۱۰۶۷ و مهد الله را ملا محمد باقر یاد کرده است ، سپس تجوید منظوم کوتاهی ، ٤٤ ص.

81

تحفة الحفاظ : نثر . . .

از ناشناس. در دیباجه میگوید : تحفة الحفاظ که به نظم بود ، این فقیر چنین ساخت و روشن کرد ، تا درک آن آسان گردد. با عنوانهای فصل ، فصل : فصل مخارج حروف ، فصل ادغام ، فصل کیفیت مداها ، فصل کیفیت نون ساکن و تنوین.

آغاز : الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب ، و الصلاة و السلام علی خیر خلقه . . . مخفی نماند که تحفة الحفاظ که به نظم منسوب بود.

301 ۵۹۳ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. در هامش «تحفة القراء» علی کشمیری از سدهٔ ۱۲ ه.ق. (ص ٤-۷) و بدنبال آن رسالهٔ کوتاهی ست در تجوید.

82

تحفة القراء

از **علی کشمیری** به نظم و مقدمه ای منثور ، در بیست باب : باب ۱- بیان ترتیل، ۲- استعاذه، ۳- تسمیه، ٤- ادغام ، شش فصل (: ۱- تعریف و اقسام آن، ۲- امکنهٔ ادغام . . .) ، ۵- احکام نون ساکن و نون تنوین، ٦- اظهار میم ساکن، ۷- احکام را ، ۸- احکام لام ، ۹- های ضمیر، ۱۰- مد ، سیزده فصل (: ۱- حروف مد ، ۲- مد معرف . . .) ، ۱۱- فتح و اماله ، سه فصل (: ۱- معنی اماله ، ۲- معنی فتح شدید . . .) ، ۱۲- وقف ، شش فصل ، ۱۳- فروش حروف ، ١٤-

در بیان آنکه اطلاق مکی و مدنی بر آیات به سه معنی ست ، ۱۵- ختم قرآن به طریقهٔ سلف ، ۱٦- حال رحل ۱۷- تکسیر ، سه فصل ، ۱۸- مخارج و صفات حروف ، چهار فصل ، ۱۹- در دو فصل (: لحن تلاوت) ، ۲۰- در آنکه قرآن را چنان باید خواند که بتواتر به ما رسیده است.

آغاز : (متن) : تا جبین سجده ، کز ره احسان ـ کرده منزل به سوی ما قرآن ـ داد ما را به آن شفای صدور ـ ساخت امراض جاهلیت دور.

302 ۵۹۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز دیباجهٔ منثور افتاده : و اگر در بعضی عمر خود . . . آغاز متن برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، در هامش آغاز نسخه نام رساله «تحفة الحفاظ» است . انجام افتاده ، ۹۲ ص (ف. تسبیحی ۲ : ٦۸-۷۰).

83

تذکرة القواعد

از میرزا کلان بن حافظ فولاد **بخارایی** ، از کتابهای پیشنیان مانند شاطبی و تیسیر و رسایل بزرگانی مثل حافظ یار محمد و آخوند حافظ کلان و آخوند حافظ دوست ، بهره برده است، و به نام خاقان بن خاقان ابوالغازی نذر محمد بهادر خان ساخته است. در یک مقدمه و هشت باب و یک خاتمه: مقدمه در فضایل و کرامت قرآن ، باب ۱- قاریان اول و نام قاریان هفتگانه و راویان ایشان ، ۲- استعاذه ، ۳- بسمله ، ٤- مخارج حروف و رعایت آن ، ۵- های کنایه و بیان مد و قصر ، ٦- احکام نون ساکنه و تنوین ، ۷- متفقات ادغام ، ۸- سایر قواعد مانند میل و تفخیم و ترقیق.

آغاز : الحمدلله الذی انزل علی حبیبه القرآن العظیم و ارسله الی الناس. . . ، اما بعد ، چنین گوید بندهٔ . . . میرزا کلان بن حافظ فولاد البخاری.

303 ۸۷٤ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۷۸-۸۷ هامش). (ف. تسبیحی ۳ : ٦٦۲-٦٦۳).

84

ترجمة العقيله

متن از شاطبی، قصیده ای ست بامر آغاز: الحمدلله موصولا کما امرا ـ مبارکا طیبا یستنزل الدررا. ترجمهٔ شرح مانندی ست، بدون دیباجه، با عنوانهای باب، بدون شماره.

آغاز: الحمدلله موصولا کما . . . جمیع ثنا و ستایش از هر که باشد، هر چه را، مرخدای راست، که او مستحق است نه غیر او . . .

بنگرید به: عقد الفراید، در همین فهرست: ۹۳.

304 ٤٦٨٦: نستعلیق در فارسیها و ثلث در عربیها، سید رسول ساکن رامیه ؟، پنجشنبهٔ سرطان، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. نشان شنگرف، ۱۲۵ ص.

85

ترجمة المفيد لمقدمة التجويد

متن از ابن جزری، محمد بن محمد، مشهور به «مقدمة الجزرية»، به عربی. ترجمه از شیخ **عبدالرحمان** بن برهان الدین بن عبدالله صباغ **لاهوری**، نامبوب، نخست بیت و یا چند بیتی را آورده سپس به شرح آن می پردازد.

آغاز: الحمدلله الذی انزل علی عبده الکتاب بالا حرف السبعة . . .، و بعد، بر رأی ارباب دانش و اصحاب بینش.

305 ٦٧٢٣: نستعلیق، شیخ فتح محمد خان، پنجشنبه ۷ رجب ۱۳۰۲ ه.ق. متن و نشان شنگرف، ۳٥٤ ص.

86

حرز الامانی : شرح . . .

متن «حرزالامانی و وجه التهانی» مشهور به «شاطبیه» از ابوالقاسم بن فیره **شاطبی** (م ۵۹۰ھ/۱۱۹٤م). با این سر آغاز : بدأت ببسم الله فی النظم اولا ـ تبارک رحماناً «رحیماً» و موئلا. شرح از ابو عبدالله **حمزة** بن احمد بن عیسی **تبریزی**، که در دیباجه میگوید، چون اکثر حافظ را از علم عربیت بهره ای نبود و تحصیل آن نکرده بودند ، و آرزوی دانستن قرآت سبعه را داشتند، از این ضعیف خواهش کردند که «تلخص المعانی فی شرح حرز الامانی» که جمع کرده ای ، از برای ما به پارسی بنویس . . . ، و چنین می نماید که وی این قصیده را پیش از این به زبان عربی شرح کرده بوده است ، ولی صراحت ندارد که این کتاب ترجمهٔ آن شرح است ، روانی زبان نگارش نیز نشان می دهد که دست نگارنده در نگارش باز بوده است.

آغاز : الحمدلله الـذی اکرمنا بکریم کتابه ، و انعم علینا . . . و بعد ، یقول . . . ابو عبدالله حمزة بن احمد بن عیسی التبریزی عفی عنه. چون اکثر حفاظ (آغاز شرح) : بدات . . . یعنی آغاز سخن کردم به بسم الله، در این نظم ، بار اول تبارک پا بنده است.

306 ۷۱۵۷ : نستعلیق پخته ، جمعه ۱۲۷۹ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، نیمی از عنوان و نشان شنگرف و نیمی دیگر نانویس مانده ، ۳۵۲ ص.

87

حرز الامانی : شرح . . .

متن از همان شاطبی ، ترجمه و شرح فارسی از ناشناس. متن است و شرح.

آغاز : قال الشیخ الفقیه . . . الشاطبی (ره) فی نظم مقنع . . . یعنی حمد

است مر خداوند را چنانچه امر کرده است ما را در کلام مجید خود ، به قوله : قل الحمدلله ، در حالتی که مستام.

307 ۱۶۷۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۳۷). کاغذ آبی.

88

حرز الامانی : شرح . . .

متن از همان شاطبی ، شرح از ناشناس.

آغاز : (شرح) : قال الشیخ الامـام . . . بدات ببسم الله . . . معنی چنین باشد که ابتدا کردم به بسم الله در اول کلام نظم خود ، و یا گویم که مقدم داشتم لفظ بسم الله را در نظم . . .

308 ۱۰۱۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان و جدوابندی ۲ راه شنگرف ، متن به نسخ درشت تر و مشکی، ۳۳۶ ص.

89

حرز الامانی : شرح . . .

متن از همان شاطبی ، ترجمه و شرح فارسی از ناشناس. که میگوید «هر چه در این شرح مذکور خواهد شد منقول المعنی ست از مشروح و کتب معتبره».

آغاز : قال الشیخ الامـام الحافظ . . . بـدات ببسم الله فی النظم اولا . . . آغاز کردم به کلمه بسم الله در این جمع ، الاول نقیض الاخر. بـزرگوار خـدای بزرگ بخشایش بسیار بخشایش ملجا و پناه نیازمندان . . .

309 ۵۹۵۷ : متن ثلث و ترجمه نسخ پخته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، انجام نونویس، (ص ۲-۵۶۷)، سپس پراکنده هایی (ص ۵۶۸-۶۰۱)، عنوان و نشان شنگرف.

0

حرز الامانی (شرح): ایضاح المعانی

90

خلاصة الوقوف

از ناشناس، بدستور استادش که به وی گفته بود تو اختصار کن و مشکلات را بمان ، و کتابرا از نظر او گذارنده است.

در یک مقدمه حاوی ده قاعده ، سپس وقوف قرآن از سورهٔ فاتحه تا الناس به ترتیب سوره ها : قاعدهٔ ، ۱- در بیان آیات اختلافی ، ۲- در مواضع وقوف ، ۳- مذهب عاصم ، ۴- راویان عاصم ، ۵- در آنچه تعارض وقف وصل شده ، ۶- محذوفات ، ۷- در بیان اعراب ، ۸- رموزات مصاحف ، ۹- در بیان «لا» که در غیر موضع نهاده شده ، ۱۰- بیان رموز ششگانه . . .

آغاز : سپاس بیقیاس و حمد بلا ـــ مجید حمد ربانی و تنزیل سمائی.

310 ۲۷۰۴ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با تاریخ ۱۲۰۷ه.ق. در مجموعه، ش ۲ (ص ۸-۱۲۵)، عنوان و نشان شنگرف.

91

درة الفرید فی علم التجوید

از حافظ کلان. از سدهٔ دهم ه.ق. بر حسب سی جزو قرآن ، با سر بندهای

«بیان» : بیان اظهار ، ادغام ، قلب ، حروف متفرعه ، تبیین و ترتیل ، مخارج حروف ، وقف ، و فقها و علایم آنها.

گفته شده است که آنرا بنام عبیدالله بهادر خان ازبک ساخته است ، ولی در نسخه های این کتابخانه نامی از این کس نیامده است.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۸۷ - ذریعه ۸ : ۱۰۶.

آغاز : بعد از حمد حضرت حق جل و علا ، و درود مخصوص به منطوق و ما ینطق علی الهوا . . . حافظ کلان بعرض میرساند، که آنچه اهم مهاتست. . .

311 ۴۱۳۳ : نستعلیق پخته ، چاشت ۴۸ (۱۰۴۸ﻫ.ق.؟) ، آغاز برابر نمونه ، نام مهدا الیه در دیباجه نیامده است ، عنوان و نشان و جدولبندی ا راه شنگرف ، ۲۷۴ ص.

312 ۲۱۹ : ثلث و نسخ، شعبان ۱۰۹۸ﻫ.ق. ۳۱ جلوس عالمگیر پادشاه (ص.ع.). آغاز برابر نمونه، نام مهدا الیه در دیباجه نیامده است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۲۸ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۱۷۸-۱۸۰).

313 ۶۱۷۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ﻫ.ق. آغاز افتاده : و نیشتر نیز میگویند ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۳۴ ص.

314 ۴۸۳۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ﻫ.ق. آغاز نسخه همان «بعد از حمد حضرت حق جل و علا» ست ولی آن چند بیت نیز پیش از آن آمده است ، نشان شنگرف، در آن چند بیت و در دیباجه نامی از مهدا الیه نیامده است، ۲۸۲ ص.

315 ۷۴۸۷ : نستعلیق پخته، کرم بخش ولد میان محمد حسین، سکنهٔ موضع پهکوال ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، نام مهدا الیه در دیباجه نیامده است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۵۴ ص.

316 ۲۴۳۱ : نستعلیق ، محمد یوسف ، ۱۶ رجب ۱۳۱۲ﻫ.ق. پاس خاطر استاذی حافظ احمد الدین صاحب جیو ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۷۵ ص.

92

رسالهٔ فرید

پس از دو بیت ، که شاید نام کتاب را در برداشته باشد ، بدون دیباجه ، فهرست بابها آورده شده است : ۱ـ اظهار ، ۲ـ ادغام ، ۳ـ اخفا ، ٤ـ قلب ، ۵ـ مخارج حروف ، ۱۰ـ وقف و علامات وقوف ، ۱۵ـ معانقات ، ۲۰ـ وقف به اسکان ، ۲۵ـ های ضمیر و بیان مواضعی که به تاء طولانی مکتوب است ، ۲۹ـ بیان مواضعی که در وی همزهٔ مرکز دارد.

آغاز : فهرس **رسالهٔ فرید** است ـ این گنج سخن که نو رسید است ـ از چند کتاب برگزید است ـ الفاظ گزیده برگزید است.

317 ٦٥٦٤ : نسخ ، نام نویسنده را سیاه کرده اند ، ۱۲۲۹ه‍.ق. پس از فهرست ۲۹ باب افتادگی ست و در متن نیز بابها شماره ندارد و ازین روی شناخته نیست که کتاب چند بابی ست ، عنوانها شنگرف ، ۱۲۱ ص.

93

زبدة التجوید

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه نیاورده‌است. در ده باب : ۱ـ در اعداد حروف معجم و بیان مخارج آن ، ۲ـ احکام نون ساکن ، ۳ـ اظهار و ادغام و اخفا، ٤ـ مدها ، ۵ـ وقف و اقسام آن، چند فصل، ٦ـ رسم الخط و کیفیت وقف و وصل ایشان در مصاحف ، ۷ـ احکام را ، ۸ـ بسمله، ۹ـ در بعضی از الفاظ که در زواید افعال باشد ، ۱۰ـ بعضی الفاظ که در اوایل اسما باشد.

آغاز : حمدله. صلات. بدانکه این مختصری ست در تجوید قرآن مجید برای کسی که شوق . . . و این مختصر را زبدة التجوید نام نهادم.

318 ۱۵٤ : نستعلیق و نسخ پخته، ۱ رمضان ۱۰۸۱ه.ق. آغاز برابر نمونه عنوانها شنگرف (ص ۱-۵۸) ، سپس چهار رسالهٔ دیگر در تجوید ، موریانه زده ، ۷۸ ص.

94

زینته القاری

از **نصرت** بن عمر بن محمد بن سکندر که در قصبهٔ **ساول** می زیسته است ، با عنوان مقدمه و سپس قاعده ، فصل : فصل در بیان متصل و منفصل ، فصل در تفخیم و ترقیق . . .

آغاز : حمدلـه. صلات. بدانکه این ترتیب حروف تلاوت قرآن کلام الله تحریر و تألیف بندهٔ . . . نصرت بن عمر ولـد محمد بن سکندر . . . کتاب را زینة القاری نام کرده شد.

319 ۳۲۹۱ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۱۸۵-۱۹۰) ، عنوان و نشان شنگرف.

95

زینت القرآن : تجوید قرآن

از **وجیه الله.** از قصیدهٔ حرز الامانی شاطبی، قصیدهٔ ابن جزری، قواعد القرآن یار محمد سمرقندی ، رموز وقف سجاوندی ، درة الفرید حافظ کلان بهره برده و به نام زینت‌القرآن ، در یازده باب نگاشته است : ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- نو نون ساکنه ، چهار فصل ، ٤- های ضمیر ، ۵- اماله ، ٦- تفخیم و ترقیق الله ، ۷- مد و قصر ، ۸- رسم الخط قرآن ، ۹- تسهیل و تبدیل ، ۱۰- وقف آخر کلمات ، ۱۱- معایب و محاسن قرائت قرآن ، و تعداد پاره ها و آداب

خواندن قرآن و استعاذه و نام قاریان و راویان.

آغاز: حمدله. صلات. اما بعد، عاصی وجیه الله . . . میگوید، که اهم مهات بر اهل ایمان دانستن قواعد قرائت قرآن و ادای مخارج حروف فرقان است. کما قال الله.

320 ۳۱۴۸: نستعلیق در فارسیها و نسخ در عربیها، با تاریخ ۱۲۵۶ه.ق. در مجموعه به همین خامه، ش ۲ (ص ۱۲۲-۱۷٤)، نشان شنگرف.

0

شرح شاطبی: حرز الامانی (شرح)

96

عقد الفراید فی شرح عقیلة اتراب القصاید

متن از ابو القاسم **شاطبی**، ترجمه و شرح از **حسین بن عثمان**، به خواهش یاران. نام وی و کتاب در دیباجه آمده است و پیش از شرح مقدمه ای آورده است، در سه فصل: ۱- تحریض به کتاب و فواید آن، ۲- واضع کتابت عربیه که بود؟ (ابن مقلد، علی بن هلال، یاقوت!)، ۳- اصطلاحی چند که در قصیدهٔ خود بکار برده است.

شرح قصیدهٔ رائیه ای ست که آنرا بنام «عقیله» خوانده است، با این سر آغاز: الحمدلله موصولاً کما امرا. مبارکا طیبا یستنزل الدررا.

آغاز: هر شکر که قنادیان زبان در قناد خانهٔ دهان، و سجاده نشینان صوامع افلاک و سکان خطهٔ خاک میریزند، و هر لباس سپاس . . . اما بعد، چنین گوید.

بنگرید به : ایضاح المعانی فی شرح حرز الامانی، از همو ، در این فهرست، و نیز : ترجمهٔ عقیله.

321 ۵۳۶۶ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، نسخهٔ پاکیزه ، ٤۱۸ ص.

0

عقیله (شرح) : عقد الفراید : ترجمهٔ . . .

97

فاتح فاتحه

جلال الدین محمد بن عبدالجلیل بن محمود بن محمد صاق (ساق ؟ صافی ؟) . در تجوید سورهٔ فاتحه ، که مواضع پنجاه و دوگانهٔ سورهٔ فاتحه را، در بیست و هفت محل بیان میکند. با عنوانهای محل اول ، دوم . . .

آغاز : و بعد ، بدان اعزک الله تعالی و ایانا فی الدارین که علمای امناء صناعت قرائت (ره) در تجوید حروف کلمات قرآنی اهتمام تمام دارند ، خصوصاً در سورهٔ فاتحه.

322 ۶۷۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۳۲) ، آغاز برابر نمونه ، نشان شنگرف ، نسخهٔ پاکیزه.

0

فواید الفراید : مقدمهٔ جزری (شرح)

98

قاسمیه : رسالۂ . . .

از **محمد** بن شمس الدین **کاظمی** (قاسمی ، کاخی) قاری، به خواهش برخی از یاران، به نام سلطان بن سلطان، ابوالمظفر، ابو منصور شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵ ه.ق.) به نام «رسالۂ قاسمیه» ، در یک مقدمه و چهارده فصل نگاشته است (دیباجه) : مقدمه در بیان نزول قرآن و فضل قاری، در سه باب. فصل ۱- عاصم و رواتش و تاریخ ایشان ، ۲- مخارج حروف و تصویر لسان ، ۳- صفات حروف ، ٤- مدولین ، ۵- ادغام ، ٦- راه ها و لامهای مفخم و مرقعه ، ۷- همزه ها ، ۸- استعاذه و بسمله و های کنایه ، ۹- اماله ، ۱۰- فرش قرآن ، ۱۱- وقف ، ۱۲- رموز وقف ، ۱۳- وقف لازم و مراتب و قفها ، ١٤- رسم الخط در مصحف عاصم نسخه های فارسی ۱ : ۱۸۹ (سلیمیانیه) و ۹۷ (محمدیه) و ۱۱۵ (رسم الخط قرآن).

آغاز : حمدله. صلاة. چنین گوید اقل الخلیقه . . . محمد بن شمس الدین الکاظمی القاری ، بر رأی ارباب اولی الالباب مخفی نماند که بعضی از یاران.

323 ١٦٧٤ : نستعلیق خوانا ، فقیر محمد میر، سدۂ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۷۰-۷٦)، عنوان و نشان شنگرف.

99

قصیدۂ شاطبیه : شرح . . .

متن از شاطبی ، ابوالقاسم بن فیرة. نام شارح در دیباجه نیامده ، در ص ٤ آمده است : تصنیف میان عبداللطیف خلیفۂ قطب العالم والد شاه عالم کان الله له. شرح قصیده است ولی خود در دیباجه بدان نام «ترجمۂ قصیده» داده است، با عنوانهای باب بدون شماره : باب اسامی قراء، باب استعاذه ، باب بسمله، سورۂ

ام القرآن، باب الادغام، ادغام متقاربین . . .

آغاز: تحف تحایای تقدیس و تمجید نثار بارگاه احدیت مالک الملکی که نطاق نطق و بیان از احاطت حصر . . . اما بعد، براهین منقول و دلایل مقبول.

بنگرید به: حرزالامانی و عقد الفرید در همین فهرست.

324 ۳۴۱۱: نستعلیق، حاجی بهاءالدین بن فرید بن هارون بن بهاءالدین، سدهٔ ۱۲ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف، ۱۷۶ ص.

100

قواعد املا (قرا): منظومه در . . .

از ناشناس. در ۵۷ بیت. در تجوید، در پایان آن آمده: بهر **عبدالرؤف** کردم نظم - بعنایات حضرت مولا.

آغاز: بعد حمد و ثنای و مدح خدا - نعت پیغمبر دلیل هدای - بشنو ای این چند بیت تاگردی - مطلع بر قواعد قراء املا (قراء).

325 ۱۹۲۶: نستعلیق پیرامون ۱۲۰۰ه‍.ق. ش ۸ مجموعه (ص ۲۷۰-۲۷۵).

326 ۲۹۵۴: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. با تاریخ ۱۲۱۶ه‍.ق. در مجموعه، ش ۳ (ص ۳۵-۳۸)، آغاز برابر نمونه، در ۵۳ بیت.

327 ۱۵۵۳: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. ش ۶ مجموعه (ص ۸۱-۸۵) پیرامون ۵۰ بیت. آغاز برابر نمونه، بدنبال «مخارج حروف» زاهد.

101

قواعد القرآن

از سمرقندی، یار **محمد** بن خدایداد. از نیمه یکم سدهٔ دهم ماوراء النهر،

به نام ابو الغازی عبیدالله خان بهادر ازبک (۱۵۳۲ ـ ۱۵٤۰م). در تجوید به ویژه قرائت عاصم و راویان وی، و اختلافها میان قاریان. در دیباجه از مقامات علمی خود یاد می کند. و نیز نام کتاب و نام خان اوزبک را، در دوازده باب: باب ۱- بیان استعاذه و بسمله، ۲- مخارج حروف، ۳- صفات حروف، ٤- رعایت کردن مخارج، ٥- احکام نون ساکن و تنوین، ٦- متفقات ادغام، ۷- مد و قصر، ۸- های کنایه، ۹- تفخیم و ترقیق، ۱۰- وقف آخر کلمه، ۱۱- رسم الخط، ۱۲- اختلافات راویان عاصم.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد، حضرت قادری را که قرآن مجید و فرقان حمید . . . اما بعد، پوشیده نیست بر ارباب تحقیق و . . .

بنگرید به: نسخهٔ های فارسی ۱: ۹٤ ـ ذریعه ۹: ۲۲٥ و ۱۷: ۱۸۹.

328 ۳۰۲۰: نستعلیق پخته سدهٔ ۱۰-۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، در پایان باب یازدهم نویسنده میگوید نسخه را بپایان میرسانم. سپس رسالهٔ دیگر را آغاز می کنند، (ص ۱-٦۱) و این یکی (ص ٦۱-۸۲) و انجام افتاده.

329 ۱۱٥۷: نستعلیق، شرف الدین محمد الاندجانی فرغانی، شنبه ۱٦ صفر ۱۰۷۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، ش ۱۲ مجموعه (ص ۳۱٦-۳٤٦)، عنوان و نشان شنگرف.

330 ٦۷۰: نستعلیق، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳۳-۱۲٦)، آغاز برابر نمونه، نشان شنگرف.

331 ۲۷۰٤: نسخ خوش، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۱٤۸-۲۰٤) آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

332 ۳۳٤۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه (ص ۳۰-۹۱)، عنوانها شنگرف، پیش و پس آن رساله های دیگری در تجوید است.

333 ٤۸۰۹: نسخ خوانا، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۸)، آغاز برابر نمونه.

334 ٥۹۸۱: نستعلیق پخته، روز جمعه، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ٥٥-۱۳۱)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

335 ۷۲۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. (ص ۲۸۲-۳۵۰)، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

336 ۷۲۱۹ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، آشفته صحاف شده است. انجام افتاده ، ۷۸ ص.

337 ۶۷۷۲ : نستعلیق پخته ، و آیتها نسخ، محمد عظیم آخند زاده ، یکشنبه ۱۶ع۱/۱۲۶۲ه.ق. آغاز برابر نمونه (ص ٤٤-٩٤) ، عنوان و نشان شنگرف.

338 ۵٤۱۳ : نستعلیق شکسته آمیز، ۱۲۶۹ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، ۹۵ ص.

339 ۳۷۹۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۵۶-۷۰)، آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده .

340 ٤۹۶۸ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان سرخ ، کاغذ رنگا رنگ ، ۲۰۸ ص.

102

قواعد القرآن

از ناشناس. در وقوف قرآن به نثر آمیخته به نظم. و در آن از سروده های حافظ عزالدین نقل شده است.

آغاز : قواعد قرآن این است. از اول تا آخر هفت هزار و هشتصد و پنجاه و پنج وقف اند، از جمله هشتادو دو جا وقف لازم.

341 ۲۷۰٤ : نستعلیق خوانا، دوست محمد، شنبه ۱۶ رمضان ۱۲۰۷ه.ق. در مسجد کندی ، ش ۱ مجموعه (ص ۱-٤) ، عنوان و نشان شنگرف.

103

قواعد القرآن : تجوید منظوم

از حافظ عز الدین.

آغاز : هر چه قاری را اهم باشد بدانی بیگمان ـ نظم حافظ عز الدین را گر بخوانی ایجوان.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۷۹.

342 ۸۲۷ : نستعلیق زیبا ، **۱۲۵۶**ه.ق. در سر آغاز نسخه ای هنری از قرآن (ص ۱۱-۱۲) ، چلیپا ، تمام زرین، و زر پاشی شده میان سطور، مختصر آن است در ۴۳ بیت.

104

کنز القراء

از حاجی زبردست بن کرم ، از قوم افغان بتی زئی در سی و سه فصل : ۱ـ در فضیلت تلاوت ، ۲ـ آداب تلاوت ، ۳ـ ملزومات قرائت ، ۴ـ معایب تلاوت ، ۵ـ حروف و رموز قاریان هفتگانه ، ۱۰ـ صفات حروف ، ۱۵ـ حقیقت ادغام ، ۲۰ـ های ضمیر ، ۲۵ـ معرفت نفس وقف ، ۳۰ـ معرفت وقف کفران ، ۳۱ـ عدد جمله حروف قرآن و آیتهای سجده ، ۳۲ـ تجوید فاتحه و اخلاص ، ۳۳ـ معرفت لحن جلی و خفی.

آغاز : حمد متواتر و ثنای متکاثر ، مر خدای راست که ذاتش واجب الوجود است ، سپاس بیحد و ستایش بیعد مر الهی . . .

343 ۵۰۰ : نستعلیق خوانا ، ملا محمد کریم ، **۱۲۹۰**ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، در دیباجه دست برده اند و نام کتاب

را به «مختصر القراء» برگردانیده ، ۲۷۸ ص. (تسبیحی ۲ : ۴۹۳-۴۹۴).
در دیباجه گوید پیش از این رساله ای به نظم زبان پشتو نگارشته بودم، برخی از دوستان از من خواستند که برابر آنرا به فارسی نگارم.

344 ۴۷۲۳ : نستعلیق و نسخ پخته ، محمد عثمان ، در دارالسلطنة کابل ، ٤ صفر ۱۲٤۰ ه.ق. آغاز برابر نمونه ۲۹۷ ص.

105

مخارج حروف

متن از **خلیل** بن احمد **بصری**. ترجمه از ناشناس.

آغاز : حروف کلام ربانی ، در مخارج هشت است . . . امام خلیل بن احمد بصری (رح).

345 ۵۹۹۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه.ق ش ۵ مجموعه (ص ۱۶۹-۱۷۶).

106

مخارج حروف : منظومه ای در . . .

گویا از **زاهد** : همانکه نسخه ای از آن در مجلس هست. در چهل بیت : این چهل بیت را شده تاریخ . در بیان مخارج ای یاران ـ زاهد تشنه همی جوید ـ نمی ازیم حضرت رحمت غفران.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۰۹۸.

346 ۱۹۲۶ : نستعلیق ، پیرامون ۱۲۰۰ ه.ق. ش ۷ مجموعه (ص ۲۶۵-۲۷۰).

347 ۲۹۵٤ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. با تاریخ ۱۲۱۶ ه.ق. در مجموعه ، ش ۲ (ص ۳۲-۳۵)، آغاز برابر نمونه.

348 ۱۵۵۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۷۹-۸۱) ، آغاز برابر نمونه.

0

مخارج حروف : تجوید قرآن

0

نثر تحفة الحفاظ : تحفة الحفاظ

107

مرغوب القاری

از **عبدالله بن احمد** ، به خواهش شاگردانش (دیباجه نثری). به نظم. در پایان آن آمده : منتهی شد این رساله از عنایات خدا ـ از زبان ضعف این مسکین عبدالله گدا . . . و می افزاید : از زبان فارسی من عاجز و در مانده ام ـ زانکه یک باب گلستان در طفولی خوانده‌ام.

با عنوان های فصل : فصل در قواعد نون ساکن (حکم اول ، حکم دوم ، تا حکم چهارم). فصل در قواعد میم ساکن، فصل در قواعد ادغام (در چند قسم)، فصل در قواعد ضمیر ، حروف استعلا ، تفخیم ، مد، مخارج حروف، وقوف، امتحان، عذریات ناظم.

آغاز : (دیباجه) بعد از حمد و ثنا و درود نامحدود . . . آغاز (منظومه) : نون ساکن هم دگر تنوین دارد ، حال چهار ـ قلب و ادغام است و هم اظهار و اخفا را شار . . .

349 ۷۸۷۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با دیباجهٔ نثری به عربی ، آغاز : الحمد لله الذی فضل العلم و العلما . . . ، در دیباجه نام نگارنده و کتاب آمده ، آغاز منظومه برابر نمونه ، موریانه زده باز سازی شده ، ۲٤ ص.

350 ٦۱۱ : نستعلیق و تحریر ، مرزان ملا داؤد ولد مرزان ملان سلطان ، ساکن ملک پنجاب قصبهٔ مهرد ، ۱۷ ع ۱/۱۲۵٦ه.ق. آغاز افتاده : فطلبت امنی و امن کنت . . . ، در پایان نگارنده مسکین عبدالله گدا نامیده شده است ، ۳۹ ص (تسبیحی ۳ : ۵۹٤-۵۹۵).

351 ٦۲۵۳ : نستعلیق خوانا ، فضل دین چهارباری ، چاشت سه شنبه ، ۲۰ رمضان در وطن خراسان ، ۱۲٦۹ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۳۳-۷٦).

108

مصابیح القراء

از **نعمت الله** بن رحمت الله ، ساکن محلهٔ افغانان **خاجو خیل** ، در یک مقدمه و پنج باب و یک خاتمه نگاشته است : باب ۱- اختلافات در استعاذه ، یازده فصل ، ۲- در همزه ها ، شش فصل ، ۳- وقف حمزه و هشام در مهموز ، دو فصل ، ٤- تفخیم و اماله ، یازده فصل ، ۵- اختلافات وقف و وصل ، دو فصل. (دیباجه).

آغاز : حمد متوافر و ثنای متکاثر مر حضرت عزت رب العالمین را که انعام او تمام است . . .

352 ۷۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۱۵۲-۱٦٤) ، عنوان و نشان شنگرف.

109

مصباح

از عبدالحبیب ، بدستور محبوبش محمود نام ، به نام مصباح. (در دیباجهٔ

منظوم) در وقفهای قرآن ، به نظم، و در پایان کاتب آنرا «مصباح الوقف» نامیده است. در پیرامون ۲۸٤ بیت.

آغاز: قدر آسمان و زمین و جبال ـ کان همه گردد چو ذرهٔ حرف ذال . . . بر شمار هر یکی الف هزار ـ میکنم حمد خدای با وقار.

353 ۵۱۰٦: نستعلیق پخته ، حافظ محمد احسن بن حافظ نور محمد ، سدهٔ ۱۲ھ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳٦-۵۵).

110

مطلوب القاری

از **هداد** بن مبارک **لاهوری** ، بنام ابوالمظفر شهاب الدین محمد ، شاهجهان پادشاه (۱۰۳۷ - ۱۰٦۷ھ.ق.). در شانزده باب (دیباجه). و فصلهایی.

باب ۱- در بیان استعاذه ، ۲- بسمله ، ۳- مخارج حروف ، ٤- صفات حروف، ۵- احکام نون ساکن و تنوین ، ٦- متفقات ادغام ، ۷- تفخیم و ترقیق را ، ۸- مد و قصر ، ۹- هـای کنایت ، ۱۰- وقف ، چنـدین فصل ، ۱۱- سجـدهای قرآن ، ۱۲- معنطات وغیره ، ۱۳- معایب قرائت ، ۱٤- محاسن قرائت ، ۱۵- رسم الخط ، ۱٦- اختلاف راویان ، که از فاتحه تا ناس سوره به سوره آورده است.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعدد، مر عزت رب العالمین را که انعام او عام است ، و اکرام او علی الـدوام . . . اما بعد حمد و صلات ، پوشیـده نیست بر ارباب تحقیق . . .

354 ٦٤۳۱: نستعلیق شکسته آمیز پخته ، حافظ احمد دین ، سه شنبه ۷ ذیقعدهٔ ۱۱۷۹ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۵۱ ص. سپس پراگنده هایی دربارهٔ قرآن (ص ۱۵۲-۱۵٤) به فارسی.

355 ۳۷۹۵: نسخ خام خوانا، شاه حافظ، چهار شنبه، سدهٔ ۱۲-۱۳ھ.ق. در قریهٔ هریانه داد زی ، آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباجه «داد» آمده نه «هداد». عنوان و نشان شنگرف ، ۱۱۷ ص.

111

مطلوب القراء

از ناشناس ، که در دیباجه از خود به «فقیر نحیف» ، یاد می کند ، و اینکه آنچه متفق همهٔ قاریان است ، به فارسی آورده ، تا عامهٔ خلق را از آن حظی باشد، و آنرا «مطلوب القراء» نامیده است.

آغاز : حمدلـه. صلاة. بـدان وفقک الله علی تحصیل علم القراة ، که در خواندن کلام مجید و فرقان حمید ، متابعت قراء سبعة . . .

356 ۷۰۱٤ : نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۳٤-٤۲).

112

مفتاح رحمانی

از عبدالرحمان بن فقیه ابوالحسن بسطامی (بستانی)، بنام عالمگیر اورنگ زیب (۱۰٦۸ - ۱۱۱۸ ه.ق.). در شانـزده باب و بابهـا در چند فصل نگاشتـه است :

باب ۱- در اسامی دندان، ۲- تعداد حروف تهجی و مخارج آن ، دو فصل ، ۳- مخارج حروف تهجی ، پنج فصل ، ٤- صفات حروف ، چهار فصل ، ۵- تفخیم و ترقیق ماورا ، دو فصل ، ٦- احکام نون ساکن و تنوین ، چهار فصل ؛ احوال میم جمع ، ۷- میم ساکن ، ۸- مواضع ادغام متفق علیه ، ۹- محافظت بعضی قواعد عربیه ، سه فصل ، ۱۰- های ضمیر ، ۱۱- اقسام مدها ، ۱۲- وقف، پانزده فصل، ۱۳- تحسین صوت ولحن ، سه فصل ، ۱٤- استعاذه ، دو فصل، ۱۵- بسمله ، سـه فصل ، ۱٦- اختلاف قراء سبعه در سورهٔ فاتحه و الصافات ، خاتمهٔ کتاب در شش فصل (: ۱- رموز ، ۲- سنن ، ۳- فضایل قرآن ، ٤- مسایل متفرقه ، ۵- ختم و سنن آن ، ٦- ادعیهٔ مزید حفظ).

آغاز ۱ : حمدلـه. صلات. که این رساله ای ست مشتمل بر چندین باب. باب اول در بیان اسمی دندان . . .

آغاز ۲ : حمـد بیحد و ثنای بیعد ، مر حکیمی را که مضغهٔ زبان را قوت گویایی بخشیده ، و از جملهٔ مخلوقات نوع انسان بدین کرامت مخصوص گردانید.

357 ۷۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۲۵٤-۳۷٤) ، آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، نام کتاب و نگارنده در دیباجه آمده است ، عنوان و نشان شنگرف.

358 ۳۳٤۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ۱ ، (ص ۹٤-۱۸٦) ، انجام در باب پانزدهم (بسمله) افتاده ، عنوان و نشان شنگرف. نام نگارنده و کتاب در دیباجه نیامده است.

359 ۳٤۳۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، حافظ محمد صادق ، سه شنبه ، ۱۷ شعبان، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونهٔ ۲، در دیباجه نسبت نگارنده بستانی آمده است، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۸۷ ص.

360 ٤۰۹۸ : نسخ خام خوانا ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، نام کتاب و نگارنده در دیباجه بسطامی آمده است ، عنوان و نشان شنگرف (ص ۱-۲۲٦) ، سپس تجوید کوتاه.

113

مفید القراء

از **نعمت الله** بن رحمت الله بن میرزا، **لاهوری** ، که مدت مدیدی خدمت میان محمد حسین قاری و حافظ سعد الله قاری و میان فتح محمد نواسهٔ میان نورالدین محمد قاری قراات خوانده و از آنان اجازت تدریس گرفته است. به سال ۱۱۸۸ه.ق. در چهارده باب ، بنام «مفید القراء» نگاشته است (دیباجه و پایان نسخه).

باب ۱- در اسامی قاریان و راویان و شهرهایشان و رموز آنان، ۲- در بیان استعاذه ، ۳- در بیان بسمله، ٤- مخارج حروف ، ۵- صفات حروف ، ٦- نون ساکن

و تنوین ، ۷- اخفا و ادغام ، ۸- تفخیم و ترقیق را ، ۹- مد و قصر ، ۱۰- های کنایه ، ۱۱- وقف ، ۱۲- معانقه ، ۱۳- وقف غفران ، ۱۴- رسم الخط.

361 ۱۵۳ : نسخ خوش ، از ترقیمهٔ پایان گمان برده می شود به خامهٔ نگارنده باشد ، عنوان و نشان شنگرف، ۴۸ ص (تسبیحی ۱ : ۶۱۴-۶۱۷).

114

مقدمهٔ جزری (شرح :)فواید الفراید

متن «المقدمه» از جزری ، شرح از ناشناس ، که گویا آنرا به نام «فواید الفراید» نامیده است.

362 ۵۵۶۵ : نستعلیق پخته عبدالرشید بن عبدالعزیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز افتاده : یعنی مخرج دوم بعد از . . . در پایان به نام مقدمه و فواید الفراید نامیده شده ، ۱۳۶ ص.

115

مقصود الحافظین

از **غیاث الدین** بن سید کمال الدین، بخواهش سلطان ابوالمنصور مظفر محمد کامران بهادر غازی ، در بیان مخارج حروف و قواعد خواندن قرآن ، در قرائت عاصم، به روایت ابوبکر و حفص ، در چهارده باب، به نام مقصود الحافظین نگاشته است (دیباچه). باب : ۱- مخارج حروف ، ۲- صفات حروف ، ۳- استعاذه ، ۴- بسمله ، ۵- نون ساکن و تنوین - ۶- ادغام ، ۷- تفخیم و ترقیق راها ، ۸- مد و قصر ، ۹- های کنایه ، ۱۰- وقف ، ۱۱- محاسن قرائت ، ۱۲- معایب قرأت ، ۱۳- رسم الخط قرآن ، ۱۴- اختلاف ابوبکر و حفص در قرا ات (که در اینجا به تفصیل تمام موارد را نام برده است).

آغاز: . . . اما بعد، میگوید بندهٔ . . . غیاث الدین بن سید کمال الدین، چون حضرت اعلی اکرم سلطان الامراء . . .

363 ۱۶۷۴: نستعلیق خوانا، فقیر محمد میر، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱-۶۹) آغاز در خطبهٔ دیباجه افتاده، عنوان و نشان شنگرف.

116

مقصود القاری

از ملا **نور الدین** (محمد) **قاری**، در قواعد خواندن قرآن بر نهج شاطبی و محمد جزری، در یک مقدمه و شش فصل و خاتمه. به نام نور الدین محمد جهانگیر پادشاه (۱۰۱٤ - ۱۰۳۷ه.ق.) نگاشته است: مقدمه در بیان مخارج حروف، سپس فصلها: ۱- نام الله، و اللهم، ۲- لام ساکن، ۳- میم ساکن، ٤- نون ساکن، ۵- رای متحرک، ٦- مد.

آغاز: بعد الحمد و الصلاة. این چند اوراق در بیان مخارج حروف تهجی و بعضی از قواعد قرآنی، که ناچار است قاری.

364 ۹۲۸: نستعلیق پخته، محمد افضل وزیر آبادی، دو شنبه ۵ ع۲/۱۱۹٦ه.ق. آغاز برابر نمونه، دیباجه افتادگی دارد، نام نگارنده و جهانگیر در این بخش نیامده، در برابر نام نواب مستطاب معز الدین قاضی آمده که کتاب برای او ساخته شده است، عنوان و نشان شنگرف، ۱۸ص (تسبیحی ۳: ٦۲۷).

365 ۱۶۷۴: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۷ مجموعه (ص ۱۸۹- . . .)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

366 ۵۳٦۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۰۹-۱۱۳)، آغاز در دیباجه افتاده: افضل ما عطی السایلین و حدیث نبوی.

367 ۱۱۳۳: نستعلیق، غلام محمد بن احمد یار قریشی، ٤ محرم ۱۳۱۵ه.ق. ش ۳۲ مجموعه (ص ۷۷-۸۷). آغاز برابر نمونه.

368 ۶۱۵۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۴ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۶-۴۳) ، آغاز برابر نمونه ، و در پایان «قصیده القرا» که در پایان آن آمده «بهر عبدالرؤف کردم نظم - بعنایات حضرت مولا».

117

نجات القاری

محمد عصمت الله بن محمود بن نعمت الله **العارف** الریوکروی **البخاری.** در دو باب و هر باب در شش فصل. **باب یکم** در احادیث و مسایل متعلق به قرائت ، در یک تمهید و شش فصل : تمهید ، مراد از ارباب علم کیانند ؟ ، فصل ۱- ترجمهٔ برخی از حدیثها در فضیلت قرآن (چهل حدیث) ، ۲- مسایل در بارهٔ نزول قرآن ، ۳- تعلیم و آداب آن ، ۴- قرائت قرآن در نماز ، ۵- مواقع سجده و شرایط آن ۶- در اموری که نسبت به قرآن بی ادبی ست. **باب دوم** ، در مسائل ذلهٔ قاری ، شش فصل : ۱- احکام خطا در اعراب قرآن ، ۲- خطا در تشدید و قصر ، ۳- خطا در تبدیل حروف بیکدیگر ، ۴- خطا در تقدیم حرف بر حرفی و کلمه ای بر کلمه ای ، ۵- خطا در ذکر آیتی درجای آیتی دیگر ، ۶- خطا در نادیده گرفتن حرف و یا کلمه ای.

آغاز : حمد بی حد و ثنای بی منتها ، حمیدی را که به علو مرتبهٔ علما در کلام مجید : هل یستوی الذین . . . اما بعد ، می گوید بنده . . .

369 ۱۶۲۲ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۰ه.ق. آغاز برابر نمونه، با سر لوح زر و لاژوردین ، جدولبندی ۳ راه، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۶۴ ص.

118

وقف و وصل : رساله در . . .

از ابوالمکارم **محمد** بن محمد **زلدوی بخارایی** ، که در آغاز رسالهٔ خود از

ابو جعفر محمد بن طیفور سجاوندی (م ۵٦۰ هـ.ق.) یاد کرده است ، و چنان می نماید متن از سجاوندی بوده است و این ابوالمکارم آنرا ترتیب و نظم تازه ای به فارسی داده باشد.

آغاز : الحمدلله حمداً یوافی نعمه ، و یمزی مزیده ، و الصلاة . . . قال العبد . . . ابوالمکارم محمد بن محمد الزندوی البخارایی . . . بدان اعزک الله تعالی فی الدراین که بایسته ترین علمی مر قرآن خواندن را دانستن.

370 ٤٤٥٥ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۷-٤۲).
نخست مطالب کلی ست در بارهٔ وقفها به فارسی سپس وقفها و سوره ها که این یکی عربی ست. پس این رساله رسالهٔ دیگری ست با همین سر آغاز ولی بعربی و از سجاوندی.

119

وقوف

از ناشناس که از خود در دیباچه به «فقیر» یاد کرده است ، در چند فصل : ۱- در بیان خطا در آیت و این پنج نوع است ، ۲- خطا در کلمه و این نیز بر پنج نوع است ، ۳- خطا در حروف ، که بر پنج قسم است ، ٤- خطا در اعراب ، ۵- خطا به اعتبار قطع و وصل.

آغاز : حمدله. صلاة. بدان اسعدک الله تعالی که بی خطا قرآن (خواندن) از واجبات است ، و آن در کتب . . .

371 ٤٤٥٥ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ هـ.ق. ش ۷ مجموعه (ص ۹۰-۱۰۲)،
عنوانها شنگرف.

120

وقوف : رساله در . . .

در آغاز از ده وقف سخن میگوید : تام ، مستحب ، حسن ، کافی ، شارب ، وحید ، اطرار ، فتح ، محاله ، کفر. سپس از سورهٔ فاتحه آغاز و به اخلاص می انجامد.

آغاز : حمدله. عاقبة. صلاة. اما بعد، بدانکه وقف در قرآن مجید بر ده وجه است : تام و مستحب.

372 ۸۷۲ : نسخ خوش ، محمد امین بن شیخ منجهن بیجاپوری قادری ، ۱۰۵۲ه.ق. (ص ۳۹۲-۳۹۷) بدنبال بحرالمعانی ، عنوان و نشان شنگرف.

121

وقوف در قرآن : رساله در . . .

چند رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند.

373 ۵۲۱۹ : نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده، **آغاز :** منت است و امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب کرم الله وجهه . . .، پس ازنقل از محمد بن طیفور سجاوندی که مراتب وقف را پنج نهاده است ، علامتهای پنجگانه را یاد می کند ، سپس از فاتحه آغاز می شود و در سورهٔ واقعه نسخه افتادگی می یابد ، عنوان و نشان شنگرف ، ۴۲۶ ص.

374 ۲۶۸۱ : نستعلیق طلبگی ، ۱۲۹۳ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۵۰-۵۴) بدون دیباجه ، نخست هفت وقف را نام می برد : تنفس ، ارسال مد ، همزه، قصر ، اصم و اضافات ، سپس یکایک را شرح میدهد.

375 ۳۱۳۲ : نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۶ مجموعه (ص ۷۲-۱۳۰).

آغاز: قوله تعالی. رتل القرآن ترتیلا. امیرالمؤمنین علی (رض) میفرماید که تاویل این آیه ادای حروف است و مراعات وقوف. امام اعظم (ره) و امام محمد (ره) . . . ، نخست در بارهٔ لزوم صحت قرائت، نام راویان ، آنگاه وقوف. در آن منظومهٔ حافظ (حافظ این نظم را بشنو کنون) را نیز آورده است. عنوان وقوف کفر نیز دارد.

376 ۱۱۹۶ : نسخ خوش ، ش ۵ مجموعهٔ مورخ ۶ رمضان ۱۳۱۰ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۸۰-۹۶). **آغاز:** حروف حلقی شش است ، عین و غین حاء خاها از بعد نون ساکن ما بعد از نون تنوین. . .، نشان شنگرف. نظم هم دارد.

122

وقوف منظوم

در ۳۰ بیت.

آغاز: بعد حمد پاک قادر ذوالجلال ـ بعد وصف پاک آن صاحب کمال ـ بعد از این آرم بیانی از وقوف ـ تا ترا گردد از آن حاصل وقوف.

377 ۱۱۳۳ : نستعلیق، غلام محمد، ۱۳۱۵ه.ق. ش ۳۱ مجموعه (ص ۷۴-۷۶).

بخش سوم

دربارهٔ قرآن

دارای :

—آداب خواندن قرآن.

—آمار آیتها و حروف و سجدات . . .

—احوال قاریان.

—خواص آیتها و سور و حروف.

—رسم الخط قرآن.

—رموز قرآن.

—فالنامه های قرآنی.

—کشف الآیات.

—ناسخ و منسوخ ، متشابهات.

123

آداب تلاوت قرآن

در دو بخش : آداب ظاهری شش بند ، آداب باطنی شش بند ، در پایان آن آمده : ماخوذ از تألیفات امام غزالی، محمد بن قاری عبدالله ، که خوشنویس نسخه است و شاید نگارنده نیز باشد.

آغاز : آداب ظاهری ، ١- با وضو و بهمه تواضع رو بقبله نشیند ، و توقیر و تعظیم کلام الله نگاه داشته بخواند.

378 ٨٢٧ : نستعلیق زیبای محمد بن قاری عبدالله ، ١٢٦٥هـ.ق. در سر آغاز نسخه‌ای هنری از قرآن (ص ١٤) ، تمام زرین.

124

احوال قاریان قرآن

از ناشناس.

آغاز : ذکر اسماء قراء و انسابهم و بلدانهم و کنیاتهم و وفاتهم. نافع . . . اصل وی از اصفهان است و کنیت او ابو رویم است و گفته اند ابوالحسن و یا . .

379 ١٦٧٠ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ١٣هـ.ق. ش ٣ ، مجموعه (ص ٦٨-٨١)، عنوانها نانویس مانده.

125

امارات الکلم الرحمانی

از **مصطفی** بن محمد سعید **کاشی** ، که از پیشگاه ملکوت اشتباه بخطاب مقربخان سر بلند شده ، در کشف آیات و کلمات قرآن ، که تاریخ نگارش آن برابر است با «امارات الکلم الرحمانی» ۱۱۱۴ه‍.ق. با یک مقدمه در بیان ضوابط و قواعد استخراج. در دیباجه می نویسد پیش از این کسی به این اختصار کار را انجام نداده بود.

آغاز : محامد حسنی و اثنیه اسنی سزاوار حضرت صمدی ست که کواکب کلمات فرقانی . . . اما بعد ، کمترین خدام . . . ابن محمد سعید مصطفی (نسخه ها ۱ : ۱۰۷).

380 ۵۹۳۷ : ثلث و نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف، ۸ برگ در آغاز و ۷ در انجام به کتاب الصاق شده که حاوی پراکنده های ست به خامهٔ دیگر ، ۳۱۸ ص.

126

باقر الانوار و مرادات الاسرار

از سید **علی** بن حامد قتال **اکبر آبادی** ، که خدمت جلال جهانیان باقر بن عثمان رسیده و بوسیلهٔ او در عالم معنا به خدمت پیامبر رسیده و اسرار باطن بروی گشوده شده است ، و این کتاب را دربارهٔ ذکر «الله الصمد» نگاشته است (دیباجه). در آداب و تعداد و خواص آن : باب اول در بیان نصاب و قفل و زکاة و عشر الله الصمد ، باب دوم در کفایت مهات رسوم کشف قلوب ، چهارم کشف گور ، پنجم استخاره . . . آخرین باب ۲۷ : اگر کسی «الله الصمد» را صد بار بخواند.

آغاز: الحمدلله الذی هدانا الی الاسلام و جعلنا من امت محمد. . . فیقول. . . سید علی اکبر آبادی بن سید حامد.

381 ۵۵۷۵ : نستعلیق خوانا، ۱۲۶۱ه.ق. در مجموعه، ش ٤ (ص ۱۵۵-۱۶۶)، آغاز برابر نمونه، انجام افتاده.

382 ۲۵۸۶ : نستعلیق خوش، احمد ولد فضل دین، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۲٤-۳۰۷).

0

ترجمهٔ الدر النظیم : الدر النظیم فی خواص . . .

0

ترجمان القرآن

در بخش واژه نامه ها خواهد آمد.

127

تعداد سوره ها و آیتها و حروف در قرآن

از ناشناس، که در ۱۲٦۷/۱٤۳ه/۱۸۵۱م. بدستور میر ترابعلی خان بهادر ساخته است. شمارهٔ سوره ها و آیتها و سجدات و حروف در قرآن است، پس از شمارهٔ سوره ها و آیتها، یکایک حروف را از الف تا یاء، تک تک تعیین کرده است.

آغاز: فصل در دانستن تعداد سوره های قرآن. . . بدانکه یکصد و چهارده

سوره . . . و یک لک و بیست هزار الف است. . .

383 ۷۵۲۱ : نستعلیق پخته ، همان ۳ ع ۱۲۶۷/۱ه.ق. رقمها به سیاق ، نشان شنگرف ، ۹ ص.

128

تنبیه الکاتبین

از **حسن قاری**، به خواهش برخی از اهل فضل و کاتبان قرآن، در رسم الخط قرآن و قواعد آن.

آغاز : الحمدلله الذی نزل کلامه المجید القدیم الکریم بستة لغة ! والصلاة والسلام . . . و بعد، و فقک الله لمرضاته که جمعی از اهل فضل و کاتبان . . .

384 ۱۶۷۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳۸-۶۶)، عنوانها نانویس مانده.

129

جامع المنسوخات

از **شیر جان** ، بنگرید به : رسایل شیر جان ، در بخش چند دانشی همین فهرست.

385 ۲۳۱۲ : نسخ خوش، ۱۳۱٤خ/۱۳٤۰ه.ق. ش ۱ مجموعه رساله های او (ص ۱۱-۲۱).

130

حروف : رساله در بیان . . .

از شاه نعمت الله ولی کرمانی (۷۳۰ - ۸۳٤ه.ق.) ، بنگرید به : رسایل

نعمت الله ، در بخش عرفان ، همین فهرست.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۱۱.

386 ۹۵۵ : نسخ ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲۰ مجموعه ۴۳ گفتار از همو (ص ۱۰۷-۱۳۳). در نسخه رساله نام و عنوانی ندارد . . .

0

حل اللغات

در بخش واژه نامه‌ها خواهد آمد.

0

خلاصة الترجمان

در بخش واژه نامه‌ها خواهد آمد.

0

خلاصة الوقوف : کنز اللطایف فی ما یحتاج الیه فی تصحیح المصاحف

131

خواص سورهٔ اخلاق

آغاز : خاصیت سورهٔ اخلاص. این دعوت را اول مقام خالی باید.

387 ۶۳۱۴ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۰۸۴ه.ق. در مجموعه به همین خامه ، ش ۷ (ص ۱۴۴-۱۵۲).

132

خواص سور قرآن

ناشناخته ، در آن بسیار از «در النظیم» نقل شده است. با عنوانهای مقاله و هر مقاله در چند باب و هر باب در چند فصل . . . مقالهٔ چهارم در ؟ باب. باب ۱ - ۳ ؟ ، باب ۴- دفع امراض دماغی و بدنی و تسهیل ولادت و تعویذ اطفال ، دوازده فصل (۱- تقویت حافظه ، ۱۲- حفظ اطفال از امراض و شیاطین) ، ۵- در امور عجیبه از اطلاع بر مخفیات و تسخیرات جنیان ، دوازده فصل (۱- مکاشفات به مدد ارواح ، ۱۲- احضار ملوک سلاطین) . . .

مقالهٔ پنجم ، در خواص سور قرآنی ، پنج باب : ۱- در تحصیل جاه و دولت و تیسیر حاجت نزد سلاطین و ایمنی از غضب و حبس و تسخیر جنیان و سایر حیوانات ، دوازده فصل (۱- حصول دولت و عزت نزد خلایق ، ۱۲- ایجاد محبت و قبول و صید مرغان و ماهیان).

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۱۴ و ۱۰۵.

388 ۳۴۸۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز : از سورهٔ هود مداومت نماید . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۶۶ برگ.

133

خواص سور قرآن

چند رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند.

389 ۷۴۰۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با تاریخ ۳۷ جلوس عالمگیر

در مجموعه (ص ۳۹-۴۸)، خواص سورهٔ فاتحه است با برداشتهای حروفیان. آغاز: منقول است صفت الحمد در خواندن.

390 ۱۹۲۶ : نستعلیق، پیراسون ۱۲۰۰ هـ.ق. ش ۲۱ مجموعه (ص ۴۹۸-۵۰۴) ، خواص سورهٔ یاسین است. آغاز: بدانکه یاسین بغایت بزرگ است ، چنین روایت کرده اند.

391 ۶۸۳ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ هـ.ق. آغاز از حضرت ابی جعفر (رض) منقول است ، هر که سورهٔ بقره و آل عمران را بخواند . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۵ راه و کمند بندی شده ، ۱۴ ص (تسبیحی ۳ : ۱۶۴).

392 ۴۴۷۴ : نستعلیق خوب ، سدهٔ ۱۳ هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۵۹-۱۱۶). گویا بخشی از یک کتاب است چه نخستین عنوان ساقیهٔ نهم است در بیان فضایل و فواید بعضی از آیات و سوره های قرآنی. ولی نسخه تنها خواص سورهٔ ها را دارد ازفاتحه، بقره تا الناس. عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف.

134

الدر النظیم فی خواص القرآن العظیم : ترجمهٔ . . .

از عبدالعلی بن محمد بن حسین، که به سال ۹۲۶ هـ.ق. آنرا از عربی به فارسی در آورده است (دیباجه). در پنج مقدمه : ۱- فضایل تلاوت قرآن ، ۲- آداب تلاوت ، ۳- مقدار قرا آت (مدت زمانی که قرآن را خوبست به انجام رساند) ، ۴- مباحث استعاذه و بسمله ، ۵- فضایل و منافع بسمله. سپس خواص سوره ها از فاتحه تا پایان قرآن.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۰۵ که آنجا از ترجمه ای به همین گونه یاد شده که از احمد سکاکی ست ، که در پایان آن از این عبدالعلی نام برده شده است ، ولی تاریخ ترجمه در آنجا ۹۰۱ هـ.ق. یاد شده و در نسخهٔ ما با حروف همان ۹۲۶ هـ.ق. آمده است. و همانجا گفته شده که این ترجمهٔ «الدرالنظیم» عفیف

الدین ابو محمد عبدالله یمنی شافعی (۶۹۸ - ۷۶۸ه.ق.) می باشد.

آغاز: الحمدلله الذی انزل القرآن علی عبده لیکون للعالمین نذیرا و یهدی للتی هی اقوم . . . بعد از سعانهٔ بتوفیق حمد و صلاة نموده می شود که مقرر است.

393 ۷۰۸۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۰-۱۱ه.ق. انجام در خواص سورهٔ اخلاص افتاده ، و پیش از آن چهار صفحه در خواص سورهٔ یاسین است. عنوان و نشان شنگرف ، ۳۸۶ ص.

135

دعای مزمل : اسناد و خواص سورهٔ . . .

خواص و فواید ورد مزمل است که عنوان «سورهٔ مزمل» و اسناد دعای مزمل دارد. نخست ۲۵ خاصیت آن را گفته سپس ورد را آورده است.

آغاز: بسمله. اسناد دعای صورت مزمل با موکلات بیست و پنج خاصیت است. اول . . .

394 ۷۶۸۲ : نستعلیق پختهٔ اردو ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. عنوانها شنگرف. نسخه موریانه زده ، ۱۶ ص.

136

رسم الخط قرآن

از خلیل بن حافظ جمیل بن ملا نور محمد ، عرف مخدوم صاحب ، در بلدهٔ بیره (بهیره) به نقل از شیخ ابوالحسن طاهر بن محمد (علی). کلمهٔ علی بعداً افزوده شده است. رسم الخط واژه هاست و در هر یک از کسی روایت می کند.

آغاز: حمد و سپاس مر خدای را که شرافت داده است مایان را به ایمان و تفضل مایان را به قرآن، و درود . . . پس بندهٔ حقیر . . . خلیل بن . . .

395 ٤٦١٥: نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۷۱ ه.ق. گویا به همین خامه در مجموعه، ش ٤ (ص ۲۰۵-۳۱۹).

137

رسم الخط قرآن

چند رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند.

396 ٦٢٥٣: نستعلیق خوانا، پیرامون ۱۲۶۹ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۱۱). **آغاز:** در صلات مسعودی آورده است، در رموزات قرائت قراء سبعه . . . با عنوانهای فصل: فصل مد، فصل میم جمع، فصل یاء، فصل راء، فصل بدانکه لفظ الناس . . . فصل بدانکه لفظ صراط فصل اگر میم جمع ما بعد او حرف ساکن باشد.

397 ٤٦١٥: نستعلیق و نسخ پخته، با تاریخ ۱۲۷۱ ه.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۲ (ص ۱۸۵-۱۹۸). **آغاز:** الحمدلله فی الاولی والاخرة، والصلاة والسلام علی رسوله محمد وآله و اصحابه اجمعین. بدانکه اکثر کاتبان اشکال حروف را تغیر داده به شکل دیگر نوشته و به صورت نو آراسته، و ابن خلاف اجماع است . . . در آن از درالفرید و یار محمد سمرقندی یاد شده است. در پایان آمده: شرح جزریه. نشان شنگرف.

398 ٣١٨٤: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص -). رسم الخط واژه های قرآنی ست به ترتیب سوره ها از بقره تا اخلاص. **آغاز:** حمدله. صلاة. سورة البقرة. لایستحیی، بیاء واحد در رسم قرآن نوشته شود.

138

رموز قرآن و رسم القرآن

وضع کردهٔ شیخ سجاوندی.

399 ۸۲۷ : نستعلیق ، قاری محمد ، ۱۲۶۵ه.ق. در سر آغاز نسخه‌ای هنری از قرآن (ص ۱۳). آغاز: م - ط - ج - ز - ص - لا. امامیم علامت وقف لازم است.

400 ۷٤۸۳ : نسخ خوش ، درویش دسوندی ، دو شنبه ۱۲۷۸ه.ق. (ص ۹۶-۱۲۲). آغاز: قاعده اول در بیان رموز القراء السبع . . . ، نشانه ها شنگرف.

139

سراج الحفاظ

از الله داد بن عبدالحکیم ، در متشابهات قرآن ، در پانزده باب : ۱- در بیان کلمات یکان در تمام قرآن ، ۲- در متشابهاتی که دو دو اند در قرآن ، ۳- متشابهاتی که سه سه اند در قرآن . . . تا باب ۱۳- متشابهاتیکه سیزده‌گان اند در قرآن ، ۱٤- در بیان کلماتیکه در قرآن نیامده اند. مثلاً. والله غنی حمید بالبصیر من عند الله العزیز العلیم ، ۱۵- در بیان کلماتیکه آغاز و انجام آن یک جنس باشند.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد ، میگوید مفتقر الی الله الکریم ، فقیر الله داد بن عبدالحکیم که چون چند کلمات متشابهات از قلزوم قرآن.

401 ۱۲٤۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۱۵۵-۱۷۵) ، عنوان و نشان شنگرف.

140

فالنامهٔ قرآنی

از ناشناس به نظم. حروف ۲۸ گانه را از الف تا یاء گزارش کرده و برای هر یک چند تأویل در چند بیت در یک قافیه بیان کرده است. بدینگونه : سطر اول تا به هفتم برشمار ـ کت نماید سطر هفتم خیر و شر . . . چون سین آمد سعادت یار گردد ـ غنوده بخت تو بیدار گردد . . .

آغاز : هر که از قرآن گشاید فال خویش ـ بی شک او واقف شود از حال خویش ـ مصحفی از اول و آخر درست ـ بایدش کردن طهارت از نخست.

402 ۱۶۲۱ : عربیها نسخ و فارسیها نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، دنبالهٔ یک قرآن بوده که ازان ۲ سورهٔ فلق و ناس و ۲ صفحه تمام تقش باقی مانده است ، ۱۰ ص. اندازه رحلی.

141

فالنامهٔ قرآنی

ناشناخته. یکی نیستند.

403 ۶۳۵۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. (ص ۳-۴۶). **آغاز :** فالنامهٔ سی حرفی که در قرآن است. چون خواهی که فال مصحف بگشایی ، و از قرآن حقیقت بنگری . . .، برای هر یک از سی حرف تهجی در سه چهار بیت تأویلهایی کرده است ، و با گشودن قرآن و رسیدن به آن حرف ، مطلوب پیشگویی می شود ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه.

404 ۲۱۹۸ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۶۰-۶۲). فالنامهٔ قرآن است. آغاز : اگر خواهی که . . . قرآن طهارت کن ، سه بار الحمد خوان ، و سه بار اخلاص ، و سه بار درود بخوان ، و بعد این دعا را . . .

405 ۷٤۰۹ : نستعلیق خوانا ، ۲۵ شعبان جلوس عالمگیر پادشاه (۱۱۰۵ه.ق.) ش ۱ مجموعه (ص ۱-۳۸)، فالنامهٔ قرآنی است. در یک ستون آیتهای ست و در برابر آنها تأویلها.

406 ۱۱۳ : نستعلیق خوش ، دوست محمد ، ۱۱۳۵ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۷۵-۹۲) ، فالنامهٔ قرآنی ست آغاز: چون خواهی که فال مصحف بگشایی ، باید اول وضو سازی و دو رکعت نماز بگزاری.

407 ٤۰۷٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۸-۲۸). آغاز: بدانکه چون خواهی که از مصحف فال بگشایی اول دو رکعت نماز بگزار ، و دوسه بار سورهٔ اخلاص بخوان . . .

408 ۷۹۳۵ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده. در دو ستون در یکی عبارتهای قرآنی و در ستون برابر آن پاسخ تفاؤل آمده است ، و به ترتیب از آغاز قرآن آیتها را آورده است ، ۱۸ ص.

409 ۳۱۳۸ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز : روایت می کند ابو هریره (رض) از رسول (ص) که هر کس خواهد فال مصحف بگشاید . . .، ۱۲ ص.

0

فرهنگ واژه های قرآنی

در بخش واژه نامه‌ها خواهد آمد.

0

فرهنگ واژه های مواهب علیه

در بخش تفسیر ، ص : ٦۸ گذشت.

142

کشف الآیات

از **حسین بن عثمان**، که بایستی نگارندهٔ «ایضاح المعانی، و عقد الفرید» باشد، ولی نسخه هیچ یک از آندو نیست. تجوید وقوف است و کشف الآیات گونه‌ای.

410 ۶۷۶ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز : المتوکل اما عدد اهل . . . در ص ۹۲ آمده : این فقیر حسین بن عثمان . . . ، برگها آشفته صحافی شده است ، ۲۶۸ ص (تسبیحی ۳ : ۶۶۴-۶۶۵). ن

143

کشف الآیات

از ناشناس ، که شاید نام او در قسمتی از دیباجه بوده ، که در نسخهٔ ما افتاده است. کشف الآیات و کشف رکوعها و سوره ها و واژهای قرآن است. در ۲۸ باب، و هر باب در ۲۸ فصل. هر باب برای یک حرف از الف تا یاء ، فصلها برای حرف دوم واژه ها ست. و پس از هر واژه دو حرف به سرخی نوشته است ، که یکم نشاند هندهٔ جزء و دوم رکوع آن است. و در دیباجه میگوید برای یافتن هر واژه و جمله و یا دیگر مطالب ، کلمهٔ ملفوظ را به حساب آورید نه نوشتهٔ آن را.

411 ۴۲۱ : ثلث پخته سدهٔ ۱۰-۱۱ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده : به این دستور که به حساب حروف تهجی این کتاب مشتمل بر . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام در باب «میم» افتاده . ۳۰۰ ص (تسبیحی ۲ : ۵۷۵ - ۵۷۶).

144

کنز اللطایف فیما یحتاج الیه فی تصحیح المصاحف : خلاصة الوقوف

از ناشناس ، که در دیباجه میگوید ، اکنون قوایم ضعیف شده و نزدیک به آن است که سلطان روح از شهرستان تن دور شود ، به خواهش گروهی از یاران ، در وقوف سجاوندی و شمارهٔ آیتها و احزاب و اخماس و اسباع و . . . قرآن.

بنگرید به نسخه‌های فارسی ۱ : ۹۵ که در آنجا از دو کس به عنوان نگارندهٔ این کتاب نام برده شده است : حسین بن عثمان و ابو تراب بن عبدالغفور هرندی، ولی در نسخهٔ ما نام هیچیک دیده نشد.

412 ۱۹۸۵ : نستعلیق پخته ، برای عظیم شاه ، ۱۲۷۹ھ.ق. نسخهٔ ما از روی نسخه ای نوشته شده است که آغاز آن در دیباجه افتاده بوده است ، ازین روی نام نگارنده در نسخهٔ ما نیست ، و شاید در نسخهٔ پیشین بوده است. بخش وقوف نسخه با عنوان «خلاصة الوقوف» از شمارهٔ آیتها و احزاب جدا شده است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۶۷ ص.

145

متشابهات

گویا از **قاریا** : در سبب نظم آمده است : قاریا این نظم را کردم بیان ـ تا بود آسان بگفتن اندران ، کشف الآیات را ماند : متصل دارد بیک کلمه دو غین ـ هست در فرقان یکی ای نور عین. هست در عمران ولی آخر کلام . اینت آن : من یتبع غیر الاسلام ـ من تحتهم الانهار را سه جا بخوان ـ سورة الاعراف و یونس کهف دان . . . و بدینگونه واژه‌های قرآنی را به نظم و نشانه هایی که به شنگرف نهاده نشان می دهد.

413 ۶۲۲۰ : نستعلیق ، ۱۱۹۳ ه.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۱۴۵-۱۵۲) ، انجام افتاده ، نشان شنگرف ، در ص . ع . به خامهٔ کاتب «متشابهات» نامیده شده است.

146

مستبصر القراء

از ناشناس ، که نام خود را نیاورده و میگوید آنچه از استاد بزرگ خود شنیدم در اینجا می آورم و آنرا به «مستبصر القراء» نامیدم.

رموزات قرآنی ست ، نامبوب.

آغاز : حمدله. صلاة. بدانک این رساله ای ست در علم قرا ات مسمی به مستبصر القراء ، از زبان استاد خود.

414 ۷۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ ه.ق. دو رساله است : (ص ۱۴۳-۱۵۴) و (ص ۱۵۶-۱۶۲) هر دو در رموزات و دومین با سر آغاز بالا به نام مستبصر القراء است.

147

منهل العطشان فی رسم احرف القرآن

از **محمد طاهر حافظ اصفهانی** ، ابوالحسن طاهر بن عرب بن ابراهیم ، زنده در ۸۵۷ ه.ق. که چلبی مرگ او را در ۷۸۶ ه.ق. یاد کرده است. نگارندهٔ چند رساله در تجوید، (بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۲۶ راهنما) از آن میان «درالفرید» (نسخه های فارسی ۱ : ۸۸).

در دیباجه نام نگارنده و کتاب آمده ، و گوید چون از برای مهم فیروزی از اصفهان به شهر هرات آمده و به پابیوسی سلطان اعظم شاهرخ بهادر (۷۷۹ ـ

۸۵۰ه.ق.) رسیدم. قرآن ها را مغلوط یافتم ، از این رو این کتاب را نگاشته تقدیم مجلس سلطان کردم. با عنوانهای فصل : فصل در ذکر جمع کردن قرآن به روزگار عثمان ، فصل در ذکر آنچه در جمیع مصاحف متفق اند ، فصل در آنچه در مصاحف مختلف اند ، فصل در جمیع مصاحف ، فصل . . .

آغاز: حمد و سپاس بیحد و قیاس پادشاهی را که از جنس مخلوقات نوع انسان را بفضل و لقد کرمنا ک . . . و بعد ، چنین گوید ، طاهر حافظ اصفهانی.

بنگرید به: ذریعه ۱۹ : ۲۰۱.

415 ۷۷ : نستعلیق تحریری شکسته و پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۲ ص (تسبیحی ۱ : ۷۲۹-۷۳۰).

416 ۳۷۶۲ : نستعلیق ریز پختهٔ شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۵۶) ، آغاز برابر نمونه.

148

ناسخ و منسوخ

از ناشناس. به ترتیب سوره‌ها.

آغاز: باب اول در بیان ناسخ و منسوخ کتاب حمید بر ترتیب سوره های مصحف مجید. سورهٔ فاتحه. این سوره دو بار فرود آمده ، باری در مکه مکرمه و باری در مدینهٔ منوره . . .

417 ۷۱۰۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۳۵ ص.

فهرست مؤلفان علوم قرآنی

فهرست الفبایی نام کتابها، و نیز نام نگارندگان، در پایان کتاب خواهد آمد، و برای آسانی کار مراجعه کنندگان، برای هر چند بخش از یک گروه، فهرستی بدینگونه خواهیم داشت.

بخش چهارم

ریاضی

149

ارتفاع : رساله در . . .

دریافتن بلندی و دوری چیزها.

آغاز : طریق معلوم نمودن طول جدار و امثال آن از دور، و معلوم نمودن بعد مسافت که از موضع ناظر تا آن جدار است ، به طریقهٔ هندسیه. بگیرد یک نی راست و مستقیم وسط آنرا خالی کند . . .

418 ۷۳۳۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. (ص ۱۳۱-۱۳۵). باشکلهای هندسی.

150

اعداد وفق

از **خواجه شاه** بن خواجه محمد عابد بن خواجه محمد طاهر حسینی **مدنی** «که مدتی پای از سر ساخته در این میدان دویده ، بجهت امتحان قلم ، چند لفظی در تحریر آورده است : «صور اصلی در مسایل عصبه ، سه است : یکی صحاح ، دوم آنکه کسر دهند ، سیم صحاح با کسر دهند».

حساب است برای ارث.

آغاز : حمد بیحد و ثنا بیعدد مر خالقی را که موصوف است به قل هوالله احد ، و الصلاة و السلام علی من یسمی باحمد . . . چون فقیر . . . خواجه شاه بن خواجه محمد عابد.

419 ۱۵۵۳ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۵۳ ه.ق. در مجموعه ش ۱۲ (ص ۶۲۸-۶۴۷). نام نگارنده در دیباجه خواجه شاه بن خواجه محمد عابد بن خواجه محمد طاهر حسینی (بدون مدنی) یادشداست.

420 ۶۷۱ : نستعلیق تحریر ، ۱۲۶۵ ه.ق. در مجموعه فتاوی (ص ۹۸۶-۹۹۴) اندازهٔ رحلی. عنوان و نشان شنگرف نام نگارنده در دیباجه خواجه شاه (بدون خواجه محمد عابد) بن خواجه طاهر حسینی مدنی یادشده است. سپس بابهائی ریاضی در چهار عمل اصلی حساب (ص ۱۰۱۱-۱۰۴۳)، (ص ۱۰۵۰ ۱۱۲۵) وطریق مساحت زمینها (هندسه) (ص ۱۱۲۶-۱۱۳۴). (ف. تسبیحی ۳ : ۳۳۴-۳۳۶). ن.

٥

اعداد وفق : صلاح خانی

151

انتخاب الحساب

از رستم علی یا علی رستم : توبی رستم علی چو کم دانش - می نباید ترا چو پایانش - علی رستم حقیر می گوید - خاکپای شاعران همی پوید . . . و در پایان آمده : گر تو خواهی که نام این دانی - **انتخاب الحساب** می خوانی.

حساب است و اندازه ها و از این رهگذر ارزشمند است و نیز حساب عدی و حساب سیاق ، در پیرامون ۸۰ بیت.

آغاز : ابتدا حمد ایزدی گویم - راه توحیدرا همی جویم - جماگی عالمی ازو پیداست - ذرهٔ عشق او همین شیداست.

421 ۱۲۴ : نستعلیق اردو، سدهٔ ۱۳ ه.ق. پیش از منظومه پراکنده هایی ست به عربی و فارسی ، ۱۶ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۲۶ - ۲۷).

152

اوزان و مقادیر : مقداریه

از **محمد مؤمن** بن علی حسینی شیعی امامی، زنده در ۱۰۳۱ ه.ق. برای محمد قطبشاه (۹۸۹ - ۱۰۲۰ ه.ق.). با استفاده از کتابهای پزشکی و فقهی. در اوزان و مقادیر، در مقدمه و فصل و خاتمه : مقدمه در بیان مجملی از مقصود. فصل در بیان دوازده مقدار مشهور، خاتمه در سه فایده.

آغاز: بعد از حمد و سپاس افزون از حد و مقدار، و صلوات بیرون از عدد و شمار چنین گوید راقم این سطور . . . محمد مؤمن بن علی حسینی . . . مقدمه در بیان مجملی از مقصود. بدانکه در این رساله مقداریه به بعضی از اوزان.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۳۹ - ذریعه ۱۵ : ۲۵۷.

422 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز، با تاریخ ۱۱۹۶ ه.ق. در مجموعه به همین خامه، ش ۷ مجموعه (ص ۲۱۶-۲۵۴)، آغاز برابر نمونه.

153

بدیع الحساب

از **رجب علی بیگ** ولد فاضل بیگ، از فوائد مخزونهٔ خاطر خود و نیز از «منتخب الحساب» و «لیلاوتی» و «دستور العمل جواهر مل» و «نظم نادری» وغیره این کتاب را نگاشته و به «بدیع الحساب» که تاریخ تألیفش نیز هست ندمیده است (=۱۲۵۶ ه.ق.) در دو مقاله و هر مقاله در هفت باب و هر باب چهار فصل. در کانپور چاپ شده است.

آغاز: حمد بیحد و عد و ثنای لا تحصی ولا تعد احدی را سزاست که جوهر فرد همه صحاح . . . اما بعد، بر محاسبان زمان و مهندسان اوان مخفی . . .

بنگرید به: نسخه های فارسی ۱: ۱۴۲ - ذریعه ۳: ۷۳- مشارح ۲ - ج ۱: ۷۰۹.

423 ۲۵۹: نستعلیق اردو خوانا، ش ۲ مجموعهٔ مؤرخ ۱۲۷۹ه.ق. (ص ۱۱۸-۲۲٤)، عنوان و نشان شنگرف.

154

جبر و مقابله

از قاضی القضات محمد نجم الدین خان **ثاقب** بن محمد حمید الدین **کاکوری**، از سران کاکوری، (م ۱۳ع۲/۱۲۲۹ه.ق. بنارس هند). وی جز ثاقب هندی ست که پدر او حمید الدین بن ملا محمدغوث، معلم اورنگ زیب (۱۰۶۹-۱۱۱۸ه.ق.) بوده است.

منظومه ای ست با گزارش و شواهدی به نثر درمیانه‌ها، که با «خلاصة الحساب» شیخ بهائی در کلکته ۱۸۱۲م چاپ شده است.

آغاز: ای آنکه تراست ذهن **ثاقب** - بارای مصیب در عواقب - امعان نظر در آنچه سایل - آورده به پیشت از مسایل...

بنگرید به: ذریعه ۹: ۱۸۳.

424 ۷۳۸۶: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۹۷-۲۳۲).

425 ۷۰۰۳: نستعلیق ریز پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۱-۳۸). آغاز: رساله درجبر و مقابله تصنیف زبدة العلماء...

155

جبر و مقابله

از ملک **محمد** بن سلطان حسین **اصفهانی**، مجاز از شیخ علی کرکی در

۹۸۴ ه.ق. (ذریعه ۱ : ۲۲۳). در دیباجه میگوید : حساب مولانا علی قوشچی که اشتهار تمام دارد، خالی از بعضی مباحث جبر و مقابله و خطائین و اعداد متناسبه وغیره است ، و من آن مباحث را پیش از این در «شرح رساله بهشتی» گفته ام ، و چون به زبان عربی بود و از بعضی قواعد عاری، این رساله را در دو فن نگاشتم : فن ۱ـ جبر و مقابله ، و شرح آن ، مشتمل بر مقدمه و هفت فصل : مقدمه در تعریف علم جبر و مقابله و شرح الفاظ مستعمله در آن ، فن ۲ـ در قواعد معینه که به هر یک از آن استخراج بعضی مجهولات توان کرد، هفت باب. باب یکم خطائین.

آغاز: الحمدلله الملک العلام ، و الصلات علی نبیه . . . اما بعد، بر ارباب دانش و اصحاب بینش مخفی نیست که رسالهٔ فارسی حساب مولانا علی قوشچی . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۵۶ - ذریعه ۵ : ۸۸.

426 ۲۳۶۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ۲۲ ص.

156

جبر و مقابله

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه نیاورده است. و در دیباچه یک بحث تطبیقی در بارهٔ نظریات شیخ بهایی در «خلاصة الحساب» (که وی را از متاخران می نامد) و از شرح خلخالی بر خلاصهٔ وی ، و امام شرف الدین مسعود سوایی ؟ و صاحب «مفتاح» و نگارندهٔ «عیون الحساب» و محمد صلاح الدین بن دیانت خان جهاندار شاهی (که یکی از متاخران هند است) را نام برده و نظریات آنان را با یکدیگر می سنجد. و وعده می دهد که گفتار دوم را در نظریات اهل فرنگ بنگارد.

گفتار یکم در جبر و مقابله به طریقهٔ اهل فارس و اهل هند که در این

دیار رواج دارد ، در یک مقدمه و چند مطلب. مقدمه در تعریف ها (و در اینجا نیز نظرهای گوناگون دانشمندان را به نام یاد می کند). مطلب ۱- در تضعیف و تنصیف ، در چند بیان ، ۲- جمع ، در چند بیان ، ۳- تفریق ، چند بیان ، ۴- ضرب ، چند بیان ، ۵- قسمت ، چند بیان ، ۶- طریق ساختن مجذور ، چند بیان ، ۷- استخراج ضلع اول از مضلعات ، ۸- استخراج ضلع اول بوجه عام ، ۹- تصرف در سوال ، ۱۰- استخراج مجهولات ، به مسایل ستهٔ جبری ، چند بیان ، ۱۱- استخراج معادلات غیر متناهی ، به وجه عام.

آغاز: حمد بیرون از حد و سپاس افزون از عدد مر واحدی را که معدود نیست . . . اما بعد ، باید دانست که فن جبر و مقابله شریف . . .

427 ۷۳۳۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. (ص ۱-۱۲۵) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

157

حساب : حساب برای ارث ، عمل شبکه

از **محمد امین** بن عبدالله **مؤمن آبادی بخارایی** ، که «شرح فرایض سراجی» را در ۵ ج ۹۵۸/۱ ه.ق. به انجام رسانده است. در دیباجه میگوید چون تقسیم ارث و تصحیح مسایل فرایض در برخی موارد به ارقامی در می آید ، که به آسانی انجام نمی گیرد ، ارباب حساب عمل شبکه را از برای آن وضع کرده اند ، و من آن را بر وجه اختصار بیان می کنم.

آغاز: حمد بیعد و ثنای بیحد مر واحدی را که وحدت او مبراست از عدد ، و درود نامعدود برآن خجسته . . . بعد چنین گوید بندهٔ ارباب فضل و انتباه محمد امین بن عبدالله.

428 ۱۶۷۸ : نستعلیق خوانا ، حافظ ابراهم ، ۱۲۱ (۱۱۲۱ه.ق.) ش ۲ مجموعه (ص ۱۴۳-۱۴۵) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، بدنبال «شرح فرایض سراجی» ، از همو.

429 ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۲۲۷-۲۳۵)، آغاز برابر نمونه.

0

حساب : اعداد وفق

خواجه شاه، در ص : ۱۳۷ گذشت.

158

حساب : رساله در . . .

از ملا علی قوشچی، علاء الدین بن محمد (م ۸۷۹ه./ ٤-۱٤۷۵م). در سه مقاله : مقالت یکم در حساب اهل هند، در یک مقدمه و دو باب (: مقدمه در صور اعداد و مراتب آن). باب ۱- حساب صحاح، در مقدمه و هشت فصل، ۲- حساب کسور، در مقدمه و دوازده فصل. مقالت دوم در حساب اهل تنجیم، در مقدمه و شش باب (مقدمه در اصطلاحات منجمان، باب ۱- ضرب شبکه، ۲- قسمت اهل تنجیم، ۳- جذر، ٤- معرفت جنس هر یک از حاصل ضرب . . . ۵- میزان، ٦- در اعمال حسابی)، مقالت سیوم، در مساحت، در یک مقدمه و سه باب (: مقدمه در اصطلاحات، باب ۱- در مساحت خطوط و سطوح . . .، ۲- در مساحت غیر مستویه . . . ۳- در مساحت اجسام . . .).

آغاز : حمدله. این کتاب مشتمل است به سه مقالت. مقالت اول در حساب اهل هندوان، مشتمل بر مقدمه و دو باب.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۱٦۳ - استوری ۲ : ۹.

430 ۵٦۷۷ : نستعلیق، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۹-٤۸)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

431 ۲۸۱۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز افتاده : و از برای ده یکی را در ذهن نگاه داریم . . . عنوان و نشان شنگرف، ۲۰۶ ص.

432 ۷۶۶۹ : نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، ۲۸ ص.

433 ۶۲۱۴ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۲۹۱-۳۰۴) ، آغاز برابر نمونه، انجام افتاده.

434 ۴۷۲۴ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز کمی افتاده و یک برگ بجای آن آورده شده. آغاز: حمدله . . . عنوان و نشان شنگرف ، ۶۷ ص.

435 ۲۸۱۴ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز در باب یکم فصل سوم افتاده : و از برای ده یکی را در ذهن نگاه داریم . . . عنوان و نشان و جدولهای ریاضی شنگرف ، انجام افتاده ، ۲۰۶ ص.

436 ۵۳۵۷ : نستعلیق، مولوی قادر بخش، دیره اسماعیل خان، ۱۲۵۱ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۲-۱۸) آغاز برابر نمونه.

437 ۲۴۴۶ : نستعلیق پخته ، ۱۰ شعبان ۱۲۵۸ه.ق. آغاز در باب حساب فصل ۵ افتاده : یکی از هفت باقی مانده بود نقصان کردیم . . . عنوان و نشان شنگرف ، ۱۱۴ ص .

438 ۳۶۴۷ : نستعلیق پخته ، سید علی خلف رشید دیوان ، ۲۶ع۲/ ۱۲۷۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص۶۶-۱۱۲) ، آغاز برابر نمونه .

439 ۲۹۲۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱ محرم ۱۲۷۷ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، موریانه زده ، ۶۷ ص .

159

حساب : حساب برای ارث

از **محمد** بن بابا ، مشهور به **کلان مفتی** ، بخواهش برخی از طالبان علم فرایض ، و به آنچنانکه خود گوید در ارث و تقسیم آن ، با بکاربردن ریاضیات ،

برابر عقاید اهل سنت و جماعت. ولی کتاب ریاضی ست و در آن بخشی از ارث نشده است. در یک مقدمه، و شش فصل، به زبان فارسی روان ویژهٔ شبه قاره: مقدمه در تعریف عدد و ریاضیات. فصل ۱- در بیان تضعیف، ۲- در بیان تنصیف، ۳- جمع کردن، ۴- تفریق، ۵- ضرب، در چهار قسم (مفرده، مرکبه . . .)، ضرب شبکه، ۶- در بیان قسمت و در پایان منظومه ای ست در هفت بیت در مقادیر اوزان، بدان هر دانگ را کان چار طسوست - طسوی زان بود، دوحبه ای پیر . . .، و از هموست: فواید ملا کلان، در فقه.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد، میگوید بندهٔ ضعیف محتاج به رحمت پروردگار محمد بن بابا، المشهور به کلان مفتی . . .

440 ۲۷۲۹ : نستعلیق شکسته آمیز پخته، با تاریخ ۱۱۵۳ ه.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۲ (ص ۱۸۹-۲۱۶)، عنوان و نشان شنگرف، موریانه زده ولی قابل عکس برداری.

441 ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۶۵-۲۱۰)، آغاز برابر نمونه.

442 ۴۱۴۹ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه (ص ۱۵-۹۲)، عنوانها شنگرف.

443 ۴۱۴۹ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۷۹+۱۰ ص.

160

حساب : رساله در . . .

باعنوانهای فصل : ۱- ضرب آحاد در آحاد، ۲- ضرب عشرات در عشرات، ۳- ضرب آحاد در عشرات، ۴- ضرب مآت در مآت، ۵- ضرب مرکبات، سپس سه فصل بیشماره.

444 ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲-۱۳ﻫ.ق. ش ٥ مجموعه (ص ۲۳٦-۲٤٥) . آغاز: بدانکه انواع حساب چهار است ، آحاد و عشرات و مآت والوف ، و بعد از آن مکرر شود . . .

445 ۷۱۱۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. ش ٦ مجموعه (ص ۲٤٦-۲٥٦) ، همان شمارهٔ پیشین است و با همان سر آغاز که در مجموعه تکرار شده است .

161

حساب : رساله در . . .

ریاضیات است برای تقسیم ارث ، از عمل تضعیف صحاح ، تضعیف صحاح از یسار ، از یمین ، جمع صحاح ، ضرب صحاح ، ضرب مستقیم ، ضرب شبکه ، ضرب قایم ، تقسیم صحاح ، تقسیم مفردات ، کسور (به همانگونه) ، مخرج مشترک ، بدون دیباجه.

446 ۱٥٥۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. ش ۱۲ مجموعه (ص ٥۳٤-٥٦۳) . باجدولهای ریاضی .

162

حساب : حساب برای دفتر داری : سیاق

از ناشناس ، بدون دیباجه ، نخست در بارهٔ ماهها و سالهاست ، و سپس در بارهٔ اعداد ، برای سیاق نویسی ، با عنوانهای «قانون» در بارهٔ مساحت زمین ، و سیاق نویسی روپیه و فراورده‌های کشاورزی.

447 ٦٤۹۹ : نستعلیق شکسته ، ۱۲۷۹ﻫ.ق. ش ٥ مجموعه (ص ۱٥٨-۱۹۹) ، عنوانها شنگرف .

163

حساب ضرب

ناشناخته. در پنج فصل : ۱- ضرب آحاد ، ۲- ضرب آحاد در عشرات ، ۳- ضرب عشرات در عشرات ، ٤- ضرب مائیه در مائیه ، ۵- ضرب مرکبات.

آغاز: بدانکه انواع حساب چهار است : آحاد و عشرات و مآت و الوف ، بعد از این مکرر شود.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۱۶۸ (ش 1464 - 1463).

448 ۳۲٤۰ : نستعلیق خام ، پیرامون ۱۲۸۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه (ص ۱-٦) ، سپس "شبکه".

164

خلاصة الحساب : شرح . . .

متن از شیخ **بهائی** (م ۱۰۳۰ ه.ق./۱۶۲۱م). در نسخه های زیر نام شارح نیامده است، ولی همه‌ی نسخه‌ها با دگرگونیهایی از یک نگارنده است. بایستی نگاشتهٔ روشن علی **جاونپوری** نظمی بن نادر علی انصاری (م ۱۸۱۰م) باشد، که در مرشد آباد هند به خاک سپرده شده است. این ترجمه به سال ۱۲۲۹ ه.ق. در کلکته و پس از آن چاپ شده است.

در خاتمه چهار بیت از لطف الله مهندس نقل شده است ، و همانجا آمده : شارحین این کتاب خصوصاً عصمت الله سهارنپوری علیه الرحمة. (شرح او به زبان عربی ست و در ۱۰۸۵ ه.ق. نگاشته شده است). پس باید پس از این دو کس نگاشته شده باشد. شرح محمد صادق ترشیزی نیز نیست ، چه وی دو باب ۱۱ و ۱۲ به شرح خود افزوده که نسخه های زیرین آند و باب را ندارند. تقسیمات بر

حسب متن است :

مقدمه در تعریف علم حساب و تعریف عدد ، باب ۱- حساب صحاح ، شش فصل : (جمع تفریق ، تقسیم ، ضرب ، قسمت ، جذر) ، ۲- حساب کسور ، در سه مقدمه و شش فصل : (جمع کسور و تضعیف آنها، تفریق و تنصیف کسور ، ضرب کسور، قسمت، جذر، تحویل کسرین) ، ۳- استخراج مجهولات به اربعهٔ متناسبه، ٤- استخراج مجهولات به حساب خطاین، ۵- استخراج مجهولات به تحلیل، ٦- مساحت در مقدمه و سه فصل ، ۷- در آنچه تابع مساحت است ، سه فصل (الف : وزن زمین ، جهت اجرای قنوات. ب : معرفت ارتفاع و مرتفعات ، ج : عرض و عمق آبار) ، ۸- استخراج مجهولات به طریق جبر و مقابله ، دو فصل ، ۹- ذکر قواعد شریفه ، ۱۰- در مسایل متفرقه که با هم مناسبتی نمی دارند.

آغاز (متن) : نحمدک یا من لایحیط بجمیع نعمه عدد ، سپاس میکنم ترای آنکه احاطه نمی کند به فراهم آوردن نعمتهای او هیچ عدد ، ولا ینتهی تضاعف قسمه الی امد. و نمی رسد تضعیفات قسمت او به نهایتی ، و نصلی علی . . . و درود می فرستیم بر سرود خود . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۴۸ - ذریعه ۱۷ : ۱۸۷ - مشارچ ۲، ج ۱ : ۱۲۸۸ .

449 ۹۳۲ : نستعلیق تحریر آمیز میان محمد عظیم ، که به گمان آقای تسبیحی شارح نیز هست ، سدهٔ ۱۲ه.ق. دیباجه ندارد ، آغاز برابر نمونه، متن زیر خط شنگرف ، ۲۵۸ص (تسبیحی ۳ : ۲۸۷-۲۸۸). ن .

550 ۷۶۸۳ : نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز افتاده : و اذا اردت ضرب جنس فی آخر . . . ، گویا با شمارهٔ پسین یک نسخه را تشکیل می دهد ، ۱۵٦ ص .

451 ۷۷۸۱ : نستعلیق و نسخ طلبگی ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده . آغاز : چهار را در مثلث تحتانی آن و ده . . . ، گویا دنبالهٔ شمارهٔ ۷۶۸۳ است .

452 ۲۷۱٦ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز در مقدمه افتاده بالایش پنج است و طرف زیرینش سه مجموع هر دوهشت. . . برای نشانی :

الباب الاول فی حساب الصحاح. باب اول در بیان اعمال حساب که به اعداد صحیح تعلق دارند، و چون دریافت معانی الفاظ چند مصطلح محاسبین پیش از شروع در اعمال مطلوب ضروری بود گفت زیاده عدد علی آخر جمع. افزودن عددی را برعددی یعنی فراهم آوردن... عنوان و نشان شنگرف، انجام افتاده، ۱۷۲ ص.

453 ۴۴۷۶: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه، متن زیر خط شنگرف.

454 ۷۵۳۷: نسخ و نستعلیق شکسته آمیز، ۱۳ ه.ق. ۱۴ صفحهٔ باقی مانده از یک نسخه.

165

خلاصة الحساب: شرح...

متن از شیخ **بهایی**، شرح از ناشناس.

455 ۷۵۳۷: نستعلیق شکسته در شرح و نسخ در متن، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آغاز: اسطوانه را قائمه گویند...، ۱۴ برگ.

0

دستور: سیاق

166

سراج الحساب: مخزن الحساب احمدی

از **میر سید احمد** بن میر سید محمد.

نام کتاب در ص .ع. که گویا برای چاپ آماده شده ، و یا از روی نسخهٔ چاپی نوشته شده «مخزن الحساب احمدی» حصهٔ ۲ آمده است ، در دیباجه نگارنده ، پس از ذکر نام خود میگوید : چون از تحلیل جلد اول کتاب سراج الحساب در تاریخ شوال ۱۳۳۱ﻫ.ق. فراغت دست دارد ، به حصهٔ دوم می پردازم. و این جلد از باب دهم در کسور اعشاری آغاز می شود (جمع ، ضرب ، تقسیم) ، ۱۱- کسور اعشاری متوالی ، ۱۲- کسور اعشاری مقادیر مرکب ، ۱۳- جذر کسر اعشاری ، ۱٤- جذر کعب اعشاری ، ۱۵- مسطحات . . . باب ۲۹- در قیمت نقد و رسوم ، ۳۰- در معادلهٔ اقساط و سپس مسئله ها.

آغاز : الهی بزرگی و حشمت تراست ـ سر افرازی و ملک و شوکت تراست . . . پس از حمد خلاق زمین و زمان و درود نامعدود سید انس و جان . . .

456 ۵٤۵۳ : نستعلیق ، ۱۳۳۲ﻫ.ق. جلد ۲. باسرعنوان «مخزن الحساب احمدی ، حصهٔ دوم ، سنهٔ ۱۳۳۱ﻫ.ق. حست الخواهش این هیچ مدان میر سید احمد درمطبع دارالسلطنة کابل طبع گردید» ، عنوان و نشان سرخ ، ۸۱۱ ص.

457 ۲۳۱۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱٤ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، همان جلد ۲ ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲٤۳ ص ، اندازهٔ رحلی.

167

سیاق : دستور

از ناشناس، که در پایان می‌گوید می خواستم دستورات خدمات سر رشته‌ها را به تفصیل بنگارم، به علت مزاجی به همین‌کفایت شد ، با سر بندهای «دستور» و گویا در آغاز آن عنوان «باب پنجم» بعداً افزوده شده است.

آغاز : باب پنجم در بیان ضوابط سیاق. بدانکه علم سیاق دریایی ست ناپیدا کنار ، که بیان تمام آن از حوصلهٔ عقل نکته دان و قیاس کارشناس بیرون . . .

458 ۱۵۸۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ه.ق. نشانه ها شنگرف، (ص ۱-۶۸)، سپس دفتر حساب به سیاق (ص ۶۹-۱۵۸)، ۱۵۸ ص.

168

شبکه : عمل . . .

ناشناخته. (بنگرید به : حساب، در همین فهرست : ۱۴۲)

آغاز : بدان عمل شبکه عبارت از آن است که شکل دواربعة اضلاع رسم کرده شود، و طول آن را قسمت کرده شود، بعدد مراتب آحاد المضروبین . . .
بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۱۷۹.

459 ۳۲۴۰ : نستعلیق خوانا، پیرامون ۱۲۸۳ه.ق. بدنبال "حساب ضرب" (ص ۶-۱۱). آغاز برابر نمونه، سپس مسایل حسابی ست (ص ۱۱-۱۶).

169

صلاح خانی : اعداد وفق

از **محمود** بن ابراهیم شافعی **مطلبی**، که به نام الغ اعظم صلاح خان، در علم وفق اعداد، به نام «صلاح خانی» نگاشته است (دیباجه). نخست علم اعداد وفق را تعریف کرده. ۹ برگ بعد عنوان فصل در بیان جمل کبیر و صغیر، و در پایان به اسماء حسنی و خواص حروف و اعداد میرسد.

آغاز : حمدله. علی نعمت التی لاتدخل فی احصاء الدین، و الصلاة علی. . . اما بعد، میگوید بنده از بندگان حضرت نبی، محمود بن ابراهیم شافعی مطلبی، که چون بندگی خاقان اعظم و خان معظم . . .

460 ۳۹۳۲ : نستعلیق پخته، ۹۹۵ه‍.ق. که شمارهٔ آحاد آن پاره شده است، ش ۲ مجموعه (ص ۲٦-۸۸)، گویا عنوانها نانویس مانده است.

461 ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱-۱۲ه‍.ق. ش ۲. مجموعه (ص ۲٤۸-۲۸٦). آغاز: حمدله. صلاة. و علی عمر امیرالمؤمنین و علی عثمان جامع القرآن... اما بعد میگوید بنده از بندگان...، متاسفانه از پایان ناقص است، عنوان و نشان جدولها شنگرف.

170

ضمیر : در آگاهی از...

از ناشناس، در شانزده قاعده و یک خاتمه: قاعدهٔ ۱ تا ۳ افتاده، قاعدهٔ چهارم: چون کسی عددی در ضمیر خود پنهان دار گوئیم... قاعدهٔ پنجم: چون کسی مهره ای از مهره های ۲۷گانه بخاطرگیرد، قاعدهٔ ششم: اگر کسی چیزی در دست راست و یا دست چپ پنهان دارد و نگوید که در کدام است، قاعدهٔ هفتم، اگر کسی انگشتی از انگشتان یک دست بخاطر گیرد، مثلاً... قاعدهٔ هشتم: اگر کسی حرفی در خاطر گیرد از حروف این مصرع (سخن عشق جز بیار مگو)... قاعدهٔ شانزدهم: اگر کسی روزی از روزهای سال بخاطر مضمر دارد...

462 ۵۰۹٤ : نستعلیق اردوی، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. آغاز در قاعدهٔ ۳ و انجام در خاتمه افتاده، جدولبندی به شنگرف، ۸۲ ص.

171

لیلاوتی : ترجمه...

متن از حکیم **بهاسکرا آچاریه** (چارج) **دکنی**، زاده در ۱۱۱٤م. ترجمه از **ابوالفیض** بن مبارک، **فیضی** (۹۵٤ه‍./۱۵٤۷م - ۱۰۰٤ه‍./۵-۱۵۹٦م.). در

حساب و هندسه، بدستور اکبر پادشاه (۹۶۳-۱۰۱۴ ه.ق.). در دو بخش: ۱- لیلاوتی، ۲- ویجه کنیه. که هر یک جداگانه ترجمه شده اند.

لیلاوتی در یک مقدمه و ضابطه ای چند و خاتمه ای ست: مقدمه در بیان معنی بعضی الفاظ که در اعمال عدد و مساحتها و وزنها بکار آیند. سپس فصل ها: مقادیر اعداد، مقادیر اوزان، مقادیر مساحت، مقادیر اوقات، مراتب اعداد، جمع و تفریق، ضرب، قسمت، مجذور، جذر پیدا کردن، مکعب، پیدا کردن کعب، تسوید کسور، جمع و تفریق کسور، ضرب صحاح و کسور . . .

در دیباجه زندگینامهٔ نگارندهٔ متن را آورده است.

آغاز: اول زثنای پادشاهی گویم - و آنکه ز ستایش الهی گویم . . . بندهٔ کمترین درگاه، فیضی، که کلاه چهار ترکی . . . به موجب حکم عالی کتاب لیلاوتی را که از عجایب . . .

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۱۵۰- ذریعه ۹: ۸۵۵ (فیضی) و ۱۸: ۳۹۰ (لیلاوتی). مشار: ۴۴۱۳.

463 ۳۳۵۵: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان و شکلها شنگرف، ۱۰۸ ص.

0

مخزن الحساب احمدی: سراج الحساب

172

مسایل حساب

مسایل ریاضی ست با حل آنها، با سر بندهای «مسئله».

آغاز: مسایل متفرقه حسابیه که برای تشحیذ ازهان مبتدیان، تصویر

اجرای اعمال مذکوره وضع کرده اند، و بیان طرق و استخراج هر یک . . .

464 ۷۰۰۳ : نستعلیق خوانا شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۴-۲۰).

173

نخبة الاوفاق

از **زین العابدین پیشاوری**، به سال ۱۲۷۱ ه.ق. در اعداد وفق، در یک مقدمه و سه باب و خاتمه ای نگاشته «نخبة الاوفاق» نامیده است (دیباجه).

مقدمه در غرض و موضوع این علم و ذکر مبادی آن که پیش از شروع در مقاصد ضرور است. **باب یکم** در بیان طریق وفق غیر تام، در سه فصل : ۱- قواعد مربعات فرد، هفت قاعده، ۲- در مربعات زوج در زوج، چهار قاعده . . . **باب سیوم** در قواعدی که بعضی از اقسام مربعات دون بعضی خصوصیت دارند، سه فصل : ۱- قواعد که به اقسام مثلث خاص اند . . . **خاتمه** در استخراج اعداد متحابه، سه فصل : ۱- استخراج اعداد متحابه، ۲- خواص اعداد متحابه، ۳- خواص و اعداد بعضی از آیات.

آغاز : سپاس بیحد حکیمی را سزد و ستایش بیعد کریمی را زیبد، که موفق داشت، و هادی سبل و رشاد است . . .

465 ۳۰۸۲ : نستعلیق پخته و شکسته آمیز، سید گل، پنجشنبه ۱۳ محرم ۱۳۵۱ ه.ق./۲۹ ثور ۱۳۱۱ خ. در مزار شریف (افغانستان) عنوان و نشان سرخ، جدولبندی ۲ راه، ۱۸۱ ص. گویا از نسخه ای رونویس شده که اکنون در کتابخانهٔ رشیدیهٔ پیشاور نگاه داری می شود.

بخش پنجم

موسیقی

174

کرامیه : کرامیه را مجرد

از دورهٔ سفرچی ، یا حافظ مقصود. شاگرد استاد سلطان محمد (یا محمود) طنبوری ، از موسیقیدانان و مطربان شاه طهماسب صفوی (۹۳۰ - ۹۸۴ ه.ق.)، و شاه عباس (۹۹۶ - ۱۰۳۸ ه.ق.). بنام سلطان تاج بخش شاه نشان علیقلی خان ، در سه اصل نگاشته است.

اصل ۱- در بیان دوازده مقام، ۲- در بیان شعبه های دوازده مقام و آوازها، ۳- در بیان اصول و بعضی فواید موسیقی.

آغاز : ای بلبل جان (دل) نغمه سرا از غم تو - چون دائرهٔ دل بی سر و پا از غم تو . . . حمد و سپاس پادشاهی را که بساط اهل نشاط . . . اما بعد، چون سرگشتهٔ هر وادی و کوی . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۵ : ۳۹۰۲ - ذریعه ۱۷ : ۲۹۰ .

466 ۴۰۱ : نستعلیق خوش ، شنبه سلخ شعبان ۱۲۷۹ ه.ق. (ص ۳۸۶ مجموعه) . آغاز برابر نمونه ، با سر لوح زرین ، جدولبندی ۸ راه ، عنوان و نشان شنگرف ، نام نگارنده و شاه صفوی و علیقلی خان در دیباجه نیامده است . و نام نگارنده «دوره حین» آمده است . (ص ۲-۳۱) . سپس «مجموعهٔ دلگشا» .

175

مجموعه دلگشا و مسرت افزا

برگزیده سروده هایی ست از سرایندگان مختلف ، که برای اجرا در مقامات و

آهنگهای موسیقی گرد آوری شده است.

فهرست مقامات : چار گاه ، بهباس. رامکلی ، بهروی ، دمو کند مار، بلاهل عراق ، نور وصفا ، تووی ، جنجونی ، حسینی ، سندهوری ، اساوری ، جزونتی ، لاچاری ، نوا ، سانک ، تلنک ، عشیران ، نوروز عجم ، رنگوله ، پهلوی ، للت، دهنا سری ، شهناز ، غزال ، جنکلا ، اوداسی ، سیری ، پورتی ، گوری ، سه‌گاه ، کوهی ، کبری ، کلیان ، پنج گاه ، راست کشمیری ، ملهار ، نیریز ، دیو کری ، ادانـه ، رهاگـر ، کانرا ، دوگاه ، کمانچه ، بیات ، رهاوی ، سورت ، سونی ، پرح ، بیات.

عنوانهای دیگری نیز دارد : یکه ، دو یکه ، حجز ، دور ، نیمدور ، تاله ، دوتاله ، سه تاله ، روانی ، رویه ، دو رویه.

در برخی موارد می گوید که برداشت آن مقام از طوطی یا بلبل یا از غوک یا فاخته است. و نیز میگوید زمان اجرایش چه هنگام است. : «مقام بیات ، شعبهٔ کوچک ، وقت اجرا در ساعت نهم شب».

آغاز : مقام اصفهان ، چارگاه ، شعبـهٔ زنگوله ، وقت سرود اول روز : به حمد الله که صحت داد ایزد دلفگاران را ـ به عزت بر گرفت از خاک ره افتاده خوران را . . .

467 ۴۰۱ : نستعلق خوش ، سلخ شعباده ۱۲۷۶ه.ق. آغاز برابر نمونه ، بدنبال « کرامیه» ی سفرچی ، (ص ۳۲-۳۸۶) ، با یک سرلوح زرین ، جدولبندی ۸ راه و کمند ۳ راه ، عنوان و نشان شنگرف ، نام کتاب در زمینهٔ سرلوح کتاب موسیقی آمده است. (تسبیحی ۲ : ۳۴۹-۳۵۱) . غ .

468 ۵۸۶ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان سرخ ، جدولبندی ۳ راه ، ۱۹۶ ص .

نام کتاب در ص. ع. **مجموعهٔ دلگشا و مسرت افزا** آمده است (تسبیحی ۲ : ۵۳۹-۵۴۰).

176

موسیقی : بندی در . . .

از مولانا **کوکبی**. در بارهٔ «دوازده مقام و بیست و چهار شعبه و شش آوازه که خدمت مغفرت شعاری شهادت دثار مولانا کوکبی نظم کرده اند».

آغاز : ز راه راست‌گرآهنگ میکنی بحجاز - زاصفهان گذری جانب عراق انداز - به ناقه زنگله در پرده رهاوی بند - به بو سلیک حسینی بر آر آواز.

469 ٤٠١١ : نستعلیق پخته ، با تاریخ صفر ۹۹۹ه‍.ق. به همین خامه در مجموعه ، ش ۲ (ص ۲۱) ده بیت است.

177

موسیقی : رساله در . . .

به نقل از خواجه **عبدالقادر** آغاز می شود. و در پایان آوازها آورده شده ، و در آخر مجموعه آمده است «تمام شد رسالهٔ موسیقی».

آغاز : در بیان دوازده مقام و بیست و چهار شعبه و هشت گوشه و شش آواز و سه آهنگ. بدانکه خواجه عبدالقادر بن عبدالرحمان بن خواجه سیف الدین عبدالمؤمن میفرماید. اول هفت مقام بود.

470 ٤٠٦٢ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۷۰ه‍.ق. به همین خامه در بیاض (ص ٦٥٨-٦٧٠).

178

وجدیه

از **طغرا مشهدی** (در گذشته در کشمیر ۱۱۰۰ه‍/۸ - ۱٦۹۹م). مثنوی ست

در ۵۰۰ بیت در بارهٔ هنر موزیک و اختراع فیثاغورث آنرا، نظر صوفیان مانند نظام الدین اولیاء و عطار و عراق در بارهٔ آن، جدایی میان سرودهای ایرانی و هندی، سپس از زبان ابزارها که هر یک در برتری خود سخن گفته اند: قانون، دو تار، تنبور، عود، چنگ، نی، چغانه، موسیقار، نی انبان، بلبان، رود، ارغنون، غبتر، دف، خنجری، دایره، مندل، تال.

آغاز: این نامه که آواز در انشا دارد ـ صد شعبهٔ تحقیق در املا دارد ـ طغرا از شنیدنش در آید چو به وجد ـ وجدیه اگر بخوانمش جا دارد.

بنگرید به: نسخه های فارسی ۵: ۳۹۲۵.

471 ۲۰۸۶: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. در «کلیات» او (ص ۱۵۹-۱۸۳)، نشانه ها شنگرف، محشی.

بخش ششم

ستاره‌شناسی، اختربینی

179

اجرام سفلی و اوضاع اجرام علوی: ابعاد اجرام: مسالک و ممالک

از نظام الدین عبدالعلی بن محمد بن حسین **بیرجندی** (م ۹۳۴ه‍.ق./۷-۱۵۲۸م). برای وزیر حبیب الله خان، به سال ۹۳۰ه‍.ق/۱۵۲۴م. (تم فی رجب بعون الله). در هیئت و جغرافیا و شگفتیها، در یک مقدمه و دو مقاله و یک خاتمه نگاشته است.

مقدمه در بیان اشیایی که مقصد برآن مترتب است. **مقالهٔ یکم** در مساحت سطح ارض و تعیین اقالیم و آنچه بدان متعلق است: معرفت مساحت ربع مسکون، معرفت مابین خط استوا و اقلیم اول، معرفت اقلیم اول، اقلیم دوم تا اقلیم هفتم (که جغرافیای شهرها و شگفتیهایشان است). **مقالهٔ دوم** در معرفت مساحت افلاک و کواکب: معرفت ابعاد و سطوح افلاک، ثخن (ضخامت) افلاک، مقادیر سطوح افلاک، اقطار کواکب، حرکات شبانه روزی. حرکات اجرام کواکب، **خاتمه**. در ملحقات، در چهار مسئله: معرفت وقت نماز پیشین، ظهر، چهار وقت، سمت قبله.

خود بدان نامی نداده است، جز آنکه در دیباجه موضوع کتاب را چنین گفته است که در معرفت هیئت اجسام سفلی و اوضاع اجرام علوی است.

آغاز: الحمدلله الذی زین سماء الدنیا بزینة الکواکب، و نور وجه... اما بعد، بر ضمیر ارباب فطنت و خاطر اصحاب.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۲۰۵ - ذریعه ۱: ۷۱ (ابعاد و اجرام و عجایب بلاد) - حبیب السیر ۳: ۱۱۷.

472 ۷۷۰ : نستعلیق خوش ، احمد جامی ، اواسط رجب ۹۹٦هـ.ق. در شهر بخارا ، آغاز برابر نمونه ، عنوانها به زر ، بایک سرلوح خوب از همان روزگاران ، جدولبندی ٦ راه به زر و رنگها ، ۱۸۹ ص (تسبیحی ۳ : ۵۹۵-۵۹۷) .

180

احکام سعد و نحس اوقات : اوقات سعد و نحس

در آغاز آن آمده ، هارون الرشید منجمان را به نگارش کتابی در احکام نجوم وا می دارد ، پس از چهار سال کوشش آنان ، از میان کتابهای نگاشته شده این کتاب ساخته شده است. سعد و نحس روز ها و ساعتها ست، و ساعتهای نیکو برای حجامت ، غسل ، جامعه بریدن . . .

آغاز : چنین آورده اند که روزی امیرالمؤمنین هارون الرشید (رح) بر تخت نشسته بود ، رو سوی وزیر کرد و گفت.

473 ۷۱۵٤ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲٤٤هـ.ق. به همین خامه در مجموعه ، ش ۲ مجموعه (ص ۱۲-۲۲) .

181

احکام سعد و نحس روزها

ناشناخته. یکی نیستند.

474 ۱۹٦٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۱هـ.ق. در جنگ (ص ۲۲-۰۰۰) باعنوانهای باب ، آغاز : حمد و ثنای خدای را که خالق است ما را . . . یا رب گنه گارم ، جز تو دیگر ندارم ، ببخشای ، یا الهی حمد و ثنای تو بگویم . . .، عنوان ونشان شنگرف .

475 ٦٤٤٦ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه.ق. **آغاز :** در دانستن ساعت . بدانکه در هر روزی دوازده ساعت سعد و نحس روزها. . .، اختر بینی کسان، و آنچه بکار رمالان حرفه ای بکار آید ، طلسمات ، ١٤٦ ص .

182

احکام نجوم : کتابی در . . .

از ناشناس. با عنوانهای : فن ، نوع ، ضرب ، مقالت ، صنف و فصلهای بسیار. اینک فهرست ۱۱۰ صفحهٔ آغاز نسخه : فن سیوم در احکام اسعار و دلایل اسعار ، فن چهارم احکام وبا و بیماری ، فن پنجم احکام حرب و فتنه ، **نوع سیوم** در احکام موالید ، فن دوم در احکام مولود ، در چهار ضرب (ضرب ۱- احکام تربیت مولود، ۲- احکام اخلاق مولود . . .) ، مقالت دوم در فروع دلایل کمیت عمر، **صنف دوم** در احکام جزوی مولود در دو فن ، **فن یکم** ، دلایل احکام جزوی ، در چهار ضرب (ضرب ۱- طالع تحویل و لوازم آن، ۲- برج انتها و توابع آن ، ۳- در کواکب نوبت و مقاصد آن . . .) ، **فن دوم** ، در استخراج احکام جزوی ، سه ضرب (ضرب ۱- استخراج احکام سال ، ۲- احکام ماه ، ۳- روز). **نوع چهارم** در احکام مسایل ، در دو صنف (صنف ۱- احکام ضمیر ، ۲- استخراج خبی یعنی کشف مجهولات). **نوع پنجم** در اختیارات ، در دو صنف (صنف ۱- دلایل کلی اختیارات ، ۲- دلایل جزوی اختیارات).

476 ٥٩٤٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز و انجام افتاده . **آغاز :** بسبب نور شمس و آن گرمی . . .، محشی، عنوان و نشان شنگرف ، ٣٧٤ ص .

183

اختر قلیچ خانی

از **شیر محمد هزاره ای** ، معروف به **هزاره ای** بن حسین ، از ستاره شناسان

میانهٔ سدهٔ یازدهم. به نام قلیچ خان، منصب دار «چار هزاره» به روزگار اکبر پادشاه (۹٦۳ - ۱۰۱٤ ه.ق.)، در گذشتهٔ ۱۰٦۵ ه.ق.

مثنوی ست و رباعیهایی، در ستاره شناسی و دوازده برج، و سعد و نحس ساعات، که در ۱۰۵۲ ه.ق. سروده است و در آن از ستاره شناسی پارسی و هندی سخن گفته است با عنوانهای: موجب طلوع هلال، باعث تألیف، تأثیر و تأثرات کواکب، منسوبات بروج، . . .

آغاز: حمد حق را که آسمان پرداخت - انجم از انوار خود منور ساخت.

477 ٤۹٦۳: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۲، مجموعه (ص ٦۹-۸٦)، آغاز برابر نمونه، انجام افتاده.

478 ٤۷۳: نستعلیق شکسته آمیز، باتاریخ ۱۳۰۵ ه.ق. در شمارهٔ پیشین با همین خامه، ش ۲ مجموعه (ص ۳۸۱-٤۰۷)، آغاز برابر نمونه، انجام افتاده، پیرامون ۳۰۰ بیت دارد. (تسبیحی ۲: ٤۸۵-٤۸۸).

184

اختیارات: اختیارات ساعات نجومیه: اختیارات الایام

از **محمد باقر** بن محمد تقی، **مجلسی دوم** (م ۱۱۱۰ ه.ق.). از او سه رساله در اختیارات در دست هست.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۲۱۸ - ذریعه ۱: ۳٦۷.

479 ۷۷۷: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۱ ه.ق. نسخه در ٤۹ فصل است. آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد، چنین گوید احقر عباد الله الغنی محمد باقر بن محمد تقی. . . این رساله ای ست در بیان آنچه از احادیث معتبره اهل بیت رسالت. . .، ۲۷۲ ص. (تسبیحی ۳: ۱۲-۱۳).

185

اختیارات مسیر قمر

منسوب به خواجه **نصیر الدین طوسی**، محمد بن محمد (٥٩٧ - ٦٧٢). منظومه ای ست در ٣٦ بیت.

آغاز: هر گهی آید به تقدیر خدای لم یزل - جرم مه در خانه مریخ یعنی در حمل.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ١ : ٢٢٣ . ذریعه ١ : ٣٦٨، ٣٦٩ و ٩ : ٣٠٦، ١١٩٨ .

480 ٤٠٦٢ : نستعلیق پخته، سدهٔ ١٠ه.ق. ش ٣، مجموعه (ص ٢٣-٢٦). آغاز: چونکه آید (برابر نمونه)، عنوان و نشان شنگرف، در ٣٦ بیت.

481 ١٧٩ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ١٢ه.ق. ش ٢ جنگ (ص ٣٢٦-٣٢٧)، آغاز برابر نمونه، چلیپا.

0

اختیارات نجوم : لوایح القمر

0

اشجار و اثمار : ثمره و شجره

0

اوقات سعد و نحس : احکام سعد و نحس اوقات

186

بیست باب در اسطرلاب

از **خواجه** نصیر الدین **طوسی** ، محمد بن محمد (۵۹۷ - ۶۷۲ ه.ق.). که از صد باب خود گزیده است ، و بدین نام خوانده است : باب ۱- در معرفت القاب آلات و خطوط و دوایر اسطرلاب ، ۲- معرفت ارتفاع گرفتن آفتاب ، ۳- معرفت طالع از ارتفاع درجهٔ آفتاب ، ٤- معرفت ارتفاع از طالع ، ۵- ساعات مستوی ، ۶- معرفت میل آفتاب و غایت ارتفاع ، ۷- معرفت مطالع بروج بخط استوا ، ۸- معرفت حالتهای دوازده‌گانه ، ۹- معرفت ساعات صبح و شفق ، ۱۰- معرفت ظل از ارتفاع و ارتفاع از ظل ، ۱۱- طالع سال مستقبل از سال ماضی ، ۱۲- عرض بلد ، ۱۳- سمت ارتفاع و ارتفاع از سمت ، ۱٤- ارتفاع فلک البروج ، ۱۵- معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت ، ۱۶- معرفت تقویم آفتاب ، ۱۷- معرفت بالای اشخاص مرتفع ، ۱۸- عمل کردن بر صحیفهٔ آفاق ، ۱۹- معرفت امتحان اسطرلاب و کژ و راستی آن ، ۲۰- صفت ستارگان.

آغاز: الحمدلله حمد الشاکرین . . . این مختصری ست در اسطرلاب ، بر بیست باب. باب اول . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۲٤۳ - ۲٤۷ - ذریعه ۳ : ۱۸۷ - مشارج ۲ ، ج ۱ : ۸٤۲ .

482 ٤۸۷۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز در باب ۵ افتاده : کنند هم اجزاء ساعات شب . . . ، عنوانها شنگرف ، ۲۶ برگ .

483 ۵۹۱۶ : نستعلیق پخته ، حافظ سعدالدین ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز افتاده ، برگها آشفته ، ٤۸ ص .

484 ٤٧٦٦ : نستعليق پخته ، ٢٠ ذيقعده ١٢٧٢هـ.ق ، آغاز در باب اول افتاده : و زيادتی بود که آن . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ٤٤ ص .

485 ٦٩١٩ : نستعليق طلبگی ، سدهٔ ١٤هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، با حاشيه های بسيار که نشان می دهد کتاب درسی بوده ، ٨١ ص .

187

بيست باب در اسطرلاب : شرح . . .

متن از خواجه **نصير الدين طوسی**، شرح از **بيرجندی** ، نظام الدين **عبدالعلی** بن محمد (م. ٩٣٤هـ.ق.). به سال ٨٨٩هـ.ق. بخواهش گروهی ، به نام خواجه ناصر الدين وزير نگاشته است.

آغاز : فاتحهٔ خطاب در هر باب و خاتم مقال در هر حال . . . اما بعد ، فيقول . . . عبدالعلی بن محمد البيرجندی . . .

بنگريد به : نسخه های فارسی ١ : ٣١٢ - ذريعه ١٣ : ١٣٠. الاسطرلاب، گورگيس عواد : ١٧٠ - مشارح ٢ ، ح ٣ : ٣٢١٢ .

486 ٤٥٨٦ : نستعليق ، الهه نبيرهٔ شيخ زحمتكار ، ١١ ج ١٣٢٤/٢هـ.ق. در موضع هندت ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان سرخ ، ٨١ ص ، اندازه رحلی.

188

بيمار نامه

اختر بينی و دعا و درمانهای پزشکی در هم آميخته. با عنوانهای : شب شنبه ، روز شنبه ، شب يكشنبه ، روز يكشنبه . . .

نسخه های زير برابر نيستند ، ولی با يک موضوع و يک نام هستند.

487 ۲۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز افتاده ، ش ۳ مجموعه (ص ۵۱-۶۲). در پایان نام رساله «بیمار نامه» خوانده شده است .

488 ۲۷۳۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۷۹-۸۴) ، فرسوده. آغاز: حمد له. و درود و رحمت بر حضرت محمد . . . آنکه این کتاب بیمار نامه است ، دیو و پری و جن . . .

489 ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. در جنگ (ص ۷۰-۷۵). آغاز : باب اول در بیماری. اگر کسی خواهد که بیمار را بداند ، بگیرد عدد اسم آنکس بحساب ابجد جمع کند و همه عدد را هفتگان طرح کند.

490 ۱۱۳۳ : نستعلیق ، ۱۳۱۵ه.ق. ش ۱۰ مجموعه (ص ۳۳-۳٤). آغاز : باب در دانستن حال بیمار در هفت روز که از کدام بیمار شده و از چه علت سماوی شده . . .

189

تعریف الاوقات

از شیر جان ، بنگرید به : رسایل شیر جان ، در بخش چند دانشی ، همین فهرست.

491 ۲۳۱۲ : نسخ خوش، ۱۳۱٤خ/۱۳٤۰ه.ق. ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ۸۹-۱٤۶).

190

تقویم : حاشیه بر رساله ای در . . .

اینک فهرست متن : **مقالهٔ اول** ، در معرفت تواریخ ، چند باب : ۲- در معرفت تاریخ رومی ، ۳- در معرفت تاریخ فرس ، ٤- در استخراج این سه ۳ ،

مقالهٔ دوم در معرفت اوقات مطالع ، چند باب : ۱- در تعدیل مابین الطریق ، ۲- معرفت جیب و سهم ، ۳- معرفت ظل ، ٤- معرفت میل اجزاء فلک البروج ، ۵- معرفت بعد کواکب ، ۷- معرفت طالع بخط استوا ، ۸- تعدیل النهار ، ۹- معرفت مطالع ، ۱۲- مطالع طلوع و غروب کواکب، ۱٦- معرفت طول و عرض بلد ، ۱۸- استخراج بعد میان دو کوکب ، ۱۹- سمت قبله ، ۲۰- معرفت طالع از ارتفاع ، ۲۲- معرفت طالع از ساعات **مقالت سیوم** در معرفت روش ستارگان و مواضع ایشان ، طول و عرض آن ، در سیزده باب : ۱- معرفت تعدیل الایام ، ۵- معرفت ابعاد نیرین از مرکز عالم ، ۱۰- معرفت کسوف ، ۱۳- معرفت مواضع ثوابت ، **مقالهٔ چهارم** ، در باقی اعمال نجومی. در هفت فصل ، ۱- نمودارات ، ۵- در تیسیرات ، ۷- فردارات موالید و سالها.

492 ٥٤٥٦ : نستعلیق خام ، ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز : مقالهٔ اول در معرفت تواریخ الخ. قوله و مدت یک دوره آفتاب یعنی الخ. بدانکه در تاریخ جلالی و خطایی مدت یکسال (دورهٔ آفتاب . . .) محشی ، ۲٤۲ ص.

191

تقویم ۱۱۹۷ ه.ق.

از **مسهرام** منجم **لاهوری** ، که نام وی در ص ۱۹ آمده و همانجا آمده که این تقویم سال ۱۱۹۷ ه.ق. است که نوروز آن بعد ازگذشتن شش ساعت از شب ۱۷ع ۲/به افق دارالسلطنهٔ لاهور ، طبق زیج شاهجهانی ، آغاز می گردد ، و از شاه تیمور افغان (۱۱۸۷ - ۱۲۰۷ ه.ق) فرزند احمد شاه درانی ستایش می کند. نخست کلیاتی ست در ستایش از همان شاه و تفاؤل برای او و پیش بینی ها برای آن سال. (ص ۱ - ۱۹) ، سپس جدولهای تقویم ، از فروردین تا پایان اسفند ماه.

آغاز : یا عزیز النعیم. جهان جهان نیایش در کل خالق حلیمی را سزاست ، که خامهٔ.

493 ۳۱۷ : نستعلیق خوش ، همان روزها ، ۱۱۹۶-۱۱۹۷ ه.ق عنوانها ثلث و شنگرف ، جدولبدی به شنگرف ، کناره ها موریانه زده ، ٤٤ ص .

192

تقویم ۱۱۹۷ ه.ق.

از **گور نارابن** ، که نام وی در ص ۱ نسخه آمده است. تقویم سال شمسی ست که از جمعه ۱۷ ع ۲ /۱۱۹۷ ه.ق./ ۱۰ آذر ماه رومی ، برابر افق دارالسرور لاهور آغاز می شود. دارای اصطلاحات فارسی ، هندی و ترکی ولی روز و ماه ها برحسب ماه‌های ایرانی از فروردین تا اسفند است. نخست کلیاتی ست و ستایش و تفاؤل برای تیمور شاه درانی (۱۱۸۷ - ۱۲۰۷ ه.ق.) و از احوالات منتظره برای آن سال (ص ۱ - ۱۳) ، سپس جدولهای تقویم سال.

414 ٤٤٠ : نستعلیق خوش ، همان روز ها ، ۱۱۹۶-۱۱۹۷ ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده : به منطوق لازم الوثوق بیت : چیست این سقف بلند و سادهٔ بسیار نقش - زین معما هیچ دانا در جهان آگاه نیست . . . ، عنوان و نشان جدولها شنگرف ، ۳۸ ص.

193

تقویم ۱۲۱۰ ه.ق.

از ناشناس ، که شاید نامش در قسمت افتادهٔ نسخه بوده است ، تقویم سال ۱۲۱۰ ه.ق. است که از ۱۰ رمضان برابر مهر ماه قدیم ۱۱٦٤ و غرهٔ فروردین ۷۱۸ ملکشاهی ، برابر افق دارالسلطنه کابل آغاز می شود. نخست پیشگویی هایی ست از فرخندگی سال برای شاهی که گویا «زمان شاه» بوده است ، و پیشگویی از احوالات سال. و آنگاه جدولهای تقویمی از آغاز فروردین تا پایان آبان ماه که نسخه ناقص می ماند.

495 ۷۳٤۷ : نستعلیق پخته ، همان سالها ، ۱۲۰۹ھ.ق. ؟ ، آغاز و انجام افتاده ، آغاز: بود اعتدال لیل و نهار . . . ، عنوان و نشان و جدولبندیها به شنگرف ، ۲٦ ص.

194

تقویم ۱۲۱۰ھ.ق.

استخراج آصف الامم هجرام دولت منجم. تقویم سال ۱۲۱۰ھ.ق. است از ۱۰ رمضان ، برابر ۹ مهر ماه قدیم یزدجردی ، سمت ۱۸۵۳ بکرماجت و یکصد و شصت و نه سال از شاهجهان پادشاه و سال سیوم یاد شاهی حضرت شاه. زمان. نخست کمی پیشگویی ست، سپس جدولهای تقویمی ، که در هر روز سعد و نحس ، مناسب و نامناسب بودن برای آغاز بکارها را یاد کرده است. این جدولها از یکشنبه اول فروردین آغاز و به شنبه پایان اسفند ماه می انجامد.

496 ٤۸۲۱ : نستعلیق پخته ، گویا ۱۲۰۹ھ.ق. کامل ، جدولبندی ٦ راه به زر و رنگها ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۰ ص.

195

ثمره و شجره : اشجار و اثمار : اثمار و اشجار

از **علاء منجم** ، علیشاه بن محمد بن قاسم **خوارزمی بخاری**. به سال ٦٩٠ھ.ق. بنام سیف الدین احمد شاه و برادرش محمد بن صدر سعید سیف الدین احمد شاه بن بدر بن مبارکشاه. در پنج شجره ، و هر شجره را در چند شعبه، و هر شعبه در چند ثمره نگاشته است :

شجرهٔ یکم در صفات و منسوبات بروج و کواکب ، شجرهٔ دوم در احکام قرانات و اتصالات ، شجرهٔ سوم در احکام عالم ، شجرهٔ چهارم در احکام موالید ،

شجرهٔ پنجم در اعمال تیسیرات.

شجرهٔ یکم در هفت شعبه، شعبه یکم در صفات و منسوبات بروج در چهارده ثمره: ثمرهٔ ۱- صفات و منسوبات بروج . . .

آغاز : حمد و ثنای آفریدگاری را که افلاک دوایر و نجوم و سوائر بیافرید و شکر و سپاس . . . چنین می گوید مؤلف این مسوده علی شاه بن محمد بن قاسم الخوارزمی المعروف بالبخاری.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۲۳٦ - ذریعه ۱ : ۲۹۳.

497 ٤٦۸۲ : نستعلیق ریز، در کشمیر، ۱۲ شوال ۱۲۱۸ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۵۱-۱۰٤)، آغاز افتاده، عنوانها شنگرف.

196

جامع العلوم : طالعنامه

از ناشناس.

آغاز : حمدله. صلاة. بدان اسعدک الله فی الدارین، که این کتابی ست جهت دانستن طالع و ساعات سعد و نحس، و طالع کواکب و جهت از چرخ فلک خواهی، دوستی و دشمنی، و زبان بندی و گشادن کارها و مهمات و تعویذ و افسون ها و ادویه و تجربه‌ها . . . نام این کتاب جامع العلوم و طالعنامه نهاده شد.

498 ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. در جنگ مطالب غریبه (ص ۲۹-٤۰). جدولبندی دو راه شنگرف.

197

جدولهای نجومی و مختصر تاریخ عالم

جدولهای خطوط کواکب هفتگانه و دوازده گانه، احکام غالب و مغلوب، اختلاجات الاعضا، جداول احکام بیماری. نخست جدولهاست (ص ۱۴۵ - ۱۵۲) سپس توضیحات (ص ۱۵۲ - ۱۶۴) و سخن او به تواریخ ششگانه می کشد و آنگاه خلاصهٔ تاریخ جهان را از آدم تا ربیع الاول ۱۰۴۳ ه. و کور شدن حضرت امام قلیخان و جلوس ندر محمد خان بر تخت پادشاهی ماوراء النهر. و به نشستن حضرت عبدالعزیز بهادر خان در ماوراءالنهر در سال ۱۰۵۱ ه.ق. میرسد که آخرین قسمت این تاریخ است (ص ۱۶۴ - ۱۷۳) که باید سال نگارش باشد.

آغاز: جدول خطوط کواکب سبعه.

499 ۷۴۵: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ۱۰ مجموعه (ص ۱۴۵-۱۷۳). عنوان و نشان جدولها شنگرف.

0

حاشیه بر رساله ای در ...: تقویم

در ص: ۱۷۰ گذشت.

198

حساب کواکب

از ناشناس که نام خود را در دیباچه نیاورده است، با عنوانهای «فصل»:

فصل ضرب سه در دو ، چون آفتاب به نوزده درجهٔ ثور . . . فصل ضرب سه در سه، بدانکه قمر چون به سه درجه برج ثور رسد . . . فصل ضرب چهار در چهار، بدانکه چون شمس بنوزده درجهٔ حمل باشد . . . فصل ضرب پنج در پنج ، بدانکه پنج در پنج منسوب است به زهره . . . فصل ضرب شش در شش که منسوب است به زحل . . . فصل ضرب هفت در هفت . . . هشت در هشت . . . نه در نه . . . تا فصل شرح دوارده در دوازده . . . سپس فصل در شناختن روز ها و شبها ، فصل در بیان منسوبات کواکب ، فصل در احوال کواکب ، فصل در بخورات کواکب ، فصل در تقسیم حروف ابجد که کدام حرف بکدام کوکب پشت دارد . . .

آغاز : حمدله. صلاة. بدانکه علم نجوم برگزیدهٔ علومست و معجزهٔ ادریس نبی ست ، و جملهٔ اولیاء و حکما متفقند که اگر . . .

500 ۳۲۷۸ : نستعلیق پخته ، امام قلی قزوینی ، با تاریخ ۱۱۱۹ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده (ص ۴۹۰-۵۳۸) ، عنوان و نشان شنگرف ، بدنبال «حرز الامان» کاشفی بیهقی.

199

خلاصة التنجیم و برهان التقویم : فواید نجوی

از **غیاث الدین علی** بن امیران حسینی **اصفهانی** ، به خواهش بزرگان و عزیزان ، در موضع بدخشان ، به سال ۸۶۹ه‍/۴-۱۴۶۵م. در دوازده باب نگاشته است (دیباجه) : باب ۱- در بیان دوازده برج و احکام آنها ، در فصلهایی ، ۲- در بیان کواکب و احکام آن، فصلهایی، ۳- دانستن آن که هر روزی از ماه در کدام برج است ، ۵- در دانستن اول هر ماهی چه روز است ، در چهار مقدمه ، ۶- در آن که هر روزی و ساعتی به چه ستاره ای تعلق دارد، ۷- ساعتها به چکار آیند (سعد و نحس) ، ۸- ساعتهای ۲۴ گانهٔ شبانه روز ، ۹- جمره و ایام عجوز ، ۱۰- اعتبار سال عرب و عجم ، فصلهایی ، ۱۱- حکم هر سالی که اول ماه محرم

یکی از روزهای هفته باشد (محرم نامه) ، ۱۲- احکام هر سال که روز نوروز یکی از روزهای هفته باشد (نوروز نامه) نام کتاب در دیباجه نیامده است.

آغاز : مقدس ذاتی که حرکت سماوات و سیارات روشن تر دلیلی بر قدمت افعال او است ، و امزاج کیفیات عناصر . . . بعد از حمد و صلاة نموده می شود که در سنهٔ.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۲۹۱ - ذریعه ۷ : ۲۲۲ استوری ۲ : ۷۵ .

501 ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، ش ٦ مجموعه (ص ۱۰۲-۱۱٤) نام نگارنده و سال نگارش ۸٦۹ در دیباجه آمده ولی نام کتاب یاد نشده است. آغاز برابر نمونه.

502 ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز، همان خامهٔ شماره پیشین، ش ۱۱ مجموعه (ص ۱۷۸-۲۰۰) ، همان کتاب است که در این مجموعه تکرار شده است. باجدایی هایی : یکی آنکه دیباجه را ندارد ، دوم آنکه در ۱۹ باب است. اینک فهرست بابهای ۱۳ به بعد. باب ۱۳- در دانستن آنکه هر فرزندی که متولد شود چه طالع دارد ، ۱٤ - خورشید گرفتگی ، ۱۵ - ماه گرفتگی ، ۱٦- احکام سال و ماه بطریق بدخشانیان، ۱۷- شکل پلدر، ۱۸- رعد و برق، ۱۹ - قوس و قزح. آغاز : باب در بیان دوازده بروج و احکام آن. بدانکه حکمانه فلک کلی اثبات کرده اند و فلک نهم که بالا تراز همه است ، آنرا فلک الافلاک.

200

دوازده برج : احکام . . .

با عنوانهای باب ، باب. بیشتر پیشگویی و تعویذ و جادوست.

آغاز : حمدله . . . و الحمدلله الذی خلق کل شیئی و رازق کل شیئی . . . بعده میگوید مصنف این کتاب در دانستن دوازده بروج . . .

503 ۳۱۲۷ : نستعلیق خوانا ، عادلشاه ، ۱۲۹۳ه‍.ق. ش ۵ مجموعه (ص ۲۴۹-۲۶۱). نشان شنگرف.

201

دوازده برج افلاک : احکام . . .

نخست هشت فلک و سیارهٔ خاص روزگار خود را نام برده، آنگاه ، فلک هشتم را به دوازده برج آن تقسیم کرده و آنها را از نظر ستاره شناسی نه اختر بینی شرح داده است.

آغاز : بسمله. بدانکه حق سبحانه و تعالی افلاک را نه آفریده است ، بر فلک اول قمر ، دویم عطارد . . .

504 ۷۴۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه‍.ق. ش ۸ مجموعه (ص ۱۲۲-۱۲۹) ، عنوان و نشان شنگرف.

202

دیو نامه

برای هر برج فصلی ست ، و هر فصل به دو بخش مردان و زنان تقسیم می شود ، و در هر بخش پیشگوییهایی.

آغاز : دیو نامهٔ طالع ستارهٔ عقرب. مهتر سلیمان (ع) فرمود پریان را که بروید و دیو ستارهٔ عقرب.

505 ۲۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳۵-۵۰).

203

روزنامهٔ دینی

تقویم رویدادهای تاریخ بشریت است ، بگونهٔ ای افسانه ای و سعد و نحس روزهای ماه به روایت از پیامبر (ص).

آغاز : روزنامهٔ دینی ، چنین روایت کنند، یک روز صحابه و اکابر و چهار یار برگزیده نشسته بودند ، امیرالمؤمنین.

506 ۳۳۵۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۳۱-۱۴۰).

204

زیج الغ بیگ : زیج کورکانی

از **الغ بیگ** محمد (۷۹۶-۸۵۳ هـ.ق.) پسر شاهرخ پسر امیر تیمور کورکان، به کمک چند تن از دانشمندان.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۳۰۳ - ذریعه ٤ : ٤۰۱ و ۱۲ : ۷۳.

آغاز : تبارک الذی جعل فی السماء بروجاً و جعل فیها سراجاً . . . مالک الملکی که مصباح صباح و جعلنا سراجاً و هاجا.

507 ۱۷ : تحریر شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، پس از صفحهٔ یکم و انجام افتادگیهای بسیار دارد ، ٤٦ ص (تسبیحی ۱ : ۶۷۱-۶۷۳) !

205

ساعت نامه

در نیک و بد ساعتها. دو رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند.

508 ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. در جنگ (ص ۴۰-۵۵).
آغاز: بسمله. این ساعت نامه از رسالت پناه محمد مصطفی (ص) که روزی در مسجد مکهٔ معظمه نشسته بود که مهتر جبرائیل (ع) آمد و گفت یا . . . ، نشان شنگرف.

509 ۳۱۳۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۵-۱۸).
آغاز: در دانستن ساعتهای نیک و بد. شب چهار شنبه . . .

0

سعد و نحس : احکام سعد و نحس

0

شرح بیست باب : بیست باب

بیرجندی ، در ص ۱۶۹ گذشت.

206

سی فصل

از خواجه نصیر الدین طوسی ، در تقویم بارها چاپ شده است (نسخه‌های

فارسی ۱ : ۳۰۹).

آغاز: حمدله. صلاة. بدانکه این مختصری ست در معرفت تقویم، و بنای آن برسی فصل. فصل اول در حساب جمل.

510 ۷۴۵ : نستعلیق شکسته آمیز سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ۷ مجموعه (ص ۱۱۵-۱۲۱)، عنوان و نشان شنگرف، **آغاز:** قال الله تبارک و تعالی . . . (سپس به مانند نمونه).

207

طالعنامه: سعد و نحس

چند رسالهٔ ناشناخته. یکی نیستند. و نیز بنگرید به: احکام سعد و نحس ص ۱۶۴ در همین فهرست.

511 ۲۰۹۸ : نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۴۱-۷۳)، طالعنامه است با عنوانهای: طالع برج حمل، ثور طالع مرد، جوزا طالع زن. . . **آغاز:** بدانکه چون کسی خواهد که طالع مردان یا زنان را به بیند، باید که نام او و نام مادر او را به حساب ابجد بر آورد، جمع کرده دوازده گان طرح کند.

512 ۴۹۶۳ : نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۳-۶۸)، برحسب بروج، و هر برج برای مردان و زنان جداگانه. **آغاز:** طالع الرجال. بدان مردی که بر طالع حمل زاید نیکو روی و نیکو خوی بود، و حمل آتشی.

513 ۱۱۳۳ : نستعلیق پیرامون ۱۳۱۴ه.ق.(ص ۷۱-۱۰۶)، با عنوانهای فصل در آنکه پر است یا دختر، فصل در غالب و مغلوب و فصلهایی در مسایل جفر.

208

لوایح القمر : اختیارات نجوم

از کاشفی بیهقی، کمال الدین حسین بن علی (م. ۹۱۰ھ.ق./۴ - ۱۵۰۵م). به سال ۸۷۸ھ/۱۴۷۳م. به انجام رسیده است، و یکی از «سبعهٔ کاشفی» ست که بنام سلطان مجد الدین محمد نگاشته است.

مقدمه در سه فصل : ۱- ؟ ، ۲- موضوع و مبادی این علم ، ۳- در فایدهٔ اختیار و شرایط آن. **مقالهٔ یکم** ، در شرایط کلیهٔ اختیار ، آنچه سبب کمال اختیار بود ، سه فصل : ۱- شرایط کلیهٔ اختیار ، ۲- در آنچه احتراز از آن لازم باشد ، سی و هشت چیز ، ۳- در آنچه سبب کمال اختیار است ، هفده نوع ، **مقالهٔ دوم** ، در اختیارات جزئیه ۱۵۸ اختیار است : به گرمابه رفتن ، سر باز کردن ، کشتی ساختن و به آب افکندن ، خرید چیزها ، فروختن چیزها ، عقد لسان ، گریختن و پنهان شدن ، تعلیم ، نامه نوشتن ، رسول فرستادن، بنا نهادن، کندن کاریز، دفینه نهادن، طلب فرزند کردن، مباشرت، از شیر بازگرفتن، شراب ریختن، شراب خوردن، علاج امراض ، بنده خریدن ، بنده آزاد کردن ، زناشویی ، زفاف ، به جنگ رفتن، سفر ، بیعت و قبول تاج و تخت ، لوا گشادن، دیدار پادشاهان، به امارات نشستن، به شکار رفتن . . . .

خاتمه ، در اختیارات متفرقه ، بیست فصل : ۱- اختیارات به اتصال قمر کوکب (جدولها) ، ۲- اختیارات بیرون قمر در بروج دوازده گانه ، در اینجا به نقل از خواجه نصیر الدین طوسی منظومهٔ منسوب به او «اختیارات مسیر قمر» را یکجا می آورد. ۳- اختیارات به حلول قمر در منازل، ۴- اختیارات منازل به جدول استاد ابو ریحان بیرونی ، ۵- اختیار منازل جهت فتح قلاع . . ، ۱۰- اختیارات به حلول کواکب در وجوه یکدیگر ، ۱۵- اختیار ساعات از قول ابو معشر بلخی ، ۲۰- نکات غریبه و اسرار عجیبه در باب اختیارات. و در پایان ۱۳ نکته.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۳۴۴- ذریعه ۱ : ۳۶۹ و ۱۸ : ۳۷۴- کشف الظنون ۱ : ۳۶۹ .

514 ۲۵۱۱ : نستعلیق پخته شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۰-۱۱ﻫ.ق. آغاز در فصل یکم از مقدمه افتاده : تعریفات آن که اختیار طاب کنی . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۰۰+۶ ص.

209

مجموعهٔ شمسی

با عنوانهای فصل : فصل ۱- در اثبات کرویت زمین ، ۲- در بیان مقدار ارض، ۳- در حرکت زمین ، ٤- حالات کواکب سیاره ، ۵- سیارات متابع (اقمار)، ٦- در جوهرات (اجسام کثیف)، ۷- فواید چند مختص کواکب ثوابت.

آغاز : بعد از حمد خدا و صلوات رسول خدا. آنکه این چند مسایل غریبهٔ علم هیئت است ، مشتمل بود بر حالات و اوضاع کرهٔ زمین و آسمان ، که بتجربهٔ حکمای فرنگ . . .

515 ۳۱۵٦ : شکسته نستعلیق خوانا ، محمد حنیف ، ۱۳۵۷ﻫ.ق. ، ٤۷ ص.

210

محرم نامه

در بارهٔ اینکه ماه محرم از چه روزهای هفته آغاز شود ، چه نتایجی را بدنبال خواهد داشت.

ناشناخته. رساله ها یکی نیستند.

516 ۳۰۸٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ﻫ.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۸۷-۹۵).
آغاز: باب در بیان غرهٔ ماه محرم ، منقول است از موسی کاظم بن امام جعفر صادق. میفرمایند اگر غرهٔ ماه محرم روز شنبه باشد در آن سال ستارهٔ زحل است ، فتنه بسیار خیزد.

517 ۸۰٤٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. (ص ٦٤-٧٥). در بیان غرهٔ ماه محرم. حکما و منجمان بتجربیات معلوم کرده اند . . .، عنوانها شنگرف. خریداری شده در خرداد ۱۳۳۷.

518 ٥٤٦٤ : نسخ پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. (ص ٦٧-٧٣). آغاز: دانستن تاثیر غرهٔ محرم. اگر غره روز شنبه باشد در آن سال گندم عزیز تر باشد ، و جانب مغرب قحط افتد ، و کارها و مهات سلطان ضعیف شود . . .، پس از آن آفتاب گرفتگی در آن ماه تاویل می شود.

519 ۱۱۱۳ : نستعلیق، با تاریخ ۱۵۱۳ه.ق. در مجموعه، ش ۲ (ص ۸-۹). آغاز: ضابطهٔ دانستن تمام سال محرم از شاه مردان علی. فرموده اند اگر غرهٔ ماه محرم روز شنبه باشد در آن سال گندم گران باشد.

211

محفوظ

از کریم بن مخدوم محمد شفیع محمد سلیم عرف ترک **غوری** ، که از کتابهای دیگران انتخاب کرده و خود بر آن افزوده، و در یازده فصل گرد آورده ، و بدین نام خوانده ، و در ۱۱٦۳ه/۱۷٥۰م. به انجام رسانده است : در ابجد و رکنی تاریخ بنیاد- ترا گویم به محفوظم بکن یاد- دو می صد جار از محفوظ ثانی- کنی‌گر وضع سال این نسخه دانی. (دیباجه). فصل ۱- در بیان سال قمری و ماهها و روزهای آن ، ۲- در سال شمسی ، ۳- قاعده یافتن آفتاب که در کدام برج است ، ٤- در یافتن سال شمسی بغیر حساب ، ٥- در یافتن ماههای شمسی از ماههای قمری بغیر حساب ، ٦- یافتن وقت ظهر ، ۷- در نوروز ، ۸- ساعات روز و شب ، ۹- طلوع و غروب بعضی کواکب ، ۱۰- موقع تخم ریزی زرع ، ۱۱- در بیان اختلاف هوا (فصول چهار گانه).

آغاز: الحمد الله الذی جعل فی السماء بروجا و النجوم لنهتدی بها . . . و بعد میگوید . . . کریم بن مخدوم.

519 ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-٤)، عنوان و نشان شنگرف ، آغاز برابر نمونه.

212

مدخل منظوم

منسوب به خواجه **نصیر الدین طوسی** (بنگرید به نسخه‌های فارسی ۳ : ۳۱۹۲) در آغاز نسخهٔ ۳۳۸۹ ما ، سراینده از ممدوح خود چنین نام می برد : بو محمد محامد و احمد - که بقدر است برتر از فرقد . . . می برد شمس چون اسمش هلال - از جمال من بود نرر جمال - نزد عاقل عجب نباشد این - که بود نور چشم ، نور الدین. با عنوانهای : نعت نبی ، سبب نظم و مدح جمال الدین ، بیان هیأت افلاک ، عدد ثوابت و رتبت بروج ، خداوندان بروج، ارقام کواکب سبعه ، . . .

آغاز : مرد دانا سخن ادا نکند - تا بنام حق ابتدا نکند - ملک لم یزل قدیم و کریم - صانع بی بدل حکیم و علیم.

520 ۳۳۸۹ : نستعلیق پخته ، محمد سعید ، شعبان ۹۰۳ه.ق. (ثلاث و تسعمایه) ش ۲ (ص ۲۲٤-۲۵۱)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

213

مدخل منظوم

در آغاز آن آمده : کردم آغاز مدخل ز نجوم - یاد کردم دروسی ز علوم. . . اول از هیئت فلک گویم - پس به احکام و اختران پویم . . . مرد دانا دل، ستاره شناس - چون برین علم ، نهاده اساس . . . ، پیرامون ۲۸۰ بیت.

آغاز : چون بدیدم که در بسیط زمین - هیچ دانش ، ز بعد دانش دین -

نیست از دانش نجوم به - کاندر و گنج حکمت است فره.

521 ۷۳۱۳ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۲۸۵-۳۰۷).

214

نجوم : معرفت سیر آفتاب و مهتاب

از ناشناس که از کتابهای معتبر استخراج و انتخاب کرده، در هفت (نسخه ۸ است) فصل ساخته است : ۱- در بیان سال قمری ۰ ۲- سال شمسی ، ۳- تقویم سال شمسی از برای یافتن روز مطلوب (تطبیق روزها) ، ٤- طلوع و غروب اختران ، ۵- در بیان تخم ریزی کشت ، ٦- در بیان نوروز ، ۷- در هوای مختلفه (فصلهای چهارگانه) ، ۸- در بیان سایهٔ اصلی (ظهرنامه).

در مجموعهٔ این کتابخانه بدنبال «محفوظ» **کریم** ترک **غوری** ست ، و شاید از همو باشد.

آغاز : بسمله. حمدله. صلاة. این رساله ای ست پارسی که در وی بیان معرفت سیر آفتاب و ماهتاب که در هر برج چندی می باشد. و در فلان برج کی می آید.

522 ۷٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱-۱۲ ه.ق ش ۲ مجموعه (ص ٤۱-٤۸). عنوان و نشان شنگرف.

215

نجوم : رساله در . . .

ناشناخته. ستاره شناسی ست نه اختر بینی.

523 ۱۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ،
آغاز : هر نفس خود حرکت کند ، بعد از تمامی دوره . . . عنوانها نانویس،
برخی از دوایر شنگرف و برخی نا کشیده ، برای نشانی از ص ۸٤ : باب
پنجم در خواص مواضعی که عرضش ربع دور بود ، و آن در روی زمین
جز دو نقطه نتواند بود ، و در این دو موضع قطب معدل النهار برسمت
الرأس بود . . . ، محشی ، ۱۱۸ ص.

216

نجوم : رساله در . . .

چند رساله ناشناخته در اختر بینی.

524 ۲۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز افتاده. باعنوانهای
فصل: فصل طالع حمل، فصل طالع جوزا، طالع سرطان، . . طالع عقرب. و
هر فصل دو بخش دارد یکی برای مردان و یکی برای زنان ، ش ۱ مجموعه
(ص ۱-۳۵).

525 ۷۶۰٤ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۱ ه.ق ، آغاز و انجام افتاده ،
آغاز : از خطر بزرگ جسته باشد . . ، باعنوانهای طالع میزان، طالع عقرب،
طالع قوس ، طالع جدی ، طالع دلو ، طالع حوت ، و هر یک در دو بخش ،
یکی برای مردان و یکی برای زنان ، عنوانها شنگرف ، ۵ ص.

526 ۵۵۶۰ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. چند باب و عنوانهای باب
در سعد و نحس روز ها و پیشگوییها ، باب در بیمار نامه ، باب در بروج ،
باب در دیو نامه ، آغاز و انجام و میانه افتاده ، ۸ ص.

527 ۵۸۵۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: طالعنامه و بیمار نامه
تصنیف امام جعفر. حمدله. صلاة. بدانکه این رساله ای ست در معرفت
بیماری ، و می بایدک نام بیمار و نام مادر . . ، به ترتیب ۱۲ برج و هر
برج برای مردان و زنان جدا بجدا. پس از پایان طالعنامه «بیمار نامه» آغاز
می شود ، ٤۰ ص.

528 ۳۶۵۰ : نستعلیق خوانا ، با تاریخ ۱۲۲۰ه.ق. در مجموعه ش ۸ (ص ۴۵۷-۴۹۵) ، طالعنامه است با عنوان باب طالع البروج که دوازده برج را میگوید و آنگاه طالع رجال ، طالع نساء (حمل ، طالع رجال ، حمل طالع نساء). آغاز : باب طالع البروج. اگر کسی را تحقیق نباشد. پرسیده نام او و نام مادر او ، شمار کنند بحساب ابجد.

217

نوروز نامه

به روایت **خواجه علی** حکیم **ترمذی** که پس از یکصد و بیست و پنج سال زندگی و تفحص در علم نجوم و احکام آن، آنرا ساخته است. دربارهٔ وقوع نوروز در هر یکی از روزهای هفته است. و هفته را از روز یکشنبه آغاز کرده است.

آغاز : بسمله. روایت میکند خواجه علی حکیم ترمذی را که خدایتعالی مرا یکصد و بیست و پنج سال عمر داد . . اگر نوروز عالم روز یکشنبه بود آنروز پادشاه آفتاب است ، پس آن سال به غایت پر نعمت بود.

529 ۵۲۱۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه.ق. در یک جنگ (ص ۵۶-۶۱). عنوان و نشان شنگرف. آغاز برابر نمونه.

530 ۶۳۲ : نستعلیق اردو، با تاریخ ۱۲۴۴ه.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۴ (ص ۵۶۰-۵۷۳). آغاز : اگر نوروز عالم (بمانند نمونه). سپس عنوان احکام سالنامه از خواجه عبدالحکیم ترمذی است ، که باید رسالهٔ جداگانه باشد.

218

هیئت : فارسی هیئت

از ملا علی **قوشچی** ، که یاد او در «حساب : ۱۴۳» گذشت.

در یک مقدمه و دو مقاله و خاتمه ای : **مقدمه** در آنچه پیش از شروع در این علم لازم است ، در دو قسم : ۱- در آنچه به هندسیات تعلق دارد ، ۲- در آنچه به طبیعیات تعلق دارد. **مقالهٔ یکم** ، در اجرام علوی ، شش باب : ۱- عدد افلاک کلی و ترتیب آنها، ۲- دوائر مشهورة از عضام و صغار و قوسهای مشهور، ۳- هیئت و حرکت فلک نهم و هشتم ، ٤- هیئت افلاک کواکب هفتگانه ، ۵- حرکت افلاک کواکب سیاره، ٦- احوالی که سیاره‌ها را عارض می شود. چهار فصل. **مقالهٔ دوم** ، در بیان هیئت زمین و قسمت او به اقالیم ، یازده باب : ۱- هیئت زمین و ذکر اقالیم ، ۲- خواص خط استوا ، ۳- خواص آفاق مایله ، ٤- بیان یک یک اقسام پنجگانهٔ آفاق مایله ، ۵- خواص مواضعی که عرضش ربع دور بود ، ٦- مطالع بروج ، ۷- درجهٔ قمر کوکب ، ۸- بیان صبح و شفق ، ۹- تاریخ سال و ماه و اجزای آن ، ۱۰- ظل ، ۱۱- نصف النهار و قبله.

آغاز : حمدله. حمد الشاکرین ، و الصلات و السلام علی خیر خلقه . . . اما بعد ، این رساله مشتمل است بر مقدمه و دو مقاله و خاتمه. مقدمه در بیان آنچه پیش از شروع . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۳۷۰ - مشار : ۵۵٤٤ .

531 ۵۹۹٤ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان و شکلها شنگرف ، ۸۷ ص.

532 ۳۳٦۰ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، ۲ ج ۱/۱۲۱۲ﻫ.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱-۹۰) ، آغاز افتاده ، آغاز مقاله اولی در بیان احوال اجرام علوی و آن شش باب است. باب اول در بیان عدد افلاک کلی و کیفیت ترتیب آن. بدانکه عالم همه.

533 ۲۳۱٦ : نستعلیق پخته ، حافظ شیخ مسعود ، برایی فرزندش محمد ، ٤ محرم ۱۲۵۵ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، در کلفون بنام «نسخهٔ قوسیه» بدون نام نگارنده یاد شده است، عنوان و نشان و شکلها شنگرف، ۷۲ ص.

534 ۲۹۹٤ : نستعلیق شکسته ، رجب ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۹-٦۱) ، آغاز برابر نمونه.

فهرست مؤلفان علوم ریاضی ، موسیقی ، ستاره شناسی

بخش هفتم

طبیعیات

دارای :

- آشپزی ، شیرینی پزی.
- جانور شناسی.
- خواص اشیاء.
- صنعت ، فیزیک.
- فراست ، قیافه شناسی.
- کان شناسی ، جواهر شناسی.
- کشاورزی.

0

اسپ نامہ : فرسنامه

در نسخه های این کتابخانه و در نسخه های دیگر از پاکستان، نام اینگونه رساله ها بدو گونهٔ «اسپ نامه» و «فرسنامه» آمده است. و حتمی یک کتاب در دو نسخه بدو گونه یاد شده است. از این روی بهتر دیدم همه را در یکجاه و به نام «فرسنامه» بیاورم.

219

باز نامہ

در پایان آن به خامه کاتب آمده است «تمت باز نامهٔ **ابو سعید** آنکه نقل از زمان جمشید داشت». بافصولی نزدیک به نگاشتهٔ جمال ادیب.

با عنوانهای باب : او ۲ افتاده ، ۳- در شناختن آنچه نیک باشد از بازها ، ٤- اندر شناختن آنچه باشد از رنگهای بازان ، ۵- اندر شناختن نیکی و بدی باز ، ٦- اندر شناختن دلیری و بد دلی باز ، ۷- اندر قوت و سستی باز ، ۸- اندر آنچه بباید دور داشتن باز و دانستن باز ، ۹- در آسایش باز ، ۱۰- چونکه باز لاغر شود ، ۱۱- در آموختن و گیرا کردن باز ، ۱۵- در تندرستی باز ، ۲۰- در علاج باد شکم باز ، ۲٤- اندر سر گشادن و علاج آن (۲۵ - ٤۰ را ندارد) ، ٤۱- اندر لغوهٔ باز ، ٤۵- در زیر پراو برداشتن ، ۵۰- اندر سرما زدگی باز ، ۵۵- اندر پر

باز و علاج آن ، ۶۰- اندر گریز افکندن باز و بر گشتن باز.

535 ۶۳۴۱ : نستعلیق پخته ، ۹۹۴هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۶۹-۱۰۴).
آغاز افتاده : و فراخ دهان و فراخ بینی و دراز گردن و فراخ سر . . .
عنوان و نشان شنگرف.

220

باز نامه

از جمال ادیب ، برای خزانهٔ عامرهٔ خسرو ایران و توران قنانع (قتلغ ؟) ارسلان خان ، این «باز نامه» را در هفتاد باب نگاشته است (دیباجه) : ۱- در شناختن نر و مادهٔ آن ، ۲- آنچه نیک بود از باز نر ، ۳- آنچه نیک بود از باز ماده ، ۴- در شناختن رنگهای باز ، ۵- در شناختن دلیری و بد دلی ، ۱۰- در آموختن و گیرا کردن باز ، ۱۵- در شناختن گوشتهای باز ، ۲۰- در علاج بیماری باز ، ۳۵- اندر بیماری چشم فراز داشتن بازان ، ۳۰- اندر علاج خورش افکندن ، ۴۰- اندر علاج بحر ، ۵۰- اندر علاج سرما زدگی، ۶۰- اندرگریز افکندن باز و برداشتن باز ، ۶۵- اندر بهترین و بدترین رنگهای جزع. (و سپس چندین باب بی شماره که مجموع از ، ۷۰ می گذرد).

536 ۶۳۴۱ : نستعلیق پخته، با تاریخ ۹۹۴هـ.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۲۱۹-۲۸۲) ، از رو نسخه ای رو نویس شده که آن نسخه از آغازش در دیباجه افتاده بوده است : ظهیر الایام و نصیر الانام ، بحمده بخلافة ملک العالمین خسرو ایران و توران . . .، عنوانها شنگرف.

221

باز نامه

نخست مقدمه ای ست در کلیات ، با سربندهای عزیز من ، مشفق من ،

غمگسار من. این عنوانها درمیان بابها نیز بکار رفته است.

با عنوانهای باب : ۱- در حقیقت و صفت شنقار ، ۲- در شناختن شنقار ، ۳- در بیان پیدا شدن شنقار ، ٤- در صفت باز ، ۵- در صفت باشه ، ٦- در صفت بیره که آن در دیار هند می باشد ، ۷- اندر غیرت شاهین ، ۸- در صفت بحری ، ۹- در پروازی کردن بحری ، ۱۰- در گیرا ساختن ترمتای ، و این نیز جانوری با انواع است از قسم شنقار ، ۱۱- در صفت لکر ، ۱۵- تداوی و علاج جانوران، (و یک عنوان نانویس مانده که شاید باب ۱٦ باشد ، در درمانهاست).

537 ٦٣٤١ : نستعلیق پخته، ۲۷ ج ۲/۱۰۸٦هـ.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۰٤-۲۱۸) ، آغاز در دیباچه پیش از آغاز باب یکم افتاده : خبرت چون در این میدان در آیند . . . عزیز من جواهر حیات و گوهر اوقات اشرف ترین متاع . . .، عنوانها شنگرف.

222

باز نامه

با عنوانهای باب : ۱- اندر شناختن شاهین و انواع رنگهای آن ، ۲- اندر آموختن آن ، ۳- اندر علاج گریز شاهین ، ٤- اندر مرغان و انواع آن ، ۵- اندر بهترین رنگ مرغان ، ٦- اندر گیرا کردن جزع ثواب : ۷- اندر گیرا کردن جزع آشیانی ، ۸- اندر گرمازدگی جرع و درمان آن ، اندر پروراندن جانور بیضه دار ، اندر بعد از بیضه بیرون آمدن ، ۹- اندر بیان زنگ یعنی جرس ، ۱۰- خوابش جانوران ، ۱۱- دست کشی جانوران ، ۱۵- اندر اصناف باز ، ۲۰- در جانور انداختن (انگلها) ، ۲۵- فربه ساختن باز لاغر ، ۲۸- در اختیار کردن روزها از برای شکار.

538 ٦٣٤١ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۹۹٤هـ.ق. به همین خامه در مجموعه ، ش ۱ مجموعه (ص ۲-٦۸). عنوانها شنگرف. آغاز: در باب شاهین و چرغ نیز باب مشتمل است . . . باب اول اندر شناختن شاهین و انواع رنگهای او. بدانکه . . . ، و نسخه در باب ۲۸ افتاده است.

223

باز نامه

از ناشناس ، که پس از ستایش از شیخ عبدالقادر گیلانی میگوید «این باز نامهٔ خود را که در فن و هنر میر شکاری ست، از استادان دیده و خود آزموده به طریق یادگاری ، به دستور راجهٔ (؟) روزگار خود ، در «باب» ها و «دستور» ها و «لقمه» ها ساخته است : باب ۱- دستور داشتن و تیار نمودن جمله سیاه چشم ، ۲- دستور تیار نمودن چرغ ، ۳- دستور تیار کردن (چور کردن) لکر و چیگر ، ٤- تیار کردن بحری ، ۵- تیار نمودن نیلی ، ٦- دستور دست کشی و مالش دست و کلاه پوشانیدن و شب بیداری که شاهین بدست آید . . . ، ۳۲- لقمه دادن جمله سیاه چشم و کلال چشم.

آغاز : سپاس بیقیاس مر خالقی را سزد که از شوق محبت خود نور دوست خود را بتجلی آورد . . .

539 ٤۲۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. در دیره حسن ، ۱٦۹ ص . ۱۰ س (ف. تسبیحی ۲ : ۳۸-۳۹).

224

باز نامه

از ناشناس، که پیش از ورود به مبحث، آداب بازداری را، باشیوهٔ معمول در شبه قاره ، یعنی به روش اگر پرسند ، اگر پرسند ، آورده است. سپس عنوان قاعدهٔ امراض باز ، فصل در اقسام باز ، باب در بیان جنور . . .

آغاز : حمدله. صلاة. اما بعد حمد و درود. این رساله یی ست در بیان باز نامه. خدایتعالی فرمود جبرائیل را.

540 ۳۶۷۰ : نستعلیق نا پخته خونا، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۲۲).

225

باز نامه

از ناشناس، در ۲٤ باب: ۱- در بیان تندرستی باز، ۲- در تندرست شدن بعد بیماری، ۳- چون در گرما سفر بروند، ٤- هنگامیکه درون او گرم شده، ۵- در تدبیر فربه شدن باز، ۱۰- در بیان باز وقتی که خود را بسیار افشاند، ۱۵- در تدبیر وقتی نفس از بینی زند، ۲۰- وقتی که گوش او گران شده باشد، ۲٤- وقتی در باز ناخونه پیدا شده باشد.

541 ۳۶۷۰ : نستعلیق نا پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۳-٤۶)، انجام افتاده.

226

تحفة الفرس

از قاضی **حسن** ولد خواجه طاهر ولد خواجه محمد **انصاری**، ساکن قصبهٔ **ناکور**، از اعمال پرکنه دولت آباد دکن، از متون هندی، در محرم ۱۰۵۰ جلوس (۱۰۵ ؟)، به نام «تحفة الفرس»، در ده باب نگاشته است: ۱- پیدایش اسب، ۲- زاییدن اسب، ۳- علامات سعد، ٤- علامات نحس، ۵- دانستن عمر اسب، ۶- خریدن اسب، ۷- شناختن جهازات، ۸- شناختن خاصیت آن، ۹- شناختن مرض، ۱۰- درمان بیماریهای اسبان.

آغاز: شکر مر معبود واجب الوجود را، که این گنبد نیلگون بی ستون بر پا ساخته، و بساط بو قلمون بر آب انداخته . . . بدان اسعدک الله فی الدارین،

چون این کتاب را در هندوی **سالو تر** گویند، منکه بنده . . .

542 ۱۵۸٤ : نستعلیق خوانا، میر عبدالرسول، رمضان ۱۳٤۰ه.ق. با تاریخ دیگری که گویا تاریخ نگارش است (محرم ۱۲۳۵ه.ق.). ش ۳ مجموعه (ص ۱۷٦-۲۱۲). عنوان و نشان شنگرف.

0

چوب چینی

در بخش پزشکی خواهد آمد.

227

خواص الاشیاء : خواص اجزای انسان و حیوان

با عنوانهای باب و فصل : **باب یکم** خواص اجزای انسان، یازده فصل : ۱- خواص موی انسان، ۲- خواص سر آدمی، ۳- خواص استخوان‌انسان، ٤- لعاب انسان، ۵- ریم گوش و پای آدمی، ٦- خون انسان، ۷- ؟ ۸- زهره و سپر، ۹- قضیب، ۱۰- کمر انسان، ۱۱- خواص دندان که افتد و چرم قضیب که ختنه کرده میشود، **باب دوم** در خواص بهایم، در بیست و پنج فصل : فصل ۱- خواص اجزای شیر، نه قسم، ۲- فیل هفت قسم، ۳- پلنگ، هفت قسم، ٤- گرگ پانزده قسم، ۵- خواص اجزای خوک، پانزده قسم، . . . **باب سوم** در خواص اجزای اشجار، هژده فصل : ۱- خواص خرما، ۲- انگور، ۳- سیب ترش، ٤- انار، ۵- خواص امرود، . . . (عنوانها نانویس) : **باب چهارم** در خواص احجار، در پنج فصل.

543 ۱۹۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز، سده ۱۲ ه.ق. آغاز: فهرست ابواب خواص الاجزاء حیوانات (باب اول) در بیان خواص اجزاء انسان، چنانچه موی و مغز سر و استخوان . . . ، عنوانها بیشتر نانویس، ۶۰ ص.

0

خواص اغذیه

در بخش پزشکی خواهد آمد.

228

خواص جانوران

از ناشناس، به ترتیب الفبایی از الف تا یا، هر حرف در یک باب.

آغاز: در بیان نامها و خاصیتهای جانوران و غرایب حکایات از ایشان به ترتیب نقل کرده اند . . . باب الالف. اسد: به فارسی شیر گویند که او را درمیان جانوران.

544 ۵۳۷۴ : نستعلیق، ملا ترسو بن محمد دین بن خواجه محمد، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۸ (ص ۱۳۴-۱۸۰)، نشان شنگرف.

0

خوراک پزی: طعام نامه

0

شکار نامه : صید نامه

229

صنایع

با عنوانهای باب ، و هر باب در چند فصل. باب ٤- دوازده فصل ، ٥- صنعت حیلت الکتاب ، ده فصل (۱- دارو دادن کاغذ که باشد که بغدادی شود، ۲- اندر نقش قلم و روغن از کاغذ برداشتن . . .) ، ۷- در رنگ کردن کاغذ ، در سی و نه رنگ ، ۸- عجایبها و شعبده‌ها ، فصلهایی ، ۱۰- اندر ساختن لاژورد ذائب ، سه فصل ، ۱۱- در شنگرف صاف کردن ، شش نوع ، ۱۲- اندر پختن شنگرف، هفت فصل، ۱۳- اندر حل کردن زر و نقره و آهن و مس و برنج وغیره چند فصل، ۱۵- اندر ساختن تیغ و پیکان که چون دشمن زخم خورد درمان نیابد، دو فصل ، ۱٦- اندر ساختن زمرد، چند فصل ، ۱۷- اندر ساختن فیروزه و مرجان و الماس، چهار فصل ، ۱۸- در رنگ کردن عاج ، شش فصل ، ۱۹- اندر تلاون بلور ، یعنی رنگ کردن ، هفت فصل ، ۲۰- اندر ساختن رنگهای فرنگی و بطاله؟ چینی ، چهار فصل ، ۲۱- اندر ساختن مینای هفت رنگ ، پنج فصل ، ۲۲- اندر خضاب دست زنان ، هفت رنگ ، هفت فصل ، ۲۳- اندر ساختن زنگار ، هفت نوع ، ۲- اندر ساختن کوره جهت شنگرف وغیره ، هشت ؟ فصل ، ۲۵- رنگ کردن ظرفها ، یک فصل ، ۲٦- در کشتن زرنیخ و مس و فولاد ، شش فصل ، ۲۷- اندر ساختن نکنیه که پاد زهر همهٔ زهرها باشد ، دو فصل ، ۲۸- حکمت روغن اسکندری ، جهت آتش زدن قلاع ، و اعمال غریبه ، چند فصل ، ۲۹- اندر عسل سفید آب کاشغری ، یک فصل ، ۳۰- صفت نخل بندی ، یک فصل ، ۳۱- دستهٔ کارد از صدفها ، دو فصل ، ۳۲- سریشم ، ۳۳- چسبانیدن بر تیر که باران

و آب خراب نکند (موادی که بر چوب مالند)، ۳۴- اندر ساختن سیب سخنگوی، که چون بلبل آواز دهد، دو فصل، ۳۵- اندر ساختن برنج دمشقی، هفت فصل.

545 ۷۸۲۵: نسخ پخته، ۱۱ه.ق. آغاز و انجام افتاده، برگها جابجا وصالی شده، موریانه زده ولی قابل استفاده است، ۱۴۴ ص.

230

صنایع

با عنوانهای فصل، باب. فصلهایی در «حبر» مرکب سازی، سپس بابهایی: باب ۴- شنگرف کردن، ۵- در آمیختن زنگار، ۶- در کوفتن زنگار، ۷- در کل حکمت ساختن، ۸- در آمیختن زرنیخ، ۹- عمل زرنیخ، ۱۰- در آمیختن سیاب، ۱۱- سریشم حل کردن، در دو فصل، ۱۲- در دوده گرفتن، یک فصل، ۱۳- صمغ گداختن، ۱۴- در رنگ معصفر؟ ۱۵- در گرفتن آب ناردان، ۱۶- در لاجورد آمیختن، سپس فصلهایی: فصل در شستن لاجورد، فصل در حل شنگرف، فصل در ریح درخت که در رنگها بکار رود، فصل زنگار، فصل زرنیخ، عمل صابون بغدادی، شرح مرکب و نسخه‌هایی...

546 ۱۶۲۲: نستعلیق خوش، با تاریخ ۸۴۸ه.ق. به همین خامه در مجموعه ش ۵ (ص ۲۰۱-۲۱۸)، عنوان و نشان شنگرف، در دیباجه افتاده: و اگر بگذرد... فصل همچنانک از مازو حبر کنند، از اهلیله نیز بکنند، چنانک هلیله را...

231

صید نامه: شکار نامه

از ناشناس، برای خلافت پناهی سلطان بدیع الزمان بهادر خان، در دوازده

فصل و یک خاتمه ، فصل ۱- دلایل بر جواز صید ، ۲- شرایط صید کردن ، ۳- صید کردن با باز و چرخ و مانند آن ، ٤- سگ و یوز و مانند آن ، ۵- تیر انداختن ، ٦- مسایل صید (فقه) ، ۷- شکاری که در ملک کسی می‌گردد، احکام آن ، ۸- کشتن و ذبح ، ۹- در آنچه حلال است و حرام از جانوران ، ۱۰- در مذهب امام شافعی ، ۱۱- بقیه طعام و آب و مسایل آن ، ۱۲- بول و افکندهٔ جانوران ، **خاتمه**. در بیان نامها و خاصیتهای جانوران و غرایب حکایات ایشان ، به طریق حروف تهجی از باب الف تا باب الیاء. و این بخش دو سوم کتاب را در بر دارد ، و از رهگذر واژه شناسی و خاصیتی که برای جانوران قایل بوده اند. بسیار با ارزش است.

آغاز : بهترین طایر با فال مبارک بال که طیران کند در هوای ابتدای ذی بال حمد خداوندی . . . و بعده این رساله ایست مشتمل بر دوازده فصل در شرح مسایل صید کردن ماهی‌ها و چرنده‌ها و پرنده‌ها.

547 ۱٤۸۵ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با تاریخ ۱۱۱٤ه.ق. در مجموعه ، ش ۳ (ص ۱۰۸-۲٦۵) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

548 ۹۱٦ : نستعلیق پخته ، غلام علی ولد محمد نسیم ، پاس خاطر محمد شاه سید ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف، ۱۰۳ ص. (تسبیحی ۳ : ۳۲۰-۳۲۱).

549 ۷۳۸۵ . نستعلیق : پخته ، با تاریخ ۱۲۷۳ه.ق. به همین خامه در مجموعه ، ش ۲ (ص ۱۷۸-۲۲۸) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

550 ۸۰۱۵ : نستعلیق پخته ، ۲۷ شوال ۱۲۷۷ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۰۷ ص. در فروردین ۱۳۵۷ خریداری شده است.

232

طعام نامه: خوراک پزی

از ناشناس. در شبه قاره نگاشته شده است.

آغاز: نسخهٔ طعام نامه. تراکیب پولا و قلیه و آش و دوپیازه و نان‌ها وغیره نان پزی.

551 ۲۸۹۰: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه و انجام افتاده، موریانه زده و باز سازی شده، ۳۲ ص.

233

فراست: رساله در . . .

از **میر سید علی همدانی** (۷۱۳ - ۷۸۶ه.ق.). به نقل از امام جعفر صادق. نامبوب، از نشانه‌های سر آغاز می شود و می رسد به پا. و در میانه به ظواهر ولی «خنده، آواز» را شرح می دهد، و در پایان می گوید، نشانیهای متناقض یکدیگر را تعدیل و خنثی می کنند. (نسخه های فارسی ۱: ۴۳۹).

آغاز: بدان ایدک الله تعالی فی الدارین، که این رساله ای ست مفید و مجرب در بیان علم فراست، از مشاهدهٔ جمال ظاهری که دلالت بر افعال . . .

552 ۷۱۵۴: نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۴۴ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۲-۹).

0

فراست: رساله در . . . : قیافه شناسی

234

قیافه شناسی منظوم : کیاست

از ناشناس ، که نام خود را در آغاز و انجام نیاورده است ، و میگوید آنرا از هندی ظرف یکماه ساختم : زهندی زبان مثنوی ساختم ـ به یک مه، کم و بیش پرداختم. که نام این بخوانند سامد ریک ـ خبردار و داننده ای لا شریک.

آغاز : حکیمان هندوستان ، اهل رأی ـ ز هر چارده علم مشکل گشای ـ کیاست وجود آدم از پای و سر ـ نوشتند از راز تنها خبر . . .

553 ۷۱۵٤ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲٤٤ﻫ.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۲٤-٤٤) ، پیرامن ۲۲۰ بیت دارد.

235

فرسنامه

از **زین العابدین** بن سید ابوالحسن **کربلائی** هاشمی حسنی (م ۹۲٦ﻫ/۱۵۲۰م). به نام پادشاهی که تنها به اشاره از او نامی می برد ، که چون دیده فضل اسپ آنچنان است که از مال غنیمت سه بخش سوار و یک بخش مرد را باشد، در تاریخ ج ۹۲۰/۲ﻫ. از زبان هندی به فارسی ترجمه کرده است و نام متن «سهین کرت موزنه» یاد شده است ، در مثنویهای که در دیباجه آمده تخلص **«هاشمی»** او دیده می شود ، و چند جا از کتاب خود به «فرسنامه» یاد کرده است. در همین مثنویها میگوید شمارهٔ بابهای این کتاب ۱۲ است : ۱- در معرفت اصل و فرع رنگهای اسبان ، عیب و هنر آن ، ۲- معرفت پنجهای بهودی موی اسپ و نیک و بد آن، ۳- معرفت سال اسپ و شماردن دندانهایش ، ٤- اسبان رونده و نشانه‌های چالاکی و رزمندگی آنها ، ٥- کام رفتن در راه دور ، ٦- نشانهای بدی اسبان ، ۷- خصایل و فراست اسپ ، ۸- بلندی اسپ و درازای و نیک و بد موی او شناختن عرق او،

در چهار فصل ، ۹- اجناس اسپان ، چهار فصل ، ۱۰- در خاصیت طبایع آنها ، ۱۱- معرفت آنکه اسپ در هر فصل چه علت پیدا کند ، و داروهای مختلف ، ۱۲- آداب خوردن و نخوردن، تر و مونچه سبز، و اینکه اسپ را در هر ولایت چه غله دهند که مفید بود.

پس از پایان ۱۲ باب ، بخش دوم کتاب آغاز می شود ، در بیان بیماریها ، درسی و هشت باب : ۱- درمان درد سر ، ۲- انواع دردهای شکم اسپ ، ۳- درمان زخمها ، ٤- تبهای اسپ ، ۵- بادها ، در یازده فصل ، ٦- زکام و درمان آن ، ۷- صفرا و گرمی و درمان ، ۸- اسپی که پیشاب خون کند ، ۹- خون از دهان و بینی و مقعد آرد ، ۱۰- ضیق نفس ، ۱۱- اسپی که پیشاب او بسته شود ، ۱۲- کرم شکم ، ۱۳- رنجوری اسپ ، ۱٤- دندانهایش جفت شود ، ۱۵- باد صفر ، ۱٦- آماسها، ۱۷- سرفه‌ها ، ۱۸- فواق (کوک) یابد ، ۱۹- دق (کهین)، ۲۰- خون او فاسد شده باشد ، ۲۱- اسپی که نمک سنگ بسیار خورد ، ۲۲- بیماری ناشی از بیوقت آبخوردن ، ۲۳- بیماری ناشی از روغن خوردن ، ۲٤- بسیار خوردن غله ، ۲۵- علت شقاق ، ۲٦- کری اسبان ، ۲۷- اسپی که بر تن او دانه‌ها بر آید که به هندی پیل گویند ، ۲۸- سینهٔ او آماس کند ، ۲۹- علت در قضیب وی افتد ، ۳۰- اماس خصیه ، ۳۱- درمان اسپی که یک غلوله ! بکشد باز فرو گزارد ؟ ، ۳۲- سم سابیده شود ، دو فصل ، ۳۳- خارش در دم او افتد، ۳٤- علل مجهول اسپان ، ۳۵- مارگزیدگی اسپان ، ۳٦- محلهایی که نباید اسپ را بست ، ۳۷- معالجات متفرقه ، در هشت فصل ، ۳۸- علاماتیکه اهل تجربه آنرا مبارک دانسته اند.

554 ۱۵۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش مجموعه (ص ۱-۱۱۰) ، آغاز در دیباجه افتاده : اسپ بر حیوانات فضیلت داده ، و صورت او نیکو تر از صورتهای ایشان آفریده و مرکب از برای ... ، عنوان و نشان شنگرف. در مثنوی آغاز کتاب شمارهٔ بابها ۱۲ یاد شده است ، ولی در نسخه ۱۲ + ۳۷ باب است.

555 ۵۵۹ : تحریر ناپخته ، ملا محمد کریم بن ملا بهاءالدین بن ملا شمس الدین بن ملا نظر خان بن شیر خان بن میر داد بن غازی ، قوم مهمند ، ذیقعدهٔ ۱۲۷۹ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده : کرد او را در ولایت شاه ـ

خاصاً مخلصاً لوجه الله . . . در فضیات اسب بر حیوانات و سبب نظم کتاب . . .، عنوان و نشان شنگرف، هردو بخش را دارد، ۹۰ ص. (تسبیحی ۲ : ۳۲۳-۳۲۵).

236

فرسنامه

از سید **عبدالله**، مخاطب به عبدالله خان بهادر **فیروز جنگ**، که بدستور شاهجهان پادشاه (۱۰۳۷ - ۱۰۶۷ ه.ق.) به غزو کفار ملک راتانی چیتور، که در آن زمان رانا امر سنگه زمیندار آن کوهستان، سر از نخوت میزد، در جنگ چند صندوق کتاب هندی از رانا امر سنگه بدست سپاهیان اسلام افتاد، از آن میان فرسنامه ای به زبان سانسکریت بود، و میگوید حکمای هند شانزده هزار بیت به زبان سانسکریت در موضوع اسبان و نشان خوب و بد و بیماری و درمان آنها نگاشته اند، ولی آن زبان را بغیر هندیان دانا کسی نمی داند، و فواید آن مستور مانده بود، تا اینکه شاهجهان پادشاه به من دستور دارد آن کتاب را به فارسی ترجمه کنم، تا سودش عام گردد. در دو قسمت: **قسمت یکم**: باب ۱- در آفرینش اسپان، ۲- اندر کنه اسبان و مرض و سواری آموختن آن، ۳- در معرفت سال اسپان، ٤- گفته شد اسپی که موی او درست و برزه دار بود. . .، و برخی از بابها در چند فصل. **قسمت دوم**، در علل و معالجه، درسی و هشت باب: ۱- معالجت سر اسپ، ۲- در درد های چشم اسپ، ۳- زخم دهان، ٤- تبها، ۵- باد اسپان، پانزده فصل، ۱۰- معالجهٔ اسبی که ضیق نفس پیدا کند، ۱۵- اسپی که علت فوق پیدا کند، ۲۰- اسپی که خونش فاسد شده باشد، ۲۵- مارگزیدگی، ۳۰- آماس خصیه، ۳۵- محلهایی که اسپ را نباید بست با مقایسهٔ این فهرست با کتاب زین العابدین کربلایی چنین می نماید که آندو یک متن هندی را ترجمه کرده اند. و باوجودیکه کتاب ترجمه از سانسکریت است ولی مطالب آن نشان می دهد که از منابع ایرانی نیز بهره‌گرفته است. از آن در نام اسپان نیک چنین آمده: خنک خسرو، سیاه جمشید، جرده بهرام، بور بیژن، رخش رحم، شبدیز پرویز، گلگون، سمند کیخسرو،

کمیت فریدون ، و نیز در رنگ اسبان از نامهای اصیل فارسی بهره برده است.

آغاز : اسپ فکرت چون زین کند دانا ـ به که گوید نخست حمد خدا. بنام خدایی که توسن افلاک را گرد مرکز خاک دایر گردانید.

556 ۱۷۳۵ : نستعلیق شکسته امیز پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲۲۱-۳۶). عنوان و نشان شنگرف آغاز برابر نمونه.

557 ۶۲۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، نام نگارنده در دیباجه ، «عبدالقادر الله» . . . یاد شده ، عنوانها درنیمهٔ یکم نانویس و در نیمهٔ دوم شنگرف ، آخرین باب : باب ۳۷ در معالجات متفرقه ، هشت فصل ، ۱۴۲ ص.

237

فرسنامه

در سی و شش باب : ۱ـ شناختن عمر اسب، ۲ـ شناختن دندان رقس وغیره، ۳ـ ذات اسب ، ٤ـ صفات اسب ، ۵ـ رنگهایشن ، ٦ـ دانستن بوی اسب ، ۷ـ شناختن آواز اسب ، ۸ـ شناختن رفتار آن ، ۹ـ رنگهای اسب ، ۱۰ـ پاره رنگی که در اعضا هست ، ۱۵ـ زحمتها و ادویهٔ آن ، ۲۰ـ بادهای اسبان ، ۲۵ـ آسیب اسب ، ۳۰ـ فصد اسب ، ۳۱ـ شناختن رگهای اسب ، ۳۲ـ بر گیر اسب و درمان آن، ۳۳ـ موتره و بیضه و رگ و آماس اسب، ۳٤ـ فواید متفرقه، ۳۵ـ مارگزیدگی اسب ، ۳٦ـ علت ورم کردگی اسب.

آغاز : حمدله. صلاة. چنین گوید مصور این تصویر ، و مصنف این تحریر، بدانکه رب العالمین از بهر نمودن قدرت خود هزار خواص عجایب الغرایب در صورت فرس . . . فرسنامه نام نهادم.

558 ۱۵۸٤ : نستعلیق پخته ، ۲۰ رمضان ۱۲٤۷ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۶-۱۷۱) ، عنوان و نشان شنگرف ، قسمتهایی سفید گذارده شده ، که گویا تصویر کشند.

238

فرسنامه

از ناشناس، در شناسایی خوب و بدودرمان اسپان، از نگاشته‌های شبه قاره است. با عنوانهای باب، باب، که در برخی از نسخه‌ها، بجای باب «نوع دیگر» دارد. باب ۱- شناختن اسپ، ۲- شناختن جوگیر و بادگیر (دو بیماری ست)، ۳- خوردن و خورانیدن روغن به اسپ، ٤- راست نمودن نخون اسپان، ۵- جوگیری و بادگیری . . .، ۲- رفع بدباد و زهر باد، ۳- دفع خون فاسد، ٤- اگر اسپ را جایی ضرر رسیده باشد، ۷- دفع چنکوپا . . .، ۸۱- پس و پیش اسپ یکی شدن در هنگام زاییدن.

شمارهٔ بابها (نوع) در نسخه کمتر و بیشتر دیده شده است.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد، این رساله ای ست در بیان شناخت و نگهداشت اسپ و آنچه تعلق دارد به آن و به تجربه در آمده، از دریافت علل و امراض.

559 ۱۵۲۷: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۱۲-۱۹۲)، آغاز برابر نمونه، عنوانهای نسخه «نوع دیگر» است، عنوان و نشان شنگرف، انجام افتاده.

560 ۱٤٤۰: نستعلیق خوش اردو، سدهٔ ۱۲ه.ق. بجای «نوع، نوع» عنوانهای «باب» دارد و برخی بابها نیز با نسخهٔ ٤۲۹ از نظر ترتیب جدایی دارند، آغاز نزدیک به نمونه، ۱۰۸ ص.

561 ٤۲۹: نستعلیق شکسته آمیز، میان ابراهیم، ۱۸ع۱/۱۲٤۲/ ۱۸۸٤ م.، آغاز برابر نمونه، ۱۱۹ ص. (ف. تسبیحی ۲: ۱۸-۱۹).

239

فرسنامهٔ منظوم

از سراینده‌ای باتخلص **فارغ**. در پایان آن آمده: بگیری تو، گفتار **فارغ** بگوش،

روی گربه بازار تو سن فروش.

562 ۱۸۵۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. گویا از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بود است. **آغاز:** در بیان جنس و ولایت فرس به تجربه از گفتهٔ مولانا فارغ که به نظم آورده : در اوصاف اسپان بگویم ترا ـ که تا نیکو و بد سازی از هم سوا ، ۱۸ ص.

240

فرسنامه : اسپ نامه

چند گفتار ناشناخته یکی نیستند.

563 ۳٤۷۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. با تاریخ ۱۲٤۳ه.ق. در مجموعه ش ۳ (ص ۲۷-٤۱) ، با عنوانهای فصل و بی شماره. فصل اول در معالجهٔ اسپ ، فصل در گل چشم اسپ ، فصل در بیان دوای خارش اسپ ، سپس باب در امراض اسپان، فصل در دفع امراض اسپ ، و عنوانهای نوع دیگر ، نوع دیگر. **آغاز:** فصل اول در معالجهٔ اسپ که گرم سرد باشد بیار کهونکچی و کوتکی و کاهنبهل و زنجبیل و زیرهٔ سفید و فلفل و . . . عنوان و نشان شنگرف.

564 ٤۳۰ : نستعلیق شکسته آمیز اردو ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۱۰۷) (ف. تسبیحی ۲ : ٤۰۸-٤۰۹). از نگاشته های سرزمین شبه قاره ، نامبوب. نام بیماری آورده شده سپس درمان آن. **آغاز:** باب داروی اسپان که از تجربه کاران نوشته. داروی کم خوری اسپ کتانی خورد.

0

فلاحت : کشاورزی نامه

241

قیافه شناسی : فراست رساله در . . .

در یک مقدمه و دو باب و یک خاتمه : مقدمه در سه فصل : ۱- ماهیت این علم و غرض آن ، ۲- موضوع این علم و شرف وی ، ۳- در بیان علوم قریبه به فراست و بیان دلایل وی. باب یکم در دلایل کلیه ، دال بر احوال و اخلاق انسان ، در این باب از جایها (کشور ها) وا مزجه و سنین عمر و نوع کار و جنسیت مرد و زن گفتگو می کنند. و در همین باب نسخه افتاده است.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ٤۳۸ «فراست» حسین الهی اردبیلی.

565 ٥٧٩٤ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف ، آغاز در دیباجه افتاده : کیاست بدان تلبیس نمایند ، شکر صانعی است که اجزای . . . ،

242

قیافه شناسی

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است ، در دو عنوان : عنوان ۱- اخلاق مردم به سبب چگونگی صورت ، رنگ و اشکال عضوها ، ۲- در ترجیح بعضی از این علامات بر بعضی دگر (تعدیل و خنثی کردن نشانیها همدیگر را).

آغاز : در بیان علم فراست ، که آنرا قیافه نیز گویند ، که آن عبارت است از یافتن اخلاق درون وصفات باطن انسان از اعضای ظاهره و اشکال محسوسه. .

566 ۲٥۸۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، ۱٤ ص.

243

قیافه شناسی : فراست نامه

ناشناخته.

567 ۳۸۸۳ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۷۳-۸۶). نامبوب، بی دیباجه. آغاز: در بیان علم فراست، که آنرا علم قیافه نیز گویند، و آن عبارتست از در یافتن اخلاق درون، و صفات باطن از اعضای ظاهره و اشکال محسوسه، تا اگر بر حال شخصی غور کنند، از صورت او بدانند که خوی نیک دارد یابد. این علم قدیم است.

244

قیافه شناسی منظوم

از ناشناس، به نام یعقوب خان: این رسالت چون به نظم آمد تمام ـ خواستم از نام شه یابد نظام . . . منبع لطف و سخا یعقوب خان ـ در فراست رشک عقل اوست جان . . . ، نخست از اهمیت این فن در زندگی سخن میگوید، و اینکه تاکنون باز نامه و فرسنامه ها نظم شده «لیک انسان نامه و نظمی چنین ـ کس نکرده پیشی از این دارم یقین».

با عنوانهای : مقدمه در فضلیت علم قیافه شناسی، علم قیافت از کی و کجاست، قاعدهٔ قیافت اعضا و جوارح ابتدا از سر، در بیان رخساره، در بیان پیشانی، ابروان، رنگ چشم، بینی، لب و دهن، زنخ، محاسن، تمام روی، گوش، آواز، گوشت اندام، دلالت خنده، گردن و سینه، شکم، پهلو و کتف، انگشتان دست و پا. در اینجا میگوید: در قیافت این قدر کافی بود ـ زانکه در حکم این قدر کافی بود ـ علم کف و آنگه دلیل خطها ـ در فراست فن او باشد جدا.

آغاز: افتتاح کار و آغاز مقال ـ بایدش زینت ز حمد ذوالجلال ـ آن حکیمی

کز پس استاد غیب - کرد ظاهر لعبتی خالی ز عیب . . .

568 ۳۹۸۳ : نسخ پخته ، با تاریخ ۱۱۰٤ه.ق. در مجموعه گویا به همین خامه ، ش ۲ مجموعه (ص ۲۵۲-۲۹٤).

569 ۵۸۸۷ : نستعلیق خوانا ، امام الدین ولد قطب الدین ساکن جهی راویان ، ۱۲ ماه بهادون ۱۲۹۵ه/۱۹۳۵ ب، آغاز برابر نمونه ، ۲۰ ص. گویا از روی نسخهٔ چاپ مطبع جهنی مؤرخ همان ۱۲۹۵ه/۱۹۳۵ بکرمی.

570 ٦۱۳٦ : نستعلیق خام ، مولوی کریم بخش ، موضع چباله ، ۱۳ جنوری ۱۹۱۵/۲۱ با کره ۱۹۷۱ ب/۲٦ صفر ۱۳۳۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، جدولبندی ۱ راه ، ۱٦ ص.

245

کشاورزی نامه : فلاحت

در دوازده باب : ۱- باب اول در معرفت مقدمات (و آن سه مقدمه است. اول در معرفت باران ، طلوع شعری ، بعضی از امور کشاورزی که تعلق به اوقات سال دارد) ، ۲- و پس از آن نیز تقریباً برابر ابوابی ست که در فهرست نسخه های خطی فارسی ۱ : ٤٤۸ آمده است.

آغاز : الحمدلله خالق الحب و النوی و خالق القدر و القوی، و الصلاة. . . اما بعد ، این مختصری ست در معرفت بعضی اموری که اهل فلاحت را بکار آید ، مشتمل بر دوازده باب.

571 ۱٤۸۵ : نسخ خوش ، با تاریخ ۱۱۱٤ه.ق. در مجموعه (ص ۲٤-۱۰۳) ، عنوان و نشان شنگرف ، و در میانه پارگیهایی که نمیشود فصول و ابواب را بطور دقیق تعین کرد.

246

کنز الحلاوة

از ناشناس که نام خود را در دیباچهٔ کوتاه و پایان نسخه نیاورده است. در ساختن حلواها و منفعت آن، ترکیب مرباها و خاصیت آنها، پختن خوراکها و شربتها، به خواهش دوستان، در مقدمه و چند فصل و خاتمه ای، از رهگذر اصطلاحات فارسی سرشرار و ارزشمند است.

مقدمه در بیان منفعت شیرینیها، فصل در منفعت حلواها، فصل در ساختن حلواها، فصل در شناختن حلواها، فصل در حلوای خراسانی، مرباها، فصل در خواص طعامها و ساختن آنها.

آغاز: الحمدلله الذی انزل علینا مائدة من السماء، و الصلات و السلام علی ... اما بعد، این رساله ای ست در بیان ساختن حلواها و منفعت آن و ترکیب مرباها ...

572 ۶۷۴۱: نستعلیق خوانا، ع۲۴۶/۹. ۱۳۰۰ ه.ق. عنوانها شنگرف، ۹۰ ص. سپس ۳ صفحه پراکنده هایی در همین باره، ۹۳ ص.

247

منافع حیوان

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه و پایان نیاورده است، و می گوید آنرا از گفتهٔ فرزانگان از جالینوس و افلاطون و لقمان و ارسطالیس و جز آنها گرد آورده ام، و همهٔ آنها مجرب و آزموده است، و در سه قسم ساختم:

۱- منافع پرنده‌های وحشی، ۲- منافع وحشی بری و اهلی، ۳- منافع متفرقه از طیور و چهار پایان.

آغاز : حمدله. صلات. بعد از شکر سبحان و نعت سلطان دو جهان . . . و درود نامعدود بر سید کاینات که سلطان دو جهان است . . .

573 ۳۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، الهی بخش ولد محمد حسن ، پاس خاطر میان میر بخش درویش ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۱-۲۸) ، سپس کیمیا.

248

منافع الفرس : فرسنامه

از **طوغن شهاب** بن محمد قاصوار ، از فرزندان خواجه اویس قرنی. به روزگار سلطان محمود خلجی ، بنام «منافع الفرس» ، در ۲۵ باب نگاشته است [دیباجه]. وی از ازدام پزشکان شدهٔ نهم ه.ق. می باشد.

در ۲۵ باب و هر باب با عنوانهای نوع دیگر ، نوع دیگر. فهرست بابها در دیباجه بقرار زیر است ولی در متن پس و پیش شده است : باب ۱- در بیان آفرینش توسن ، ۲- مادهٔ توسن که کشن خواه باشد ، ۳- عیبهای اسپان ، ٤- رنگهایی اسپان و شناختن آن ، ۵- اصل توسن ، ٦- شناختن سالهای اسپان ، ۷- گردانیدن اسپ (راه رفتن آموختن) ، ۸- دوال بستن، ۹- شناختن شش هو (زکام)، ۱۰- شناختن زحمت توسن ، ۱۱- شناختن رگهای اسبان ، ۱۲- شناختن سی و شش باد ، ۱۳- زکام یعنی کنار اسپ ، ١٤- تلخه از خون شود ، ۱۵- سوختگی اسپ ، ١٦- تب ، ۱۷- سرکه اسب ، ۱۸- زحمت چشم اسپ ، ۱۹- موتره و چکاول ، ۲۰- زخم اسپ ، ۲۱- پهکندر اسپ (سم) ، ۲۲- خصی کردن ، ۲۳- دهکهٔ اسپ (بارکی ، زخم خوردگی) ، ٢٤- درد شکم ، ۲۵- آنچه در بابهای پیش نیامده.

آغاز : بعد توحید حکیمی که وجود بشر از صنعت کامله بید قدرت خود از اجزای عناصر مختلفه انتظام داده . . . پوشیده نماند که این نسخه ای بر شناخت علتها و تمام کیفیت اسپان ، مشتمل بر بیست و چهار باب است . باب اول. (و

در متن ۲۵ آمده است).

574 ۳۸۰۸ : نستعلیق درشت ، اکرم الله ، ۲۰ رمضان ۱۲۷۹ه.ق.
آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، در دیباجه نام نگارنده و کتاب و فهرست ۲۵ باب آمده و تاریخ نگارش را صد و هفتاد ! گفته است ، ۲۸۲ برگ.

575 ۱۲۷۲ : نستعلیق پخته ، الهی بخش ، چهارم ذیحجه ، سدهٔ ۱۳ه.ق.
ش ۲ مجموعه (ص ۷۴-۱۹۷) ، آغاز برابر نمونهٔ ۱ ، در دیباجه ۲۴ بابی ست و در متن ۲۵ باب آمده است. نام نگارنده و کتاب در دیباجه نیامده ، است.

249

میوه ها و طعامها : خاصیت . . .

از **وطواط** ، خواجه رشید الدین (دیباجه). در دیباجه آمده : که چون حکم بلیغ پادشاه روی زمین **ارغون خان** بر آن بود که ارباب فضل در هر باب حکمت دفتری سازند ، و به وی عرضه دارند «واجب نمود که مختصری مفید در خاصیت میوه‌ها و طعامها و آنچه میخورند و می پوشند و طبیعت بیان کرده آید» و در توصیف کار خود گوید «هر چیز که اول نام برده شده است ، در عقب آن طبیعت و منفعت و مضرت آن در جدول در آورده ، تاجوینده را آسان باشد.»

آغاز : حمدله. صلاة. اما بعد ، چنین گوید امین الدوله والدین خواجه رشید وطواط ، که چون حکم بلیغ پادشاه.

576 ۲۷۷۷ : نستعلیق ، با تاریخ ٤ محمد شاهی (۱۱۳۵ه.ق. ؟) در مجموعه یک خطی ، متاسفانه تنها یک برگ از این کتاب (ص ۶۵-۶۶) باقی مانده ، جد و لهای موعود را مطلقاً ندارد.

بخش هشتم

کیمیا

250

آب کریم : نسخهٔ . . .

از **تنکلو شاه.** بنگرید به رسایل تنکلو شاه ، در همین بخش.

577 ٦٠٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠هـ.ق. ش ١٩ مجموعه رساله های او ، جلد ٢ (ص ٢٣١-٢٣٨) ، عنوان و نشان شنگرف.

251

اسرار سبحهٔ کامله

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه در همین بخش.

578 ٦٠٣ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠هـ.ق. مجموعه رساله های او (ص ١٨-٣٠) ، عنوان و نشان شنگرف.

579 ٦٠٥ : ثلث خوش ایرانی، سدهٔ ١٠هـ.ق. ش ٢ مجموعه رساله های او ، جلد ٣ (ص ٢٤١-٢٧٣) ، عنوان و نشان شنگرف.

252

اسرار قاسمی

از کمال الدین **حسین** بن علی **کاشفی بیهقی** (م ٩١٠هـ./٤-١٥٠٥م.) ، بدستور

میر قاسم انوار یکی از امیران صفوی، در پنج مقصد و هر مقصد در چند فصل و یک خاتمه نگاشته است. سپس پسر او صفی الدین علی (م. ۹۲۶ ه.ق.) به روزگار شاه تهماسب (۹۳۰-۹۸۴ ه.ق.) آنرا به نام «کشف الاسرار» گزین کرده و این گزیده در هند و برلین و ایران چاپ شده است.

در دیباجه از بخشهای این دانش (علوم غریبه) که پنج است گفتگو می کند: ۱- صناعت اکسیر (کیمیا)، ۲- علم طلسمات، ۳- علم تسخیرات، ٤- علم خیالات، ٥- علم نیرنجات.

بنگرید به نسخه های فارسی ۱: ۶۱۳- ذریعه ۲: ۵٤ و ۱۸: ۱۲ مشارج ۲ ج ۱: ۲۹٤.

آغاز: حضرت قاسم العطیات و عالم الخفیات، له الحمد فی الغداوت والعشیات بعون عنایت.

580 ۶۰۲: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده: احمد السماوی فنین آخرین را جامع است، ۱۱۶ ص (ف. تسبیحی ۳: ۱۶-۱۷).

581 ۵۶۱۲: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، انجام کمی افتادگی دارد، ۱۶۵ ص.

582 ٤۹۰۷: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۷۰-۱۰۰)، آغاز برابر نمونه، نسخه در دو مقصد و هر مقصد در چند اصل است و یک خاتمه اول در علم سیمیا، در چهار اصل و خاتمه ای. اصل اول در سه فصل: عظام، رماد، مداد.

583 ۷۹۸۲: نستعلیق سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۶-۹۰)، عنوان و نشان شنگرف.

253

بیان ترکیب مرکبات

از ناشناس.

آغاز : بسمله. بیان ترکیب مرکبات. بیار یک غوک کلان از چاه ناپهنا و مقعد او را به سوزن بدوزد.

584 ۱۴۱ : نستعلیق ناپختهٔ سدهٔ ۱۳ ه.ق ش ۲ مجموعه (ص ۴۴-۱۱۸).

254

پنج گنج

از کسی که نام خود را در دیباچه نیاورده ، در دو قسم : ۱- کتاب اول در شرایط و کلیات و اکسیر های سپید ، ۲- کتاب دوم در حملان لعل و چیزی که حاجت باشد. در آن از کتاب «کامل» جابر و از گفتهٔ ابوبکر رازی در «مجربات» خویش و نیز از جابر در کتاب «تدابیر» نقل کرده است.

در ص. ع به خامهٔ نویسنده آمده است : ترجمهٔ عربی از کتاب تدابیر از قول جابر است ، و در ترجمه نامش «پنج گنج» نهاده شده ، و در این کتاب پنج عمل است و در هر عملی تراکیب مختلفه از قول حکما.

آغاز : سپاس و ستایش مرخدای را که پروردگار عالمیان است ، و درود نازل باد بر بهترین . . . پس میگوید بندهٔ ضعیف که تصنیف این کتاب بر دو قسمت است.

585 ۳۱۵۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۲۲ ص.

255

چهار گنج

از **تنکلو شاه** ، بنگرید به : رسایل تنکلو شاه (٤) ، ش ۱ در همین بخش.

586 ۶۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه‍.ق. در مجموعه «رسایل تنکاو شاه» (ص ۱-۱۰۰).

256

ذخیرهٔ اسکندری

تحریر **محمد باقر** منجم ثانی ، که همیشه در صوبجات به تنسیق امور ملکی اشتغال داشته ، و در خلال آن احوال به مجالست علما و فضلا مشغول بوده ، و به نسخه ای از «ذخیرهٔ اسکندری» دست یافته ، که الفاظ غریبه علت استتار معانی آن شده بود ، و خواسته جواهر معانی آنرا از نقاب حجاب بیرون کشد (دیباجهٔ محرر). پس از دیباجهٔ محمد باقر دیباجهٔ دیگری ست که در آن آمده است : چون معتصم بالله داستانهایی از دیر «بیت الاثار» که ساختمان آن منسوب به انتیو خوس شاگرد اسکندر است شنید ، تصمیم گرفت که اسرار آنرا بگشاید ، و عبد الملک بن حاجب و علی بن احمد منجم و محمد بن خالد مهندس را برای تفحص آن دیر فرستاد. فرستادگان پس از خراب کردن چند دیوار از آن دیر به صندوقی دست یافتند ، که در آن کتابی یافتند که برگهای آن از زر بود ، در ۳۶۰ برگ و هر برگ ۲۰ سطر ، و آن همین کتاب «ذخیرهٔ اسکندر الملک بن فیلقوس» یونانی ست، که بدستور معتصم بالله از یونانی به عربی در آمد.

سومین دیباجه ، دیباجهٔ متن است ، در این دیباجه نگارنده ارسطاطالیس است که برای اسکندر مقدونی ساخته است و سپس فهرست ده فن کتاب : ۱- اصول و مقدمات این علم ، ۲- اصول صنعت و تدبیر اکسیر ، ۳- ترکیبات سمیاب ، ٤- تریاق ، ۵- صنعت طلسم که امراض را نافع باشد، ٦- صور خواتیم کواکب ، ۷- فنون مختلف از طلسمات ، ۸. بخورات کواکب و ابواب عطف قلوب ، ۹- خواص نباتات ، ۱۰- خواص اعضای حیوان.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ٦٢١ که در آنجا از ترجمهٔ آن از عربی، و اینکه متن منسوب انطیوخوس شاگرد اسکندر است (نه ارسطاطالیس) یاد شده است.

آغاز دیباجهٔ ۱ : آرایش دیباجهٔ نسخهٔ کاینات و زیب فهرست . . . .

آغاز دیباجهٔ ۲ : بدانکه معتصم بالله بعد از فتح عموریه ، استماع نمود که در آن نواحی . . .

آغاز دیباجهٔ ۳ : به اسم واجب الوجودی ابتدا میکنم که انتهای کار همه موجودات . . .

587 ٤٤٣٥ : نستعلیق پخته ، احمد خان بن محمد گوهر خان بن حضرت حکیم محمد انور ، ۲۸ سپتمبر ۱۸۹۵م/۱۹۵۲ب/ع۸ ۱۳۱۳/۲ه.ق. جدولبندی ۲ راه و کمند و عنوانها شنگرف ، ۱۱۱ ص.

257

رسایل تنکلو شاه (جلد ۱)

تنکلو شاه بابلی ، نامی ست تغییر یافته از دانشمند یونانی ، توکروس (Teucros) نگارندهٔ متن «الوجوه والحدود» که هنگام ترجمهٔ کتاب وی از زبان پهلوی به عربی نام وی به تنکلوشا ، تینکلوشا ، طینقروشا برگشته است.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۲۵۸ (ترجمهٔ صورالدرج)، و همان جلد: ۶۲۱ (رساله های تنکلو شاه) ، و همان جلد : ۷۰۱ (فهرست راهنما ، واژهٔ تنکلو شاه). و نیز بنگرید به : گاه شماری تقی زاده : ۳۱۷- سبک شناسی ، بهار : ۱۸.

مجموعهٔ حاضر در سه جلد است ، با رساله های زیر :

۱- مصابیح انوار سبعه

در هفت «نور» با عنوانهای «مفتاح نور اول» ، «مفتاح نور دوم» . . . «مفتاح نور هفتم». بنگرید به : فهرست نسخه های فارسی ۱ : ٦٤١ ، که در آنجا یکی از ترجمه های این کتاب ، که نباید این ترجمه نشان داده شده است.

آغاز : علیک اعتمادی یا کریم. این مصابیح انوار اسرار است ، که در

وی هفت گوهر شاهوار است، که هر گوهر بهتر از خزاین ذوالوقار است، و انوار سبعه در این «مصابیح انوار سبعه» روشن و مبرهن است، و مشروح واضح گردد، و عرصهٔ وجود مبتدی از نسائم آن گلشن گردد. «مفتاح نور اول». بدانکه اگر تو سرد و وزن کردن روح با جسد دانی. (ص ۲-۹).

۲- مفتاح اسرار سبعه :

در هفت «سر»، با عنوانهای «مصباح سر اول»، مصباح «سر دوم» . . . «مصباح سر هفتم». بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ٦٤٢، که در آنجا یکی از ترجمه های این کتاب نشان داده شده است.

آغاز : علیک اعتمادی یا کریم. این است کتاب مبارک «مفتاح اسرار سبعهٔ کامله» در بیان دو وزن کردن ارواح در اجساد و القائین مجرد نوشتم. و یک دقیقه از دقایق و حقایق اعمال در موازین مهمل نگذاشتم. (ص ۹-۱۷).

۳- اسرار سبعهٔ کامله :

در هفت «سر»، سپس عنوانهای «طریق اول»، «طریق دوم» . . . سپس عبارت تمام شد کتاب «گنج گهر شاهی» کبیر بابلی ست، که دانسته نیست همین «اسرار سبعه کامله» نام دیگرش «گنج گهر شاهی» ست و یا اینکه دو رساله بدنبال هم آمده است. بنگرید به نسخه های فارسی ۱ : ٦۱۳ (اسرار سبعه کامله) و ٦۳۹ (گنج گهر شاهی).

آغاز : کتاب اسرار سبعه کامله. در دو وزن کردن اجساد و انفاس و و ارواح. بدرستی و راستی مجرب است، لا شک فیه و لا ریب، صحیح مسطور است، لا نقصان و لا خلل، و حرام علی من افعل له حرام. سر اول در دو وزن کردن روح. بدانکه روح یکی زیبق است یکی نوشادر. (ص ۱۸-۳۰).

٤- مفاتیح کنوز سبعه :

در هفت «کنز»، با عنوانهای «مفتاح کنز اول»، «مفتاح کنز دوم» . . . «مفتاح کنز هفتم». بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ٦٤۲ (مفاتیح کنوز سبعه).

آغاز : اکنون این است «مفاتیح کنوز سبعه» و تدبیر کلی دیگر، دقیقه ای از دقایق اصول و ارکان و فرو نگذارد و سبقت آن دهد ، مفتاح اول کبیر کنوز سبعه ، شش دینار. (ص ۳۰-۴۸).

۵- هفت گنج کبیر :

در آغاز از خود به نام تنکلو شاه کبیر یاد می کند ، و اینکه این کتاب در تدابیر است ، تدابیری که در «اسرار سبعه و مصابیح سبعه» نیامده ، و اینکه هر تدبیری که در آن دو گنج نیست در «کنوز سبعه» بیان کرده ام. در هفت «کنز» ، با عنوانهای «کنز اول» تا «کنز هفتم» و هر کنز عنوانهای دیگری نیز دارد. کنز اول عنوانهای کوچکترش تدبیر ، تدبیر است ، و عنوانهای کوچکتر کنز دوم بیان، بیان است.

آغاز : این «هفت گنج کبیر» است ، پر از گهرها ، هرگهری گنجی ست شاهوار، و بنیاد آن بر تدابیر، هر تدبیری که در «اسرار سبعه» و «مصابیح سبعه» نیست ، در این گنج کنوز سبعه مفاتیح او یاد کرده می شود. (ص ۴۸-۸۸).

۶- کنوز الحکمة : انوار سبعه :

با عنوانهای «نور اول» ، «نور دوم» ، گویا در هفت نور است ، که در نسخهٔ ما عنوان آخرین آنها نادرست «نورالتاسع» آمده است. پیش از آغاز از چند رسالهٔ دیگر خود یاد می کند، و چنان مینویسد که میتوان نام کتاب را «انوار سبعه» نیز نامید ، اما نام رساله در پایان «کنوز الحکمه» یاد شده است. (نسخه های فارسی ۱ : ۶۲۷).

آغاز : یا الله ، چون بتوفیق خدایتعالی ، هر چه تدابیر ادویه است در اجساد و انفاس و ارواح، در درجات سه گانه، از سحق و تسفیه و تشویه و تصعیه و تشمیع و تکلیس . . . در «هفت کنز» نوشتم ، و آنچه اوزان و معیار است . . . در «اسرار سبعه کامله» یا «مفاتیح سبعه». (ص ۸۸-۱۱۹).

۷- مصابیح انوار سبعه :

همان رسالهٔ شمارهٔ ۱ مجموعه است با جدایی کمی در الفاظ و اینکه این یکی

در هفت «مصباح» است ، نه در هفت نور ، نام کتاب در سر آغاز و انجام نسخه آمده است.

آغاز : این «مصابیح انوار و اسرار» است ، که در وی هفت گهر شاهوار که هر گهر بهتر از خزائن (با کمی جدای در الفاظ برابر شمارهٔ ۱ همین مجموعه است). (ص ۱۱۹-۱۲۹).

۸- مفاتیح اسرار سبعه :

بسیار نزدیک به «مفتاح انوار سبعه» ش ۲ مجموعه ، در همان تقسیمات.

آغاز : همانند شمارهٔ ۲ مجموعه. (ص ۱۳۰-۱٤۰).

588 ۶۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۱٤۰ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۲۳۸-۲٤۰).

258

رسایل تنکلو شاه (جلد ۲)

همان **تنکلو شاه** بابلی. بنگرید به شمارهٔ پیشین.

۹- مفتاح کنز الیواقیت :

درمیانهٔ آن آمده : مفتاح کنز الیواقیت اول تمام شد ، این است مفتاح کنز ثانی (نسخه های فارسی ۱ : ٦٤۳).

آغاز : این است «مفتاح کنز الیواقیت» این یک عمل هر مبتدی خواهد در عمل آورد ، بروی آسان تر از آن باشد که طعامی بسازد یا لباسی بپوشد. (ص ۱٤۷-۱۵۰).

۱۰- کنز الاولی : کنز اللالی :

در سر آغاز نسخهٔ ما «کنز الاولی» است ، بنگرید به : **فهرست نسخه های**

فارسی ۱ : ۶۴۳ که در آنجا از «کنز اللالی» او یاد شده است. در سه کنز : ۱- طلق ذائب، ۲- طلق مکاس، ۳- روح و جسد.

آغاز : این است «کنز الاولی» الکنز الاول فی الطلق الذائب، . . . در ذوب و غواص و تشمیع طلق که آن بمثابت زیبق ثابت است، چون غواص شود. (۱۵۰-۱۵۸).

۱۱- کنز الیواقیت :

در چهار «کنز» ۱- در ترکیب روح و جسد، ۲- ترکیب نفس و جسد، ۳- ترکیب جسد و روح، ٤- اکسیر اعظم در حمرة. (فهرست فارسی ۱ : ۶۱۷).

آغاز : این است «کنز الیواقیت». الکنز الاول فی الروح والجسد، الکنز الثانی فی . . . در ترکیب روح و جسد و از این ترکیب روح و جسد و از این ترکیب زنهار. (ص ۱۵۸-۱۷۹).

۱۲- عمل تاج زر :

نام رساله در نسخه دیده نشد، و این نام از سر آغاز نسخه گرفته شده است. بنگرید به نسخه های فارسی ۱ : ۶۲۵ که در آنجا سه «عمل» از وی یاد شده است.

آغاز : عمل تاج زرین است، عمل شمس و قمر یک عمل در شمس بجز با یک در قمر تا ماً کاملاً، و این هر دو. (ص ۱۷۹-۱۸۵).

۱۳- عمل کمر زر :

نام رساله در نسخه نیامده است. اما موضوع عمل کمر زر میباشد (نسخه های فارسی ۱ : ۶۲۵ «عمل کمر زر»).

آغاز : بسمله. بیان خواهیم کردن هر دو عمل دروکهر (؟) بعد از ترکیب عملین شمس و قمر، این هر دو عمل، یکی در شمس منور و یکی دیگر در قمر مدور : عمل کهر (؟) در زنجار جسدین. بدانکه زنجا حکمت نفس است. (ص ۱۸۵-۱۸۸).

۱٤- مفتاح اعمال سبعهٔ کامله :

در آغاز آن از چند رسالهٔ دیگر خود نام می برد ، و آنگاه میگوید این «مفتاح» شامل همهٔ نکات سبعه است که در آنها شرح داده بودم. در هفت «نکته» (نسخه های فارسی ۱ : ٦٤٢).

آغاز : این است «مفتاح اعمال سبعه کامله» که از آن چهار عمل بر «تاج مرصع» نوشته بودم ، و یک عمل بر «طوق زر» و آن چهار عمل تاج یکی شمسی ست ، و یکی قمری و سیوم . . . (ص ۱۸۸-۱۹۹).

۱۵- مفتاح گهر گنج : گهر گنج :

هر دو نام بالا یکی در آغاز و یکی در پایان نسخه آمده است. (نسخه های فارسی ۱ : ٦۳۹ «گهر گنج»). رساله ای است در بیان فضه.

آغاز : این است «مفتاح گهر گنج» تنکلو شاهی ، نوشادر کافی بیان کردیم ، تصعید او در بوتهٔ اول باب صافی در آفتاب واف، در ابنویه. (ص ۱۹۹ - ۲۰۱).

۱٦- گنج گهر شاهی :

در آغاز از «گنج گهر» خود یاد می کند که در فضه است و این یکی در دو کنز. (نسخه های فارسی ۱ : ٦۳۹).

آغاز : این است «گنج گهر شاهی» در «گنج گهر» بیان فضه است ، و در «گنج گهر (شاهی)» بیان کنزین است ، و می باید مبتدی و مقتدی. (ص ۲۰۱ - ۲۱٦).

۱۷- گهر گنج :

در عمل فضه. (نسخه های فارسی ۱ : ٦۳۹).

آغاز : این است «گهر گنج» تنکلو شاه کبیر ، در عمل فضه ، مجرباً کاملاً تاماً، بلا ریب و لا شک و لا نقص و لا عیب. بدانکه در اینجا یک ورق می باید (ص ۲۱٦ - ۲۲۳).

۱۸- مفتاح کنوز سبعه :

در هفت «کنز»، با عنوانهای «مفتاح کنز اول»، «مفتاح کنز دوم» . . . «مفتاح کنز هفتم». (نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۴۳ «مفتاح کنوز» و ۶۲۸ «کنوز سبعه»).

آغاز : این است «مفتاح کنوز سبعه» در تدبیر کلی دقیقه از دقایق اصول و ارکان و فروع و شعب آن. یک ورق می باید میدهد فردا شش دینار. (ص ۲۲۳-۲۳۱).

۱۹- آب کریم ـ نسخهٔ . . .

دربارهٔ کریم، که نزد اهل صنعت کنز الاکسیر کبیر است، و اعمال اکسیر کانی و حیوانی و نباتی تمام نمی شود مگر با این آب عظیم.

آغاز : این است نسخهٔ «آب کریم» که ارواح و احجار و اجسام را حل کند ، که از جمله عجایب و غرایب اعمال است ، و نزد جمهور حکما و علما و اهل صنعت ، بغایت معتبر است. (ص ۲۳۱ - ۲۳۸).

589 ۶۰۴ : به همان ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، همان کاغذ (ص ۱۴۱-۲۳۸).

259

رسایل تنکلو شاه (جلد ۳)

از همان تنکلو شاه بابلی. بنگرید به شماره‌های پیشین.

۲۰- اسرار سبعهٔ کامل :

به مانند شمارهٔ ۳ جلد ۱ ، همین مجموعه. با جدایی هایی که می تواند از نسخه نویسان باشد ، و یا تعدد مترجمان.

نخست شش «سر» است فهرست وار ، آنگاه همان سرها مفصلتر بیان می شود. و

در این قسمت با نسخهٔ پیشین جدایی بیشتری می یابد.

آغاز: کتاب اسرار اربع کامل، در دو وزن کردن انفاس و ارواح، بدرستی و راستی و مجرب و صحیح مسطور است، لا شک فیه و لا ریب و لا نقصان و لا خلل و حرام علی . . . (ص ۲٤۱ - ۲۷۳).

۲۱- عمل لوح بلور:

عمل لوح بلوح است، و در پایان سه عنوان «نوع» اول، دوم، سوم. (نسخه های فارسی ۱ : ٦۳٥).

آغاز: این است «عمل لوح بلور». زنجار حکمت و این عمل بر لوح میزان نوشتم، مشروح و مبین، مع زکاة و لطائفه، و تدبیر موازینه و تراکیبه و معیاره کاملاً مجرباً صحیحاً، فلعنه الله علی کاشفة الاسرار . . . بدانکه اگر مس قبرسی. (ص ۲۷۳ - ۲۷۹).

٦۲- عمل مکرر در کبریت:

در هامش عنوان «کمر زر» نوشته شده است. و در پایان آمده : این است عمل مکرر از تنکلو شاه بابلی.

آغاز: این است «عمل مکرر در کبریت احمر» از این جسد مس قبرسی در درجهٔ ثالث شش دینار بر گیرد، و یکدینار دانگ کبریت اصغر هندی شفاف موزون. (ص ۲۷۹ - ۲۸۲).

۲۳- عمل طوق زر:

بنگرید به : فهرست فارسی ۱ : ٦۲٥ که آنجا «عمل طوق ذهب» یاد شده است، در سه فصل، و اینجا در سه تدبیر است.

آغاز: این است «عمل طوق زر» در فضه، در حجر طلق، تدبیر او سه نوع است : اول غواص زیب، تدبیر نوع اول نوشادر کانی. (ص ۲۷۹-۲۸۷).

590 ٦۰٥ : به همان خامه، ثلث خوش ایرانی، سدهٔ ۱۰ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، (ص ۲٤۱-۲۸۷). سپس در زیر برگ «بسم الله» است، که نشان می دهد نسخه جلد چهار می داشته است.

260

رسایل تنکلو شاه (۲)

از همو. و این مجموعهٔ دیگری ست جز آن سه جلد که دنباله یکدیگر بودند.

۱- چهار گنج :

در چهار «کنز» : ۱- حمرة جسد و روح ، ۲- حمرة جسد و نفس، ۳- . . . و روح ، ٤- کنز اعظم حمرة جسد اعظم.

آغاز : حمد موفور و ثنای نا محصور مبدعی را که ابداع موجودات بعلم ماهیات ساخت . . . اما بعد ، بدانکه این رساله ای ست در باب علم حکمت از تنکلو شاه که موصوف و موسوم به چهار گنج ، بکنوز الیواقیت است. (ص ۱- . . .).

۲- کنوز الحکمه :

همانکه به شمارهٔ ٦ مجموعهٔ (۱) یاد شده است.

آغاز : افتاده : کنند بغیر ز جاج در صلایه (ص . . . - ۸).

۳- مصابیح انوار سبعه :

همانکه به شمارهٔ ۱ در مجموعه (۱) نشان داده شده است.

آغاز : این مفاتیح انوار اسرار است ، که در وی هفت گهر شاهوار است، که هر گهری بهتر از خزاین . . . در این مصابیح انوار سبعه روشن و مبین. (ص ۱۸ - ۲۸).

٤- مفتاح اسرار سبعه :

همانکه به شمارهٔ ۲ در مجموعه (۱) نشان داده شده است.

آغاز : این کتاب مفتاح اسرار، چون در اسرار سبعه بیان کردم . (ص ۲۸-٤٤) .

591 ٦٣٩٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. برگهای از میان افتاده ، فرسوده ، ٦۲ ص.

261

عمل تاج زر

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین بخش.

592 ٦۰٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۱۲ مجموعه رساله های او ، جلد ۲ (ص ۱۷۹-۱۸۵) ، عنوان و نشان شنگرف.

262

عمل طوق زر : عمل طوق ذهب

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

593 ٦۰٥ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲۳ مجموعه رساله های او ، جلد ۳ (ص ۲۷۸-۲۸۷) ، عنوان و نشان شنگرف.

263

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

594 ٦۰٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۱۳ مجموعه رساله های او ، جلد ۲ (ص ۱۸۵-۱۸۸) ، عنوان و نشان شنگرف.

264

عمل لوح بلور

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

595 ۶۰۵ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲۱ مجموعه رساله های او ، جلد ۳ (ص ۲۷۳-۲۷۹) ، عنوان و نشان شنگرف.

265

عمل مکرر در کبریت

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

596 ۶۰۵ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲۲ مجموعه رساله های او ، جلد ۳ (ص ۲۷۹-۲۸۲) ، عنوان و نشان شنگرف.

266

کنز الاولی : کنز اللالی

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

597 ۶۰۴ : ثلث خوش ایرانی، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۱۰ مجموعه رساله های او، جلد ۲ (ص ۱۵۰-۱۵۸) ، عنوان و نشان شنگرف.

267

کنز الیواقیت

از **تنکلو شاه.** بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

598 ٦٠٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠ هـ.ق، ش ١١ مجموعه رساله های او ، جلد ٢ (ص ١٥٨-١٧٩) ، عنوان و نشان شنگرف.

268

کنوز الحکمة : انوار سبعه

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

599 ٦٠٣ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ١٠ هـ.ق. ش ٦ مجموعه رساله های او (ص ٨٨-١١٩) ، عنوان و نشان شنگرف.

600 ٦٣٩٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ١٢ هـ.ق. ش ٢ مجموعهٔ رسایل تنکلو شاه (ص ٠٠-٨). آغاز افتاده ، کند بغیر زجاج.

0

کنوز الحکمة : انوار سبعه

269

کیمیا

گویا از **عبدالغفور** که در پایان کتاب را به فرزندش توصیه می کند. با عنوانهای باب و فصل. **باب یکم** در عرفان عقاقیر ، در هفت فصل : ١- عرفان ارواح ، ٢- عرفان اجساد ، که به زبان هندوی دهات میگویند ، ٣- عرفان احجاز ، ٤- عرفان جواهر ، که هندوی انک خوانند ، ٥ - عرفان زاجات ، ٦- املاح ، ٧- بورق که به هندی سجی کهار میگویند ، **باب دوم** در عرفان آلات تدابیر ، **باب سوم** در بیان جواهر عقاقیر ، در سه فصل : ١- کشیدن جواهر حیوانی ، ٢- کشیدن جواهر

خراطین تازه ، ۳- کشیدن جواهر اشیاء کانی. **باب پنجم** در بیان تخم اکسیر ، در دو فصل : ۱- تخم مفرد ، ۲- آراسته کردن تخم مرکب، **باب ششم** در تکلیس عقاقیر کانی ، در هفت فصل : ۱- تکلیس ارواح ، ۲- تکلیس اجساد ، ۳- سوختن تکلیس نقره ، ٤- تکلیس احجار ، ٥- تکلیس جواهر ، ٦- تکلیس املاح ، ۷- تکلیس بورق. **باب هفتم** ، در تصعیدات عقاقیر کانی، در سه فصل : ۱- تصعید ارواح ، ۲- تصعید اجساد ، ۳- تصعید احجار ، **باب هشتم** ، در تلغیم که به هندوی دندمیل می گویند ، در چهار فصل : ۱- امتزاج سیماب روح با روح دیگر ، ۲- امتزاج سیماب با روح ، ۳- امتزاج جسد با جسد ، ٤- امتزاج جسد با جوهر ، **باب نهم** ، در تشمیع ، در دو فصل : ۱- تشمیع اشیاء مفرد، ۲- تشمیع اشیاء مرکب، **باب دهم**، در عقاقیر و آبها، در دو فصل : ۱- حلیات، ۲- آبهایی که در تدابیر اختیار است. **باب یازدهم** ، در عقد ، **باب دوازدهم** در هضم شدن سیماب و خورش او.

در پایان پند و وصیتی ست از مولانا عبدالغفور به پسر خود ، که از آن بر می آید که باید نام نگارنده عبدالغفور باشد، در آن می گوید اکنون در حکمت بر تو گشودم ، آنرا از نا اهلان بدور بدار ولی آنرا بر اهل صنعت منع مکن که بخالت است، و هر که بگوید اهل اکسیرم قبول مکن، و او را یکی از جادوگران و دزدان بدان.

آغاز: حمدله. صلاة. بدان ای عزیز ، هر آنچه از علم به آدم (ع) عطا شد، به آدمیان همان ظهور می گردد.

601 ٧٤٥٢ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا ، سدهٔ ۱۲ه.ق. نام نگارنده در پایان آمده که کتاب را به فرزندش توصیه می کند ، ۷۳ ص.

602 ٥٢٠٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ١٤ه.ق. و یاد داشت شعبان ١٣١٤ه.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام افتاده ، نام نگارنده در نسخه نیامده ، ۱۰۸ ص.

270

کیمیا : رساله در . . .

ناشناخته. یکی نیستند.

603 ۲۸۳۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. ترکیبات است ، نامبوب ، آغاز و انجام افتاده : سدود نماید باز کره را بر آورده از باب و پارچه صاف نماید . . . ، ۲۶ ص. سپس رسالهٔ دیگر است که بیشتر نسخه های کیمیایی را دارد ، ۲٤ ص.

604 ۳۸۳۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. (ص ۳۲-٤۸) ، نسخه های کیمیایی ست.

271

گنج گهر شاهی

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ' در همین فهرست.

605 ٦۰٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰هـ.ق. ش ۱٦ مجموعه رساله های او ، جلد ۲ (ص ۲۰۱-۲۱٦) ، عنوان و نشان شنگرف.

272

گهر گنج

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه ، در همین فهرست.

606 ٦۰٤ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰هـ.ق. ش ۱۷ مجموعه رساله های، جلد ۲ (ص ۲۱٦-۲۲۳) ، عنوان و نشان شنگرف.

0

گهر گنج : مفتاح گهر گنج

273

مخزن الاسرار

از ناشناس. که نام خود را در آغاز و انجام نیاوره است. در آن از بسیاری از کسان نام برده : میان معصوم علیشاه ، عبدالواحد، غلام الله ساکن احمد پور شاگرد میان شهباز خان افغان، عبدالحمید خان قوم تنیه . . . با سربندهای «نسخهٔ اول، نسخهٔ دوم . . .»

آغاز: هذا کتاب مخزن الاسرار. اکسیر الکیمیا ، اکسیر اعظم و اکسیر اصغر و اکسیر اوسط ، ام الاکسیر و اب الاکسیر و کنزالاسرار . . . از آنکه در سینهٔ خویش و در سینهٔ استاذان مشفقان داشتیم و داشتند ، در این نسخهٔ بی نظیر ثبت نموده فاش کردم.

607 ٥٣٠٤ : نستعلیق خام ، عبدالحمید ، ۲۵ ماه جیت ۱۹۲۶ (۱۲۸۶ ه.ق.؟) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان سرخ ، در جنگ پزشکی (ص ۳۳-۸۲).

274

مخزن الحکمت

از **اسماعیل کوفی** ، که از جایی دیگر به ملتان آمده بود : وگرنه من کجا و شهر ملتان - نشد کس مطلع بر اسرار یزدان . . . ، وی چهل سال در کیمیا کار

کرده بود، و این را از روی نوشته‌های رازی و کتاب تدبیر جابر، سروده است. و خود در دیباجه‌گوید: کتابی ست جابر (و در نسخه ای دیگر: رازی) را در اکسیر- که او کردست نام آن **تدبیر** . . . بنای این کتاب از هوشیاری- نکردم در بیانش دستکاری - چو آمد پیکر او راست اندام - نهادم **مخزن الحکمت** و را نام.

سروده ای ست بسیار روان، با توصیفهای بسیار زیبا در دیباجه، و گویا نسبت کوفی را از جابر گرفته باشد. و تاریخ نظم در پایان چنین خوانده شد: بتاریخی که بود این نظم کارم - پس حاصاد و طارا می شمارم.

در نه باب: ۱- بیان انواع کانی، ۲- آلاتی که در این صنعت بکار آید، ۳- اندر ارواح صنعت، ٤- تکلس اجساد و احجار، ۵- تشمیع اجساد و احجار، ٦- حل و محلول و تدبیر آن، ۷- عقد و حل، ۸- تصعید اجساد و احجار، ۹- هر نوع از آب.

آغاز: بود نزد حکیمان خردمند - کلید گنج دل نام خداوند - سزاوار ثنا آن کردگار است - که پیدا کرد سیماب از بخاری.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ٦٤ و ٤: ۳۱۹۱ - ذریعه ۱۹: ۲۸۹.

608 ٤۲۰۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوانها شنگرف، فصول و ابواب ندارد، ولی همان نظم، با دیباجه که در آن از خود و کتاب نام برده است - در دیباجه نام تدبیر جابر آمده است نه تدبیر رازی، ۱۰۰ ص.

275

مصابیح انوار سبعه

از **تنکلو شاه**. بنگرید به: رسایل تنکلو شاه در همین بخش.

609 ٦۰۳: ثلث خوش ایرانی، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۱ مجموعه رساله های او (ص ۲-۹)، عنوان و نشان شنگرف.

610 ۶۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۳ مجموعه رساله های او (ص ۱۸-۲۸).

276

مصابیح انوار سبعه

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه، در همین بخش.

611 ۶۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۷ مجموعه رساله های او (ص ۱۳۰-۱۴۰) ، عنوان و نشان شنگرف.

277

مطلع النیرین

از **بیراکی خان سور**، در دیباچه میگوید که حکما این دانش را پوشیده داشته اند، و پنهان داشتن اسرار آنرا سفارش کرده اند، ولی من به خواهش «نواب نامدار . . . مبارز الدین رحمان خان»، آنها را آشکار می سازم، به نام «مطلع النیرین» در نه باب می نگارم.

باب ۱- در تنقیهٔ نوشادر و سیماب و زر و فضه و نحاس و رصاصین، در هفت فصل، ۲- تکلیس و راست کردن کافور و . . . ؟ شش فصل، ۳- اثبات و تحلیل نوشادر جهت اجساد و . . . ، دو فصل، ۴- شمس المنور، امتزاج جسد و روح، تدبیر و تشمیع آن، و ساختن زنجار و راست کردن آهن و . . . ، شش فصل، ۵- شمس المنور از امتزاج جسد و نفس و تشمیع آن، و زایل کردن سواد و ساختن سرب محمر و . . . ، سه فصل، ۶- شمس المنور از امتزاج جسدین و روح المثبت و تشمیع آن و ساختن زنجار . . . ، پنج فصل، ۷- شمس المنور از امتزاج جسدین و تصعید روحین من الجسد . . . ، ۸- قمر المنور از امتزاج جسد و روح

اعظم و کبریت و ساختن اکسیر اعظم . . . ، هفت فصل ، ۹- در قمر مدور از امتزاج حجر و روح و تصعید کردن روح از حجر و . . . ، سه فصل.

آغاز: حمد و سپاس بدیع الاساس مر حضرت صانع را که صفحهٔ کاینات از خامهٔ رحمت . . . اما بعد ، چون حق تعالی . . .

612 ٤۲۱۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۲-٦٦) ، سپس پراکنده هایی در کیمیا که با عنوان نقل از «نفایس الفنون» آغاز می گردد ، محشی ، ۱۰٦ ص.

278

مفاتیح اسرار سبعه

از **تنکلو شاه**. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه، در همین بخش.

613 ٦۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۸ مجموعه رساله های او ، (ص ۱۳۰-۱٤۰) ، عنوان و نشان شنگرف.

614 ٦۳۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ٤ مجموعه رساله های او (ص ۲۸-٤٤) ، عنوان شنگرف.

279

مفتاح اسرار سبعه

از **تنکلو شاه**. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست.

615 ٦۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش ۲ مجموعه رساله های او (ص ۹-۱۷) ، عنوان و نشان شنگرف.

280

مفتاح اعمال سبعۀ کامله

از **تنکلو شاه**. بنگرید به: رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست بخش.

616 ۶۰٤ : ثلث خوش ایرانی، سدۀ ۱۰ ه.ق. ش ۱٤ مجموعه رساله های او، جلد ۲ (ص ۱۸۸-۱۹۹)، عنوان و نشان شنگرف.

281

مفتاح کنز الیواقیت

از **تنکلو شاه**. بنگرید به: رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست.

617 ۶۰٤ : ثلث خوش ایرانی، سدۀ ۱۰ ه.ق. ش ۹ مجموعه رساله های او، جلد ۲ (ص ۱٤۷-۱۵۰)، عنوان و نشان شنگرف.

282

مفتاح کنوز سبعه

از **تنکلو شاه**. بنگرید به: رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست.

618 ۶۰۳ : ثلث خوش ایرانی، سدۀ ۱۰ ه.ق. ش ٤ مجموعه رساله های او (ص ۳۰-٤۸)، عنوان و نشان شنگرف.

619 ۶۰٤ : ثلث خوش ایرانی، سدۀ ۱۰ ه.ق. ش ۱۸ مجموعه رساله های او، جلد ۲ (ص ۲۲۳-۲۳۱)، عنوان و نشان شنگرف.

283

مفتاح گهر گنج : گهر گنج

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست.

620 ۶۰۴ : ثلث خوش، سدهٔ ۱۰ه.ق. ۱۵ مجموعه رساله های او، جلد ۲ (ص ۱۹۹-۲۰۱) ، عنوان و نشان شنگرف.

284

هفت گنج کبیر

از تنکلو شاه. بنگرید به : رسایل تنکلو شاه، در همین فهرست.

621 ۶۰۳ : ثلث خوش ایرانی ، سدهٔ ۱۰ه.ق. ش د مجموعه رساله های او (ص ۴۸-۸۸) ، عنوان و نشان شنگرف.

بخش نهم

پزشکی

285

اختیارات بدیعی

از حاج **زین** (زین العابدین) **عطار**، علی بن حسین پزشک **شیرازی** (۷۳۰-۸۰۶) برای شاهزاده خانم بدیع الجمال، در دو بخش ادویهٔ مفرده و ادویهٔ مرکبه، به سال ۷۷۰ه.ق. نگاشته است.

پیش از این در سال ۷۶۷ه/۱۳۶۵-۱۳۶۶م. «مفتاح الخزاین» را در سه مقالت نگاشته بود، سپس در ۷۷۰ه/۱۳۷۰م. در آن دست برده «اختیارات بدیعی» را ساخته است.

آغاز: امداد حمد بی عدد و اعداد و سپاس بی قیاس مدعی را . . . اما بعد، بر رای ارباب . . .

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۴۶۵ - ذریعه ۱: ۳۶۸ - مشار چ ۲ ج ۱: ۱۹۰ - فرهنگنامه‌های عربی به فارسی: ۱۶۸.

622 ۴۵۷۸: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۰ه.ق. آغاز در مقدمه افتاده: و آنچه از وی گیرند بعد از کشتن گیرند و بحیوانات. . ، انجام در حرف ها افتاده: هانک . . . هندبا . . .، ۳۲۲ ص.

623 ۱۳۷۷: نستعلیق ایرانی، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۴-۷۴۴). آغاز برابر نمونه.

624 ۷۰۲۵: نستعلیق خوب اردو، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، ۶۷۳ ص.

625 ۵۰۱۸: نستعلیق ایرانی، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، ۴۷۵ ص.

626 ۵۸۷: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، اختیارات است و سپس «مفتاح الخزاین» اوست، ۴۹۴ ص. (تسبیحی ۲: ۷-۹).

627 ٤٥٥٣ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ﻫ.ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز : گویند، و آن سبک تراز . . .، عنوانها شنگرف، ٥٥ ص.

628 ۳٦۹۸ : نستعلیق اردو ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. مقدمه را ندارد و از «باب الف» آغاز می گردد تا حرف عین «عصاره افشین» و از آنجا به بعد نو نویس و مختصر شدهٔ کتاب است. آغاز : . . . باب «الف». اطریلال، نباتیست که تخم وی مانند تخم کرفس. ٤١٨ ص.

286

اختیارات بدیعی : فهرست . . .

متن از همان عطار ، فهرست از ناشناس.

629 ٥٨٨ : ثلث خوش ، سدهٔ ۱۱ﻫ.ق. آغاز : فهرست اختیارات بدیعی. باب الالف. آطریلال ، آرغیس ، آباد . . . ، فهرست مفردات و مرکبات آن است به ترتیب حروف تهجی ، هر حرف در یک باب ، عنوانها مشکی ، نشانه ها شنگرف ، ۳٦ ص. (ف. تسبیحی ۲ : ۳۳۱-۳۳۲).

0

اختیارات قاسمی : دستور الاطباء

287

اسرار الحکما

نسخه‌ها و معجونهایی ست ، در پایان به نام «اسرار الحکما» خوانده شده است. بدون دیباجه و نامبوب.

آغاز: بسمله. جهت سعال و زکام مجرب. قرنفل، فلفل کرد و کتیرا.

630 ۱۸۹۳ : نستعلیق ناپخته، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. ۱۵ ص.

288

اعجاز مسیحی

از ناشناس، که خود را کمترین احفاد اکباد کعبهٔ قدسی و کهترین آل عبد مناف می خواند.

در یک مقدمه و چند باب: مقدمه در تعریف و شرایط نبض و مسهل و فصد، با عنوانهای «فصل»: فصل اوقات فصد، در حجامت، در منضجات اخلاط، اندر مسهلات، سپس باب در نبض و شناختن امراض، باب در اورام، باب آبله باد فرنگ . . .

آغاز: الحمدلله الحکیم الحلیم الواحد الاحد الصمد الستار، و الصلاة . . . اما بعد بر رأی فیض پیرای اصحاب حکمت و معرفت.

631 ۴۲۷۳ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، انجام ناتمام مانده، ۱۳۷ ص.

289

اکسیر اعظم : منتخب . . .

از میرزا **سلطان محمد بارکزایی**. (ص.ع.). بدون دیباجه. با عنوانهای: مقدمه در اقسام امراض و علاج آنها به طریق کلی، ذکر قوانین که رعایت آنها در امر علاج واجب است، علاج امراض تابع سوء مزاج، قوانین استفراغ مواد،

امراض رأس ، دلایل بر معرفت احوال دماغ ، استدلال از قوای سیاسیه و احلام ، استدلال از قوای محرکه ، دلایل مأخوذ از قوای طبیعیه ، دلایل مأخوذ از موافقت و مخالفت و سرعت انفعالات . . . سپس معالجات آن امراض . آنگاه صدر ، قلب ، معده ، امعا . . . آخرین بیماری نسخه مثانه است .

متن همان «اکسیراعظم» حکیم محمد اعظم خان ، مخاطب به ناظم جهان است ، که در ٤ جلد چاپ شده است . (مشار : ۱۳۸) .

632 ۲۷٦۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، آغاز سدهٔ ١٤ هـ.ق. **آغاز :** مقدمه در اقسام مرض و علاج آنها به طریق کلی بدانکه مرض حالتی ست غیر طبیعی در بدن انسان که از آن بالذات . . . اندازه رحلی ، ۷۷۰ ص . هر صفحه ٤۰-٤۲ سطر .

633 ۲۷٦۹ : همان نستعلیق ، میرزا سلطان محمد بارکرانی ، ۲۰ ذیحجهٔ ۱۳۳۲ هـ.ق. جلد ۲ ، **آغاز :** معجونات گرم مثل معجون کندر . . . در پایان ترقیمهٔ اوست که میگوید چون اکسیر اعظم نایاب بود ، و تکرار چهار جلد دشوار ، آنرا انتخاب کردم ، ص ۷۰۱ تا ۱۲۹۹ ، با همان نشانیها ، سپس نسخه های پزشکی در ٥٤ صفحه .

290

الفاظ الادویه

از نورالدین **محمد** بن عبدالحکیم ، **عین الملک شیرازی** ، به نام شاهجهان پادشاه ، به سال ۱۰۳۸ (=الفاظ ادویه) دارای یک مقدمه در چهار (نه ١٤) فایده و یک نتیجه و یک خاتمه : فایدهٔ ۱- علامات تصحیح ، ۲- علامات زبان هر دیار ، ۳- طبایع و خاصیت داوها ، ٤- در بیان مختار و شربت و مصلح و بدل دوا و علامات آن . نتیجه در الفاظ ادویه به ترتیب تهجی . خاتمه در بیان ادویهٔ ستهٔ کثیرالمنفعه .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ٤۷٥ - ذریعه ۲ : ۲۹۲ .

634 ۶۵۸۰ : نستعلیق خوش سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. آغاز در دیباچه افتاده : مبصران وحدت گزین یکی بود کجاست ثانی وکو مثنی... ، انجام بعدازحرف واو افتاده ، عنوان و نشان شنگرف ، ۴۱۶ ص.

635 ۱۰۶۶ : نسخ خوش ، غرهٔ ج۱/۱۱۳۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۸۰ ص.

636 ۷۳۴ : نستعلیق پختهٔ اردو ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف، انجام در اواخر خاتمه افتاده، ۳۳۲ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۲۳-۲۴).

637 ۵۶۳۰ : نستعلیق اردو، فقیر امان الله، ۱۲۲۵ه.ق./۱۸۶۶ بکرمی، ش ۱ مجموعه (ص ۴-۲۶۳) ، عنوان و نشان شنگرف.

291

ام العلاج

از حکیم **امان الله** ، مخاطب به خانه زاد خان فیروزجنگ بن مهابتخان بهادر سپهسالار بن غیور بیگ (دیباجه). از روزگار جهانگیر پادشاه (۱۰۳۷ - ۱۰۱۴)، به سال ۱۰۳۸ه.ق.، در مقدمه و شش باب و سه فصل و خاتمه نگاشته است : مقدمه در احتباس و استفراغ، باب ۱- در خلطها ، ده فصل ، ۲- منضجات اخلاط و ادویهٔ مفردهٔ مسهله وملینه ، در پانزده فصل ، ۳- طریق پختن جلاب و اغذیهٔ مناسب خلطها ، هشت فصل ، ۴- اسهال را کی باید باز داشت و استفراغ ، چهار فصل ، ۵- داروی مسهل به اهل تنعم چگونه دهند، همچنین به کودکان، شش فصل ، ۶- در قانون ادویهٔ مسهله و مقدار شربت آن و مرکبات آن، بیست فصل.

آغاز : جان دارویی که مزاج بخردی را از فساد نقصان و ازدیاد مواد اربعهٔ سکوت و تکلم و فراموشی . . .

چاپ شده است.

638 ۱۰۸٤ : نستعلیق خوش ، میر محمد جعفر ولد میر عبدالله حسینی ، ٤ع ۱/ شش جلوس محمد شاه غازی مطابق ۱۱۱ (سدهٔ ۱۲). آغاز در خطبه افتاده : که کافی دیار ای کلی ارزانی داد ، که قساوت قلوب را عین جمیع. در پایان . ۱ ص داروها و پراکنده های پزشکی ست ، ۱۱۸ ص.

292

باه نامه

از **ابو زید** بن هبة الله بن محمد **طبری** ، در دیباچه گوید : چون خدمت طغان تکین ابوالمظفر مأمون بن قدر خان ادام الله دولته رسیدم. در آن جشن مبارک وعید عجم بر رفیع مجلس وی مرتکس از بزرگان و افاضل روزگار، تحفها می آوردند، من بنده نیز خواستم که خود را جلوه کنم ، این کتاب را جمع کردم ، در هفده باب ، تا در خزانهٔ کتب خداوند از بنده یادگاری باشد (به اختصار) ولی نسخهٔ زیر تنها هشت باب را دارد.

باب ۱- دلایل مزاجها ، چهار فصل ، ۲- غذاها و مفردات که شایستهٔ آن بود ، ۳- داروهای مفرده که شایسته بود ، ٤- غذاهای مرکب که قوت دهد، ۵- شرابها که باه را قوت دهد ، ٦- معجونها و جوارشها ، ۷- ممزوجات ، ۸- اندر حبها ، ۹- (سفید) ، ۱۰- اندر چیزها که بر کف پای مالند ، ۱۱- اندر چیز که لذت بیفزاید ، ۱۲- شیافها ، ۱۳- حقنه‌ها ، ۱٤- اشکال مجامعت ، ۱۵- اندر چیزهایی که بزرگ کند ، ۱٦- اندر چیزها که تنگ کند ، ۱۷- اندر چیزها که زنان بار نگیرند.

آغاز : حمدله. صلاة . . . آغاز کتاب. چنین گوید ابو زید بن هبة الله بن محمد الطبری ، که چون سعادت خدمت خداوند امیر اجل سید طغیان تکین ابوالمظفر مأمون بن قدر خان.

639 ۱٦۲۲ : نستعلیق خوش، ۸٤۸ه.ق. در شمارهٔ پیشین مجموعه به همین خامه ، ش ۷ (ص ۳۰۳-۳٦۰) ، عنوان و نشان شنگرف.

293

باه نامه

از **محمد** بن ملک ، **ملک برهان** بن حسین خان. که از طب شهابی و طب بقراط و طب شمسی بهره برده و این باه نامه را ساخته است. با عنوانهای باب ، باب ، و پیشتر نسخه‌های پزشکی ست ، و گاهی از جادو نیز بهره گرفته است.

آغاز : سپاس و ستایش مر آفریدگار حق تعالی. بدانکه دردهای قوت باه را از گفتهٔ حکمای صادق آزموده است . . .

640 ۳۱۲۷ : نستعلیق خوانا ، عادلشاه ، ۱۲۹۲ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۲۰٦-۲۳۸) ، عنوان و نشان شنگرف.

294

باه نامه

که برای سلطان محمود غزنوی نوشته شده است. در هفده باب: (مقدمه) در آنکه مجامعت درکدام روز بهتر بود، باب ۱- مؤامره و دلایل مزاجها ، ۳- در غذاهای مفرده که این کار را منفعت دهد ، ٤- داروهای مفرح ، ٥- غذاهای مرکب ، ٦- شرابها ، ۷- معاجین ، ۸- مالیدنیها ، ۹- چیزهایی که در دهان گیرند ، آزار بندها ، . . . ۱۷- در امساک.

آغاز : حمدله. صلاة. اما بعد ، میگوید ، که چون پادشاه اسلام محمود شاه را ممالک مسخر شد ، جمیع حکما را طلب فرمود که در اطراف و اکناف. . .

641 ٤۰۷۷ : نستعلیق پخته ، سید عبدالله حسینی ، ۱۰۹۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳٦-٥٦) ، عنوان و نشان شنگرف.

295

باه نامه

ناشناخته.

642 ۵٤۳۶ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۷۰-۳۲۲). آغاز آن نانویس : . . . بابت بقای عالم و عبادت حق تعالی کردن . . . در ده باب و فصلهایی : ۱- دانستن زنان، ۲- دانستن وقت مباشرت، ۳- دانستن نقاط حساس زنان، دانستن طبع زنان، ۷- در به انزال در آوردن زنان، ۸- در نحوه فریفتن زنان، ۹- در خنده و تبسم، ۱۰- در امساک، باب هشتم آن بی پروا و غیر اخلاقی ست، به گونه ای که در دیگر رساله های اینگونه دیده نمی شود، ویژگی این رساله در همین باب است. نسخه فرسوده، انجام افتاده.

296

بحر الجواهر

از محمد بن یوسف **یوسفی هروی** (م ۹۵۰ه./۱۵٤۳م.)، به نام امیر بیگ، در رجب ۹۳۸ه.ق. نگاشته است. فرهنگ واژه‌های پزشکی ست، به ترتیب تهجی. و هر یک در شش کام : ۱- نام دارو، ۲- خوبی، ۳- الطبع، ٤- المنافع، ۵- المضار و این جز «جواهر اللغة» اوست.

آغاز : حمداً لعلام احد اعطی ذوی الافهام تحقیق اللغات العربیه، و شکرا لوهاب ابدی . . . و بعد، فیقول العبد الفقیر.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ٤۸۱ - ذریعه ۳ : ۳۳- فرهنگنامه های عربی به فارسی : ۱۹۷.

643 ٤٥٤ : نسخ ثلث نمای ، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۰۸ ص ۲۱ س (ف. تسبیحی ۲ : ۳۹-٤۱).

644 ٤٠٥٣ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۷۲ برگ شمار دارد.

645 ۲۷۱۰ : نستعلیق شکسته آمیز خوش ، طالب محمد حسینی ، ع ۲/ ۱۱۱۲ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۲-٤٦۱) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

646 ۱۲۲ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ٤٦٦ ص. سطرها گوناگون (ف. تسبیحی ۱ : ٥۱-٥۲).
۳۲۱۷ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۲ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۸٥ برگ.

647 ۳۹۱٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۹ شوال ۱۲۹٦ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، با مهر «شعاع» کندهٔ ۱۳۱٥ه‍.ق. ۲۱٦ ص.

297

بحر الجواهر (مترجم)

متن از همان **یوسفی هروی** ، ترجمه از **محمد صدیق** ، که بخواهش دوست یک رنگ خود میان حیات علی ، بخشهای عربی متن را به فارسی در آورده ، و همان تقسیمات متن را نگاه داشته است. ولی بگفتهٔ خودش ، هر گاه مسامحاتی از نگارنده دیده تصحیح و تنقیح کرده است. و این تحریر را بروزگار راجه اجیت سنگه بهادر انجام داده که قصیده ای را در ستایش او در دیباچه آورده است.

آغاز : ستایش و سپاس افزون از قیاس پادشاهی را سزاست که تنوع لسان بنی نوع انسان.

648 ۹۱٤ : نستعلیق خوش ، ۲۸ شعبان ۱۱٥٤ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۲۳٦ ص ۱۹ س (ف. تسبیحی ۳ : ۳۲-۳٤).

298

بدیع الجواهر

از **دولت رای** بن کلاب رای بن الابن نین سکهقوم **کایته** ، سکنهٔ قصبهٔ مین‌پوری ، بخواهش میر وزیر علی قصبهٔ جهبرامو ، در سال ۱۲۲۵ ه.ق. ، در ۲۵ باب نگاشته است : ۱- امراض سر ، ۲- امراض چشم ، ۳- گوش ، ٤- بینی ، ۵- لب ، ۱۰- قلب ، ۱۵- امعاء ، ۲۰- رحم ، ۲۱- کمر ، ۲۲- امراض غیر مختص ، ۲۳- اورام و ثبور ، ۲٤- ضربه و سقوط ، ۲۵- سموم ، که اقسام آن سه است : معدنی ، نباتی ، حیوانی.

آغاز : حمد وافر داوری را سزد که معدهٔ مخلوقات را آفرید و مزاج مختلفهٔ ارکان و کاینات را اعتدال بخشیده. بعد میگوید . . . دولت رای.

649 ۷۳٤٦ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، انجام گویا ناتمام مانده است. ۵۸ برگ شمار دارد.

299

بستان افروز

از سید **عبدالفتاح** ، مخاطب به خواجه عبدالله **تمکین**. در دیباجه میگوید : چون داروهای یونانی کمیاب بود ، و فقرا از انتفاع از آنها محروم مانده اند ، خواستم برخی از نباتات هندی و سندی را بقلم آورم ، تا سود آن همه را باشد ، و چون بیشتر آنها در بوستان پیدا می شود ، این کتاب را «بستان افروز» نامیدم. کتابی ست بسیار سودمند.

نام وی در نسخه‌ها نمکین و تمکین دیده شده است.

آغاز : حمدله. اما بعد ، معلوم احبا باد ، که چون ادویهٔ یونانیه بسبب حوادث زمانه و قلت صناعت صیدنهٔ جدید و تازه . . . سید عبدالفتاح ، به خواجه عبدالله تمکین خواست.

650 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۱۹۶ه.ق. در مجموعه به همین خامه. ش ٦ مجموعه (ص ۲۱۱-۲۱٤) ، آغاز برابر نمونه.

651 ٤٤٠٨ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد بن محمد محسن نصر پوری ، در مسجد میر غلام علی خان از نواحی میر پور خاص ، ۱۲۵۵ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۸-٤٦) ، آغاز برابر نمونه.

300

بیاض جود یرنیه

بیاریهاست و نسخه‌ها ست ، به فارسی و اردو ، نامبوب.

آغاز : بیاض جو دیرنیه بزرگان سے منقول هین وه تحریر کی جاتی هین. نسخه حب ایارج فیقرا.

652 ٤۲۷۸ : نستعلیق نا پخته ولی خوانا، سدهٔ ۱۳ه.ق. کاغذ ضخیم سرخ، ۱۷۹ صفحه شمار دارد.

301

بیاض حکیم

حکیم **غلام مهدی** صاحب. این نام به خامهٔ نویسنده در آغاز فهرست مطالب نسخه آمده است. با عنوانهای ، باب ، باب. پزشکی قدیم است بدون دیباجه ، با عنوانهای که گاهی عنوان «باب» نیز دارند : امراض سر ، امراض صرع ، امراض سکته ، امراض شقاق ، قروح و ثبور ، گوش ، چشم . . .

آغاز : بسمله. بیان فی الصداع والدوار و السدر و السبات . . . یک عدد اذا راق عرف کچله در دو پیاله گلی احراق کرده بخورد.

653 ۹٦ : نستعلیق شکسته آمیز، عبدالصمد شیر خان ۱۹۱۱م/ ۱۳۲۹ ه.ق. عنوان و نشان سرخ ، ۲۷۳ ص (ف. تسبیحی ۱ : ۷۸-۷۹).

302

بیاض عبدالرؤف

از حکیم **عبدالرؤف** ، که از کتابهای پزشکی بیرون کشیده و خود آزموده است.

آغاز : این کتاب حکمت و نسخه‌های مجرب آزمودهٔ قدوت حکما و زبدهٔ اطباء حکیم شیخ عبدالرؤف ، که از کتابهای طب کشیده و بیاض ساخته . . . علاج آزموده برای درد سر . . .

654 ۱۶۹۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. عنوانها نا نویس مانده ، کمی موریانه زده ، ۲۸ ص.

303

پنجاه مسئلهٔ طبی : سؤال و جواب

مسایل پزشکی ست که از «حکیم **ابوالفرج** بن رجاء بن فضل» پرسیده و هر یکی را جواب گفته است (دیباجه). بروش سؤال و جواب ، کوتاه.

آغاز : بدانکه این پنجاه مسئلهٔ طبی از گفتار حکمای متقدم نوشته شد ، تا طالبان این فن را بکار آید. اما بعد سپاس خداوند جهانیان ، که تن را به انواع نعمت زنده می دارد . . .

655 ۸۰۲۰ : نستعلیق تحریر آمیز ، با تاریخ ۱۲۳۹ ه.ق. به همین خامه در پایان مجموعه (ص ۲-۱۶) ، نشانه ها شنگرف ، جدولبندی ۲ راه. در اردیبهشت ۱۳۵۷ برای کتابخانه خریداری شده است.

304

تجربهٔ شاهی : منتخب . . .

در ۲٤ باب : ۱- علامات مرض ، ۲- دفع تب ، ۳- درد سر ، ٤- درد گوش ، ۵- درد دندان ، ۱۰- سرفه ، ۱۵- در امساک ، ۲۰- کشتن سیماب ، ۲۱- در دعوت و تکسیر ، ۲۲- معجونات و مشروبات ، ۲۳- منافع متفرقه ، ۲٤- خاصیت حبوبات.

آغاز : بدانکه کتاب طب تجربهٔ شاهی ، جمله بیست و چهار باب دارد. از آن انتخاب نموده ، از هر باب چیزی نگاشته شد. باب اول در علامات مرض. چون بامدار بر خیزد.

656 ٤۰۷۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. با تاریخ ۱۰۹۲ه.ق. در مجموعه به همین خامه ، ش ۱ (ص ٤-۲۲) ، عنوان و نشان شنگرف.

305

تحفهٔ شمسیه

از **محمد** بن محمود ، که در روزگار پدرش ، روزگار بمخالفت برخاسته بوده و افاضل پایمال اراذل شده بودند. به نام شمس الحق و الدنیا محمود صاین القاضی ، از کتابهای معتبر پیشنیان ، در سه مقالت نگاشته است : **مقالت اول** در نگاه داشتن صحت ، در هیجده باب : باب ۱- در محافظت صحت بحسب اصول اربعه ، ۲- ریاضت ، ۳- تدابیر طعام ، ٤- معرفت آبها ، ۵- شراب خوردن ، ٦- خواب و بیداری ، ۷- شرم داشتن طبیعت ، ۸- مجامعت ، ۹- اندر دلکشاه ، ۱۰- استحمام ، ۱۱- اغتسال ، ۱۲- مسهل خوردن ، ۱۳- قی کردن ، ۱٤- فصد ، ۱۵- حجامت ، ۱٦- تدبیر مشایخ (پیران) ، ۱۷- تدبیر مسافر ، ۱۸- اهویه و بلدان ، **مقالت دوم** در اغذیه و اشربه ، **مقالت سیوم** در جامه های پوشیدنی و فرشهای گستردنی.

657 ۲۷۷۷ : نستعلیق ، ٤ محمد شاهی (۱۱۳٤ه.ق.). ش ۱ مجموعه (ص ۱-۶۲)، آغاز افتاده: و رسولان او باد علی الخصوص بر شهریار انبیا و رسل هادی . . . نام نگارنده و کتاب در دیباجه آمده ، نسخه تنها مقالت یکم در ۱۶ باب است. . . . .

306

تحفة المجربات

از خواجه **لقمان حکیم**. به نظم ، نام وی و نام کتاب و فهرست ۳۹ باب در دیباجهٔ نثری آن آمده است. تا باب دهم جادوست و از آن ببعد ، پزشکی ست. باب ۱- در حیات، ۲- در جدایی، ۳- عقد لسان، ٤- گشادن مرد بسته، ۵- خواب بندی (کسی را از خوابیدن باز دارند)، ۶- بستن عورت بدکاره ، ۷- بخاطر آوردن جن ، ۸- بر آوردن نام دزد ، ۹- نظر بندی ، ۱۰- در ماندن حمل ، ۱۱- در آماس ، ۱۲- دفع سحر ، ۱۳- بازو بند مهتر موسی ، ۱٤- انواع دردها ، ۱۵- امساک نطفه، ۲۰- قوت باه، ۲۵- در دفع غنی ، ۳۰- دفع صرع، ۳۵- دفع جزام و برص ، ۳۶- دفع علت ، ۳۷- آماس ، ۳۸- دفع علت لقوه ، ۳۹- دفع بواسیر.

آغاز : (دیباجه) : حمد موفور و ثنای نا محصور به آنحضرت ملک المتعال و پادشاه.

آغاز : (متن) : باب اول : هر کجا کان سوخته باشد جهود - خاک آنجا گیر آری شب و سود.

658 ۶۷۵۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، نسخه در دیباجه ۳۹ و در متن ٤۲ بابی ست ، عنوان و نشان شنگرف ، . ٤ ص.

659 ۷۲۹٤ : نستعلیق تحریر آمیز ، ۱۲۶۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۱۷٤-۱۹۰) ، سه ستونی.

307

تحفة المؤمنین : تحفهٔ حکیم مؤمن

از **محمد مؤمن** بن محمد زمان **تنکابنی** دیلمی، به روزگار شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵ ه.ق)، به سال ۷۷ یا ۱۰۷۸ ه.ق. به نام همان شاه نگاشته است. بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۴۹۱ - ذریعه ۳: ۴۰۲.

آغاز: سبحانک اللهم یا قدوس، و یا طبیب النفوس، اتمم لنا انوار معرفتک . . . شکر شیرینی شربت حیاة حکیمی را.

نخست پنج تشخیص است: ۱- قوت و قدرت اشربه و ادویه و اختلاف حکما، ۲- صفات و افعال ادویه و اغذیه ی مفرده و مرکبه (به ترتیب الفبایی)، ۳- ماهیت و خواص ادویه و اغذیهٔ مفرده و مرکبه (به ترتیب الفبایی) ٤- مداوای سموم، در پنج فصل: ۵- در اوزان، در سه فصل. سپس دستور اول در ادویهٔ مرکبه، فصلهایی، قسم دوم تشخیصات و دستورات ادویهٔ مرکبه. در ۲۵ باب: ۱- معاجین، ۲- حبوب، ۳- اقراص، ٤- سوفات، ۵- اشربه، . ۱- اکحال، ۱۵- حقنه ها، . ۲- خواص عجیبهٔ بعضی ادویهٔ، ۲۲- معالجهٔ چهار پایان، ۲۳- قلع آثار رنگها، ۲٤- معالجهٔ طیور.

660 ۷۸۸: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه سرلوح و کنارهٔ دو صفحهٔ آغاز زرین، میانهٔ سطور این دو صفحه زر بکار رفته، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی و کمند چهار خطی، ۶۸۳ ص (ف. تسبیحی ۳: ۷٤-۷۶).

661 ۱۰۶۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. به احتمال بسیار نویسندهٔ نسخه همان کسی ست که شمارهٔ پیشین را نوشته و این یکی از تشخیص چهارم آغاز می گردد. یک صفحهٔ آغاز نو نویس است، انجام افتاده: و چون تا حرارت لاغری عارض . . .، جدولبندی و کمند و نشانه ها به مانند شمارهٔ پیشین، ۲۷٤ ص.

662 ۲۲۳۲: نستعلیق پخته سید غلام علی مالک موضع حمید پور، ۱۰

رجب ۱۱۶۵ه.ق. نسخه از تشخیص دوم است تا آخر کتاب و یک برگ نیز از تشخیص یکم. آغاز افتاده، عنوان و نشان شنگرف، ۵۹۸ ص.

663 ۶۳۰۸ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز: قسم ثانی از دستورات جامع موسوم به تحفة المؤمنین، که مشتمل است بر تشخیصات و دستورات در بیان اعالی که مطابق با ادویه مرکبه و ذکر هریک از مرکبات، جدولبندی سه خطی، عنوان و نشان شنگرف، ۲۵۹ ص.

664 ۳۲۸۰ : نسخ خوش، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز نو نویس سدهٔ ۱۳ه.ق. و برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، انجام در حرف (ی) واژهٔ (یملیک) افتاده، ۳۶٤ ص.

665 ۲۶۹۹ : نستعلیق، ملا محمد آخوند، چهار شنبه ۲۲ع۱/۱۲۱۸ه.ق. آغاز افتاده، بر گها جا بجا شده شیرازه بریده.

666 ۵۰۱ : نستعلیق خوانا، فیروزمند ولد هوشمند قانونگوی، ساکن سهگل قصبهٔ جالندهر، ۲۳ صفر ۱۲۳۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، با سرلوح زرین، دو صفحهٔ آغاز با آرایشهای خوب، جدولبندی و کمند چهار خطی، عنوان و نشان شنگرف، ۷۶۸ ص.

667 ۷۱۲ : نستعلیق پخته، ملا نجیب، ۲۱ رمضان ۱۲۳۹ه.ق. آغاز: بسمله. فتح ثانی از دستورات جامع موسوم به تحفة المؤمنین. به تشخیصات و دستورات چون هر علتی و مرضی را. . .، عنوان و نشان شنگرف، ۷۲۲ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۷٤-۷٦).

668 ۳۰۳ : نستعلیق خوش، ۲۵ع۱/۱۲۶۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، جدولبندی و کمند یازده خطی، با سر لوح زرین، عنوان و نشان شنگرف، ۳۳۶ برگ شمار دارد.

669 ۳۷۵ : نستعلیق خوش، نسیم چغانسرائی، ۲۷ رمضان ۱۲۶۵-۱۲۶۶ه.ق. در دارالسلطنهٔ کابل، حسب الفرمودهٔ سید بهاء الدین خان پادشاه ملک گیر بجهت سید محمود جان پادشاه خلف خودش، آغاز در دیباجه افتاده: از ارتباط ازایش مسند نشین دستگاه. . .، جدولبندی سه خطی، عنوان و نشان شنگرف، (ف. تسبیحی ۲ : ۷۰-۷٦).

670 ۲۳۱۴ : نستعلیق شکسته آمیز امداد علی ، در قصبهٔ شاهجهان پور ، در دولتخانهٔ حکیم محمد حسین؟ صاحب، ۲۹ ع ۱/۱۲۶۸ ه.ق. آغاز: . . . . انوار معرفتک و از قناحلاوة مغفرتک. شکر شیربنی (بمانند نمونه) ، عنوان و نشان شنگرف ، برگهای آغاز و انجام فرسوده ، موریانه زده ، برای احتراز از تباهی صفحه شماری نشد ، اندازهٔ رحلی.

308

تحقیق النبض والتفسره

در دو مقصد : ۱- احوال نبض ، ۲- احوال تفسره. **مقصد یکم** در چند مطلب. مطلب اول در تعریف نبض، دوم بسایط نبض، سوم در بیان مرکبات نبض، چهارم اقسام نبض (در چند فصل) . . . **مقصد دوم** در تفسره ، در چهار مطلب : مطلب اول ماهیت تفسره و طریق اخذ قاروره ، دوم در بیان زبد البول ، سوم رسوب بول ، چهارم ابراز و احوال.

در دیباچه از فردوس مکانی عبداللطیف خان که او را درمان می کرده و از سوی او سرفراز می شده است ، و برخی از اعزه که از او می خواستند کتابی در نبض جمع کند ، و از ابن سینا یاد کرده و اینکه در ماوراء النهر احتیاج به دانستن نبض و تفسره بیشتر بوده است ، و گذشته از کتابهای بنام از استادی و مخدومی عماد الدین مسعود المدعو به مولانا میر کلان نام می برد ، و این کتاب را به نام خاقان بن الخاقان «ابوالغازی سلطان سعید بهادر خان» ساخته است (این نام در هامش آمده است ، و باوجود این بنگرید به «دستور العلاج» در همین بخش).

آغاز : سپاس و ستایش بیقیاس مقلب القلوبی را که به حکمت شامله ضربات نبضات شرایین انسانی را . . . اما بعد، داعی و باعث بر تسوید این نسخهٔ مختصر آن بود.

671 ۳۱۹۸ : نستعلیق پخته، با تاریخ ۹۶۱ ه.ق. به همین خامه در مجموعهٔ ش ۳ (ص ۹۶-۱۸۰) ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام در مطلب چهارم از مقصد دوم افتاده ، و گویا افتادگی یک برگ باشد.

309

تدبیر اطفال

«مقالهٔ پنجم از بخش دوم از کتاب سوم اندر بیان تدبیر کردن اطفال» است، در هشت باب: ١ـ اندر بریدن ناف اطفال، ٢ـ اندر شیر دادن، ٣ـ اندر اختیار کردن دایگان، ٤ـ اندر کمی و بیشی شیر دایگان، ٥ـ اندر شیر باز کردن اطفال، ٦ـ اندر تدبیر برآمدن دندان، ٧ـ اندر علاج بیماریهای اطفال، ٨ـ اندر تدبیر اطفال بعد از شیر باز کردن.

آغاز: پس از فهرست. باب اول اندر بریدن ناف اطفال. باید دانست که طفل چو از مادر بزاید اندر حال باید که مقدار چهار انگشت برتر ناف.

672 ٣١٩٨: نستعلیق پخته، ٩٦٢ه‍.ق. ش ٢ مجموعه (ص ٨٧-٩٢)، نشان شنگرف.

0

ترجمهٔ سدیدی: المغنی (ترجمه)

310

جامع علوم عرفانی

از منشی **احمد جان دهلوی لودهیانوی**، که در چهل سالگی کد خدا شده و در لودهیانه سکونت داشته، و تا این تاریخ ١٢٩٥ ه‍.ق. بیست و دو سال بوده که در آن شهر با طالبان راه حق به سر می برد. این کتاب را در سه دفتر مستقل چنان نگاشت که هر یک به جای خود خواننده را سودمند باشد و هر یکی را به نامی خواند: یکم طب روحانی، دوم نجات جاودانی، سوم کمالات انسانی. دفتر یکم طب روحانی

در هشت ارشاد و چهل و سه هدایت است: ارشاد ۱ـ سلب امراض به طریقهٔ توجه، ۲ـ هشت سخنی که باید آموخت، ۳ـ بنای توجه . . . این دفتر پزشکی تن است بوسیلهٔ تلقین و توجه نه دعا و وردها، درمان از راه روانی، که در ۱۵ ج ۲/ ۱۲۹۵ ه.ق. به انجام رسیده است.

آغاز: لا اله الا الله محمد رسول الله، و صلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و آله و اصحابه اجمعین. حال مصنف و سبب تصنیف کتاب. این ناکارهٔ جهارهٔ (بیچاره) جهان منشی احمد جان دهلوی ثم لودهیانی.

673 ۳۱۵٤: نستعلیق شکسته، آغاز سدهٔ ۱٤ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲ـ ۸۹)، و تنها دفتر یکم است و در پایان تاریخ انجام ۱۵ ج ۲/۱۲۹۵ ه.ق. یاد شده است.

311

جامع الفواید: شرح علاج الامراض

از **یوسفی هروی**، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰ ه.ق.). نخست ۲۸۹ رباعی در علائم و درمان بیماریها سروده «علاج الامراض» خوانده است، سپس آنها را شرح کرده «جامع الفواید» نامیده است (دیباجه). نخست نام بیماری را می آورد و شرح می دهد: صداع، صداع صفراوی، مسهلات صفرا بر انداز، صداع بلغمی، مسهلات که بلغم را دفع کند، صداع سودایی، مسهل که سودا براید، صداع که از گرمی بود . . .

آغاز: حمد نامحدود حکیمی را که به قانون حکمت و کامل . . . اما بعد، چنین گوید بندهٔ . . . یوسف بن محمد . . . که چون به توفیق حضرت باری، رسالهٔ علاج الامرض که علاج هر مرض و دوای هر عرض.

674 ۶۹۰۰: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱ـ۱۰۲)، آغاز برابر نمونه، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده.

675 ۷۹۸۰ : نستعلیق پخته ، عیسی ولد میان جان محمد ، ۲ ذیحجه ، گویا ۱۱۹۵ و یا ۱۰۹۵ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۸۱ ص.

676 ۳۴۶۶ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. با سر آغاز و دیباچهٔ دیگری در این دیباجه نام یوسفی نیامده و کتاب به ۲۷ باب و هر باب در چند فصل تقسیم شده است ، ولی در متن از آن فصل بندی اثری نیست. آغاز: حمد بیحد و سپاس بیحد مرحکیم علی الاطلاق را سزاست که وجود انسانرا از چهار عناصر . . . باب اول در علاج امراض سرد ، چهارده فصل ، فصل اول در صداع و شرح رباعی زیر : ای دیده زدرد سر رخ و عنا ـ ترک حرکت کن و طلب راحت را . . . ، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۷ راه به زر و رنگها (ص ۴۲-۱۸۸) ، انجام فرسوده و افتاده ، بدنبال «فاید الاخیار» از همو.

677 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، شیخ گل محمد ، شنبه ۱۷ع۲/۱۱۹۶ه.ق. ش ۸ مجموعه (ص ۲۵۷-۳۷۴) ، آغاز برابر نمونه ، نشان شنگرف ، نسخه عنوان های «مقاله» را ندارد.

678 ۵۸۳۴ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۲ ص.

679 ۵۰۴۰ : نستعلیق : پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۳۶-۱۲۸)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف.

680 ۲۸۶۸ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز: نیم مثقال در نیم پیاله آب گشنیز . . .، ۱۷۹ ص.

681 ۶۹۸۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۸۱+۴ ص.

682 ۵۶۷۳ : نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز افتاده : هر یک دو مثقال تمر هندی . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، و در پایان یک صفحه از «دلایل النبض» او باقی مانده است ، ۷۴ ص.

683 ۱۹۴۰ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، انجام افتاده ، ۶۱ ص.

684 ٦٢٨٤ : نستعلیق پخته ، ۱۷ ماه بها کن ۱۲۳۲ﻫ.ق. ش ٤ مجموعه «رسایل یوسفی» (۳) (ص ٤٣-۱۲۹) ، آغاز برابر نمونه.

685 ٥٤٣٧ : نستعلیق خوش ، محمد نعیم پشاوری ، پاس خاطر میان مسعود ، ٥ محرم ۱۲۳۷ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، محشی ، ١٥٠ ص.

686 ٤٧٥٢ : نستعلیق خوانا ، خت حیرام ولد موتی رام ، در قندهار احمد شاهی ، ۱۲۷۰ﻫ.ق. آغاز افتاده : رباعی. از عارضهٔ سبات کردی چو کرخ . . . ، ش ۱ «رسایل یوسفی» (ص ١٦-١٦٣).

687 ۳۸۳۰ : نستعلیق خوانا ، شیر محمد بن فضل علی ، ساکن موضع لرکی ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ٦٢-١٦٢) ، آغاز : حمدله ، صلاة . . . ولی همان است و در پایان به نام «نسخهٔ یوسفی» نامیده شده است. عنوان و نشان شنگرف.

0

جامع الفواید : طب اکبری

312

جنگ پزشکی

داروها و دعاها و تعاویذ است. باب در بیان قوهٔ باه ، باب در ادویهٔ نور چشم ، باب در بیان با سور ، باب در بیان ناسور . . .

688 ٤١٥٠ : نستعلیق چند نویسندهٔ اردو ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. ، عنوانها شنگرف ، محشی ، ۹۸ ص.

313

جنگ پزشکی

دارای : رسالهٔ علویخان در حمیات، مجربات رضوی، دستور العلاج ناشناخته، نقل از نسخهٔ مطب حکیم میرزا محمد علی صاحب ، نسخه‌های متفرق ، نسخه ها منقول از قرابا دین حکیم میرزا محمود صاحب ، نسخهٔ نوش دارو ، کشته جات (کیمیا) (ص ۲۶۵ - ۲۷۲) ، مجربات حکیم غریب عالم (ص ۲۸۹ - ۳۱۸). و جز اینها.

689 ۸۰۵۲ : نستعلیق پخته ، ۸ رمضان ۱۲۶۸ه.ق. با مهر «عبده محمد حسن ۱۲۸۷» برخی از برگها سفید ، ۴۰۸ ص.

314

چوب چینی

از **فخر الدین** برای عالیجناب : آنکه در آگره و لاهور ندارد ثانی - بقراط زمان ما **حکیم اسحاق** است. (دیباجه).

در چند باب : ۱- در شناختن چوب چینی که از کجا می آورند و سبب پیدا شدن وی ، ۲- تعریف چوب چینی ، نیکی و بدی آن ، ۳- خاصیت چوب چینی ، ۴- مقدار و کیفیت جوشانیدن آن ، ۵- کیفیت خوردن آن ، ۶- تنقیه به آب آن . . .

آغاز : الحمدلله الکریم الجلیل الذی یشفی بکمال حکمته و لطفه السقیم و العلیل.

690 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۱۹۶ه.ق. به همین خامه در مجموعه. ش ۴ مجموعه (ص ۱۹۰-۱۹۸) ، آغاز برابر نمونه ، پس از فصل شش افتاده.

315

چوب چینی : خواص چوب چینی و قهوه

از میرزا **قاضی** بن حکیم کاشف الدین، بنام شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ ه.ق.)، در سه باب نگاشته است : ۱- در خواص چوب چینی، در چهارده فصل، ۲- خواص قهوه، که از کوه های یمن می آورند، ۳- خواص چای، که که بجوشانند . . .

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعد، چون شاه عباس صفوی حسینی بهادر خان . . . این ذرهٔ بیمقدار قاضی کاشف الدین محمد بردولی.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ٤١٤ - ذریعه ۵ : ۳۰۹ .

691 ۵۰۲۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱٤٤- ۱۷۲)، عنوان و نشان شنگرف، آغاز برابر نمونه و انجام در باب سوم افتاده، نام پدر نگارنده کاشف الدین محمد برد ولی یاد شده است.

316

چوب چینی

از ناشناس، که در دیباجه از حکیم عماد الدین محمود (ره) نقل می کند، در ۱۱۳۰ ه.ق. نگاشته است. در دیباجه میگوید : که متقدمان از بقراط و ابو علی سینا از این بیخ آگاهی نداشتند. بهر تقدیر در سال نهصد هجری بود که بکار بردن آن معمول شد، و ابتدای ظهور آن از حکمای فرنگ بوده است، و در این وقت که سال یکهزار و یکصد و سی رسیده، در همه جا معمول شده است.

در چند تنبیه: تنبیه ۱- طبع بیخ چینی، ۲- خاصیت و منفعت آن، ۳- در خوبی و بدی چوب چینی، ٤- تدابیر پیش از تناول آن، ۵- اوقات استعمال آن، ۶- تدبیر

و تدارک مرضا ، ۷- تناول او . . . سپس چند «نهج».

آغاز : بعد حمد و ثنای خالق نور و مار و نعت سید ابرار احمد مختار . . . پوشیده نماند که غرض از طب دو چیز است ، یکی حفظ نمودن بدن از عارضات بدواء . . . فایده در طریق استعمال این بیخ چوب چینی ست.

692 ٤١٤١ : نستعلیق پخته ، غلام‌غوث ککی زنی متوطن لاهور که اکنون در قصبهٔ انباله است، ۱۲۰۸ﻫ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۳۸۹-۴۱۰). بدنبال قرابادین قادری نگاشتهٔ ۱۱۲۶ﻫ.ق. با یک سر لوح رنگی ساده، جدولبندی و کمند بندی شده.

٥

حدود الامراض (ترجمه) : فصول الاعراض

317

حفظ الصحه : قصیده در . . .

از **یوسفی هروی** ، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰ﻫ./۱۵٤۳م). چند قصیده است ، در بهداشت ، نوشیدنیها ، جنبش و آرامش ، خواب و بیداری ، آب و هوا ، که برای ظهیر الدین بابر غازی پادشاه تیموری هند (۹۲۳ - ۹۳۷ﻫ.ق.) : شاه جم قدر ، بابر غازی - کف او غیرت سحاب آمد، گویا به سال ۹۳۷ﻫ.ق. سروده است.

آغاز : بعد از حمد حکیم دانا و تحیت زبدهٔ رسل و انبیاء . . . ای که خواهی تندرستی از در حکمت درا - تابعلتهای گوناگون نگردی مبتلا.

693 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ﻫ.ق. ش ۳ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۰۱-۱۱۲) ، آغاز برابر نمونه، جدولبندی سه راه و کمند بندی شده.

694 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا ، با تاریخ ۱۱۹۶ﻫ.ق. به همین خامه در مجموعه ، ش ۲ مجموعه (ص ۱۶۵-۱۸٤) ، آغاز برابر نمونه.

695 ۶۲۸۴ : نستعلیق پخته، ۱۷ ماه بهاکن، ۱۲۳۲ ه.ق. ش ۳ مجموعه «رسایل یوسفی» (۳) (ص ۳۸-۴۲)، آغاز: ای که خواهی تندرستی از در حکمت درآی.

696 ۴۷۵۲ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا، با تاریخ ۱۲۷۰ ه.ق. به همین خامه در مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۸۱-۱۸۵)، آغاز برابر نمونه.

318

حفظ صحت

از ناشناس، که باید در دو باب باشد: ـ باب دوم حفظ صحت. در شش فصل: فصل ۱- تدبیر ماکول و مشروب، ۲- ریاضت و حرکت، ۳- حمام، ۴- خواب و بیداری، ۵- تدبیر بر حسب فصلها، ۶- مجامعت.

697 ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش، با تاریخ ۸۴۸ ه.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۳ مجموعه (ص ۱۶۷-۱۷۵)، آغاز افتاده: تزویج دل است، و تعدیل روح حیوانی، که مقام وی در دل است... اما فصلها، فصل بهار معتدل باشد، و فصل تابستان گرم و خشک باشد و فصل پاییز سرد و خشک...، عنوان و نشان شنگرف.

319

حفظ الصحهٔ منظوم : طب منظوم

از ناشناس. در ده کلمه (نصیحت)، در بهداشت و پزشکی، در آغاز آن آمده که شاهی به رنجی گرفتار شد، چون در مان یافت این پندها را ارسطو به او داد.

آغاز: بدان ای خرد مند نیکو سیر ـ که ملحوظ خیری و ترسان ز شر ـ که در دور گیتی کیان شاه بود ـ زهر نیک و بد، نیک آگاه بود...

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۶۵.

698 ۴۸۸۴ : نستعلیق شکسته آمیز، اکبر شاه، با تاریخ ۱۲۷۱ ه.ق. در مجموعه رساله‌های یوسفی هروی (ص ۱۹۵-۱۹۷) آغاز برابر نمونه، سپس نصایح بوذر جمهر و بقراط و جاماسب (ص ۱۹۷-۱۹۹). آغاز این یکی: بود چار حالت زبان در وجود ـ کزان چار آید مرض در وجود...

320

حل الاسامی : حلل الاسامی

نام نگارنده در نسخه‌ها گوناگون آمده است. در نسخهٔ ۴۰ ما چنان آمده که گویا استاد المحققین **ابو منصور** آنرا املا کرده است. و جای دیگر از **محمد زکریا** بن ضیاء الدین محمد طبیب آمده است. نام کتاب نیز به دو گونه بالا در نسخه‌ها آمده است.

فرهنگنامهٔ واژه‌های پزشکی است، در ده (۱۱) فصل: ۱- اسامی علل حادثه از فرق تا قدم، خاصه، ۲- اسامی علل عامه و حادثه بر سطح بدن، ۳- اسامی حمیات و ما یتعلق بها، ۴- اسامی ما فی تجویف البدن، از مجاری وغیره، ۵- اسامی طبایع و معانی آن و حوادث نفسانی، ۶- اشیاء مفرده و مرکبه که مستعمل است در معالجات، ۷- اسامی اطعمه و اشربه، ۸- اسامی قرابا دینیات، ۹- ادویهٔ مرکبه به لغت یونانی، ۱۰- اسامی اوزان و اکیال، ۱۱- اشیایی که دانستن آنها بر طبیب لازم است.

آغاز: بعد از حمد حکیم دافع الامراض، و دستگیر رافع الاعراض، و پس از صلات . . . بدانکه جملهٔ علوم که دانستن آن واجب.

699 ۴۰ : نستعلیق خوانای قادر بخش، پاس خاطر پیر محمد حسن، ۷ رجب ۱۲۳۲ ه‌.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۶۲-۱۸۱). آغاز برابر نمونه ده بابی ست و در دیباجه نگارنده استاد المحققین ابو منصور آمده است.

321

حمیات : رساله در . . .

از حکیم **علوی خان** که بایستی محمد هاشم بن حکیم محمد هادی **شیرازی** باشد (۱۰۸۰ - ۱۱۶۲ ه‌.ق.). و گویا این بخشی از کتاب بزرگتر او بنام «جامع

الجوامع» باشد.

در سه باب: ۱- در بیان حمی یوم، ۲- در حمی دق، ۳- در حمیات عفینه.

آغاز: بسمله. بدانکه اجناس عالیهٔ حمی سه جنس است، حمی یوم، حمی دق، حمی عفنی، و هر سه جنس در سه باب بیان کرده می شود. باب اول در بیان حمی یوم. مخفی نماند که حمی یوم آنستکه تسخین کند روح . . .

700 ۸۰۵۲: نستعلیق پخته، ۸ رمضان ۱۲۶۸ه.ق. (ص ۸ - ۳٤)، در پایان آمده: تمام شد رسالهٔ حمیات حکیم علوی خان، در مرداد ۱۳۵۷ خریداری شده است.

322

خرقه

منسوب به **مرتضی قلیخان** بن حسن شاملو (دیباجه) از امیران صفویان (وزیر اردبیل در ۱۰۸۹ه./۱۶۷۸م).

بنگرید به: نسخه های فارسی ۱: ۵۲۵ - ذریعه ۷: ۱۵۰ (خرقه) و ۹: ۱۰۲۷ (مرتضی قلیخان).

701 ۷۲۹٤: نستعلیق تحریر آمیز، با تاریخ ۱۲۹۱ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۲۲۲ - ۲۲۵)، از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بوده است. **آغاز:** سکندر بخت ایران پناه، خلد الله ملکه . . . غلامزاده . . . مرتضی قلی بن حسن شاملو . . .

323

خلاصة قوانین العلاج

از حکیم **علویخان شیرازی**، نام وی محمد هاشم پسر محمد هادی مت؛

در شیراز، رمضان ۱۰۸۰ ه.ق. زاده شده، همانجا پزشکی آموخته، به روزگار اورنگ زیب عالمگیر (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ ه.ق). به هند آمده، در دهلی جای گزیده، در ۱۱۵۱ ه.ق. همراه نادر شاه به ایران برگشته، پس از حج به دهلی برگشت و در ۱۱۶۲ ه.ق. در همانجا در گذشت. (تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان، نیر واسطی: ۵۷ - ۵۹).

«خلاصة قوانین العلاج» غیر از «خلاصة التجارب» نگاشته شاه بهاء الدوله در گذشتهٔ ۹۲۶ ه.ق. است، که در ۲۵ باب است و در ۹۰۷ ه.ق. به انجام رسیده و بارها چاپ شده است. در آمیختن این دو کتاب در بسیاری از منابع و از آنجمله مأخذ بالا و «پزشکان نامی پارس، دکتر میر: ۸۶» پیش آمده است. در «فهرست نسخه‌های فارسی ۱: ۵۲۷» به این اختلاط اشاره کرده ام.

آغاز: حمد معبود و نعت راهنما - از که آمد که من کنم انشا . . . اما بعد، این رساله ای ست مختصر مفید مسمی به خلاصة قوانین علاج، که یگانهٔ زمان حکیم باشی پادشاهان هند و ایران . . . حکیم علویخان شیرازی . . . تألیف کرده است.

702 ۳۵۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. با دیباجه ای که پس از مرگ نگارنده بر آن افزوده شده است، آغاز برابر نمونه. **آغاز متن:** بسمله. در ذکر خلاصهٔ قوانین علاج الامراض. صداع. یعنی درد سر است، اگر سبب حدوث آن از خون باشد علامتش سرخی روی و چشم و گرمی سر و شیرینی دهان . . .، نسخه عنوانهای فصل بسیار دارد، که برخی از قلم افتاده در هامش نوشته اند. عنوانهای نسخه: صداع، فصل مالیخولیا، فصل صرع. فصل فالج، **باب دوم** در امراض چشم، فصل در طرفه، فصل جرب عین، فصل حماء اجفان. . . **باب سوم** در امراض اذن، در فصلهایی، **باب چهارم** در امراض انف، در فصلهایی. **باب پنجم** در حنجره و قصبهٔ ریه و صدر و حجبات و قلب، در فصلهایی، میرسد به **باب شانزدهم** سقوط و ضربه، باب **هفدهم** هوام و سباع و سموم، ش ۲ مجموعه (ص ۴۵۱-۵۶۰). عنوان و نشان شنگرف.

324

خواص اغذیه

از عبدالفتاح ، بنگرید به : رسایل خواجه نمکین ، در همین فهرست.

703 ۴۴۰۸ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد نصر پوری ، ۱۲۵۵هـ.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۴۸ - ۶۱) ، عنوان و نشان شنگرف.

325

خواص الشهور

از لطف الدین **خداداد** ، که میگوید : از کتابهای حکمیه بر آوردم و مسمی به خواص الشهور ساختم پزشکی ست آمیخته با بروج و فصول در هفت باب : ۱- معرفت چهار طبع انسان ، ۲- معرفت آماس ، ۳- معرفت اکل ، ۴- شرب ، ۵- ادویه جهت امراض ، ۶- در نبض و دلیل ، ۷- مزاجهای موافق و ناموافق.

آغاز : حمدله. صلاة. بعد از درود بر احمد مجتبی محمد مصطفی(ص) میگوید فقیر حقیر لطف الدین خداداد ، که از کتب حکمیه برآوردم . . .

704 ۳۸۳۲ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. (ص ۱ - ۸) سپس رساله دیگر پزشکی (ص ۸ - ۱۲) ، و رساله دیگر در نبض (ص ۱۳ - ۲۲) گویا همه از همان خداداد است ، بیشتر عنوانها نانویس است.

326

خیر التجارب

از **محمد** کاظم (شاید تبریزی) ، بدستور خیر اندیشخان ، به سال ۱۱۲۳هـ./

۱۷۱۱م. در بیست و سه باب، و هر باب در چند فصل نگاشته است: باب ۱- در بیماریهای سر، بیست و پنج فصل، ۲- بیماریهای چشم، بیست و چهار فصل، ۳- گوش، شش فصل، ٤- بینی، شش فصل، ٥- لب و دهان و دندان، نوزده فصل، ٦- سینه، نه فصل، ۷- دل چهار فصل، ۸- معده، چهارده، ۹- روده، هفت، ۱۰- جگر و سپرز، چهار، ۱۱- گرده و مثانه، نه فصل، ۱۲- خصیه و قضیب، پنج فصل، ۱۳- رحم، پانزده، ۱٤- مقعد، شش، ۱٥- مفاصل، نه ۱٦- اورام و ثبور و بحوران، نوزده، ۱۷- جلد، هفت، ۱۸- جراحات، سه، ۱۹- تبها، یک مقدمه و هشت فصل، ۲۰- بیماری متفرقه، سه فصل، ۲۱- سمومات، شش فصل، ۲۲- ادویهٔ مسهله، چهار، ادویهٔ مرکبه، بیست و چهار فصل.

واین جز «خیرالتجارب» خیراندیشخان است که در سه مقاله و بابهایی ست.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۳۲ - ذریعه ۷ : ۲۸۱ - تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان: ۱۹ و ۱٤۱.

آغاز: خیر التجارب و احسن المآرب، حمد حکیم رحیم و شکر شافی بر علیل و سقیم است... بعد حمد خدا و نعت نبی معروض می دارد... محمد کاظم... مسمی به خیرالتجارب ساخته...

705 ۳۳٥۲: نستعلیق شکسته آمیز، ۲ع ۲/۱۲۷۰ه.ق. دیباچه ندارد. **آغاز:** باب اول در امراض سر و آن مشتمل است بر بیست و پنج فصل. فصل اول در صداع. در پایان آمده: به اتمام رسید خیرالتجارب خیر اندیشخان... عنوان و نشان شنگرف، ۲۲۸ ص.

327

دستور الاطباء: اختیارات قاسمی

از حکیم **محمد قاسم** بن غلام علی **هندو شاه، استر آبادی** (پیرامون ۹٦۰ه.ق. ۱۵٥۲م- زنده در ۱۰۳۳ه.ق.۱٦۲۳م). در یک مقدمه و سه مقالات و یک خاتمه

نگاشته است : مقدمه در ارکان بدن و اخلاطها وغیره نه فایده ، مقالت ۱ـ ادویهٔ مفرده و اغذیهٔ مفرده به ترتیب حروف تهجی در بابها ، ۲ـ ادویهٔ مرکبهٔ مشهور، در پانزده باب ، ۳ـ معالجات و علل بطریق اجمال ، خاتمه در شرح انواع مزه.

آغاز : حمد خدایرا که بر حکم و ما ارسلناک الارحمة للعالمین . . . مسود این اوراق محمد قاسم الملقب به هندو شاه . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۳۴ - ذریعه ۸ : ۱۵۰ و ۹ : ۸۲۴ - ف. مشار : ۶۷۵.

706 ۳۲۸۲ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام در حرف دال از مقالت دوم افتاده ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۲۸ ص.

707 ۳۵۱۲ : نستعلیق ناپخته ، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ هـ.ق. عنوانها شنگرف ، ۴۱۳ ص.

328

دستور الطب والمتطبب

از **صفی الدین محمد طبیب گیلانی** ، که در دههٔ دهم سدهٔ دهم هـ.ق. مدتی در مکه می زیسته است، در شرح واژه‌های پزشکی (دیباجه). به ترتیب حروف تهجی از آغاز و انجام واژه‌ها از اطریلال تا یونان.

708 ۹۲۴ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۵ ع ۲/۱۲۰۲ هـ.ق. آغاز در دیباجه افتاده : ماکان ثانی صرف اسماء من اسمه. . .، عنوان و نشان شنگرف، ۳۶۳ ص (تسبیحی ۳ : ۱۶۵ - ۱۶۶).

329

دستور الطبیب

از ناشناس. در پایان به خامهٔ کاتب به نام «دستور الطبیب» یاد شده است،

و در دیباجه آمده : بحکم المأمور معذور ملتمس مشار الیه شمه ای از دستور العلاج و نمطی از مجربات مذکوره ؟ از قرابادینات بیان نمود ، و این مختصر را در یک مقدمه و دوازده باب و خاتمه نگاشت :

مقدمه در سلوک طبیب و خلق و کیفیت سؤال از بیمار. باب ۱- در معرفت ادویه بطریق ایجاز و کیفیت ترکیب و معاجین و اشربه و ادهان و اطلیه ، ۲- معالجات امراض دماغی (سر) ، ۳- در امراض عینی و اکحال ، ٤- امراض اعضای وجه و ماتحت ان از مری و حلق ، ٥- اعضای تنفسی ، ٦- آلات غذا ، ۷- آلات نقص ، ۸- اعضای تناسلی ، ۹- اعضای اطراف ، ۱۰- امراض جلد و زینت ، ۱۱- اورام ، ۱۲- حمیات ، ۱۳- در دستور چوب چینی (و خود پیش از این در دیباجه از ۱۲- باب یاد کرده است).

709 ٦٤٢ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمدی ، ۷ ج ۱۲۵۷/۲ه.ق. برای میان ابراهیم سوتی حکیم ، ش ۲ مجموعه (ص ۳۰۰ - ٤١٠). عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه. گویا از روی نسخه ای نوشته شده که چند سطری از آغازش افتاده بوده است. آغاز : بسمله. و عدم استطاعت بحکم المأمور معذور ملتمس مشار الیه را کرده ، شمه ای از دستور العلاج و نمطی از مجربات.

330

دستور العلاج

از **سلطان علی گونا بادی** خراسانی ، که چهل سال در خراسان و ورا رود به ویژه سمرقند دانش می آموخت ، و در دربار ابو منصور کوچکو اوزبک خان پادشاه سمرقند (۹۱٦ - ۹۳٦ه.ق.) راه یافته بود. بدستور محمود شاه دراخسی که از درمان او شفا یافته بود ، و بنام ابو الغازی سلطان ابو سعید بهادر خان ، به سال ۹۳۰ یا ۹۳۳ه./۱۵۲٤ - ۱۵۲۷م. در یک **مقدمه** در حفظ صحت و بیان حد طب و تندرستی و بیماری و نبض و جز آنها ، در شانزده باب و هر یک فصلهایی نگاشته است : باب ۱- حفظ صحت ، شانزده فصل ، ۲- حد طب ، نوزده فصل ، ۳-

شناختن اندامهای بسیط ، هفت فصل ، ٤- شناخت اندامهای مرکب ، هفده فصل ، ٥- تشریح قوتها ، پنج فصل ، ٦- شناخت تندرستی و بیماری ، پنج فصل ، ٧- احوال نبض ، بیست فصل ، ٨- منفعت دم زدن ، ٩- شناخت پیشاب ، بیست فصل ، ١٠- شناخت بیماری حاصل از ثقل غذا ، هفت فصل ، ١١- عرق بیمار ، پنج فصل ، ١٢- تفت ، پنج فصل ، ١٣- شناخت احوال تن ، شانزده فصل ، ١٤- احوال زادن و مردن ، شش فصل ، ١٥- شناختن احوال از نفخ ، یازده فصل ، ١٦- بحران ، هشت فصل.

مقاله اول در امراض غیر معین بعضوی ، در بیست و پنج باب ، و هر بابی در چند فصل ، و هر فصل در چند نوع ، باب ۱- بیماریهای سر ، هیژده فصل ، ۲- در امراض چشم ، بیست و شش فصل . . . ، ۱۰- در امراض قصبهٔ ریه و سینه ، هفت فصل ۲۵- در ریاح ، درد پشت و مفاصل و نقرس و عرق النسا و داء الفیل ، چند فصل ، **مقاله دوم** در امراض غیر مختص به عضوی ، در هشت باب ، و هر باب در چند فصل و هر فصل در چند نوع. باب ۱- در حمیات و اسباب و علامات و درمان . . . ، ۸- در سموم و گزندهها ، سه فصل.

مقدمه جلد یکم ، و دو مقالهٔ دیگر جلد دوم کتاب بحساب می آید.

آغاز: (دیباجه مقدمه) : جواهر حمد و ثنا خدایرا عز و جل ، که حکیم حاذق ، و ستایش و شکر بیقیاس رحیمی را . . . و بعد ، عرضه می دارد . . . سلطان علی . . . **آغاز** (دیباجهٔ مقالهٔ یکم) : سپاس و ستایش حضرت علیمی را که نسخهٔ بی سقیم الذی انزل الدواء . . . و بعد ، سبب تألیف این کتاب.

710 ۳۸۱۰ : نستعلیق پخته ، ۱۱۲۷ه.ق. (پایان مقدمه) ، آغاز در فصل ٤ از باب ٦ مقدمه افتاده : چهار مفرد و چهار مرکب با . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام نیز افتاده ، ۲۷۰ برگ شمار دارد.

711 ۹۱۸ : شکسته آمیز پخته ، ۱۱ شوال **۱۱۹٤**ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، هر دو جلد ، با یادداشتهایی در هامش ، ٥٥۲ ص. (تسبیحی ۳ : ۱٦٦-۱٦۷).

712 ٦٥۷٤ : نستعلیق پختهٔ شکسته آمیز ، بهاول بخش بن غلام محمد ، جمعه فطر **۱۲٤۸**ه.ق. (پایان جلد ۱) ، آغاز برابر نمونه . عنوان و نشان شنگرف ، هر دو جلد ، ۳۲٤ ص.

713 ۹۵۷ : نستعلیق پخته ، میان فضل الهی بن غلام محمد بن حکم دیندار ، ۲۲ ماه بهاگن ۱۹۱۳ بکرمی/۱۲۷۳ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، هر دو جلد ، ٤٨٤ ص (تسبیحی ۳ : ۱۶۷ - ۱۶۹).

714 ۲۰۲٤ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، علم الدین عبدالواسع ولد میان بختیار ، شنبهٔ غرهٔ شوال ۱۲۸۶ه./ ۲۰ ماه چیته ۱۹۱۰ بکرمی ؟ هر دو جلد ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۶۵۹ ص.

715 ۵۹۳۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز در مقدمه افتاده: تندرستی گردد ، و اگر بر خلاف آن . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام در فصل دوم از باب پنجم مقالت دوم افتاده ، ٤٩٤ ص.

716 ۵۵۱۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه.ق. برگهایی ست باز مانده از یک نسخه ، ۲۳ برگ.

717 ۵۲۶۱ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز : گرم نمایند بکار باید برد . . .، آغاز مقدمه در ص ۳۵ آمده است. عنوان و نشان و جدولبندی شنگرف ، ۱۹۸ برگ شمار دارد ، اندازه رحلی.

331

دستور العلاج

از ناشناس. نامبوب. نسخه های پزشکی ست.

آغاز: بدانکه سوء القینه یا از کبد است یا سده در مجرای کبد. پس اگر . . .

718 ۸۰۵۲ : نستعلیق پخته ، با تاریخ ۱۲۶۸ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۵۹ - ۶۸)؛ در مرداد ۱۳۵۷ خریداری شده است.

332

دستور الفصد

از **محمد بیگ**، که از «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» و دیگر رسایل معتبر گزیده، و بر نهجی که طبع او بوده در آورده است (دیباجه) و در نسخه ای دیگر نگارنده **محمد افضل** نامیده شده‌است. در شش باب، و هر بابی در چند فصل: باب ۱ـ شرایط فصد، نه فصل، ۲ـ فصد عروق سر و گردن، پازده فصل، ۳ـ فصد عروق هر دو دست، شش فصل، ٤ـ در فصد عروق هر دوپا، سه فصل، ۵ـ در گشادن شرایین، پنج فصل، ٦ـ در معالجهٔ جراحت شریان و عصب و علاج غشی، چهار فصل.

آغاز: سپاس بیکران و ستایش بی پایان مر حکیمی را سزد که وجود بشر را از کارخانهٔ عنایت . . . اما بعد، چنین گوید . . . محمد بیگ . . .

719 ٤٦٢٣: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲-۱۳هـ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی دو راه، برگها آشفته صحافی شده و گویا افتادگی نیز دارد، ۲٤ ص.

333

دلایل البول

از **یوسفی هروی**، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰هـ/۱۵٤۳م). در آزمایش پیشاب، پس از «دلایل النبض» به خواهش برخی از بزرگان، به سال ۹٤۲هـ/۱۵۳۵م (=قاروره چهار صد و سی فزون بر آن)، در هفت نوع (جنس) نگاشته است: ۱ـ لون بول، در پنج اصل، ۲ـ قوام بول، ۳ـ صفا و کدورت بول، ٤ـ رائحهٔ بول، ۵ـ زبد در بول، ٦ـ رسوب آن، ۷ـ مقدار بول.

آغاز: بعد از سپاس حکیم مطلق جل ذکره، و پس از درود . . . مخفی نماند که چون رسالهٔ دلایل النبض به اختتام انجامید، بخاطر عاطر . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۳۶ - مشار - چ ۲ ج ۲ : ۲۱۷۸ .

720 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. ش ۶ مجموعه (ص ۱۳۴ - ۱۴۴). آغاز برابر نمونه، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده.

721 ۶۳۳۳ : نستعلیق شکسته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز افتاده : باشد اکثر نازک والطف مخاطی در نظر، ۳۲ ص.

722 ۴۷۵۲ : نستعلیق خوانا، با تاریخ ۱۲۷۰ ه.ق. در مجموعه «رسایل یوسفی (ص ۱۹۹ - ۲۱۲).

334

دلایل النبض

از همان یوسفی هروی، به سال ۹۴۲ ه./۱۵۳۵ م. برای طالبان فن طب، در ده جنس نگاشته است : ۱- مقدار انبساط، که ده است، ۲- قرع نبض، ۳- زمان حرکت، ۴- زمان سکون، ۵- قوام تپش، ۶- کیفیت جسم عرق، ۷- رطوبت ما فی العروق، ۸- استوا و اختلاف در احوال نبض، ۹- انتظام و عدم انتظام، ۱۰- وزن.

آغاز : الحمدلله النافع الحکیم العلام والصلاة... و بعد، پوشیده نماند که این سطری چند است از صناعت طب، در ادلهٔ نبض.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۳۷ - مشار چ ۲ ج ۲ : ۲۱۸۰ .

723 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. ش ۵ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۲۲ - ۱۳۳). آغاز برابر نمونه، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده.

724 ۴۷۵۲ : نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۷۰ ه.ق. در مجموعه «رسایل یوسفی» به همین خامه (ص ۲۱۴ - ۲۲۹).

335

دواء المساکین

از ناشناس، که در دیباجه از خود نام نبرده است، و میگوید این کتاب را در ۲۷۷ باب نگاشته و دواء المساکین نام نهادم.

۱- در بیان آنکه طب چیست، ۲- در بیان آنکه چند چیز طبیب را جمع باید، ۳- ابتدای علم طب از کجا بود، ٤- در اسطقسات، ٥- مزاج چیست؟، ٦- یاد کردن اندامهای تن، اعضای مرکبه، ۸- در قوتهای تن، ۹- افعال بدن، ۱۰- روح، ۱۱- علامات اعتدال مزاج، ۱۲- دلایل غلبهٔ اخلاط، ۱۳- اعصاب و عروق و عضلات، ١٤- تدبیر فصد و شناختن رگها، ١٥- تدبیر استفراغها، ۲۰- فصلهای سال، ۲٥- منافع جماع و اوقات آن، ۳۰- امساک و عقد منی، ٤۰- چیزهایی که زن را زیان دارد، ٥۰- علت فالج، ٦۰- نزله، ۷۰- حساکه (خشکی پوست)، ۸۰- گوشت زیادتی که در گوشهٔ چشم پدید آید، ۹۰- جنبیدن دندان، ۱۰۰- سل، ۱٥۰- در علاج بدن که نارو گویند، ۲۰۰- در حمی صفراوی، ۲۱۷- در منافع بعضی اشیاء، ۲۱۸- در طلسمات، ۲۲۱- در صفت جواهر، ۲۲۲- در معدنیات، ۲۲٥- در ساختن انواع سیاهی (مرکب)، ۲۳۳- در حفظ صحت، ۲۳٦- در بیان هر روز و هر شبی به کدام کوکب تعلق دارد، ۲٤۰- در منافع بهایم و طیور و حشرات، ۲٤۱- منافع اشجار، ۲٤٥- در حشایش، ۲٤٦- صمغها، ۲٤۷- منافع اجساد (کیمیا)، ۲٤۸- احجار، ۲٥۰- در ضیافت و آداب خوردن غذا و آداب دست شستن، ۲٥۲- فواید چوب چینی، ۲٥۳- در کمی اشتها.

آغاز: سپاس و ستایش خدا یرا که همه آفریدهها بخواست وی است، و همه نعمتها بجود و عطای وی . . .

725 ٥۳٤۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه، نسخه تنها ۲٥۳ باب دارد، عنوان و نشان شنگرف، ۳۳۱ برگ شهار دارد.

336

ذخیرهٔ خوارزمشاهی

از سید اسماعیل گرگانی، امیر زین الدین ابو ابراهیم اسماعیل بن حسین (حسن) علوی سپاهانی جرجانی (م ۵۳۵ ه یا ۵۳۱/ه ۱۱٤۱ یا ٦ - ۱۱۳۷م). بنام سلطان قطب الدین ابوالفتح محمد بن خوارزمشاه (ارسلان تکین)، در ده مجلد، به سال ۵۰٤ه/۱۱۱۰-۱۱۱۱م. نگاشته است. و یکبار دیگر آنرا گزین کرده «خفی علائی» نامیده است.

این کتاب به عربی و اردو و بخشی از آن به ترکی ترجمه شده است.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۳۸ - ذریعه ۱۰: ۱۰ و ۱۲: ۲۹- کشف الظنون، ذخیره - مشار چ ۲: ۲۳۹۷.

726 ٤٦۹۸: نستعلیق شکسته آمیز، ذیحجه ۱۱۲۹ ه.ق. آغاز: کتاب هفتم از ذخیرهٔ خوارزمشاهی اندر بیماریها از سر تا پای... کتاب هفتم است تا پایان قرابا دین، عنوان و نشان شنگرف، ۳۱۰ برگ شمار دارد.

727 ٦٤۷۹: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: کتاب دوم از ذخیرهٔ خوارزمشاهی اندر این کتاب احوال تن مردم یاد شود، از تندرستی و بیماری و عراض بیماریها و اسباب و احوال نبض...، در نه گفتار است. گفتار اول اندر شناختن تندرستی، در ده باب، و در پایان آمده: تم الکتاب الثانی. عنوان و نشان شنگرف، فرسوده، ۱٦۰ ص.

728 ۵۹۸۰: نستعلیق خام سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: کتاب پنجم از ذخیرهٔ خوارزمشاهی، اندر شناختن تب و اجناس و انواع و اسباب و علامات و علاج آن، و این کتاب شش گفتار است، ۲۳۲ ص.

729 ٦۹۲۱: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. دارای قرابا دین، کتاب سوم و گزیدگیها. آغاز: کتاب قرابا دین از کتاب ذخیرهٔ خوارزمشاهی. بباید دانست که نخست مجمع کتاب ذخیره خوارزمشاهی، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، ۳٦۰ ص.

730 ۹۳٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، فتح الدین ؟ ۲۲ ذیحجه سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز : کتاب پنجم از کتاب ذخیرهٔ طب خوارزمشاهی در یاد کردن احوال تب. بباید دانست که اندرین کتاب اجناس و انواع و اسباب و علامات و معالجات . . . ، و عنوان و نشان شنگرف ، ۲٦٥ ص.

731 ٦٤١ : نستعلیق پخته ، آغاز سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. با مهرهای کنده ۱۲۱۸ ، ۱۲۸۷ه.ق. کتاب ششم است. آغاز : کتاب ششم اندر علاج بیماریها از سر تا پای. و این کتاب به سه بخش است ، یک بخش دو گفتار است و بخشی دیگر هشت گفتار است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۸۹۲ ص (تسبیحی ۳ : ۲۳۲ - ۲۳۳).

732 ۷٦۷۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۲۹ع ۱/۱۲۰٦ه.ق. در لکهنو. آغاز افتاده : . . . باب ششم اندر تدبیر اسباب خالص سرد و تر است و باشد که نسبت نزدیکی آتش بایست . . . ، موریانه زده ، ۱۳۳ ص.

733 ۷۷٤۰ : نستعلیق شکسته آمیز ، همان شماره پیشین. آغاز : کتاب نهم از کتاب ذخیرهٔ خوارزمشاهی اندر احوال چیزهای زیانکار و زهرها و دفع مضرت و علاج آن و این کتاب را بتازی کتاب السموم خوانند ، و این کتاب پنج گفتار است و سه فصل در آخر . . . ، موریانه زده ، ٦٤ ص.

734 ٤٦۹ : نستعلیق خوانا ، حافظ سید نور ، در موضع کت نالی و موضع تهته موسی ضلع گجرات ، ۲۸ بساکه ۱۹ ج ۱/۱۲۱۱ یا ۱۲۹۱ه.ق. کتاب ۵ و ٦. آغاز : کتاب پنجم از کتاب ذخیرهٔ خوارزمشاهی ، در یاد کردن احوال تب. بباید دانست که اندرین کتاب اجناس . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۰٦٦ ص (تسبیحی ۲ : ۲۲۵ - ۲۲۷).

735 ٦۳۹ : نستعلیق پخته ، ۱۲ عاشورا ۱۲٤٦ه.ق. (ص ۳۸۰) دارای : ۱- دیباجه ، فهرست مطالب ، کتاب یکم در یاد کردن حد طب ، شش گفتار ، ۲- کتاب دوم ، احوال تن ، نه گفتار ، ۳- کتاب سوم ، تدبیر نگاه داشتن تندرستی ، چهارده گفتار ، ٤- کتاب چهارم ، استخراج امراض ، چهار گفتار ، ۵- کتاب پنجم تب و اسباب و علامات آن ، شش گفتار ، ٦- کتاب ششم ، بیماریهای سر تا پای بیست و یک گفتار ، ۷- در اورام و ثبور ، هفت مقالت ، ۸- کتاب هشتم ، اندر زینت ظاهری مردم از سر تا پای سه گفتارها (موی ، بشره ، حالات بدن) ، ۹- کتاب نهم در سموم و

منافع حیوانات ، شش مقالت ، ۱۰. طب النبی (۱۵ بابی) ، ۱۱- قرابادین ذخیرهٔ خوارزمشاهی ، که تتمهٔ کتاب و درود و مقالات است : داروهای مفرده و داروهای مرکبه ، با یازده سرلوح زرین ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۳۲۸ ص (تسبیحی ۳ : ۲۲۹-۲۳۲).

337

راحت انسان

از **الیاس بن شهاب** ، که از آغاز جوانی به سفر و علاج بیماران می پرداخت، به نام ابوالمظفر فیروز شاه، در سه باب که باب یکم در ۴۹ و دوم ۱۲ و رویهم ۷۴ فصل نگاشته و بدین نام خوانده است (دیباجه). فهرست بابها در آغاز نسخه آمده است ، **باب یکم** در علاج بیماریها و در ادویه ، در چهل و نه فصل : ۱- علاج تبها ، ۱۰- در علاج دل و سینه ، ۲۰- دفع کرم ، ۳۰- برصق . . . ۴۹- در علاج متفرقه. **باب دوم** در انواع فواید ، سیزده فصل : ۱- معجونات ، ۲- غذاها ، ۵- در مجامعت ، ۶- انواع جماع . . . ، ۱۰- در خلاص محبوس و شکستن زنجیره ، ۱۳- در زیادی حفظ و علاج فراموشی. **باب سوم** در منافع زنان ، یازده فصل : ۱- تعیین سن زنان ، ۲- قرار گرفتن نطفه در رحم ، ۵- در آسانی وضع حمل ، ۶- در علاج شیر زن ، ۸- اگر بچه در شکم بزرگ نگردد ، ۱۰- علاج عقیمه ، ۱۲- در علاج که عورت بار میگیرد. (بنگریده به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۴۳ ، که در آنجا از کتابی بدین نشانیها، نگاشتهٔ **عبد القوی** یاد شده است).

آغاز : الحمدلله انزل المن و السلوا والصلاة علی رسوله . . . چنین میگوید الیاس بن شهاب . . . که چون این درویش از مبدء بلوغ و عنفوان شباب . . .

736 ۳۷۹۷ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۸۱ - ۱۱۳). آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، نشان شنگرف.

338

رسایل خواجه نمکین

سید **عبدالفتاح**، مخاطب به خواجه عبدالله **نمکین**. که باید از مردم حیدرآباد باشد، و نگارندهٔ: تعلیم الصبیان.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۷۰۷ (فهرست راهنما).

۱- نافع الخلق:

گزیده ای ست از معالجات قانون و جز آن.

(نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۰۶).

آغاز: الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی. بدانکه این رساله ای ست در علم طب مسمی به نافع الخلق تالیف...، (ص ۱- ۲۶). نوشتهٔ ۱۲۵۵ ه.ق.

۲- بستان افروز:

بنگرید به: همین فهرست، همین بخش.

آغاز: حمدله. اما بعد، معلوم احبا باد، که چون ادویهٔ یونانیه به سبب حوادث زمانه... (ص ۲۸ - ٤٦) همان تاریخ.

۳- خواص اغذیه:

در پنج فصل: ۱- خواص و کیفیت گوشتها، ۲- خواص دانه‌ها، ۳- خواص بقولات یعنی سبزیها، ٤- میوه‌ها، ۵- شیرها.

خود بدان نامی نداده و میگوید از کتابهای معتبر بیرون کشیده است.

آغاز: حمد و سپاس خدایی را که ناطقهٔ انسان را به حکمت خود گشاده و هر مخلوق را به واسطه فضل فیضی آزاده داده... اما بعد، بدانکه از بعضی احوال و کیفیات و خواص لحمهای پرنده و چرنده...، (ص ٤٨-٦١) همان تاریخ.

737 ٤٤۰۸ : نستعلیق پخته، حافظ محمد نصر پوری در قریهٔ میر غلام علی

خان از نواحی میر پور ، ۲٤ ذیقعده (ش ۱) و ۲ ذیحجهٔ ۱۲۵۵ه.ق. همهٔ مجموعه به یک خامه و در یک سال نوشته شده است ، عنوان و نشان شنگرف ، و در پایان گزیده هایی ست از قرابادین قادری و تحفة المؤمنین (ص ٦۲ - ۷۰) به همان خامه ، ۷۰ ص.

339

رسایل یوسفی (۱)

از **یوسفی هروی** ، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰.ه/۱۵٤۳م.).

۱- جامع الفواید :

نخست ۲۸۹ رباعی در بیماریها و درمان آنها سروده «علاج الامراض» نامیده است. سپس آنها را شرح کرده «جامع الفواید» خوانده است.

آغاز : (افتاده) : رباعی ، از عارضهٔ سبات گردی چو کرخ (ص ۱٦-۱٦۳) مؤرخ ۱۲۷۰ه.ق. در پایان به نام «نسخهٔ یوسفی» خوانده شده است.

۲- فواید اخیار :

پزشکی منظوم است. بنگرید به : فواید اخیار ، در همین فهرست.

آغاز : بدان چونکه گفتی سپاس و درود - که در فن طب است این قطعه ها. (ص ۱٤٦ - ۱۷۲).

۳- مأکول و مشروب :

در خوراکیها و نوشیدنیها به نظم. بنگرید به : مأکول و مشروب ، در همین فهرست.

آغاز : زبان را چو در اول این کلام - ز حمد و تحیت رساندی بکام (ص ۱۷۳-۱۸۳).

٤- حفظ الصحه :

چند قصیده است در بهداشت. بنگرید به : حفظ الصحه ، از همو ، در همین

فهرست .

آغاز : بعد از حمد حکیم دانا و . . . ای که دارای تندرستی از در حکمت درای. (ص ۱۸۱ - ۱۸٤).

۵- ستهٔ ضروریه :

در شش رکن تندرستی. بنگرید به : ستهٔ ضروریه ، از همو ، در همین فهرست.

آغاز : الحمدلله المنعم حیات النفوس و صحة الاجسام. (ص ۱۸٦ - ۱۹۸).

۶- دلایل البول :

در آزمایش پیشاب است ، بنگرید به : دلایل البول ، از همو ، در همین فهرست : ۲۸۱

آغاز : بعد از سپاس حکیم مطلق جل ذکره . . . (ص ۱۹۹ -).

۷- دلایل النبض :

بنگرید به : دلایل النبض ، از همو ، در همین فهرست : ۲۸۲

آغاز : الحمدلله النافع الحکیم العلام ، والصلاة . . . (ص ۲۱٤ - ۲۲۹).

738 ٤۷۵۲ : نستعلیق پخته و شکسته آمیز ، حیرام ولد موتی رام ، در دارالسطنت قندهار احمد شاهی ، ۱۹ ع ۱/۱۲۷۰ه.ق. (ص ۱٤۳) ، همهٔ مجموعه به یک خامه ، عنوان و نشان شنگرف ، کاغذ آبی ، ۲۳۰ ص.

340

رسایل یوسفی (۲)

از همو.

۱- مأکول و مشروب :

همانکه به شمارهٔ ۳ در مجموعه پیشین نشان داده شده است.

آغاز : زبان را چو در اول این کلام . . . (ص ۲۷ - ۳۵).

۲- جامع الفواید :

همانکه به شمارهٔ ۱ در مجموعهٔ پیشین نشان داده شده است.

آغاز : حمد نامحدود حکیمی را که به قانون . . . (ص ۳۶ - ۱۲۸).

۳- فواید الاخیار :

همانکه به شمارهٔ ۲ در مجموعهٔ پیشین نشان داده شده است.

آغاز : بدان چون که گفتی سپاس و درود . . . (ص ۱۲۸ - ۱۵۱).

739 ۵۰۴۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، کاغذ ضخیم ، محشی ، با یادداشتها پزشکی در آغاز و انجام ، ۱۶۲ ص.

341

رسایل یوسفی (۳)

از همو.

۱- علاج الامراض :

۲۸۹ رباعی ست ، بنگرید به : علاج الامراض ، در همین فهرست.

آغاز (افتاده) : ور افتد با سرعت انزال کارت بر آن (ص ۱ - ۳۱) مؤرخ ۱۲۳۲ ه.ق.

۲- مأکول و مشروب :

بنگرید به : مأکول و مشروب ، در همین فهرست.

آغاز : زبان را چو در اول این کلام (ص ۳۲ - ۳۸).

۳- حفظ صحت :

بنگرید به : حفظ صحت ، در همین فهرست.

آغاز: ای که خواهی تندرستی از در حکمت درآی (ص ۳۸ - ۴۲).

٤- جامع الفواید:

بنگرید به: جامع الفواید، در همین فهرست.

آغاز: حمد نامحدود حکیمی را که به قانون (ص ۴۳ - ۱۲۹).

740 ۶۲۸۴: نستعلیق پخته، در هنکهت داس، ۱۷ پهاگن/۹/ع ۲/ ۱۲۳۲ ه.ق. پاس خاطر محمد بخش، عنوان و نشان شنگرف، ۱۳۲ ص.

342

رسایل یوسفی (٤)

از همو.

۱- جامع الفواید:

بنگرید به: جامع الفواید، در همین فهرست.

آغاز: حمد نامحدود حکیمی را که به قانون... (ص ۱۰ - ۱۰۲).

۲- مأکول و مشروب:

بنگرید به: مأکول و مشروب، در همین فهرست.

آغاز: زبان را چو در اول این کلام... (ص ۱۰۴ - ۱۱۰).

۳- حفظ الصحه:

بنگرید به: حفظ الصحه، در همین فهرست.

آغاز: بعد از حمد حکیم دانا و تحیت سید... (ص ۱۱۰ - ۱۱۲).

٤- ستهٔ ضروریه:

بنگرید به: ستهٔ ضروریه، در همین فهرست.

آغاز: الحمدلله المنعم الحیاة النفوس . . (ص ۱۱۳ - ۱۲۱).

۵- دلایل النبض :

بنگرید به : دلایل النبض ، در همین فهرست : ۲۸۲

آغاز: الحمدلله النافع الحکیم العلام . . (ص ۱۲۲ - ۱۳۳).

۶- دلایل البول :

بنگرید به : دلایل البول ، در همین فهرست : ۲۸۱

آغاز: بعد از سپاس حکیم مطلق جل ذکره (ص ۱۳۴ - ۱۴۴).

۷- ریاض الادویه :

بنگرید به : ریاض الادویه ، در همین فهرست.

آغاز: (در حروف ب از باب یکم افتاده) : آرند شراب توت اوجاع (ص ۱۴۵ - ۳۰۰).

741 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند ۱ راه ، موریانه زده ولی قابل استفاده ، ۳۰۰ ص.

343

رگشناسی : نبضیه

از **ابو علی سینا** ، حسین (پیرامون ۳۷۰ - ۴۲۸ه.ق.) . به دستور عضد الدین علاء الدوله ابو جعفر امیرالمؤمنین ، کاکویه در سپاهان ، پس از ۴۱۲ه./ ۱۰۲۲م. در نه فصل نگاشته است : ۱- در اصلها که در اول باید دانست ، (کلیات) . . . ، ۵- هر نبضی از چهار چیز بود ، یکی حرکت انبساط . . . ، ۹- اندر سببهای نبض.

آغاز: سپاس مر آفریدگار را و ستایش مر او را و درود بر پیغمبر کونین و اهل بیت و یاران وی. فرمان خداوند ملک سید عادل مظفر منصور . . .

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۴۴ - مصنفات ابن سینا، مهدوی: ۲۲۵ - مشار، چ ۲ ج ۲: ۲۶۲۷.

742 ۶۲۲: نستعلیق خوش، با تاریخ ۸۴۸ه‍.ق. به همین خامه در مجموعه ش ۴ مجموعه (ص ۱۷۶ - ۲۰۱)، آغاز برابر نمونه، در پایان آمده: تمت الرسالة المنسوبة الی الشیخ ابو علی...، عنوان و نشان شنگرف.

344

ریاض الادویه

از **یوسفی هروی**، یوسف (م. ۹۵۰ه‍/۱۵۴۳م.). در یک مقدمه در کیفیات ادویه و جز آن، و دو باب: ۱- ادویهٔ مفرده به ترتیب حروف تهجی، ۲- ادویهٔ مرکبه، نیز بهمان ترتیب. خاتمه دربارهٔ خوبی و بدی تریاق. به نام همایونشاه (۹۳۷ - ۹۶۳ه‍.ق.)، به سال ۹۴۶ه‍.ق./۱۵۳۹م. نگاشته، چاپ نیز شده است: به نهصد و چل و شش گشت این رساله تمام - به یمن عاطفت شه معدلت آیین - سکندر آیین، دارا نشان **همایون شاه** - که کان دانش و فضل است و منبع تمکین... چو **یوسفی** ز دل و جان دعای او گوید - عجب مدار که روح الامین کند آمین.

آغاز: الحمدلله الذی خلق لکل داء دواء و جعل حبیبه لعلل القلوب... بر ضمایر صافیه محجوب نماند...

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۴۵ - ف. طبی، نجم آبادی: ۴۴۰.

743 ۶۹۰۰: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. ش ۷ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۴۵ - ۳۰۰)، آغاز در حرف ب از باب یکم افتاده: آرند شراب توت.

744 ۸۰۱۱: نسخ پخته، سدهٔ ۱۲ه‍.ق. و نستعلیق در نو نویسها، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۲۹۴+۲ ص. در فروردین ۱۳۵۷ خریداری شده است.

745 ۵٦۳۰ : نستعلیق اردو ، امان الله ، رجب ۱۲۲۵ﻫ.ق./۱۸٦۷ بکرمی ، ش ۲ مجموعه (ص ۲٦۸ - ۵۱۳) ، عنوان و نشان شنگرف.

746 ۳۳۸٤ : نستعلیق پخته ، صدر الدین ، پاس خاطر میان غلام رسول بن میان نور حسین ، ۱۲۲٦ﻫ.ق. با سر آغاز دیگر : حمد بیحد و ثنای بیعد مر حضرت خداوندی که بقانون حکمت بالغه و قدرت کامله . . . به نهصد و چهل و شش گشت این رساله تمام . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۹۱ ص.

747 ٤۵۵٤ : نستعلیق پخته ، محمد محمود ، چهار شنبه ۱۱ شوال ۱۲۲۸ ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۳۹ ص.

748 ۱٤۰ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، قادر بخش ، در مقام وتلی برای پاس خاطر پیر محمد حسن، ۷ رجب ۱۲۳۲ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه، جدولبندی ۲ خطی و عنوان و نشان شنگرف ، ش ۱ مجموعه (ص ۲ - ۱٦۱).

749 ٤۸۸٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، اکبر شاه بن محمد شابنوی قریشی عباسی ، صفر ۱۲۷۱ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۱۹ - ۱۹۰) ، عنوان و نشان شنگرف.

750 ٦۱٦۸ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمد قاسم ، ساکن حضرت ممکن ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان وجدولبندی ۲ راه شنگرف با نسخه های پزشکی در برگهای اضافی نسخه ، ۱۵٦+٤ ص.

751 ۲۲ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۷٤ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۲۱۷ - ۲۱۸).

345

ریاض عالمگیری

از **محمد رضا** طبیب **شیرازی** بن ابوالفضل سلیمان ، به سال ۱۰۸۷ﻫ.ق. (شد سبز ریاض ابد) ، برای عالمگیر اورنگ زیب (۱۰٦۸ - ۱۱۱۸ﻫ.ق.). در پنج ریاض نگاشته است. ریاض یکم در چهار چمن و هشت نخل. چمن اول ستهٔ ضروریه، نخل ۱- هوا ، ۲- خوردنیها ، ۳- نوشیدنیها ، ٤- حرکت . . .

آغاز: خداوند را حمد شاف ست جل شأنه که به آیات جلیل و آداب جمیل امراض و اعراض جسمانی و نفسانی . . .

752 ۵۶۷۰ : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. دو ریاض ۱ و ۲ است و ترقیمه ای که گویا به خامهٔ نگارنده است : تم الریاضین بعنایت الله رب العالمین و استجب به اهتمام الثالثة من الریاض . . . و انا العبد محمد رضا المتطبب . . . ، عنوان و نشان شنگرف و برخی نانویس ، جدولبندی ۳ راه ، ۵۵۶ ص.

346

زبدة الاسرار

از ناشناس ، از روزگار سلطان محمود، در تقویت باه ، بدستور و برسم خزانهٔ سلطان الوزراء قطب الحق و الدنیا و الدین فخرالاسلام و غیاث المسلمین ، این را از زبان تازی به پارسی کرده ، تا نفع آن عام گردد ، و در مواضعی که احتیاج بود اصلاح کرده ، مقدمه و فواید چندی بر آن الحاق کرده ، و آن را «زبدة الاسرار» نام نهاده است (دیباجه با اختصار). در یک مقدمه و دو طرف ، هر طرفی در ده باب : مقدمه در کلیات باه ، **طرف اول** ، باب ۱- اموری که معرفت آن در این علم ناگزیر است، ۲- اغذیه و ادویه زیادت کنندهٔ باه ، ۳- غذاهای مرکب زیاد کننده ، ٤- داروهای زیادت کننده ، ۵- مسحوجات و ضمادات ، ٦- ادویه که لذت را بیفزاید ، ۷- ادویه که آلت را سخت کند، ۸- ادویهٔ معین در حمل، ۹- ادویهٔ مانع حمل ، ۱۰- ادویه که قوهٔ باه را کم و شهوت را بمیراند. برخی از بابها در چندین فصل است. **طرف دوم** ، باب ۱- اوصاف جمیله که وجود آن در زنان مستحسن باشد ، ۲- علاماتی که دال بر کثرت شهوت و یا قلت آن در زن باشد ، ۳- داروها که رنگ روی سرخ گرداند ، ٤- داروها که موی برویاند و خضابها، ۵- دندان را جلا دهد و دهان را خوشبو سازد، ٦- بدن را فربه سازد، ۷- خضابها ، ۸- داروهای خوشبو کننده ، ۹- تنک و گرم کننده ، ۱۰- متفرقه ، مجربات. (نسخه های فارسی ۱ : ٥٤۷).

آغاز : بعد از حمد و سپاس بیقیاس صانع بی آلت و اساس را جلت قدرته که بقلم ابداع نقش نفس . . .

753 ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۸هـ.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۲ مجموعه (ص ۶۴-۱۶۶) ، در میانهٔ باب هفتم افتاده است ، عنوان و نشان شنگرف.

347

زبدة قوانین العلاج

از **محمد** بن علاء الدین بن هبة الله **سبزواری مجلدی** ، غیاث متطبب. نام او در کتابها یک نواخت نیامده است ، و در دیباجهٔ نسخه‌های زیر مطلقاً نامی از او نیست.

در چهارده باب و هر باب در فصلهای چند ، به سال ۸۷۱هـ./۶-۱۲۶۷م نگاشته است ، شمارهٔ فصلها نیز در دو نسخهٔ زیر یکسان نیست. فهرست زیر از نسخهٔ شمارهٔ ۲۷۷۷ است :

باب ۱- امراض سر ، ۱۵ فصل (: صداع ، سرسام ، دوار ، سهر . . .) ، ۲- امراض چشم ، ۱۵ فصل (: رمد ، طرفه ، سبل ، جرب . . .) ، ۳- امراض گوش و بینی و زبان و دندان، نه فصل، ۴- امراض دهان و حلق ، پانزده فصل، ۵- صدر و ریه و قلب ، نه فصل ۶- امراض معده و جگر و سپرز ، ۱۵ فصل ، ۷- امراض روده و مقعد ، دوازده فصل ، ۸- گرده و مثانه و صفاق و اعضای تناسلی ، دوازده فصل، ۹- امراض زنان، شش فصل ، ۱۰- درد پشت و مفاصل ، سه فصل ، ۱۱- بحران ، نه فصل ، ۱۲- اورام و ثبور ، پوست ، هیجده فصل ، ۱۳- سقوط و سوختگی و فساد اعضا به سرما و جراحات ، شش فصل ، ۱۴- طرد هوام از خانه و گزیدگیها و درندگان، شش فصل.

آغاز : الحمدلله الذی خلق الانسان و جعله اشرف موالید الارکان . . . چون اشارت شریفه و التماس بعضی اعزه و اخوان . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۴۸ - ذریعه ۱۷ : ۲۰۲.

754 ۲۷۷۷ : نستعلیق ، ٤ محمد شاهی ، ۲۵ محرم ۱۱۳٤ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۶۷-۲۸٤) ، عنوان و نشان شنگرف.

755 . . . نسخهٔ دیگری از این کتاب درین کتابخانه هست ، که برگهٔ آن در هنگام چاپ گم گشته است ، در جای دیگر جبران می شود.

348

ستهٔ ضروریه

از یوسفی هروی ، یوسف بن محمد بن یوسف (م ۹۵۰.ه/۱۵٤۳م.) به سال ۹٤٤.ه/۷-۱۵۳۸م. در یک مقدمه در غرض طب، و شش فصل نگاشته است : ۱- اول از ستهٔ ضروریة هو است ، ۲- دوم از ستهٔ ضروریه مأکول و مشروب است ، ۳- حرکت و سکون بدنی ، ٤- حرکت و سکون نفسانی (آرامش خاطر) ، ۵- خواب و بیداری ، ٦- استفراغ.

آغاز : الحمدلله المنعم حیات النفوس و صحة الاجسام ، و الصلاة . . . و بعد ، این نسخه ای ست موسوم به ستهٔ ضروریه که توجه به آن . . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۵۰ - ذریعه ۱۲ : ۱٤٤ - ف. طبی نجم آبادی : ۹۰ - مشارچ ۲، ج ۳ : ۲۹۳٤.

756 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ٤ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۱۳-۱۲۱) ، آغاز برابر نمونه ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده.

757 ٤۷۵۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۲۷۰ه.ق. در مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۸۶-۱۹۸).

0

سوال و جواب : پنجاه مسئلهٔ طبی

0

شرح قانونچه : مفرح القلوب

0

شرح قانونچه : وافیه

349

شفاء الابدان

از ناشناس. که شاید نامش در قسمت افتادهٔ دیباجه آمده بوده است. پزشکی ست همراه با وردها و طلسمها.

در یک مقدمه و بیست و شش باب : ۱- اثبات جواز دادن تعویذ ، ۲- در شفای جمله زحمتها ، ۳- در شفای جمله اعضاء ، ٤- اندر شفای زحمت باطنه ۵- اندر زحمتی که از تن بیرون آید ، ٦- اندر علتی که تأثیر آن بتن رسد ، ۷- در رفع تبها ، ۸- دفع بادها ، ۹- اندر شدن فرزند ، ۱۰- اندر مباشرت ، ۱۱- دفع آفات زراعت ، ۱۲- دفع زحمت چهار پایان ، ۱۳- در نگاه داشتن مال ، ۱٤- اندر زیاد شدن حفظ ، ۱۵- عقد لسان ، ۱٦- فتح و نصرت ، ۱۷- دفع دشمنان ، ۱۸- دفع فقر ، ۱۹- دفع زهر مار ، ۲۰- اندر باز آمدن گریخته ، ۲۳- دفع زحمت اسپان ، ۲٤- اندر گشادن مرد بسته ، ۲۵- در آسانی راه رفتن ، ۲٦- فواید متفرقه.

758 ۲۷۷٤ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده : فعلیکم بالقرآن ، فانه راحت القلوب و شفاء الابدان بدلایل واثقه جمع کردم در این تحفه که نام شفاء الابدان است . . . ، عنوانها شنگرف ، انجام در باب ۲٦ کمی افتاده ، ۱۰۰ ص.

350

شفای خانی : طب شهاب

از **شهاب الدین** بن عبدالکریم **قوام ناکوری** نگارندهٔ «شفاء المریض»، بنام اعظم صفر خان، پس از ۸ محرم ۷۹۴هـ./۱۳۹۲م. نگاشته است. نام وی در دیباچهٔ برخی از نسخه‌ها آمده است. در دیباچهٔ ش ۳۰۰ ما، قطعه ای در ۱۵ بیت است در ستایش اعظم خان.

یا از کریم بن محمد بن عثمان، دبیر خان اعظم قتلغ خان، از امیران دربار ناصر الدین شاه محمود (گویا پادشاه بنگاله).

در چهارده باب و هر باب در چند فصل. **باب یکم**، اندر علتها که در سر حادث شود، چند فصل، ۵- لقوه، ۶- سکته، ۹- خفتن اعضا، ۱۱- کابوس، ۱۳- مالیخولیا، ۱۵- تشنج، ۲۰- زکام، **باب دوم** در چشم، بیست و شش فصل، ۱- رمد، ۵- جرب العین، ۱۰- شعر الزواید، بنات الشعر، ۱۵- دمعه، اشک، ۲۰- عرب، ناصور، ۲۶- معالجت کک. **باب سیوم** در گوش و بینی و دهان و زبان و دندان و حلق، سی فصل: ۱- درد گوش . . . **باب چهارم**، سینه و شش و درد دل و معده، بیست و شش فصل: ۱- سعال، ۲۶- در اسهال، **باب پنجم** علتهای سپرز و جگر و روده، هفت فصل: ۱- درد کبد، **باب دهم**، انواع تب، چهار فصل: ۱- تبهای مفرد، **باب یازدهم**، در مباشرت، بیست و سه فصل: ۱- میوه‌ها که قوت را زیاده کنند، طلایه‌های لذت بخش، ۱۰- نقصان رجولیت، ۱۵- تنگ کردن فرج، ۲۰- تدابیر داروها. **باب دوازدهم**، زهرها، سیزده فصل: ۱- زهر خورده، ۵- گزیدگی شیر و پلنگ، ۱۰- گزیدگی زنبور. **باب سیزدهم**، شناختن بیماریها، نوزده فصل: ۱- نبض، **باب چهاردهم**، لابدیات، شش فصل: ۱- در هوا، ۲- حرکت، ۳- خواب، ٤- نگاه داشت خود، ۵- آبها، ۶- سفر.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۵٤ - تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان، نیر واسطی: ۱۱۰.

759 ۵۶۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمود برای شهاب بن عبدالکریم ، سه شنبه ۲ محرم ۴۶ (۱۱۴۶ه.ق.؟). آغاز در فصل ٤ باب یکم افتاده ، آغاز: سوی راست شود . . . ، در میانه نیز افتادگی دارد ، عنوان و نشان شنگرف ، فهرست مطالب از این نسخه است ولی نام و نشانی از نگارنده ندارد ، ۳۱۲ ص.

760 ۶۰۰ : نستعلیق پخته ، محمد نسیم ، ۵ ج ۱۲۵۷/۲ه.ق. از روی نسخه ای نوشته شده که آغاز آن افتاده بوده ، و سر خطبهٔ کوتاه بدان افزوده اند. آغاز: حمدله. صلات. عزیزی که پیوسته از دل بدو می رسد . . . ، در پایان آمده اختتام پیوست طب شهاب ، ولی فهرست مطالب برابر نسخهٔ پیشین است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۸۸ ص. (تسبیحی ۲ : ٤-٤-۳۰۵) غ.

761 ۳۰۰ : نستعلیق خوانای مهدی شاه ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز: بزبان درر بار و نطق گهر نثار اشارت فرموده که بابی چند از علم طب. که بتجربه پیوسته باشد بباید نوشت. ش ۱ مجموعه (ص ۲-٤۲۵) ، عنوان و نشان شنگرف، ٤ باب آخر را ندارد و بجای آنها رسالهٔ «مار گزیدگی» آورده شده است. (تسبیحی ۱ : ۵۶۷-۵۷۱).ن.

351

شفاء المریض : طب شهابی

از **شهاب الدین** بن عبدالکریم **قوام ناکوری** نگارندهٔ «شفای خانی، همین بخش» که در ۱۰ شوال ۷۹۰ه./۱۳۸۸م. بروزگار مظفر شاه یکم پادشاه‌گجرات. در یک مقدمه و شصت باب سروده است. در پایان آن از زندگی خود سخن گفته و نشان می دهد که از مردم ناگور و تازه مسلمان شده است. سپس: من از گفتن ادویه در جهان۔ بخلق خدا وقف کردم زبان ۔ نه از دوست دارم نه از دشمنان ۔ نه فرق آورم از گدا بر شهان ۔ گدا را دوا بهتر از شه کنم . . . نه راندم بجز نفع مردم قلم۔ بگفتند یاران مرا ای **شهاب** ۔ بنام شهنشاه کن این کتاب۔ بگفتم که چون شاه شاهان خداست ۔ بدرگاه او بندگی جمله راست . . . ز هفتصد زیاده نود سال بود۔

دهم روز از ماه شوال بود . . . اساسش نهادم صد و شصت باب ـ **شفاء المریض** کردم این را خطاب.

مقدمه در بیان ابتدای علم طب ، باب ۱ـ اسباب امراض بدنی ، ۲ـ احکام طعام ، ۳ـ در علاج درد شقیقه ، ٤ـ سر سام ، ۵ـ صرع ، ٦ـ دوران سر ، ۷ـ فالج و لقوه ، ۸ـ بیان کابوس ، ۹ـ مالیخولیا ، ۱۰ـ نسیان و فراموشی ، ۱۱ـ تشنج ، ۱۲ـ نزله و زکام ، ۱۵ـ باد در چشم ، ۲۰ـ در استاد ، ۳۰ـ ناسور بینی ، ٤۰ـ خروج المسان ، ۵۰ـ جنب ، ٦۰ـ عدم اشتها ، ۷۰ـ سنگ مثانه ، ۱۰۰ـ جرازه ، ۱۱۰ـ اورام ، ۱٤۰ـ در بیداری، ۱۵۰ـ خاصیت برخی از شیرنیها، ۱٦۰ـ ادویهٔ محبات ، ۱٦۳ـ مذمت کیمیا گری.

این کتاب به زبان اردو به نظم ، بنام «طب شهابی» چاپ شده است ، در دیباجه از مترجم و سرایندهٔ متن نام برده نشده است. جز اینکه من «طب شهابی» را به نظم اردو در آوردم.

سر آغاز و ترتیب بابها در نسخه‌ها یکی نیست. **آغاز ۱ :** شکر و حمد مهین جبار ـ پس ثنای محمد مختار . . **آغاز ۲ :** نخستین کنم نوک خامه روان ـ به توحید پروردگار جهان ـ خداوند خلاق ارض و سما . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۵۵٤ ـ ذریعه ۹ : ۵۵۵ ـ تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان ، پرفسور نیر واسطی : ۱۱۰.

762 ٤۸۳۷ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۱ـ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲٦ باب را دارد ، ۲٦ ص.

763 ٦۲۰۰ : نستعلیق ، با تاریخ ۱۲۱۷ه.ق. در مجموعه ، ش ۲ (ص ۲۱۲ـ۴۳). آغاز افتاده ، آبخورده.

764 ۵۵۸۹ : نستعلیق تحریر آمیز ، انور شاه آخوند زاده ، جمعه به وقت چاشت ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، از کلفون چنین بر می آید که از روی نسخهٔ چاپ کانپور به اهتمام مسیح الزمان رونویس شده است ، ۱۵٦ ص.

765 ۷۹۰۰ : نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آغاز : نه رسته گیاهی بروی زمین ـ مگر خاص بهر تن آدمی ، ٤۰ ص.

766 ۲۷۷٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونهٔ ۲ ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۰٤ ص.

352

طب

از ناشناس ، که در دیباجهٔ کوتاه آن از خود نام نبرده ، و در پایان نویسنده او را حکیم **دلهر** خوانده است.

در نود و شش باب : ۱- معرفت نبض و دلیل ، ۲- امراض شقیقه ، ۳- فالج ، ٤- صرع ، ٥- لقوه ، ۱۰- گوش و کری ، ۱٥- لب و زبان و دندان ، ۲۰- علاج دهن و بغل ، ۲٥- شب کوری ، ۳۰- قی را باز داشتن ، ۳٥- سپرز و جگر ، ٤۰- پرمیوه مرد و زن ، ٤٥- دفع موش و مکس و ملخ و مورچه ، ٥۹ تا ٦٥ - باه و آمیزش با زنان ، ۷۰- منع حاملگی ، ۷٥- فصد ، ۸۰- تب رکت ، ۸٥- آماس و دنبل ، ۹۰- علاج گزیدگیها ، ۹٦- ترکیب کوکل‌ها.

آغاز : منت خدایرا قادر ذوالجلال که در ادای توصیف و ثنایش زبان ناطق گنگ و لال ، آن خالق مطلق خلقت انسان . . .

767 ۲۸۲۱ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، نام نویسنده و تاریخ را پاک کرده اند ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۸۲ ص.

353

طب ائمه

درمان و دعاست ، به نقل از امامان. با عنوانهای فصل : ۱ و ۲ را ندارد ۳- انواع احادیثی که از ائمه در جواز رجوع به اطباء رسیده است ، ٥- در ادعیه جامعه و ادویهٔ مرکبهٔ نافعه ، ٦- معالجهٔ درد سر و شقیقه و زکام و صرع ، ۷-

معالجهٔ سایر امراض سر، ۸- معالجهٔ خنازیر و قروح و جروح، ۹- امراض اندرونی و قولنج و بادها و آزار معده و سرفه، ۱۰- اوجاع مفاصل و فالج و بواسیر و مثانه، ۱۱- در قلیلی از تعویذات برای رفع سحر و سموم گزندگان.

768 ۳۱۳۱: نستعلیق و عربیها نسخ خوانا، با تاریخ ۱۰۹۳ ه.ق. در شمارهٔ پیشین مجموعه، ش ٤ (ص ۱۱۱-۱۵۲)، آغاز و انجام افتاده.

354

طب اکبری: جامع الفواید

از شاه محمد **ارزانی**، حکیم **محمد اکبر** بن حاجی مقیم، برای اورنگ زیب (۱۰۶۸-۱۱۱۸ ه.ق.)، به سال ۱۱۱۲ ه.ق. در دو جلد به انجام رسانده است.

در دیباجه میگوید چون «شرح اسباب و علامات امراض» کثیر النفع بود، جهت استفادهٔ عموم خواستم به زبان فارسی در آورم و زواید را حذف و فواید دیگر از «قانون» و «اقسرایی» و «سدیدی» و «موجزی» و «ذخیره» و «کفایه» و جز آنها برآن بیفزودم و بیماریهای هر عضو را از سر تا به قدم زیر نام همان عضو شرح دادم. جلد یکم با بیماریهای سر آغاز می شود: باب یکم در امراض سر، در فصلها و قسمها . . .

جلد دوم در پانزده باب و یکصد و سه فصل: باب ۱- اندر امراض کبد، شانزده فصل، ۲- اندر یرقان، شش فصل، ۳- اندر امراض امعاء، پنج فصل، ٤- امراض مقعد، هفت فصل، ۵- بیماریهای کرده، ده فصل، ٦- بیماریهای مثانه، چهارده فصل، ۷- بیماریهای ویژه مردان، بیست و چهار باب، ۸- صفاق دو باب، ۹- بیماریهای زنان، بیست و سه فصل، ۱۰- امراض پشت اطراف، هفت فصل، ۱۱- حمیات، سه فصل، ۱۲- اورام و ثبور، پنج فصل، ۱۳- موی، پانزده فصل، ۱٤- ناخن، نه فصل، ۱۵- امراض متفرقه، ۲٤ فصل، خاتمه در بیان ادویهٔ مرکب و لغات و مصطلحات اطباء، دو باب: ۱- مرکبات، ۲- مصطلحات و فرق در امراض مشتبه.

آغاز: جلد یکم: صحیح ترین کلامی که مشام ناطقهٔ دانش آیین را که آیینهٔ ادراک محسوسات و معقولات است . . .

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۵۸ - ذریعه ۲: ۱۲ و ۱۵: ۱۴۱ - مشارج ۲، ج ۳: ۳۴۳۲.

769 ۷۰۰۴: نستعلیق پخته، ۱۷۲۲م/۱۱۴۲ه.ق. آغاز برابر جلد ۱، با فهرست مطالب در ۸ صفحه در آغاز، سر لوح زرین، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه، ۳۸۹ برگ شمار دارد.

770 ۲۳۳: نستعلیق پخته، محمد فاضل، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز افتاده: بهر اسهال حب ایارج تناول فرمایند . . .، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی یک راه، ۱۱۵۸ ص. (تسبیحی ۱: ۳۱۰-۳۱۲).

771 ۲۰۴۷: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر جلد یکم، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، موریانه زده، فرسوده، ۴۸۶ برگ شمار دارد.

772 ۲۹۳۶: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۱ و ۲، آغاز و میانه و انجام افتاده، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، ۹۹۰ ص.

773 ۳۵۵۹: نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. جلد ۲، آغاز و انجام افتاده، آغاز: نیابد و از شدت درد احتباس بول . . .، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی سه راه، ۴۳۲ ص.

774 ۴۶۹۱: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۶۱۳ ص.

775 ۵۶۰۵: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز افتاده: و از مقابل حجاب سینه ابتدا کرده است . . .، عنوان و نشان شنگرف، ۷۴۶ ص.

776 ۷۲۲۸: نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه، کناره ها موریانه زده، ۹۹۸ ص. اندازهٔ رحلی.

777 ۴۶۲۶: نستعلیق تحریر آمیز، کهیمکرن، ۱۶ ج ۲/۱۲۳۸ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف. کناره موریانه زد، ۷۲۸ ص.

778 ۷۸۳۵ : نستعلیق تحریر آمیز ، ۲۷ رجب ۱۲۴۴ه‍.ق. **آغاز :** باب اندر امراض کبد. و این مشتمل است بر چند فصل. و بدانکه کبد که آنرا جگر . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، وصالی شده ، پیرامون ۵۵ ص.

779 ٤۵۷۵ : نستعلیق پخته ، غلام محیی ، ۲۳ ج ۲/۱۲۷۲ه‍.ق. جلد یکم ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، با فهرست مطالب در ٦ صفحه در آغاز ، ٤٦۵ ص.

780 ۷۲۷۷ : نستعلیق پخته، غلام محیی، در کابل ، ۸ ذیقعدهٔ ۱۲۷۲ه‍.ق. عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، جلد ۲ است، با فهرست پانزده باب و یک خاتمه در آغاز. **آغاز :** باب اندر امراض کبد. و این مشتمل است بر چند فصل و بدانکه کبد که آنرا جگر گویند عضوی ست رئیس ، معدن روح طبیعی.

355

طب اورنگ شاهی

از حکیم **درویش محمد امن آبادی** ، مرید شیخ فرید گنج شکر (دیباجه) ، به روزگار و بنام اورنگ زیب (۱۰٦۸ - ۱۱۱۸ه‍.ق.) ، بنام «طب اورنگ شاهی» در هفت باب و هر باب در چند فصل نگاشته است (دیباجه) ، و از هموست : مفتاح حکمت در پزشکی.

باب ۱ـ در ارکان اخلاط و تشریح اعضا ، بیست و هفت فصل ، ۲ـ در معالجت امراض، هفتاد و یک فصل، ۳ـ دفع امراض زنان ، بیست و یک فصل، ٤ـ کشتن دهاتها (کیمیا) ، ده فصل (۱ـ در کشتن ارزیر ، ۵ـ کشتن زر ، ۱ـ صاف ساختن اپدها) ، ۵ـ بعضی تدبیرها که مدار طبابت است ، دوازده فصل ، ٦ـ ساختن معاجین و شربتها و سفوف و جوارشات ، سیزده فصل ، ۷ـ در معرفت مفردات ادویه ، به ترتیب حروف تهجی ، هر حرف در یک فصل.

شمارهٔ فصلها (نه بابها) در نسخه‌های دیگر بیشتر از این دیده شده است.

آغاز : (پس از فهرست) : حمد و سپاس مر حضرت حکیمی را که به حکمت

بالغه و قدرت کامله ، بیک حرف . . . ، بعد ، این فقیر حقیر درویش محمد امن آبادی ، مرید . . .

781 ۹٤۹ : نستعلیق خوش ، غلام رسول بن حافظ ، عرف بنی اسرائیل ، ساکن قصبهٔ ابراهیم آباد عرف سودهره ، ۲۵ جلوس محمد شاه پادشاه (۱۱۵۵ ه.ق. ؟) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، فهرست مطالب در شش صفحه در آغاز نسخه هست، ۲٦۲ ص (تسبیحی ۳ : ۳۲۱-۳۲۳).

782 ۷۰٦۱ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آشفته صحافی شده است ، آغاز وضع حالی : باب ششم در بیان ساختن معاجین و سفوف و حبوب و جوارشات . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، همهٔ بابها را ندارد ، ٦۲ ص.

0

طب شهاب : شفای خانی

0

طب شهابی : شفاء المریض

356

طب عجایب و غرایب

این نام در سر عنوان فهرست آمده : فهرست طب عجایب و غرایب از فقیر **عادلشاه** ، عفی عنه. دانسته نشد که کتاب از اوست و یا بخط اوست ، شمارهٔ بابها در این فهرست ۲۳۱ می باشد : ۱- داروی درد چشم ، ۵- درد سر ، ۱۰-

خارن شدن چشم ، ۱۵- هضم طعام ، ۲۰- فربه کردن لاغر ، ۳۰- پرده چشم ، ۴۰- خارش . . .

آغاز: باب اول در بیان داروی درد چشم. و درد سر باشد ، اگر درد سر باشد زنجبیل . . .

783 ۳۱۲۷ : نستعلیق ناپخته ، عاد شاه ، سکنهٔ چوره در ملک اتک پشاور ، ۱۲۹۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۴-۱۳۲) ، عنوانها شنگرف.

0

طب لقمانی : طب ناشناخته

357

طب منظوم

شاید از **پور عبدالکریم** ، به نظم باعنوانهای باب. نسخه از باب ۹۲ آغاز و میرسد به ۱۶۵ بابهای ۹۲ - ۹۵ در باه است ، ۹۶- در مفاصل ، ۱۰۰- نقرس ، ۱۰۵- برص ، ۱۱۰- اورام ، اماسهای اندام ، ۱۲۰- مارگزیدگی ، ۱۲۵ نبض و دلیل ، ۱۳۰- غذا و طعام ، ۱۳۵- حرکت ، ۱۴۰- اسهال و استفراغ ، ۱۴۵- خضاب موی ، ۱۴۷- خاصیت گوشتها ، ۱۴۸- خواص برخی از حبوبات و تره بار و سبزیها و ترشیها و روغنها ، ۱۵۰- درمان کودکان ، ۱۵۵- درکشتن پولاد یعنی رک ، ۱۶۰- ادویهٔ محبت ، ۱۶۱ تا ۱۶۳ - اسپ نامه ، ۱۶۴- در آب دادن اسلحه ، ۱۶۵- در کیمیا.

در بخش کیمیا که آخرین بخش منظومه است ، مردم را از هوس کیمیا گری بر حذر می دارد و در آنجا می گوید : بسا مردم ای پور عبدالکریم - که از بهر زر خاک کردند سیم.

برای نشانی. باب صد و پنجاهم در علاج کودکان شیر خوار : به کودک مضر است شیر زنان - به وقتی که خسپند با شوهران - خصوصا به وقت وصال

او دهند ـ بسی رنج اندر تنش آورند ـ دهد زهر او لیتر است در دو سال ـ که پستان دهد بچه را در وصال.

784 ۴۹۳۷ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز افتاده : اگر دور تخم گذر را کند ـ جنین از شکم زود بیرون زند، عنوانها شنگرف، ۹۰ + ۸ ص.

0

طب منظوم

این نامها دیده شود : تحفة المجربات، حفظ الصحة، شفاء المریض، علاج الامراض، فواید الاخیار، فواید الانسان.

358

طب ناشناخته : طب لقمانی

در ۶۲ باب : ۱- شناختن زحمت (بیماری)، ۲- یازده جهوله (سودا و صفرا و اخلاط...)، ۳- دفع جمله جهوله، ٤- فرنگباد، ۵- برص سیاه، ۶- برص سفید، ۷- دفع پر میوه (بیماری ست در تخمدان و منی)، ۸- باسور، ۹- کوله، ۱۰- سرفه و قی و هکهک، ۱۵- درد چشم، ۲۰- دارد و تلخ، ۲۵- در ماندن خون حیض، ۳۰- دانستن عیب زنان که فرزندار نشوند، ۳۵- دریافتن کالای گم شده (و از این جا تا باب ٤۹ علوم غریبه است)، ۵۰- علاج کل، ۵۱- کیمیا، ۶۰- در منافع درخت سریه، ۶۲- در بیان خضاب کردن ریش.

برخی از نسخه‌های این کتاب به نام «طب لقمانی» دیده شده است. و بنگرید به نسخه‌های فارسی ۱ : ۵٦٤ که طب منظومی بدین نام یاد شده است.

785 ۳۷۳۶ : نستعلیق، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۷۹). کتاب با فهرست بابها آغاز می شود. و آغاز متن : باب اول در بیان شناختن زحمت. بیمار بول مریض و در او نظر کرده به بیند اگر رنگ کمی برنگ آتش نماید، بداند که بیماری مریض...، نسخه فرسوده.

359

طب ناشناخته

از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه و پایان نیاورده و واژه های هندی بسیار بکار برده است ، در ۱۲ باب : ۱- در علاج تب ، ۲- علاج کدودانه (کرم سفید) ، . . . و پختگی چنبل ، ۵- درد گوش و پختگی وی ، ۶- خون بینی ، ۷- زن حامله ، ۸- باه ، ۹- دفع نل ، ۱۰- علاج نار ، ۱۱- چشم ، ۱۲- قوت باه بدن.

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد ، مر حضرت بیچون را که وجود مخلوقات به صنع قدرت کامله خود به ظهور . . .

786 ۷۲٤۹ : نستعلیق پخته ، سدۀ ۱۲-۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه (ص ۲۱٤-۲۳٤) ، عنوان و نشان شنگرف.

360

طب ناشناخته

با عنوان مقالت ، فصل.

787 ۶۹۱۰ : نستعلیق تحریری پخته ، سدۀ ۱۲ه.ق. آغاز و میانه و انجام افتاده ، **آغاز :** که بالای اوست از کثافت . . . بایستی ترجمه و شرح یک متن پزشکی باشد ، با عنوانهای مقاله و فصل. برای نشانی از ص ٤۸ : المقالة الثالثة فی احوال بدن الانسان و اسبابها و العلامات الدالة علیها و هی یشتمل علی فصول. مقالۀ سیوم. ثابت است در حالهای بدن آدمی و اسباب حالها و نشانیهایی که دلالت دارند بر حالها ، و مقالۀ مذکور متضمن است . . . الفصل الاول فی الصحة والمرض ، فصل نخستین از مقالۀ سیوم ثابت است در بیان تندرستی و بیماری . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، پیرامون ۲۵۰ ص.

361

طب ناشناخته

با عنوانهای مقاله و هر مقاله در چند فصل. و نسخه آغاز می شود به : فصل ۸- اندر علاج بیماران، ۹- در فصد و حجامت، ۱۰- ق و اسهال. **مقالت ششم** در بیماریهای سر ، سیزده فصل ، فصل ۱- صداع ، ۲- سرسام ، ۳- مالیخولیا ، ٤- صرع ، ۵- سکته ، ٦- فالج ، ۷- زکام ، . . . **مقالت هفتم** اندر بیماریها از سینه تا ثیب ، هیجده فصل ، فصل ۱- سعال (سرفه) ، ۲- ذات الریه . . . ، ۱۰- هیضه . . . ، ۱۵- درد جگر ، **مقالت هشتم** ، کرده و تناسلی ، **مقالت نهم** در بیماریهایی که در ظاهر تن باشد و حمیات هشت فصل ، **مقالت دهم** در شناختن قوتها و خاصیت طعامها و شربتها ، سیزده فصل . . .

788 ۱٤۲ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز در فصل ۷ از مقالت پنجم و انجام در فصل دوازده از مقالت دهم افتاده است. **آغاز:** آب شین شربت لیمون سرد است . . . ، عنوانها شنگرف ، ۱٤۸ ص (تسبیحی ۱ : ٦۷۵-٦۷٦).

362

طب ناشناخته

با عنوانهای فصل و قسم : فصل ۲۵- در زحمت انوبات ، دو قسم ، ۲٦- در زحمت سول ، دو قسم ، ۳۰- در زحمت کوله ، دو قسم ، ۳۵- در سنگ مثانه ، دو قسم ، ٤۰- در افزونی خصیه ، دو قسم ، ٤۵- پختگی جراحات ، دو قسم ، ۵۰- در زحمت ست که بهندوی آنرا گشت گویند ، دو قسم ، ۵۵- در مرضی که آنرا به هندوی مسورکا گویند ، دو قسم ، ٦۰- بیماریهای چشم ، دو قسم ، ٦۵- در مرض فرج زن ، دو قسم ، ۷۰- زهره ، ۷۵- در نوشیدن روغنها ، ۸۰- در بدیهای حقنه ، ۸۵- داغ کردن ، ۸٦- در شمار امراض . . .

و آخرین باب ۸۷- در متفرقات است.

789 ۲٤۱۰ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز در باب ۲٤ افتاده: سخت کند به شود. نوع دیگر پوست...، عنوان و نشان شنگرف، ۵٤۱ ص.

363

طب ناشناخته

از ناشناس: پس از آفرینش بشر، مردمان در کار خود باز ماندند، پرودگار جبرائیل را برای آموزش آنها فرستاد و خواص هر یک از اشیاء را تعلیم داد. پس اولین طبیب مهتر آدم بود. سپس پزشکی ست با عنوانهای فصل، باب: فصل اول، بدانکه نزدیک اطبای یونان مقدم بر همهٔ امراض چهار چیز است: باد و تلخه و اخلاط و خون. فصل در علامات این چهار.

آغاز: حمدله. صلاة. اما بعده، میگوید بندهٔ ضعیف نحیف الله، چون حق تعالی خلق را بیافرید، بعد از چند مدت از زحمت بدان عاجز آمدند.

790 ۲٤۷ : نستعلیق شکسته آمیز، ۱۲۲۸ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۲۳۹-۲۵۳).

364

طب ناشناخته

از ناشناس. پس از عنوان معمولا منظومه ای را می آورد، سپس «ش» ولی شرح آن منظومه نیست. از منابع هندی بهره برده است، و بسیاری از بیماریها به نامهای هندی ست. ولی فارسی روان و پزشکی متین و علمی ست.

با عنوانهای «کتاب» و هر کتاب در چند باب، و چون سرخی ها را بعداً

نوشته اند ، ترتیب درست آنها بدست نیامد :

کتاب ؟ در معرفت سم. باب ۱- در معرفت طعام مسموم و ضدیت آن (و این باب را رکهبا وده خوانند) ، ۲- در معرفت مأکولات ضد که به جمع شدن آنها معنی زهر پیدا شود، ۳- در دفع زهر «دهاتوره و گلهاری و زرنیخ و شیراک و . . . » ، ٤- دفع زهر مار و کژدم ، ۵- زهر سگ دیوانه و گرگ و شکال ، ٦- زهر شیروپلنگ و یوزخ ، ۷- زهر حیوانات موزی (حشرات) ، ۸- در دفع زبان موی شیر ، ۹- دفع حیوانات موذی ، ۱۰- دفع خبیث (جن) و کفتار (دیو، پری) ، باب در نوشتن تعویذ ، **کتاب عشر ؟ قتل الاجساد.** باب ۱- قتل سحاب ، ۲- در کشتن پولاد ، ۳- کشتن طلق ، ٤- قتل نحاس، ۵- قتل زر ، ٦- قتل فضه، ۷- قلع ، ۸- سرب ، ۹- مروارید ، ۱۰- منقاد کردن اشیاء در مجموعه ، ۱۱- در کشیدن اجساد کلوی. **کتاب العاشر. در تبها** ، باب ، ۱- عدد تبها و علت آنها ، ۲- علامات پنهانی ، ۳- دفع تبها ، ٤- انواع تبها. **کتاب عشر ؟ در ادویه** ، باب ۱- در بیان سفوف ، ۲- در بیان پاکها ؟، ٤- روغنها ، ٦- کاوهاست (کاهو) . **کتاب فوت الرجولیه** ، باب ۱- در قوت باه ، ۲- دفع سستی آلت ، ۳- گشادی پرواته ، ٤- امساک نطفه ، ۵- انزال عورت ، ۸- تنگ کردن فرج ، ۱۲- در بیرون آوردن پستان ، ۱۳- فربه کردن عورت ، ۱٤- دفع فربهی بسیار ، ۱۵- دخول نابالغه ، ۱٦- نظافت مواضع ، **کتاب فی علل الارحام** ، باب ۱- خراش رحم، کیفیت آفرینش فرزند، ۳- دشوار زادن، ٦- در شناختن عقیم مرد است یا زن، ۷- اعانت حمل، ۸-دفع حمل، ۹- درد شکم حامله ، ۱۰- بستن خون حامله، ۱٤- فرزند نرینه است یا مادینه ، ۱۵- انقطاع حمل ، ۱٦- سقط جنین ، ۱۷- دیر شدن زایمان ، ۲۲- دفع اماس رحم ، ۳۰- پیش آمدن زاهدان ، ۳۵- دفع ورم حامله و آماس ، ٤۰- بعد از زایمان. **کتاب تدبیر اطفال** ، باب ۱- تدبیر اطفال ، ۳- شیر نیک و بد ، ۵- علاج رضیع ، . . .

791 ۷۱٤۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز در باب ۱۹ افتاده : باب ۲۱ در خضروات ، باید دانست که همه نوع سبزی و میوه و غله . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ٤۰۲ ص.

365

طب و تعویذ

پزشکی و تعویذ و جادو ست. با عنوانهای باب : ۱- در واجبات بیمار ، ۲- تداوی بعضی از بیماریها ، ۳- عقد النوم ، ۴- گشادن مرد و زن ، ۵- بستن زن ، ۶- احضار جن ، ۸- چشم بندی ، ۹- درماندن حمل (آبستنی)، ۱۰- احضار جن ، ۱۲- تداوی دردها ، ۱۴- تداوی امساک (باه) ، ۱۵- ۱۷- باه ، ۱۹- بکر کردن زن ، ۲۰- در شدن لرزند ، ۲۴- تعویذ عافیت از کل بلاها ، ۲۵- در خوشحال کردن (باه).

792 ۱۸۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۱ه.ق. آغاز بیش از باب یکم افتاده : و این همه علتها . . . ، عنوان و نشان شنگرف. موریانه زده، انجام افتاده ، ۲۳ ص.

366

طب ناشناخته

چند نسخه ناشناخته. یکی نیستند.

793 ۴۸۵۵ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳-۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده، آغاز : و اگر موجب حالت شود بواسطهٔ . . . برای نشانی : باب ، در امراض صفاق و سهرت و براق. فصل در قبل وفتق ، قسم اول در قیلة الامعاء ، قسم دوم در قیلة الثرب، قسم سیوم در قیلة الریح، قسم چهارم در قیلة الماء، باب اندر بیماریهایی که به زنان مخصوص است ، فصل اندر علامات حمل ، فصل اندر احتباس ، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۹۶ ص.

794 ۳۲۴۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز . . منضبح داده بحسب ابارح . . . ، نامبوب ، سربند ها شنگرف ، نخست نام بیماری را آورده سپس نسخه هایی آورده می شود.

795 ٦٥١٥ : نستعلیق شکسته ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. آغاز افتاده ، برگها آشفته صحافی شده. برای نشانی از ص ۳ : باب نوزدهم در حمیات یعنی تبها، و آن مشتمل است بر هشت فصل. مقدمه در تقسیم تبها. بدانکه تب نزدیک حکمای یونان سه نوع است . . . فصل اول در تبی که از غلبهٔ خون شود . . . و نیز از ص ۳۳ : باب دوم در امراض چشم ، مشتمل بر بیست و پنج فصل . . . ، ۱٥۹ ص.

796 ٦٧٤٠ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. آغاز و انجام افتاده. آغاز: و سرکه طلا به کردن سود دارد . . . ، با عنوانهای فصل، برخی از فصلها در چند مقاله ، و برخی از فصلها در چند قسم. ترجمه و شرح یک متن پزشکی را ماند ، برای نشانی از ص ۷ : قال الشارح و هو مقعد الردیف من الدواب و من الانسان الذی بمنزلة ذلک. باید دانست گاه باشد که از کثرت استلقا یا اصطکاک بفراش نشستنگاه سرخ گردد . . . و از ص ۱۱ : فصل فی الجراحات و این متضمن است بر چند مقاله. مقاله اندر حد جراحت و بیان اقسام او ، و ذکر جراحات مخوفه و اعضاء که احتمال جراحت ندارد . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ٥۸ ص. اندازهٔ رحلی.

367

طب النبی

از ناشناس، که در پایان میگوید در یکشنبه پنجم شعبان ۹٥۸ه‍. (۱٥٥۰م.) در شهر کاشان به انجام رساندم ، و خود را قلیل البضاعت که خواسته برای ثواب کتابی تألیف کند یاد می‌کند. و در دیباجه تلویحاً آنرا «طب النبی» ، نامیده است. پزشکی ست بر مبنای حدیث و اوراد.

در پانزده باب : ۱- در معالجات آن سرور ، ۲- در منع تداوی به مجربات ، ۳- امراض ساریه ، ٤- وبا و طاعون ، ٥- رقیه یعنی افسون ، ٦- عین ، ۷- حجامت ، ۸- داغ نهادن ، ۹- فضایل بعضی اطعمه ، ۱۰- فضایل بعضی فواکه، ۱۱- مالیدنیها ، ۱۲- طبایع انسان ، ۱۳- فواید مسواک ، ۱٤- خلال ، ۱٥- عیادت بیمار.

آغاز: الحمدلله الذی قدر فهدا، خلق الانسان فسوی و امرض و اشفی. . . بدان و فقنی الله و ایاک، کلمه ای چند در بیان معالجات آن سرور (ص) که آنرا محدثان طب النبی گویند.

797 ۶۳۹: نستعلیق پخته، پیرامون ۱۲۴۶ه. ق. در میانهٔ «ذخیرهٔ خوارزمشاهی» (ص ۸۰۸ - ۸۳۰)، با یک سر لوح زرین، عنوان و نشان شنگرف.

368

طب النبی : ترجمه . . .

احادیثی ست از پیامبر و دیگران از پیشوایان اهل سنت، در مسایل پزشکی همراه با وردها که به فارسی ترجمه شده، و مترجم نیز چیزهایی بر آن از خود افزوده است.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۰۳ - ذریعه ۱۵: ۱۴۳ و ۱۴۴.

آغاز: بعد حمد و سپاس مر آفریدگاری منزه از جهات، لیس کمثله شی، فی القدرة و الکمال، الله احدلم یلدولم یولد، و از همه صفات مبرا.

798 ۲۱۵۳: نستعلیق شکسته آمیز، عبدالرحمان بن عبدالرحیم، ۱۱۴۷ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲ - ۸۲)، نشان شنگرف.

369

طب و مجربات

چند رساله و یا کتاب ناشناخته. یکی نیستند.

799 ۲۸۶۷: نستعلیق خوانا، پیرامون ۱۱۹۶ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۱۶۴). باعنوان فصل که بخشی از انجام آن عنوانها نا نویس مانده.

آغاز افتاده و بدینگونه فصلها آغاز میشود: فصل در شقیقه، فصل در سهر . . . آغاز: . . . و جهت منع صعود بخارات و نزلات.

800 ۲۰۹۸: نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۲ ه.ق. نخست مجربات پزشکی ست، سپس عنوان باب در شرابها، باب در باه، باب در آتشک . . .، ش ۵ مجموعه (ص ۲۲۲ - ۲۸۷).

801 ۶۰۶۰: نستعلیق، سدهٔ ۱۳ ه.ق. واژه نامه‌های پزشکی و نسخه‌های مجرب از کفایهٔ منصوری و جز آن، ۲۴ ص.

802 ۶۳۰: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۰۸ - ۱۴۹). نسخه‌های ست برای درمانها، که برخی از آنها به نام پزشکان و برخی بی نام هستند. آغاز: نسخه برای دماغ و قوت باه و امساک معمول فقیر نور الحسن. برغ اوام (ف. تسبیحی ۲: ۴۰۸ - ۴۰۹).

803 ۴۱۵۰: نستعلیق چند نویسنده، سدهٔ ۱۳ ه.ق. بابهایی ست نامرتب. باب در بیان قوهٔ باه، باب در ادویهٔ نور چشم، باب در بیان باسور، باب در بیان ناسور، در «جنگ» اوراد و داروها، ۹۸ ص.

370

علاج الامراض

از **محمد شریف** خان شاه **جهان آبادی** (دهلوی) (م ۱۲۳۱ ه.ق/۷-۱۸۱۶ م.) بن حاذق الملک محمد اکمل. به سال ۱۱۷۷ ه.ق. (=علاج الامراض) در یک مقدمه و بیست مقاله و خاتمه ای:

مقدمه در اموری که دانستن آن لازم است، دو فصل. مقالهٔ ۱- در تدابیر اقسام صداع، سیزده فصل، ۲- تدبیر سرسام، شش فصل، ۳- تدبیر مالیخولیا، ده فصل، ۴- فالج و لقوه و صرع و سکته و اختلاج، چهارده فصل، ۵- چشم، چهارده فصل، ۶- گوش، هشت فصل، ۷- بینی، یازده فصل، ۸- لب و دهان و لثه و دندان، نه فصل، ۹- گلو و حلق، نه فصل، ۱۰- ریه و قصبهٔ آن و سینه و حجاب، ده فصل، ۱۱- قلب و پستان، سیزده فصل، ۱۲- مری و معده،

شانزده فصل، ۱۳- کبد و طحال و زهره، چهارده فصل، ۱۴- کلیه و مثانه، پانزده فصل، ۱۵- امعا و مقعد، هیجده فصل، ۱۶- اعضای تناسلی، بیست فصل، ۱۷- مفاصل و ماینا‌سبها، ده فصل، ۱۸- تبها و انواع آن، هشت فصل، ۱۹- بیماریهای پوستی، گزیدگیها، ضربه‌ها، ۲۰- چوب چینی و مرکبات آن، عشبه و مرکبات آن، چهار فصل، خاتمه، در پنج نوع.

در دیباجه از کارهای علمی خود و پدرش یاد می کند.

آغاز: در فیض است منشین از گشایش نا امید اینجا - برنگ دانه از هر قفل میروید کلید اینجا. مفرحی که باعث تفریح قلوب سودا زدگان عرصهٔ بی منتها . . . اما بعد، بر کرامت انتسابان . . . حکیم محمد شریف خان.

بنگرید به: مؤلفین مشار ۳: ۴۲۱ - مشار: ۱۱۲۶.

804 ۴۹۲۰: نستعلیق شکسته آمیز پخته، شیخ نتھو ساکن قصبهٔ کرانه، ظهر سه شنبه ۱۲ رمضان ۱۲۳۸ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۵۰۱ ص. اندازه رحلی.

371

علاج الامراض

از **یوسفی هروی**، که یاد او در «جامع الفواید» گذشت. در آغاز زیر عنوان استدعای رحمت گوید: از رنج گنه چو **یوسفی** بیمارم - از شربت رحمتت شفا بخش مرا . . . مجموعه رباعیاتی ست در پزشکی. (بنگرید به همان جامع الفواید).

با عنوانهای: تضرع به حضرت حکیم، وجه تسمیه به علاج الامراض، علاج امراض سر، صداع دموی، صداع صفراوی، مسهلات، صداع بلغمی، مسهلات، صداعی که از سردی هوا عارض شود . . . سپس از سر تا پا میرسد. و در آن از باه و گزیدگیها نیز سخن رفته و در پایان تاریخ تألیف و بیشتر می شود گفت کتاب چنین آمده است. چون نهصد و چهارده ز هجرت بگذشت - این نسخهٔ دلفریب کردم قلمی.

آغاز: ای درد تو آمد علاج دل ما عشق تو موافق مزاج دل ما
جز درد و غمت مده به ماخسته دلان گر درد و غمت بود رواج دل ما

(بنگرید به: رسایل یوسفی، در همین فهرست: ۲۸۷)

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۶۹ - مشار: ۱۱۲۶ - ف. طبی، نجم آبادی: ۵۴۷ - ۵۲۷.

805 ۳۹۳: نستعلیق خوش، ۹۱۴ه‍.ق. که باید تاریخ نوشتن باشد نه سرودن، ش ۳، مجموعه (ص ۲۰۸ - ۲۵۷).

806 ۶۲۸۴: نستعلیق پخته، ۱۷ ماه پهاکن ۱۲۳۲ه‍.ق. ش ۱ مجموعه «رسایل یوسفی» (۳) (ص ۱ - ۳۱)، آغاز افتاده: ور افتد با سرعت انزال کارت بر آن . . .

372

عین الحیاة

از حکیم **محمد هاشم** بن محمد طاهر پزشک **تهرانی**، برای شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵ه‍.ق.)، در خواص چوب چینی، در یک مقدمه و دو (نه ۳) مقاله نگاشته است.

مقدمه در بیان کیفیت اطلاع بر چوب چینی، مقالهٔ ۱- در مزاج و منافع و سایر آنچه به چوب چینی تعلق دارد، در نه باب و هر باب در چند فصل، ۲- عشبهٔ مغربیه، دو باب.

در دیباجه از «حدوث مرض آتشک» و رسالهٔ حکیم عماد الدین محمود در بارهٔ چوب چینی یاد می کند. و اینکه او مدت چهل سال است که به پزشکی می پردازد و تجربه هایی در ترک افیون دارد.

آغاز: سپاس چون انفاس عیسوی روح پرور و جانفزای لایق بارگاه . . . اما بعد، چون دانایان تجربه . . .

807 ۶۶۹۳ : نستعلیق پخته ، محمد بخش، جمعه ۲ رجب ۱۲۳۶ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۶۶ ص.

373

غیاثیه

از نجم الدین **محمود** بن صاین الدین الیاس **شیرازی** (م ۷۳۰ه.ق/۱۳۳۰-۲۹م.) بنام غیاث الدین یستدر پسر جرغوتای، زنده در ۶۷۸ه.ق./۱۲۷۹م. در چهار مقاله و هر یک در چند باب نگاشته است.

مقالهٔ ۱- در علوم نظری طب ، هفده باب ، ۲- در علوم عملی طب ، پنجاه و نه باب، ۳- در ادویهٔ مفرده ، به ترتیب حروف تهجی، در بیست و هشت باب، ۴- در ادویهٔ مرکبه ، نیز بیست و هشت باب.

در نسخهٔ ۳۷۷۸ نام مهدا الیه تنها غیاث الدین سالار یاد شده است ، بنگرید به : نسخه‌های فارسی ، که در آنجا از نسخه ای یاد شده که بنام اتابک جهان پهلوان ایلدگز بوده است.

آغاز : سپاس خداوندی را که ذات او به هیچ ذات نماند، و صفات او به هیچ صفات تشبیه نتوان کرد. . . بعد، مختصری ست در طب بزبان فارسی از انشای. . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۷۰ - ذریعه ۱۶ : ۷۳ - مجلهٔ یادگار ۳ : ۶۵.

808 ۵۱۹۵ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، شمارهٔ مقاله‌ها و بابها در دیباجه برابر فهرست یاد شده است جز آنکه مقاله چهارم در ۲۲ باب ست ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۸۶ ص.

809 ۳۷۷۸ ، نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، انجام در باب چهار دهم از مقالهٔ چهارم افتاده است. عنوان و نشان شنگرف ، موریانه به بخش آغاز کتاب آسیب رسانده ، ۱۱۸ ص.

374

فرهنگ واژه های پزشکی : تعریفات

آغاز و انجام افتاده.

در سه فن : **فن یکم** در ماهیت اشیاء و تعریفاتی که متعلق است به کلیات طب ، در سه قسم : ۱- امور طبیعی و کلی ، ۲- اسامی علل مشهوره و معروفه ، ۳- اسامی ادویهٔ مرکبه ، **فن دوم** در چگونگی عملها و صفتهایی که متعلق است به کلیات طب ، دو قسم : ۱- در گرفتن داروها و بهم آمیختن و نگاهداشتن آنها ، ۲- طریق استعمال داروها ، **فن سوم** در اموری که منقسم می شود به انقسام کلی ، ده قسم : ۱- در چیزهایی که منقسم می شود به دو قسم ، ۲- چیزهایی که منقسم می شود به سه قسم . . .

810 ۷۹۵۷ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ه.ق. برگها به هم چسپیده ، آغاز در دیباجه و انجام افتاده.

375

فرهنگ واژه های پزشکی

چند رساله و کتاب جداگانه و ناشناخته.

811 ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۸ه.ق. در دفتر ، به همین خامه ، با رسم الخط فارسی کهن. باعنوان «در تفسیر نام داروها که مشکل است». به ترتیب الفبایی ، واژه‌ها از اقاقیا تا ینطی ، سپس مجدداً واژه‌هایی ست که ترتیبی ندارند. **آغاز** : اقاقیا هو عصارة القرظ . . . ش ۸ (ص ۳۸۴-۳۸۵). عنوان و نشان شنگرف.

812 ۵۰۳۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز در دیباجه افتاده : و به الاعانة. باب الالف. **انوش دارو**. اعضاء رئیسه را قوت دهد ، و خفقان و

تفرع را نافع بود، و فرح آورد و لون را نیکو کند، و بوی دهن . . .
عنوان و نشان شنگرف، نشانی دیگر از ص ٦٧ : باب الزا. زرعونی. پشت و
گرده را گرم گرداند، و محکم کند و معده را قوت دهد، و بلغم را دفع
کند و بوی دهان خوش کند، و آب از دهن رفتن باز دارد . . .، به ترتیب
حروف اول واژه هاست، عنوان و نشان و واژه‌ها شنگرف، انجام در حرف
قاف «قصها» افتاده، ۲۰۰ ص.

813 ۱٥٤۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده.
آغاز: چون با شراب بیامیزد . . .، نسخه برابر است با شمارهٔ ٥٦٦۷ این
کتابخانه و با همان نشانیها، هر چه آن است این نیز همان است، عنوان و
نشان شنگرف، ۲٥۰ ص.

814 ۱٦٤۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ٤ مجموعه (ص ٦٤ - ۷۸).
به ترتیب حروف آغاز واژه‌ها، هر حرف در یک باب. **آغاز**: باب الالف.
اورک زنجبیل، اوذکون سمندر، اقحوان سپر غم، جدولبندی ۳ راه و
کمند بندی شده، عنوان و نشان شنگرف.

815 ٤۰۹۳ : نستعلیق و نسخ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، **آغاز**:
وی سمغ یا کتیرا بود. استرخا. زرنیخ سرخ . . .، همان نسخه ٥٦٦۷ و
۱٥٤۹ است با همان نشانیها، عنوان و نشان شنگرف، (ص ۱ - ۲۳٦).

816 ٤۰۹۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، **آغاز**:
یعنی سکنجبین که عسل داخل . . .، برگها آشفته صحافی شده است، به
آنچنان که نظم کتاب بدست نیامد، به ترتیب الفبائی ست و سربندهای
«تلصیق الحاء، تلصیق الخاء» برای واژه‌های بحث و بخار (ص ۲۳۷ -
٥٦۸).

817 ٥٦٦۷ : تحریری، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده، **آغاز**: سده و
سنگ کرده پیدا کنند، عنوانها بیشتر نا نویس و برخی شنگرف، ۳٥٤ ص.
به ترتیب حروف تهجی در حروف اول و دوم واژه‌ها، هر حرف در یک
باب، برای نشانی از صفحهٔ ٥۷ : باب الزا. زاج، انواعست، سفید و سرخ
و سبز و زرد. زاج سفید را قلقدیس خوانند و شوغار نیز گویند، بیونانی . . .
و از صفحه ۱۱۹ : الباب الثالث عشره شین. شاه الوج نوعی از اجاص
است و ویرا بپارسی آلو گرده بند، و آنرا اجاص ابیض و اصغر خوانند، و
شاهلوک گویند . . . با «تحفهٔ حکیم» مقابله شد آن نبود.

818 ۶۲۰۰ : نستعلیق ، غلام محمد ولد حاجی صدیق ، ٤ع ٢/ ۱۲۱۷هـ.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ٤۱). فرهنگ واژه‌های طب شمسیه و شهابیه است ، به ترتیب الفبائی ، هر حرف در یک باب. آغاز : باب الالف. انجیر دشتی . . . واژه‌های هندی آمیخته به فارسی است.

819 ٤۱۲۸ : نستعلیق خوانا ، اعلام الدین، ۱ ذیقعده ۱۲۲۹هـ.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۵۳ - ۱۸٤). به ترتیب الفبائی از آغاز واژه‌ها. آغاز: فرهنگ نام داروهای طبی. باب الف. آب باران فایده بسیار دارد. آب تو بهر گرم و خشک است ، آب چشمه سرد است و جگر را فایدهٔ بسیار دارد، آب سیاق . . . آب سد . . . ، عنوان بابها و واژه‌ها شنگرف.

820 ٦٤٥ : نستعلیق ، ۱۲٤٦هـ.ق. نشان شنگرف ، به ترتیب الفبائی در حرف آغاز واژه‌ها : جباری ، جرح ، حجر ، حجر لبنی ، حجر عسلی ، حجر قبطی ، حجر جستی (۵۲ واژهٔ مرکب از حجر دارد)، حدید ، حداة ، حدق، حرمل ، حریت ، حرمله ، حرف . . . خانق ، خانق الذئب ، خانق الکلب ، خاما ، خبز ، خبازی (از جنس خطمی است) . . . یاسمین ، یبروج ، یرنوع ، نیمه ، یوز. آغاز : افتاده : بسیار کوچک و سیاه و شبیه به عقرب. جباری : به فارسی هوبر نامند ، مرغی ست بری خاکستری رنگ. جبرج : مرغی ست شبیه به جباری ، ش ۲ مجموعه (ص ۱٤۷ - ۱٦۹). (ف. تسبیحی ۳ : ٤۱ - ٤۳).

821 ۲۳ : تحریر ناپخته ، میان سکندر شاه بن میان رحیم شاه (نوشاهی) سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ.ق. به ترتیب حروف تهجی از الف تا یاء ، کوتاه. با حروف مقطعه به شنجرف که گویا حروف مقطعه نمایندهٔ مآخذی باشد که نگارنده در دست داشته است ، آغاز: . . . اجاص آلو بخارا ، طب امرملین. ص. عسل یا عناب . . . ، ٥٤ ص (تسبیحی ۱ : ۳۸۹ - ۳۹۰).

822 ٦۳۸۲ : نستعلیق تحریر آمیز پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳هـ.ق. آغاز: حمدله. صلات. بدانکه از حرف اول نخستین مراد است و از ثانی حرف دوم . . . پس از ذکر نشانیهائی که در کار خود بکار برده است ، به ترتیب حروف تهجی از الف تا یاء ، کوتاه. برای نشانی از ص ۱ : باب الالف. اطریلال. یونانی ست ، بفتح اول و مد ثانی و کسرطا ، مهمله و راء مهمله و تحتانی . . . و از ص ۳۰ : باب الزاء المعجمه. زاجه کاهی و انواع است ، سفید راشب و قلقه بس و سرخ را سوری و سینو را قلندر ، و زرد را قلقطا و سبز را ازاک . . . عنوان واژها شنگرف ، ٦٤ ص.

823 ۳۱۷۳: نستعلیق شکسته ناپخته، سدهٔ ۱۳ - ۱۴ھ.ق. فرهنگ واژه‌ها ست بسیار کوتاه، بدون دیباچه، در دو ستون، ۲۶۱ ص.

376

فصول الاعراض: حدود الامراض

متن از محمد اکبر ارزانی (نگارندهٔ طب اکبری: ۳۰۳ و جز آن). ترجمه از سید ابوالقاسم معروف به میر قدرت الله قادری، که در دیباچه از حکیم محمد شریف خان بن حاذق الملک حکیم محمد اکمل خان (م ۱۲۳۱ھ./۵-۱۸۱٦م.)، و مهاراجه اجیت سنگه بهادر بن چودهری کسن سنگه ستایش می کند. و نام کتاب (فصول الاعراض: ۱۲۰۲ھ.ق.) را تاریخ کار خود یاد می کند.

نخست مقدمه ای ست در سه فایده: ۱- مرض و عرض و اقسام آنها، در دو قسم، ۲- سبب و علامات و اقسام آنها، دو نوع، ۳- وجوه تسمیهٔ امراض. سپس ۲۸ «باب» و هر باب در چند «فصل». به ترتیب حروف تهجی آغاز واژه‌های پزشکی و بیماریها و علامات و اسباب آنها را بیان کرده است.

آغاز: کلامی صحت نظامی که هبوب شمالش بر چمنستان قلوب جان فرسودگان عرضه . . .

824 ۵۲۵۷: نستعلیق شکسته آمیز، آغاز سدهٔ ۱۳ھ.ق. عنوان و نشان شنگرف، انجام افتاده. ٤٧٤ ص.

377

فواید الاخیار

از یوسفی هروی، یوسف بن محمد (م ۹۵۰ھ./۱۵٤۳م.). که در ۹۱۳ھ./

۷ - ۸۰۷م. (فواید الاخیار) در پزشکی سروده است. در پایان آن آمده : از خواندش به فواید رسند چون اخیار - بود **فواید اخیار** سال اتمامش. و در آن هر مسئلهٔ پزشکی را با دو یا سه و گاهی در شش بیت شرح داده است. و با این عنوانها آغاز می شود : در وصف کتاب ، غرض از طب ، فصد ، علامت رنگ چشم ، علامت بول . . .

آغاز : بدان چون که گفتی سپاس و درود - که در فن طب است این قطعه‌ها . . . - غرض از طب دو چیز آمده است - بشنو از یوسفی به سمع رضا.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۷۵ - ذریعه ۱٦ - ۳٦۳.

825 ۳٤٦٦ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، (ص ۱ - ۳٤) ، جدولبندی ۷ راه به زر و رنگها ، و در هامش آن رسالهٔ پزشکی دیگری ست نسبتاً نو نویس.

826 ۲۰۹۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ٦ - ۲۹) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

827 ۵۰٤۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۳ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۲۸ - ۱۵۱) ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف.

828 ٤۳۳۷ : نستعلیق ، عابد حسین جونفوری متخلص به عاصی ، ۱۲٦۳ه.ق. در بلدهٔ جونفور (جونپور) ش ۵ مجموعه (ص ۵۱۳-۵٤۱)، آغاز برابر نمونه.

829 ٤۷۵۲ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا ، با تاریخ ۱۲۷۰ه.ق. به همین خامه در مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱٤٦ - ۱۷۲) ، آغاز برابر نمونه ، نسخه عنوانهای بندها را ندارد.

830 ٦۹۱٤ : نستعلیق خوانا ، حمید الله ، در شهر پیشاور ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۸۹ - ۲۱۲) ، آغاز برابه نمونه.

378

فواید الانسان، منظوم

از **دوانی** و یا **دوانی فدایی** ، که نام او در خاتمه آمده است. بدستور و نام

اکبر پادشاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴هـ.ق.) ، بنام «فواید الانسان» در مدت سه سال ، در ۳۰۰۰ بیت ، به سال ۱۰۰۴هـ/۱۵۹۵م. به انجام رسانده است. در خاتمه گوید : شادمانی کنیم و دست زنیم ـ کله از فخر بر فلک فکنیم ـ فکرتم چون به امر اکبر شاه ـ گشت بر نظم این گهر آگاه ـ وقت خود را سه سال پروردم ـ از گهر سه هزار آوردم ـ از غذا و دوای خلق جهان ـ جمع کردم **فواید انسان** . . . از شاه نام آنرا می پرسد ، پاسخ می شنود : شده اسمش فواید الانسان (۱۰۰۴هـ.) ـ آنگاه می گوید : اسم و تاریخ هر دو فهمیدم ـ مصرعی که آن ز شاه بشنیدم . . . ناظم این گهر **دوایی** تو ـ در ره بندگی **فدایی** تو.

منافع و خواص اشیاء است ، به ترتیب حروف تهجی ، و در دیباچهٔ نثری در بارهٔ واژه‌ها می گوید : چون نام فارسی داروها و اغذیه در میان انام اشهر بود بالضروره آنرا برگزیدم ، مگر جایی که واژه فارسی آن را نمی شناختم، در این صورت نام عربی و هندی آنرا برگزیدم.

سراینده صنعت ادبی نیز در کار خود بکار بسته است ، بدینگونه که به شمارهٔ حروف عنوان برای شرح آن بیتهایی آورده است (برنج ٤ بیت ، که نخستین بیت با حرف «ب» و دومین با «ر» . . . تا به آخر).

آغاز : (دیباجه) : الله اکبر ، این چه حکمت میمون و چه نعمت گوناگون است . . . **آغاز** (متن) : نامه از بعد ذکر اله ـ شد موشح به اسم اکبر شاه ـ آن ولی عهد آسمان و زمین . . .

831 ۸٦۸ : نستعلیق خوش ، المبارک قنوجی ، رمضان ۱۰۱۱هـ.ق. دیباجهٔ نثر را دارد ، آغاز دیباجه و متن برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۳۵ ص (تسبیحی ۳ : ۳٤٤ - ۳٤٦).

832 ۵۷٤۵ : نستعلیق پخته ، علی ترمذی ، سدهٔ ۱۱هـ.ق. آغاز افتاده ، برگها جابجا صحافی شده ، عنوان و نشان و جدولبندی ۳ راه شنگرف، وصالی شده ، ۹۰ ص.

379

فواید البهیه : معرفت . . .

از ناشناس ، که از خود در دیباجه نام نبرده و میگوید این ترجمه «رسالهٔ عنبریه» است که به عربی بود ، به فارسی در آوردم و به معرفت فواید البهیه نامیدم.

در سه باب : ۱- طب نظری و کلیات . . . و هر باب در چند فصل.

آغاز : یاذ الحکمة البالغة ، و نعمة السابغة . . . اما بعد، چون بنده را این رسالهٔ عنبریه . . .

833 ۴۵۳۰ : نستعلیق پخته ، ایوب شاه ولد نور شاه ولد احمد شاه ولد احمد شاه ، سه شنبه ۱۵ع۱/۱۳۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه ، ۱۶۰+۷ ص.

380

فواید الطب

از ناشناس ، که در دیباجهٔ کوتاه آن از خود نام نبرده است ، و می گوید از گفتار حکما مانند افلاطون ، ارسطو ، جالینوس ، بقراط ، و سنجر ماضی (؟) و شهاب گرد آورده «فواید الطب» نام نهاده است.

نخست شرح «ماکول و مشروب» یوسفی هروی ست ، سپس صفت معجونها و نسخه‌های مجرب. عنوانهای فصل نیز دارد ولی نه به نظم معمولی پزشکان ، و در پایان طلسمها و افسونها.

آغاز : حمدله. صلات. اما بعد ، بدانکه این رساله‌ای ست در بیان طب ، که علما و فضلا . . .

834 ۳۸۲۷ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام افتاده ، ۱۱۱ ص.

381

فواید طبی : مجربات نور عالم

از **محمد نور عالم سکندر آبادی**، فوایدی که از مطب استادش حکیم ذکاء الله خان مشتهر به طبیب دهلوی ، و نیز از میر قدرت الله قادری ، که شاگرد خاص حکیم محمد شریف خان بوده اند ، و نیز از کتب متداولۀ مشهوره به مشاهده رسیده است ، به پاس خاطر اخوی محمد قطب عالم به قید کتابت در آورده است (دیباجه). با عنوانهای فصل: فصل ۱ـ صداع و اقسام آن و نسخه های پزشکی، و فصلهای دیگر بی شماره. نگارنده به کتاب نام خاص نداده است.

آغاز : الحمد لله الذی اودع المنافع فی العقاقیر . . . اما بعد ، میگوید بندۀ گنهکار شرمسار . . . محمد نور عالم سکندر آبادی . . .

835 ۶۳۲۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، گویا به خامۀ نگارنده ، سدۀ ۱۲ - ۱۳ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، محشی ، ۱۲۲ ص.

0

قانونچه (شرح) : مفرح القلوب

0

قانونچه (شرح) : وافیه

382

قرابادین : الاغراض الطبیه

در پایان آن آمده تمت کتاب اقرابادین الاغراض الطبیه و المباحث العلائیه

اعنی الخوارزمشاهیه. [بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۴۷۳ (الاغراض الطبیه) و همان جلد : ۵۳۸ (ذخیره)].

در بیست باب : ۱- اندر شرابها ، ۲- اندر لعوقات ، ۳- اندر اقراص ، ۴- اندر سفوفات ، ۵- اندر جوارشها ، ۱۰- اندر حبهای مسهل و غیر مسهل ، ۱۵- اندر نطولها، ۱۹- اندر داروهای چشم، ۲۰- اندر حقنها و شافها و مسهلها وغیره.

آغاز : باب نخستین اندر شرابها بهر نوع سکنکبین ، بگیرند سکر عسکری یک من ، و اندر سکنکبین کنند ، و سکر را اندر باتیله.

836 ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، ۸۴۸ھ.ق. با همین خامه در دفتر ، ش ۹ مجموعه (ص ۳۹۴ - ۴۸۸) ، عنوان و نشان شنگرف.

383

قرابادین شفایی

از **مظفر** بن محمد حسینی ، **شفایی اصفهانی** کاشانی ، پزشک روزگار شاه عباس یکم (۹۹۵-۱۰۳۷ھ.ق.). در یک دیباجه سپس بابهایی به ترتیب حروف تهجی ، داروها و موارد بکار بستن آنها را آورده است.

در برخی از تذکره‌ها، نگارنده را با شرف الدین حسین شفایی، که همروزگار وی بوده است ، در آمیخته ، و این قرابادین را از آن شرف الدین حسین یاد کرده اند ، از آن میان «تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان : ۶۱-۶۲».

آغاز : الحمدلله الحکیم العلیم ، و الصلاة و السلام علی من اوتی الحکمة و الکتاب. . . اما بعد، پوشیده نماند که فقیر حقیر مظفر بن محمد الحسینی الشفایی. . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۸۰ - ذریعه ۱۷ : ۶۱.

837 ۴۲۷۵ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۲ھ.ق. آغاز برابر نمونه ، نسخه فرسوده ، انجام افتاده ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۴۶ ص.

838 ۳۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سکندر شاه ولد میان رحیم شاه نوشاهی،

قصبهٔ بهیمکی، سدهٔ ۱۲-۱۳هـ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۱۵٤ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۳٤٤-۳٤٦).

839 ۳۹۳۷ : نستعلیق پخته، صدر الدین بن حکیم قادر بخش، برای مولوی غلام رسول بن نور حسین، ساکن موضع جیک، ۱۲۲۹هـ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، سپس نسخه‌های پزشکی (ص ۱۳٦-۱۵۳) ۱۵٤ ص.

840 ۳۲۵۰ : نستعلیق تحریر آمیز، ۲۳ اپریل ۱۸٦۸م/۱۳ بیساکه ۱۹۲۵ ب (۱۲۸۵هـ.ق. ؟)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۳۰۳+۱٤ ص.

384

قرابادین قادری

از **شاه ارزانی**، حکیم میر **محمد اکبر** بن میر حاجی مقیم (م. ۱۱۳۰هـ/ ۱۷۱۸م.). به سال ۱۱۲٦هـ.ق. به نام شیخ عبدالقادر گیلانی. در دیباچه فهرست تألیفات خود را یاد کرده است، که نخستین آنها «طب النبی» سیوطی ست که شرح کرده، ۲- طب اکبری، ۳- مفرح القلوب، ٤- میزان الطب، ۵- تعاریف الامراض، ٦- مجربات اکبری، سپس میگوید در این سال ۱۱۲٦هـ.ق. از ملهم غیب مأمور شدم که قرابادین قادری را بنگارم.

در ۲۲ باب : ۱- ادویهٔ سر، ۵- ادویه لب، ۱۰- شش و سینه و حجب، ۱۵- گرده و مثانه، ۲۰- ادیهٔ اورام و ثبور، ۲۱- تدبیر مسافران، ۲۲- ادیهٔ سموم و گزیدگیها. و در هر باب به ترتیب حروف تهجی نام داروها آمده است.

آغاز : ثنایی که شایان جناب مستطاب حضرت الهی ست، و . . . اما بعد، بر رای حذاقت پیرای طالبان حرف تحقیق و حکیمان . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۵۸۱ - ذریعه ۱۷-٦۲ - مشار ۱۲۱٦. ف. طبی نجم آبادی : ٦۱٤.

841 ۴۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، نسخهٔ پاکیزه و کامل ، ۶۴۶ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۳۴۶-۳۴۷).

842 ۱۷۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز در دیباجه و انجام افتاده. آغاز : وما توفیقی الا بالله. نخستین از آن مؤلفات تلخیص طب النبی . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۹۰ ص. (ف. تسبیحی ۱ : ۳۴۸ - ۳۴۹).

843 ۲۰۳۰ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۲-۱۹۸)، آغاز برابر نمونه ، سپس «میزان الطب» او ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، انجام کمی افتاده.

844 ۱۷۶۹ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، با سر لوح زرین ، میانهٔ سطرهای صفحهٔ یکم دندانه موشی بزر ، جدولبندی ۳ راه ، کمند بندی شده ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۳ صفحهٔ آغاز محشی ۵۱۰ ص.

845 ۱۱۳۹ : نستعلیق تحریر آمیز خوش ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه با سر لوح زرین ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه ، محشی ، ۷۳۲ ص.

846 ۴۱۴۱ : نستعلیق پخته ، غلام غوث ککی زئی ، متوطن لاهور ، و اکنون در قصبهٔ بتاله ، ۱۲۰۸ ه.ق. آغاز : حمدله. سپس برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده.

847 ۷۱۱ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، پنجشنبه ذیقعدهٔ ۱۲۴۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، محشی ، ۶۹۰ ص. (ف. تسبیحی ۳ : ۳۷۴ - ۳۷۵).

848 ۶۷۴۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، محمدی ولد غلام یاسین ولد رکن عالم ولد محمد حفیظ ، سه شنبه ۲۹ محرم ۱۲۷۰ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان و واژه‌ها شنگرف ، جدولبندی ۲ راه ، گویا کامل.

849 ۲۰۶۲ : نستعلیق پخته ، ساکن موضع کسوکی جلالپور گجرات، ۱۶ ذیقعدهٔ ۱۲۷۱ ه.ق./۱۷ ساون ۱۹۱۲ ب ، آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۷۰۸ ص.

850 ۸۰۱۴ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، ۵۹۰ ص. در فروردین ۱۳۵۷ خریداری شده است.

851 ۶۳۰۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، با سر لوح رنگی، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، عنوان و نشان شنگرف، انجام افتاده، ۷۰۷ ص.

385

قرابادین معصومی

از **معصوم** بن کریم الدین **شوشتری شیرازی** در **۱۰۵۹**ه.ق. در یک مقدمه دارای ۱۲ فایده و هفت مقالت و یک خاتمه در دو فصل نگاشته است. فهرست مقالتها و بابها و فصلها در آغاز آمده است. (نسخه های فارسی ۱ : ۵۸۲ - ذریعه ۱۷ : ۶۴).

آغاز : تحمیدی که لسان اعتذار تذکار مسبحان صوامع افلاک در اظهار و تکرار . . . اما بعد، بررای صوابنمای خردمندان . . .

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۵۸۲ - ذریعه ۱۷ : ۶۴.

852 ۳۵۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، ش ۱ مجموعه (ص ۲ - ۴۴۲).

386

قرابادین ناشناخته

ناشناخته. یکی نیستند.

853 ۲۸۹۵ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. باز مانده از یک کتاب است، عنوانها شنگرف، آغاز و انجام افتاده، ۳۰ ص.

854 ۵۰۸۹ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۵۷ - ۱۷۷). آغاز و انجام افتاده ، قرابادین است به ترتیب تهجی در نام داروها که آشفته صحافی شده است.

855 ۴۲۹۳ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. آغاز و انجام افتاده ، از دو کتاب تشکیل شده که هر دو قرابادین است، ۲۷۸ ص.

387

کفایهٔ منصوری : کفایهٔ مجاهدیه

از **منصور** بن محمد بن احمد بن یوسف بن الیاس **شیرازی** (م ۸۰۹ه‍./ ۱۴۰۶م.) به نام مجاهد السلطنه زین العابدین شاه شجاع مبارز الدین محمد (۷۸۶-۷۹۳ه‍.ق.) از خاندان مظفریان ، پیرامون ۷۸۰ه‍./۱۳۷۹م. در دو فن نظری و عملی و دارو سازی. و هر یک در قسمتهایی نگاشته است.

فن یکم طب نظری و عملی، در دو قسم. نظری در یک مقدمه و چهار مقاله، مقالهٔ یکم در اسباب مادی صحت ، در چهار باب ، باب ۱- ارکان ، ۲- ارواح ، ۳- اخلاط ، ۴- اعضا. مقالت دوم در اسباب صوری صحت ، دو باب : ۱- مزاج، ۲- قوا ، مقالت سیوم در اسباب فاعلی، دو باب : ۱- اسباب ضروری، شش فصل ، ۲- اسباب غیر ضروری ، دو فصل. مقالت چهارم، در احوال و اعراض و علامات، دو باب : ۱- احوال و اعراض ، ۲- علامات هشت فصل. (قسم دوم) در طب عملی ، در پنج مقالت. مقالت یکم ، در حفظ صحت ، و معالجات کلی ، دو باب : ۱- حفظ صحت ، ده فصل ، ۲- معالجات کلی ، سه فصل. مقالت دوم، در امراض سر تا قدم و علاج آنها، بیست باب. مقالت سیوم، حمیات، مقالهٔ چهارم در امراض که به ظاهر بدن حادث شود ، هفت باب. مقالت پنجم ، در گزیدگیها ، چهار باب. **فن دوم** در ادویهٔ مفرده و مرکبه ، در دو مقالت. مقالت یکم ادویهٔ مفرده، هفت باب ، مقالت دوم ادویهٔ مرکبه ، بیست باب.

آغاز : شکر و سپاس مر خالقی که در خلقت انسان دقایق حکمت او بی پایان است.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۸۵ - ذریعه ۱۸ : ۹۸ - کشف الظنون ۲ : ۱۵۰۱ - مشار : ۱۲۹۶ - ف. طبی نجم آبادی : ۶۴۱.

856 ۶۷۸ : نستعلیق پخته، ۲۰ ج ۱/۹۵۲ه.ق.، ۲۰ ص آغاز نو نویس سدهٔ ۱۲ه.ق.، آغاز و برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۵۸۰ ص، (تسبیحی ۳ : ۳۹۱ - ۳۹۲).

857 ۶۰۸۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ه.ق. و نو نویسها از سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، نام نگارنده و کتاب در قسمتی از دیباجه بوده که افتاده، پس از صفحهٔ یکم افتادگی دارد، عنوان و نشان شنگرف، ۵۵۲ ص.

858 ۵۲۸ : ثلث خوش، تاج الدین حسین، سه شنبهٔ ۲۶ رجب ۱۱۵۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، ۳۶۲ ص. (تسبیحی ۲ : ۳۵۸ - ۳۵۹).

859 ۵۸۱۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ - ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، برخی از برگها بهم چسبیده، انجام افتاده، پیرامون ۲۵۰ ص.

860 ۶۴۲ : نستعلیق شکسته آمیز، محمدی، ۷ ج ۱۲۵۷/۲ه.ق. ش ۱ مجموعه (ص ٤ - ۲۹٤)، آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه.

861 ۳٤۱۶ : نستعلیق تحریر آمیز، گویا به خامهٔ نویسندهٔ نسخهٔ پیشین، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. جلد ۲ است و از قسم دوم از فن یکم در طب عملی آغاز می شود. آغاز: . . . و ثقل و درد طرف راست بعلل کبد . . . قسم دوم در طب عملی مشتمل بر پنج مقاله . . . عنوان و نشان شنگرف، انجام در خاتمه افتاده، ۲۳۸ ص.

862 ۵۰۱۳ : نستعلیق تحریر آمیز، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه، انجام چند برگی افتاده، عنوان و نشان شنگرف، ۳۲۸ ص.

O

کوک ساترا : لذت النسا

388

لذت النساء : کوک ساترا (ترجمه)

متن سانسکریتی از کوکا ویر، یا کوکا داس، در بارهٔ آمیزش با زنان، ترجمه از ضیاء الدین نخشبی دهلوی (م. ۷۵۰ یا ۷۵۱هـ/. ۱۳۵۰م.) نگارندهٔ «طوطی نامه» و جز آن.

شمارهٔ بابها در نسخه‌ها گوناگون است. نسخهٔ ده بابی آن بدینگونه است: ۱- معرفت هئیت زنان، ۲- خاصیت زنان، ۳- معرفت مجامعت با ایشان، ٤- معرفت رحم و اوقات حمل، ۵- محل شهوت و ادویهٔ موافق طبیعت ایشان، ٦- ادویهٔ قوهٔ باه، ۷- ادویه و اغذیه دافع سستی...، ۸- هیجان و اوج، ۹- معجونات موافق باه، ۱۰- اشکال مجامعت.

آغاز: (در نسخه‌ها گوناگون است).

863 ۷۷۰۹ : نستعلیق پخته، قادر بخش بن میان علی محمد، ۱۱۰۰هـ.ق. آغاز: چون این کتاب کوک که حضرت نخشبی مصنف طوطی نامه برای جواهر شناسان زمانه از هندی به زبان فارسی آورده...، نسخه ده بابی ست، عنوانها نو نویس و درهامش پیش نویس شده، محشی، ۳۲ ص.

864 ۷۹۱ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱هـ.ق. آغاز در دیباجه پیش از فهرست مطالب افتاده: سرود گویان در مجلس پیدا شد...، با چهل مجلس آبرنگ، نسخه ده بابی ست، انجام نیز افتاده، نسخه آسیب دیده، ٦۹ ص (تسبیحی ۳: ٤۰۰ - ٤۰۱).

389

لذت النساء

متن از کوکا ویر، کوکا داس، کوکا پندت است. نام مترجم در دیباجهٔ نسخه ها

نیامده ، و با ترجمهٔ نخشبی کمی جدایی دارند سر آغاز و شمارهٔ بابها در نسخه‌ها گوناگون است.

865 ۲۶۲۴ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ ه.ق. آغاز بسیار نزدیک به شمارهٔ ۳۹۴۹ و بهمانگونه آغاز می شود ، و نظم بابها نیز به همانگونه است ، جز اینکه در ۱۶ باب است ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۲ ص.

866 ۷۰۹۰ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ ه.ق. آغاز افتاده : راست باشد آهسته کف دست . . . ، ویژگی آن در باب هشتم در فریفتن زنان بیگانه است ، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، انجام نیز افتاده ، ۲۴ برگ.

867 ۳۹۴۹ : نستعلیق خام ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ ه.ق. آغاز: بدان ایدک الله تعالی فی الدارین که این کتاب به هندوی تصنیف کوک پندت بود ، که کوک پندت مرد پر عیش و هوس باز بود ، و پیش پهوجراج پنج لک قرض گرفته بود و در نشاط و عشرت مصروف گردانیده . . . صاحب جالی از در درآمد . . . در ۱۳ باب : ۱ـ معرفت هیئت زنان ، ۲ـ معرفت خاصیت زنان ، ۳ـ معرفت به اوج رساندن ، ٤ـ معرفت آلت مرد و زن ، ٥ـ در کنار گرفتن و ناخن و بوسه ، ٦ـ هیئت مجامعت و اشکال آن ، ۷ـ شمار و تاریخ و روزهای ترک ، ۸ـ معرفت کیفیت رحم و اوقات حمل ، ۹ـ اغذیهٔ مقوی باه ، ۱۰ـ هیجان و فواید آن ، ۱۱ـ داروهای باه برای افزودن و کاستن ، ۱۲ـ معجونات ، ۱۳ـ قفل زدن بر زن ، عنوان و نشان شنگرف ، ۵۳ ص.

O

لغات ادویه : لغات محمد صدیق

390

لغات محمد صدیق : لغات ادویه

از محمد صدیق ، پیشکش دادا (ص. ع.). واژه‌های پزشکی ست به ترتیب

حروف تهجی ، هر حرف در یک باب.

آغاز : اردمه ، درخت شخار. آردم ، درخت توت . افعیاماهی ، قیر.

868 ۳۱۲۷ : نسخ و نستعلیق ، عادل شاه ، ۲۸ شوال ۱۲۹۲ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۵۵ - ۲۰٤) ، در آغاز به نام لغات محمد صدیق و در پایان لغات ادویه نامیده شده است. عنوان و نشان شنگرف.

391

مارگزیدگی

از ناشناس.

869 ۳۰۰ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ٤۲٦ - ٤٤۳). فارسی و پنجابی (ف. تسبیحی ۱ : ۵٦۷ - ۵۷۱).

392

ماکول و مشروب

از **یوسفی هروی**، (نگارندهٔ: فواید الاخیار و جز آن) در خواص خوراکیها و نوشیدنیها ، پس از دیباجه دو عنوان دارد : تدبیر ماکول ، تدبیر مشروب ، سپس خاتمه. در دیباجه پس از نام بردن از خود ، میگوید : در آن دم که این نسخه منظوم شد ـ به **مأکول و مشروب** موسوم شد.

آغاز : زبان را چون در اول این کلام ـ ز حمد و تحیت رساندی به کام ـ بدان ای خردمند روشن ضمیر ـ که گوید چنین **یوسفی** حقیر.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۹۲ - ذریعه ۱۹ : ۲۳۰.

870 ۶۹۰۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ش ۲ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۰۴ - ۱۱۰) ، آغاز برابر نمونه، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده.

871 ۵۰۴۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۱ مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۲۷ - ۳۵) ، آغاز برابر نمونه .

872 ۲۷۵۹ : نستعلیق پخته ، میان محمد یوسف ، ۱۷۹۱م (۱۲۰۶ه.ق.؟) ش ۱ مجموعه (ص ۲ - ۶) ، آغاز برابر نمونه.

873 ۶۲۸۴ : نستعلیق پخته ، ۱۷ ماه بهاکن ۱۲۳۲ه.ق. ش ۲ مجموعه «رسایل یوسفی» (۳) (ص ۳۲ - ۳۸) ، آغاز برابر نمونه.

874 ۴۷۵۲ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، با تاریخ ۱۲۷۰ه.ق. در مجموعه «رسایل یوسفی» (ص ۱۷۳ - ۱۸۳) ، آغاز برابر نمونه.

875 ۴۸۸۴ : نستعلیق شکسته آمیز ، اکبر شاه، با تاریخ ۱۲۷۱ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ۱۹۱ - ۱۹۵) ، آغاز برابر نمونه.

393

ماکول و مشروب : اطعمه و اشربه

از ناشناس ، در بابها و هر باب در فصلها :

فصل در بیان طیب از طعام ، فصل در اقسام اکل و مأکول ، فصل در ترجیح بعضی اطعمه ، فصل در تقلیل اکل و شرب ، فصل در تقدیر اکل ، فصل در تقویت اکل ، فصل در جنس مأکول. باب دوم در سنن اکل و آداب آن، که صد و پنجاه و چهار سنت است ، از یکم تا صد و پنجاه و چهارم. باب سوم فی الشرب و الفواکه و سنتهای آنها ، فصل در فضیلت آبها ، فصل در انواع شرب ، فصل در سنن و آداب شرب (۴۱ سنت) ، فصل در آداب فواکه (۳۵ سنت) ، باب چهارم در قواعد کلیه اکل و شرب ، فصل بدانکه اکل حلال فرض است ، فصل اول در رسالهٔ **طب النبی** فرمودند که بهترین غذاها . . . ، ترتیب در طبیعت اطعمه و

فواکه، فصل در ادعیه که در باب اکل و شرب.

876 ۱۱۶۵ : نستعلیق، با تاریخ ۹۵۷ ه.ق. به همین خامه در مجموعه، ش ۱ (ص ۱ - ۶۸)، آغاز و انجام افتاده، نام های یاد شده برای کتاب موضوعی ست، عنوان و نشان شنگرف.

394

مامونی

هنگامی که مأمون به خلافت نشست، پزشکان را گرد آورد و از آنها خواست که دربارهٔ فصد و حجامت و استفراغ و اغذیه و اشربه چیزی بنویسند، و آنان نیز این کتاب را در ۳۰ باب نگاشته «مامونی» نامیدند (دیباجه) باب ۱- در معرفت آب پیشه، ۲- علامات مرض، ۳- مضرت گرما به، ٤- ادویهٔ بواسیر، ۵- خضاب...، ۱۰- معرفت گوشت مرغان...، ۱۵- منافع ماهیان...، ۲۰- در خاصیت عطرها...، ۲۵- در زیاد شدن منی...، ۳۰- معاجینی که باه را قوت دهند هشت باب آخر آن «باه نامه» است.

877 ۵۸۷۸ : نستعلیق پیرامون ۱۲۹۲ ه.ق. آغاز افتاده. آغاز باب اول: در معرفت آب شیشه و نبض، جالینوس گوید که آب پیشه چهار نوع است. اول سفید رنگ، دوم سرخ، سوم زرد، چهارم ترنجی و هر آب که در شیشه بنماید از فعل رطوبت است (ص ۱۰۹ - ۳۳۸).

395

مجربات اکبری

از شاه محمد اکبر ارزانی (نگارندهٔ طب اکبری و جز آن). در دیباجه می گوید: مجرباتی ست که بر برگها نوشته بودم، و مراجعه به آنها دشوار بود، به نظر

رسید که هر کدام که دربارهٔ بیماری خاصی ست یکجا گرد آورم.

در یک مقدمه و فصلها و بابی: مقدمه در فواید چند، معجونها و کشته‌جات. باب ۱- در امراض سر: فصل اول صداع، فصل دوم ضعف دماغ، فصل قروح، فصل در صرع و ام الصبیان، تدبیر سهر، دوران سر، ۲- امراض بینی، فصل در عاف، ۳- عیون، فصلهایی، ٤- زبان و لب و دندان و اورام، فصلهایی، ۵- بیماری گردن (خنازیر)، ۷- گوش، ۸- ادویهٔ قلب، ۹- سینه، ششها، فصلهایی، ۱۰- جگر و طحال و پشت و اضلاع، فصلهایی، ۱۱- پشت، ۲۰- امراض بادی، فصلهایی، ۲۰- برص، ۲۵- رنگها، ازالهٔ خطوط، نقش کردن بر سنگ، شکار.

آغاز: الحمد الله الذی هدانا الی الصراط المستقیم، و الصلاة . . . اما بعد، احقر العباد محمد بن حاجی میر محمد مقیم، معروض می دارد، که ترکیبی چند از اهل تجربه.

878 ۱۲۵: نستعلیق پخته، مراد بخش، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، نسخه ۳۱ بابی ست و باب ۳۱ همانست که در بالا بنام باب ۲۵ نشان ده شده است، ۳۶۰ ص (تسبیحی ۱: ٤۰۰-٤۰۲).

879 ۷٤۷: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، با یک سرلوح زر و مشکی ساده، جدولبندی ۳ راه، عنوان و نشان شنگرف، باب و فصلها بی شماره، آخرین فصل در بارهٔ مرکب ناخوانا که بر آتش نهند و خوانا گردد، انجام افتاده، ۲۲٤ ص.

880 ٦٤۸۱: نستعلیق پخته و شکسته آمیز، عبدالله بن نعمت، ۱۲٤٤ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف، محشی، ۱۵۸ ص.

881 ۱۷۱٤: نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. دیباجه و مقدمه را ندارد، آغاز: باب اول در دانستن نبض. باید دانست اگر خواهد بیماری معلوم شود. . . در ص. ع. آمده: الجزء الاول مجربات اکبری، ۹۸ ص. سپس پراکنده‌ها تا ۱۱٤ ص.

396

مجربات رضوی

از محمد صادق متطبب رضوی. که می گوید «این قواعد چند که سینه به سینه به واسطهٔ استادی میر زین العابدین حسینی عرف میر نواب بن اصلح الدین خان، که هر دو شاگرد بلاواسطهٔ معتمد الملک علویخان بوده اند» به من رسیده است. و می گوید میبایست سینه به سینه به شاگردان آموزش داده می شد ولی چون «برادر کوچک من سید موسی عرف آغامیرزا زیاده از حد بچه» بود ناچار آنرا نگاشتم.

پزشکی ست نام‌تب و از تبها آغاز می شود و علاج و درمان آنها، سپس نسخه های مجرب برای بیماریهای گوناگون.

آغاز: حمدله. صلات. اما بعد از حمد خدا و درود مصطفی و آل و اصحاب پاک او، چنین گوید . . .

882 ۸۰۵۲ : نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۶۸ ه.ق. به همین خامه در شمارهٔ پیشین مجموعه (ص ۳٦ - ۵۸). در مرداد ماه ۱۳۵۷ خریداری شده است.

397

مجربات شاه شجاع الملک

جنگ مطالب پزشکی ست، و چند جا از شاه شجاع به نظم و نثر نقل شده است. در ص ۱۶۳ آمده است: این کتاب از شاه **شجاع الملک** نوشته شده، در شهر کابل بدست حقیر سید معصوم افتاده، سنهٔ ۱۲٦۱ ه.ق.

883 ۷۰۹٤ : نستعلیق شکسته آمیز خام، سید معصوم، ۱۲٦۱ ه.ق، ۲۸٦ ص.

398

مجربات عبدالرؤف

از **عبدالرؤف**. نسخه‌های مجرب است نامبوب

آغاز: بسمله. این حکمت و نسخه‌های مجرب آزمودهٔ قدوة الحکما عبدالرؤف. که از کتابهای طب کشیده و بیاض ساخته، علی الدوام پیش نظر خود داشت. . . علاج آزموده است برای درد سر.

884 ۱۶۹۵ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. نسخهٔ ناتمام ، عنوانها نا نویس ، ۲۸ ص.

399

مجربات عماد الدین محمود

از عماد الدین **محمود** بن مسعود بن عماد الدین محمود ، پزشک شاه تهماسب یکم (۹۳۰-۹۸۴ه). در دیباجه میگوید مدتی ست که در طلب حکمت سرگشتهٔ آفاق بوده ، بسی دیار گشته و بسیار کتابهای حکمت هند و ابو علی و دیگران را مطالعه کرده است ، و این را خوشه چینی کرده تا مسلمانان را سودمند باشد.

آغاز: بر ضمایر کیمیا اثر ارباب دین و دولت ، و اصحاب ملک و ملت مخفی نماند.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۹۴.

885 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا ، با تاریخ ۱۱۹۶ه.ق. به همین خامه در مجموعه. ش ۳ مجموعه (ص ۱۸۵ - ۱۸۹) ، آغاز برابر نمونه ، عنوانها نا نویس مانده و دانسته نشد که مبوب است و یا نه ولی در آغاز کاتب آنرا «نسخهٔ مجربات» حکیم . . . یاد کرده است.

400

مجربات غلام محمد

از **غلام محمد**، که در پانزده سالگی به خدمت سید نهتو شاه رسیده پنج سال آموزش پزشکی دیده، و موافق ارشاد ایشان به درمان خاص و عام پرداخته، هفت سال تجربه کرده است، در ۱۱ رمضان یکهزار و نود (۱۰۹۰هـ/۱۶۷۹م.) که نگارنده به بیست و هفت سالگی رسیده بود، خواست نسخه‌های مجرب خود را گرد آورد (دیباچه). به ترتیب حروف نام بیماریها، هر حرف در یک باب.

آغاز: بعد حمد حکیم مطلق و نعت رسول برحق منقبت چهار یار کبار و جمیع آل و اصحاب . . . که چون نیازمند غلام محمد معمر پانزده سالگی . . .

886 ۳۶۸۹ : نستعلیق شکسته آمیز، حبیب الله، رمضان ۱۳۱۰هـ/ جنوری ۱۸۹۸م. عنوان و نشان شنگرف، ۲۲۰ ص.

0

مجربات نور عالم : فواید طبی

401

مجربات ناشناخته

چند مجموعه مجربات، نسخه‌های پزشکی ناشناخته. یکی نیستند.

887 ۴۰۷۷ : نستعلیق پخته، سید عبدالله حسینی، با تاریخ ۱۰۹۲هـ.ق، به همین خامه در مجموعه، ش ۳ (ص ۵۶ - ۶۸)، آغاز: مجربات خود وغیره از یاران خود، سماعی از حکیمان وغیره، به جهت امساک از بابت میان عبدالرزاق، بیاورد سوخته نیم شیر شاهی.

888 ۶۰۴۸ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، نام بیماری را آورده گاهی بسیار مختصر شرح داده سپس به نسخه ها می پردازد. **آغاز**: . . . این صفت علت است که جلاب خوب شده ، ۱۰۶ ص. کاغذ ضخیم.

889 ۲۸۶۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. با تاریخ ۱۱۶۹ ه.ق. در مجموعه ، برگهای پراگنده ش ۹ (ص ۳۷۵ - ۵۳۶).

890 ۵۵۴۰ : نستعلیق شکسته آمیز خام ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ه.ق. **آغاز**: بسمله. ترتیب پختن قلمی شوروه . . . نسخه‌های پزشکی ، کیمیایی و رنگ سازی ست و پراکنده و ناقص. ۱۱۲ ص.

891 ۴۴۹۱ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. **آغاز**: بسمله. و علاج جداگانه. علاج خون شکم و درد شکم . . . نسخه‌های پزشکی و کیمیایی ست و بندهایی به نظم ، در یکی از آنها آمده : به فاتحه کنی یاد **خان صدر الدین** - که بسیار کوشش نمود اندرین. انجام افتاده ، ۸۲ .

892 ۶۱۵۲ : نستعلیق اردو ، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۱۳ - ۴۰). نامبوب ، بی دیباجه ، نسخه داروهای هندی ست.

893 ۱۲۵۲ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۴۸-۲۰۶)، جدوابندی ۳ راه ، عنوان و نشان شنگرف. **آغاز**: نحمدک یامن انت الشافی بجمیع الامراض و الاقسام و نسالک ان تصلی علی افضل الموجودات سیدنا محمد و من معه الی یوم القیام.

402

مجرب الشفا

از **احمد** بن محمود **ملتانی** ، که در گجرات (پاکستان) می زیسته است. در دیباجه میگوید بعضی از مشکلات را به زبان هندی بیان کردم تا عوام را معلوم گردد. در چندین باب :

باب ۱- شناختن زحمت (بیماری) از بول و نبض ، ۲- درد سر ، ۳- برسام و

سرسام ، ۴- باد صرع ، ۵- فالج از بلغم ، لقوه ، ۶- زکام ، نزله ، ۷- درد چشم ، ۸- گوش ، ۹- دهان . . . ، ۱۰ دندان ، ۱۱- خنازیر ، ۱۲- حلق و آواز بسته ، ۱۳- سرفه و دق ، ۱۴- دفع آماس شکم ، ۱۵- بادهای اندام ، ۱۶- خون بینی ، ۱۷- سنپات و تاپاک ، ۱۸- تبهای گرم و سرد ، ۱۹- اسهال ، ۲۰- موس بادی و خونی ، ۲۱- غلولهٔ شکم ، ۲۲- پرمیو ، ۲۳- بول بسته ، ۲۴- هکهک ، ۲۵- جراحات ، ۳۰- کاب و خقاب ، ۳۵- مقعد ، ۴۰- منافع متفرقه.

نسخه هایی از آن در ۴۵ باب دیده شده است.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعد مر خالقی را که داروی دفع دردها را بیافرید، و درود بی نهایت . . . اما بعد ، بدانکه . . . احمد بن محمود ملتانی.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۹۵۴ - ذریعه ۲۰ : ۵.

894 ۲۹۹ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ - ۱۴ه.ق. آغاز برابر نمونه ، ۴۰ بابی ، عنوان و نشان شنگرف ، ۸۰ ص (تسبیحی ۱ : ۳۹۹ - ۴۰۰).

403

مجموع الفواید و درالعواید : شرح شفاء المریض

از ناشناس. که در دیباجهٔ کوتاه کتاب از خود نام نبردهٔ است ، و میگوید این در شرح کتاب «درویش حکیم» است ، و آنرا بنام «مجموع . . .» نامیدم.

شرح «شفاء العریض» شهاب الدین است ، که از آن نام نبرده است و از مطالعه سروده‌های متن به اصل آن پی برده شد.

نخست یک بند بلند از متن را آورده است ، سپس آنها را شرح کرده است. و با این عنوانها و مضامین آغاز می گردد.

فصل فی معرفته (حمد و سپاس) ، فصل در بیان آنکه علم طب از کجاست. (بقول حکیمان زحمت شناخت - بگویم که بنیاد طب از کجاست) ، فصل در اسباب خلقت ، فصل در معرفت فصول ، علاج امراض ، معرفت امراض ، معرفت

نبض ، معرفت علل امراض ، صداع ، الدوار ، صرع ، نسیان ، سهر، سباة، جمود (از کار افتادن حرکت) ، مالیخولیا ، عشق ، سکته ، زکام و نزله ، رمد ، ضعف بصر ، سبل (زردی) ، درد معده ، نزول الماء ، گل چشم ، شبکوری ، روز کوری . . .

آغاز : قال الشیخ الامام الاجل صاحب الحکم . . . اما بعد ، هذا کتاب ثابت بالحکمه ، فی شرح الدرویش الحکیم ، سمیتها بالمجموع الفواید . . . فصل فی معرفته. دو علم است از علمها یقین - یکی علم ابدان ، دیگر علم دین - فصیح عرب طب را فخر داد - مقدم به علم شریعت نهاد.

895 ۵۳۰۳ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز برابر نمونه عنوان و نشان شنگرف ، ۱۹۲ ص. کاغذ آبی صخیم.

404

مختصر الطب

از ناشناس ، شاید **ابو سعید** بن حسین طبیب یهودی ، معروف به **زرد گلیم** که برای سید الجیوش نگاشته است (نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۹۵). نام کتاب در پایان آمده است. نسخه با «واژه نامهٔ خوارکی‌ها» که به ترتیب حروف تهجی ست ، و هر حرفی در یک باب است آغاز می شود. از میانهٔ حرف «ح» تا «یا» سپس **مقالهٔ چهارم** در ذکر ادویه مرکبه ، در بیست و دو باب. باب ۱- مفرحها و معاجین ، ۲- جوارشها ، ۳- قرصها ، ۴- حبها ، ۵- سفوفات ، ۶- شرابها ، ۷- لفوفات ، ۸- مطبوخات ، ۹- ایارجات ، ۱۰- مربیات ، ۱۱- روغنها ، ۱۲- ضمادات و اطلیه ، ۱۳- کحلها ، ۱۴- حقنه‌ها ، ۱۵- سفوفات ، ۱۶- سعوطات ، ۱۷- ادویه زعاف ، ۱۸- داروهای قی ، ۱۹- از عرق باز دارد ، ۲۰- مسمنه‌ها (فربه کننده‌ها) ، ۲۱- مرهمها ، ۲۲- نطولات.

896 ۱۶۲۲ : نستعلیق خوش ، با تاریخ ۸۴۸ه.ق. با همین خامه در مجموعه ، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۶۰). آغاز افتاده : حربا ، گوشت او زهر

قاتل است. حلواء عسل، گرم است بلغم را لطیف کند، . . . باب الخاء. خربوزه نیکو رسیده و گرم و تر است، در درجهٔ دوم ادرار البول کند . . . عنوان و نشان شنگرف.

405

مرآت الشفا : مختصر نافع

از **امیر بخش**، مشهور به سید **لتهو شاه**. گویا نگارنده همانست که «تبصرة الاطبا» را در سال ۱۱۳۶ نگاشته است. با عنوانهای باب و فصل از سر تا پای، و سپس تبها و حمیات و امراض متفرقه و طرد حشرات: باب در صداع که آن سی و پنج قسم است، باب در امراض چشم، فصل در رمد که نه قسم است، ظفره، بیاض، سبل، انتفاع ملحمه . . . باب در امراض انف، فصل خشم، فصل در بواسیر انف، فصل در قروح انف، باب در امراض لسان و دهان، فصل در ورم زبان، فصل در ثقل لسان، فصل در حرقة اللسان . . .، باب در امراض شفه، چندین فصل، باب در امراض حلق، چندین فصل، باب در امراض ریه، چندین فصل، باب در اورام در حجب واعشیه، چندین مقاله: مقالهٔ اول در ذات الجنب، باب در امراض معده، چندین فصل، . . . و می رسد به در حمیات، چندین فصل، باب در اورام، چندین فصل، باب در داء الثعلب (موی و جلد)، باب در امراض متفرقه، باب در انواع تفرق (شکسته بندی استخوان‌ها)، باب در حشرات و کتاب به انجام می رسد.

آغاز: حمدله. صلات. اما بعد، این مختصر در معالجات امراض کثیر الوقوع عجالة الوقت به قلم آمده تا در حضر و اکثر اوقات در مطالعه باشد.

897 ۷۲۵ : نستعلیق خوش، ۲۰ محرم ۱۲۵۷ه‍.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و شنگرف، ۷۶۶ ص (تسبیحی ۳ : ۵۹۲ - ۵۹۳).

406

معدن الشفای سکندر شاهی

از **بهوه** (ب) **خان** بن خواص خان، بنام سکندر شاه بن بهلول شاه لودی، به سال ٩١٨هـ/١٥١٢م. در یک مقدمه و سه باب نگاشته است:

مقدمه در دو مبحث، در تعریف علم طب و شرف و مبادی آن، باب ١ـ در مقدمات علاج، سی و دو فصل، ٢ـ کیفیت خلقت انسان، نه فصل، ٣ـ علامات مرض و علاج آنها، هشتاد و هفت فصل.

یک دورهٔ پزشکی با تطبیق آرا، و تجارب حکمای هند و یونان است. چند بار چاپ شده است.

آغاز: حمد مر خدای را که به حکمت بالغه و قدرت کامله صاحبان بستر عدم و فنا را . . . اما بعد، چون در عهد دولت سلطان . . .

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ١: ٥٩٨ ـ ف. طبی، نجم آبادی: ٧٣٢ ـ ف. مشار: ١٤٥٨ ـ مؤلفان مشار ٦: ٩١٠ (که نادرست در حرف یا و آورده شده است) ـ تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان، نیر واسطی: ٨٤.

898 ٧٨٩٠: نستعلیق پخته شکسته و تحریر آمیز، دو نویسنده، سدهٔ ١١-١٢هـ.ق. آغاز برابر نمونه، با فهرست مطالب در ٦ صفحه در آغاز، عنوان و نشان شنگرف، ٣١١ برگ شماره دارد. اندازه رحلی.

407

المغنی: ترجمهٔ المغنی، ترجمهٔ سدیدی

از **عابد حسین** متخلص به **عاصی**، که بخش امراض سر را از «معالجات سدیدی» به هنگام تحصیل طب به فارسی ترجمه کرده است، (دیباجه). متن «القانون» از ابن سیناست، که ابن نفیس، علاء الدین قرشی آنرا به نام «موجز

القانون» گزیده است. و این موجز را سدید الدین کازرونی شرح کرده است.

آغاز: الحمدلله الواحد القهار، و الصلاة علی النبی المختار، محمد و آله الاطهار... اما بعد، میگوید فقیر... عابد حسین برا الله من شین، متخلص به عاصی...

899 ۴۲۳۲ : نستعلیق شکسته آمیز نگارنده، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۴۱۰-۴۸۰). در پایان مجموعه یاد داشتی ست که نشان می دهد کاتب همان نگارنده است.

408

مفتاح حکمت

از **درویش محمد ایمن آبادی**، مرید شیخ فرید الدین شکر گنج، در دیباجه نام خود و کتاب و شکر گنج (م ۶۶۴ یا ۶۶۵ه/۱۲۶۶ یا ۱۲۶۵م.) را آورده، که بدستور او این مختصر را ساخته است (دیباجه). در پایان نسخهٔ ۹۳ این کتابخانه بیتی ست که تاریخ نظم را ۱۰۶۱ه/۱۶۵۱م. نشان می دهد؟

این کتاب به وسیلهٔ دیگری، بعدها بروزگار اورنگ زیب (۱۰۶۸-۱۱۱۸ ه.ق.). در ۶۲ باب به نثر در آمده است.

نسخه هایی منظوم آن در شمارهٔ بابها جدایی دارند، نسخهٔ ما نامبوب و با عنوانهای زیر است: شناختن اخلاط، علامات غم، علامات درد، علامات نبض، علاج صداع، علاج مرض دوار، علاج صرع، علاج مالیخولیا...

در امرتسر به سال ۱۳۰۹ه.ق. چاپ شده است.

آغاز: حمد نا محدود و منت نامعدود، مر حکیمی را که بقانون حکمت بالغه و صفت کامله، دافع انواع امراض و رافع... فقیر حقیر درویش محمد ایمن آبادی مرید حضرت... طبیبی (طبیب) خردمند روشن ضمیر - اگر در طبابت بود بی نظیر - سزد کز هنر خویش بر روزگار - رموز طبابت کند آشکار.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ٤ : ۳۲۲۶ - تاریخ روابط پزشکی ایران و پاکستان : ۱۰٤.

900 ۹۳ : نستعلیق پخته ، حفیظ الله ولد محمد حیات ، سمت . ۱۸۰ ب (۱۱۵٦ ه‍.ق. ؟). آغاز : . . . باب اول در یافتن اخلاط مرض است : یکی گر از اینها بر آرد فساد - شود مرض ظاهر یقین در نهاد . . . ، در پایان آن آمده : یکهزار و شصت و یک سال ای فهیم - کرد تصنیف این رساله را حکیم ؟ (۱۰٦۱) عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ٤٦ ص (تسبیحی ۱ : ٦۰۸ - ٦۱۰). ن.

901 ۲۰۹۸ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه‍.ق. ش ٤ مجموعه (ص ۱۷۵ - ۲۰۲) ، با دیباجهٔ نثری که در آن نام نگارنده و کتاب و شکر گنج آمده است ، آغاز برابر نمونه ، عنوانها شنگرف ، رنگ پریده.

902 ۷۸۸٤ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه‍.ق. دیباجه را به همانگونه دارد ، سپس افتادگی دارد ، انجام نیز افتاده ، ۳۰ ص.

903 ۷۲٤۹ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ ه‍.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و جدولبندی به شنگرف. عنوانهای «فصل» دارد (ص ۱٤۸-۲۰٦). سپس طب ناشناخته ای در ۱۲ باب.

904 ٤٤۹۲ : نستعلیق شکسته آمیز خوانا ، مهدی شاه ، در موضع کوکیاری ، گویا ۱۲۱ (۱۲۰۱ ه‍.ق.). دیباجهٔ نثری را دارد ، آغاز برابر نمونه ، آغاز متن نیز برابر نمونه ، ٦۹ فصلی ، ۵۰ ص.

905 ٤۹۹٤ : نستعلیق شکسته آمیز ، رضوان الله بن ماما صاحب ، که بایستی پشتو باشد ، ٤ ع ۲/۱۲۸۱ ه‍.ق. دیباجه را دارد ، آغاز دیباجه و متن برابر نمونه ، در دیباجه نسبت سراینده گیلاسا آبادی ست نه ایمن آبادی ، در کلفون نیز تاریخ سرودن ۱۰٦۱ ه‍.ق. یاد شده است ، تا باب ١٤ عنوان باب دارد و سپس تنها نام بیماریها را در عنوان آورده ، جدولبندی ۱ راه و کمند بندی شده ، ۵۳ ص. سپس پراکنده هایی به پشتو و فارسی ، ۸۸ ص.

906 ٦۲٤۹ : نستعلیق پخته ، مولوی کریم بخش ولد منیر ، ۲ صفر ۱۳۱۱ ه‍.ق. آغاز نو نویس : طبیبی خردمند روشن ضمیر . . . ، فصلها بی شماره ، جدولبندی یک راه ، ۵۰ ص.

409

مفتاح الخزاین

از حاج **زین عطار**، علی بن حسین پزشک **شیرازی** (۷۳۰-۸۰۶ه‍./۱۳۲۹-۱۴۰۳-۴م.). در پزشکی، و از آن سه تحریر در دست هست.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱: ۵۹۹ - ذریعه ۲۱: ۳۲۸.

907 ۱۳۷۷: نستعلیق ایرانی، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۷۴۶-۸۵۸). در آغاز آن آمده: این رسالهٔ سوم است از «مفتاح الخزاین»،
آغاز: حمدله. صلاة اما بعد، بدانکه این رسالهٔ سیم است... باب الاول فی المفرحات. مفرح یاقوتی.

908 ۵۸۷: نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۴۵۶-۴۹۳) در آغاز آن آمده: مقالت دوم از کتاب «مفتاح الخزاین» است.

410

مفرح القلوب: شرح قانونچه

متن از **محمود** بن **محمد چغمینی خوارزمی** (م ۷۴۵ه‍./۱۳۴۵م.). شرح از حکیم شاه محمد اکبر ارزانی پس از «طب اکبری» و «حدود الامراض» به سال ۱۱۱۲ه‍./۱۶۰۴م. بدان آغاز کرده و بروزگار فرخ سیر (۱۱۲۴-۱۱۳۱ه‍.ق.) به انجام رسانده است.

در پنج **مقالت**، و هر مقالت در چند فصل: **مقالت یکم** - در امور طبیعیه، پنج فصل (: ۱- تعریف امور طبیعی، ۲- اخلاط، ۳- بیان اعضاء، ... ۵- بقیه امور طبیعیه)، **مقالت دوم**، در تشریح اعضای بدن، هفت فصل (: ۱- استخوانها، ۳- اعضای مرکبه، بینی و چشم و گوش و زبان، ۷- بقیهٔ اعضای مرکبه). **مقالت سوم**، در احوال بدن انسان، پنج فصل (: ۱- در صحت و بیماری ...).

مقالت چهارم، در نبض و تفسره و قاروره، شش فصل. **مقالت پنجم** در تدبیر اصحا، معالجه و پیشگیری بیماریها، ده فصل، (: ۱ـ تدبیر مأکول و مشروب، ۲ـ ریاضت . . .).

آغاز: حمدله. و الصلات و السلام علی سید المرسلین و علی آله و اصحابه اجمعین. اما بعد، فقیر جانی محمد اکبر عرف محمد ارزانی . . . پس از تألیف طب اکبر و حدود الامراض.

بنگرید به: نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۰۱ ـ ذریعه ۱۷ : ۲۰ ـ تذکرهٔ علمای هند، رحمانعلی : ۲۱.

909 ۶۹۱۰ : نستعلیق تحریری پخته، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز و میانه و انجام افتاده، **آغاز:** که بالای اوست از کثافت . . .، بایستی همین ترجمه باشد. برای نشانی از ص ۴۸ : المقالة الثالثة فی احوال بدن الانسان و اسبابها و العلامات الدالة علیها و هی یشتمل علی فصول. مقالهٔ سیوم. ثابت است در حالهای بدن آدمی و اسباب حالها و نشانیهایی که دلالت دارند بر حالها، و مقالهٔ مذکور متضمن است . . . الفصل الاول فی الصحة و المرض، فصل نخستین از مقالهٔ سیوم ثابت است در بیان تندرستی و بیماری . . .، عنوان و نشان شنگرف، پیرامون ۲۵۰ ص.

910 ۶۶۳۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز برابر نمونه، با یک سرلوح زرین، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده، انجام چند برگ افتاده، ۵۷۶ ص.

911 ۵۶۲۷ : نستعلیق پخته، خوشوقت رای، پنجشنبه ع ۱۸۶۹/۲ ب (۱۲۲۷ هـ.ق.). آغاز برابر نمونه، با سرلوح زرین، دو صفحهٔ آغاز کنارهها گل و بوته به زر و میانهٔ سطرها دندان موشی به زر، جدولبندی ۵ راه، عنوان و نشان شنگرف، کنارهٔ برگها را موش آسیب رسانده، ۷۵۴ ص.

411

مفردات نامی : مفردات معصومی

از میر **محمد معصوم** متخلص به **نامی** بن سید صفایی **ترمذی** بهکری (۹۴۴ هـ./

۷-۱۵۳۸-۱۹-۱۰۱۰ه./۱۶۱۰م.). سراینده ، و نگارندهٔ «تاریخ سند».

در ۲۶ باب ، از «اختیارات بدیعی» و جز آن گزیده است. باب ۱- بیماریهای سر ، هفده فصل ، ۲- امراض چشم ، هفده فصل ، ۳- گوش ، هفت فصل ، ۴- بینی ، پنج فصل ، ۵- روی ، سه فصل ، ۱۰- حلق ، هفت فصل ، و تا باب ۲۲ اندامهاست ، سپس ۲۳- تبها ، شش فصل ، ۲۴- علاج امراض ظاهر ، ۲۵- گزیدگیهای جانوران ، پنج فصل ، ۲۶- فواید متفرقه ، سیزده فصل.

آغاز: حمد خداوند را کش بدر کبریا - هست برابر بهم ، حشمت شاه و گدا - هر که بتحقیق و بد جانب ز راه کون.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۰۲ - ذریعه ۷ : ۲۰ و ۹ : ۱۱۶۶ و ۱۷ : ۶۴.

912 ۴۳۳۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۲۴۲ه.ق. ش ۴ مجموعه (ص ۴۱۳ - ۵۱۲). بامهر خرید عابد حسین خونفوری متخلص به عاصی کندهٔ ۱۲۶۰ه.ق. **آغاز:** برای عاقبت ارای ارباب نظر و ظمیر صحت افزای اصحاب بصر.

913 ۵۴۴۴ : نستعلیق شکسته آمیز ، عطا محمد ، ۱۵ ج ۱۲۵۸/۱ه.ق. آغاز در فصل یکم از باب یکم و شاید یک برگ افتاده : صداع که از صفرا . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، ۴۰۸ ص.

412

میزان الطب

از حکیم **محمد اکبر** ، شاه ارزانی بن حاجی میر مقیم ، برای آموزش کودکان خود و دیگران ، به سال ۱۱۱۲/۱۷۰۰م در سه مقاله نگاشته است.

مقالهٔ یکم در علامات و کیفیات چهارگانه، یعنی برودت، یبوست و رطوبت.

مقالهٔ دوم ، در ادویهٔ مفرده و مرکبه و اغذیهٔ مناسب ، در نه فصل : ۱-

ادویهٔ مفرده و مرکبه معدلهٔ اخلاط ، ۸- مسهلات و ملینات ، ۹- در اغذیه ،
مقالهٔ سوم ، در بیان امراض و علاج آن ، در چند باب و هر باب در چند فصل :
۱- در امراض سر ، بیست و شش فصل ، ۲- امراض چشم ، سی و پنج فصل ،
۳- چفن ، بیست و هشت فصل ، ٤- امراض گوش ، دوازده فصل ، ۵- انف ،
یازده فصل ، ٦- زبان و دهان ، هیجده فصل ، ۷- لب ، نه فصل ، ۸- دندان ،
شانزده ، فصل ، ۹- حلق و مری ، هفده فصل ، ۱۰- ریه و سینه ، نه فصل
۱۱- قلب ، ده فصل ، ۱۲- پستان ، پنج فصل ، ۱۳- معده ، سی و یک فصل ،
۱٤- کبد ، هفده فصل ، ۱۵- طحال ، هشت فصل ، ۱٦- امعاء ، نه فصل ،
۱۷- مقعد ، نه فصل ، ۱۸- کلیه ، ده فصل ، ۱۹- مثانه ، چهارده فصل ، ۲۰-
مخصوص مردان ، بیست و چهار فصل ، ۲۱- امراض صفاق ، سه فصل ، ۲۲-
بیماری مخصوص زنان ، بیست و شش فصل ، ۲۳- امراض اطراف (بدن) ، هفت
فصل ، ۲٤- حمیات ، پنج فصل ، ۲۵- اورام دوازده فصل.

آغاز : حمدله. صلاة. اما بعد ، العبد الجانی محمد ارزانی ، المسمی به محمد اکبر ، میگوید که چون اطفال فقیر و دیگر اعزه.

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ٦۰۵ - ذریعه ۲۳ : ۳۱٤.

914 ۲۰۳۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. ش ۲ مجموعه (ص ۲۰۰ - ۳٦٦) ، آغاز برابر نمونه ، انجام کمی افتاده ، عنوان و نشان شنگرف.

915 ۳۳۹٤ : نستعلیق تحریر آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، محشی ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۳٤ ص.

916 ۵۵۹٦ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. بخشی از مقالهٔ دوم و همهٔ مقالهٔ سوم ، آغاز و انجام افتاده. آغاز : متغیر شده باشد . . . ، عنوانها شنگرف ، ۲٦٦ ص.

917 ٦۳۹٤ : نستعلیق تحریر آمیز ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، انجام در «کسر عظم» افتاده ، ۲۱۲ ص.

918 ۷۲٦۷ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، انجام در فصل فی الجروحات افتاده ، ۲۳٤ ص.

919 ۶۷۷۶ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، غلام احمد، پاس خاطر شادیشاه ۱۲۳۵ هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۰۵ ص.

920 ۳۸۴۱ : نستعلیق خوانا ، امیر بخش خلف دیدار بخش نقشبندی سرهندی ، ۸ محرم ۱۲۴۴ هـ.ق. آغاز افتاده : که از دماغ بر سر معده . . . عنوان و نشان شنگرف ، ۱۸۲ ص.

921 ۵۷۷۰ : نستعلیق خوانا ، میان محمد یونس بن میان محمد غوث آل حسینی ، ساکن اندر کام ، ۱۷ ع ۱/۱۲۶۳ هـ.ق. برگهای آغاز آشفته، ۱۴۴ برگ شمار دارد.

922 ۲۹۹۹ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۲۶ ص.

923 ۶۹۱۴ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ - ۱۳ هـ.ق. ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۱۸۸) ، آغاز برابر نمونه.

924 ۴۱۲۷ : نستعلیق پخته شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ هـ.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، انجام در بخشی که عنوانهایش نا نونویس است افتاده ، ۱۵۲ ص.

413

نافع الخلق

از سید **عبدالفتاح** ، مخاطب به خواجه **عبدالله** نمکین، گزیده از معالجات قانون و جز آن است (دیباجه) **حیدر آبادی** ست.

(نسخه های فارسی ۱ : ۶۰۶).

آغاز : الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی. بدانکه این رساله‌ای ست در علم طب مسمی به نافع الخلق ، تألیف . . .

925 ۴۴۰۸ : نستعلیق پخته ، حافظ محمد نصر پوری ، ۲۴ ذیقعدهٔ ۱۲۵۵ هـ.ق. در قریهٔ میر غلام علی خان نواحی میر پور ، ش ۱ مجموعه (ص ۱ - ۲۶) ، آغاز برابر نمونه ، در پایان کاتب نگارنده‌را از مردم حیدر آباد یاد کرده است.

0

نبضیه : رگشناسی

414

نوادر الفواید

از کسی با تخلص «مخلص» ، بروزگار پیر طریقت حضرت سعد الدین احمد انصاری ، در «اشرف القرا ده یحیی» (؟) که مسکن و ماوای آن مبارک ذات ، و از توابع دارالسلطنه کابل است، به سال ۱۲۲۰ ه.ق. نگاشته است : سال تاریخش ز هجرت رفته بود - یکهزار و دو صد دو عشر دان.

در سی فایده : فایدهٔ ۱- ارواح ثلاثه و اخلاط اربعه ، و حواس عشره ، ۲- استدلال نبض و قاروره ، علامات بحران و محمود ، ۳- ستهٔ ضرویهٔ حفظ صحت ، تعریف بعضی ادویه ، ۵- معالجهٔ سر ، صداع ، صرع ، سرسام ، دوران ، . . . ، ۶- امراض چشم ، ۷- بینی ، ۹- دهان ، لب ، دندان ، بذاق ، ۱۰- حلق ، ضیق نفس ، خناق ، ۱۱- سینه ، ۱۲- معده ، ۱۳- کبد ، استسقا ، سپرز ، اسهال، ۱٤- مقعد ، مثانه ، بول ، ۱۵- شروط ساختن داروی مرکب ، ۱۵- باه ، ۱۸- امراض خاص زنان ، ۲۰- تبها ، ۲۱- امراض ظاهر بدن ، ۲۲- گزیدگیها ، ۲۳- ماء الجبین و معاجین ، ۲٤- مومیا ، چوب چینی ، چای و قهوه ، ۲۵- مرباها و حلویات، ۲۶- ساختن انواع مرکب، حل طلا و شنگرف و سفیداب و قلعی. . ، ۲۷- ساختن انواع رنگها ، و قلع رنگها ، ۲۸- شناخت سنگهای گرانبها ، ۳۰- تعبیر خواب.

آغاز : الحمدلله الحکیم الذی جعل بمحض فضله و حکمته لکل داء دواء ولکل شفاء . . . اما بعد ، میگوید سهوالعلم . . . المتخلص بالمخلص . . .

926 ۱۱۱۰ : نستعلیق شکسته آمیز پخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز برابر نمونه، عنوان و نشان شنگرف ، ۵۷۵ ص.

415

وسیلة الشفا

از میر **محمد صالح** بن محمد باقر **رضوی** ، از پزشکان گویا سدهٔ دوازدهم ، در درمان بیماریها از دوراه : درمان به داروها و وردها. در یک مقدمه و چند باب و فصل و خاتمه. در آغاز فصل دوم آن که در تبهاست از، «حلیة المتقین» مجلسی یاد می کند. (نسخه‌های فارسی ۱ : ۶۰۹).

آغاز : حمدله. صلاة. چنین گوید تراب اقدام علما بن محمد باقر ، محمد صالح الرضوی عفی الله عنهما که چون این بی بضاعت سرمایهٔ نبود از . . .

927 ۵۹۸۳ : نستعلیق پختهٔ ایرانی ، محمد نبی ، در جلال آباد ۱۲۶۷ ه‍.ق.
ش ۱ مجموعه (ص ۶ - ۱٤) ، آغاز برابر نمونه ، میانه و انجام افتادگی دارد.

416

وافیه : شرح قانونچه

متن از **محمود** بن **محمد چغمینی** (م ۷٤۵ ه‍./٤-۱۳٤۵م). در ده مقاله. قنواتی آنرا گزیده‌ای از «قانون» ابن سینا دانسته است.

ترجمه از ناشناس ، که نام خود را در دیباجه نیاورده است ، و در دیباجهٔ ادبی و نثر و نظم آن از گردش روزگار می نالد، و میگوید قریب چهار سال متوالی ست که از بلاها جراحت رسد ، از محرم ۸۰۵ ه‍./۱٤۰۲م. که سلطنت شاهرخ (پسر تیمور) را بر انداختند ، و قومی بیرحمان از ترکان بر اهل خراسان گماشته شدند . . . و می گوید در گوشه‌ای از مزار مشهد مرغان (؟) نشسته تأمل می کردم ، اشارت رسید که این رساله را بنام «وافیه» در بیان حاصل معانی و حل مبانی کتاب «قانونچه» (و بدستور برخی از عزیزان) بپارسی در آورم. و در بارهٔ زبان فارسی می گوید «این زبان بر لغت عرب هر چند مزید نیست ، اما آن عامهٔ خلق

را مفیدنی».

نخست فصلهایی ست ، سپس ده مقاله ، و هر مقاله در چند فصل : **مقالت یکم** در امور طبیعی ، پنج فصل (: ۱ـ ارکان و امزجه ، ۲ـ اخلاط ، ۳ـ اعضا ، ۴ـ قوا ، ۵ـ آنچه باقی می ماند از امور طبیعیه) ، **مقالت دوم** ، تشریح اندامها ، هفت فصل : (۱ـ اکمل استخوانها ، ۲ـ تشریح ریه و قلب ، ۵ـ تشریح حجاب سینه و معده و امعاء ، ۶ـ تشریح کبد و مراره و طحال ، ۷ـ باقی اعضای مرکبه) ، **مقالت سوم** ، احوال تن مرد ، پنج فصل (: ۱ـ تندرستی و بیماری ، ۲ـ رنگهای بول ، ۳ـ قوام بول ، ۴ـ صفای بول ، ۵ـ رسوب) ، **مقالت چهارم** ، در نبض و تفسره ، شش فصل (: ۱ـ شناختن نبض بسیط . . .) **مقالت پنجم** ، تندرستی و تدبیر تندرستان ، ده فصل (: ۱ـ تدبیر مأکول و مشروب ، ۲ـ ریاضت ، ۳ـ گرما به و آب ، ۴ـ خواب و بیداری ، ۵ـ فصلهای سال ، ۶ـ تدبیر زن حامله ، ۷ـ تدبیر صبیان و شبیان و کهول و مشایخ ، ۸ـ علاج بیماران ، ۹ـ فصد و حجامت ، ۱۰ـ قی و اسهال و حقنه) ، **مقالت ششم** ، فی القوا الاطعمه و الاشربه ، در چند فصل ، که در نسخهٔ ما آخرین مقالت و به زبان عربی ست.

آغاز : حمد بی غایت و ثنای بی نهایت حضرت خداوندی را که ای حبیب قدرت او مدرک . .

بنگرید به : نسخه‌های فارسی ۱ : ۵۰۴ ـ ذریعه ۱۷ : ۲۰ ـ طبی ، نجم آبادی : ۲۳۴ ، ۷۳۹.

928 ۲۸۰۱ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه ، عنوان و نشان شنگرف ، پنج مقالت را دارد و سپس مقالت ششم که این یکی به زبان عربی ست . با یادداشت ص . ع . که به بهای ۳۰ عباسی خریداری شده ، ۱۰۲ ص.

417

هدیة الملوک

ابن فقیه اصفهانی ، ابو حامد محمد بن عبدالله بن محمد طبیب ، ترجمه ای

ست با دگرگونیهایی از «الباه» محمد زکریای رازی، که در سیزده فصل بوده است، و ترجمه در نوزده فصل، به خواهش دوستی. در دیباجه میگوید: این ضعیف تأمل کرد که آن نسخه اکثر قوانین در آن باب را شامل بود، اما در قسم عملی تقصیر تمام در آن دید، و نیز چنانک عادت محمد زکریاست آن رساله از تکرار بی فایده خالی نبود، این ضعیف ملتزم شد، رساله ای که حاوی آن اصول باشد و از تکرار خالی باشد و در قسم عملی و نسخ ادویه و تدابیر مشبع گفته شود، بنگارم (دیباجه باختصار).

فصل ۱- در ضررهای کثرت مباشرت، ۲- تدارک ضرر، ۳- اوقات مباشرت، ٤- منافع مباشرت، ٥- اسباب نقصان باه، ٦- غذاها و داروهای مشهی، ۷- اسباب سرعت انزال، ۸- داروهای که منی را بیفزاید، ۹- معاجین مهیج باه، ۱۰- حقنها و شیافها، ۱۱- ادویه که بمالند، ۱۲- اسبابی که منی را کم کند، ۱۳- اشکال و هیئات کار، ١٤- ادویه ای که بدان لذت بیفزاید، ۱٥- اشیاء مهیج باه، ۱٦- اسباب منع حمل و درمان آن، ۱۷- استدلال بر وجود حمل و علاج آن، ۱۸- در منع حمل و منع اسقاط، ۱۹- درتسهیل ولادت و بیرون کشیدن مشیمهٔ جنین.

در دیباجهٔ نسخه، از منابعی که بهره برده (قانون، کامل الصناعه) نام برده است، نام کتاب «هدیت الملوک» و کنیت نگارنده ابو حامد در دیباجه آمده است. (نسخه‌های فارسی ۱: ٦۱۰).

آغاز: و به نستعین و علیه اتوکل، عونی بلطفک یا عزیز، بعد حمدالله تعالی و الصلاة علی . . . چنین گوید محرر این کلمات و مقرر این تحیات، المولی المعظم . . . ابو حامد محمد بن عبدالله بن محمد الطبیب المعروف بابن فقیه الاصفهانی ادا الله ظلاله . . . که دوستی عزیزی.

بنگرید به: ف. طبی، نجم آباد: ۱۳٥ - سرگذشت رازی: ۲۰۹ - کشف الظنون، هدایت الملوک.

929 ۱٦۲۲: نستعلیق خوش، ۸٤۸ھ.ق. ش ٦ مجموعه (ص ۲۲۰- ۳۲۹)، نسخهٔ کامل کم غلط، عنوان و نشان شنگرف، آغاز برابر نمونه.

بخش دهم

چند دانشی

دارای :

—جنگهای نثر و نظم ، جنگها با موضوعات گوناگون.

—چند دانشی.

—دایرة المعارف.

—مجموعه رساله‌هایی در موضوعهای گوناگون.

418

انیس الاتقیا

از **عبدالرحیم**، در دیباجه از خود و کتاب نام می برد و میگوید: مسایلی چند از تفسیرهای معتبر و احادیث نبوی و روایتهای معمولی گرد آورده ام. مسایل عرفانی، اخلاق و دینی و حدیث است، که از کتابهایی گرد آورده با ذکر منبع های خود: جواهر الاصول، تفسیر اللباب، مسعودیه، کفایهٔ شعبی، تفسیر قشیری، مکتوبات شیخ اشراق، انیس الغرباء، شرح اوراد، تفسیر کشاف، مکتوبات شیخ شرف الدین منیری . . .

آغاز: الحمدلله الذی هدانا بالایات و الذکر الحکیم . . . اما بعد، قال العبد الفقیر الی الله . . . عبدالرحیم، مسایلی چند از تفاسیر معتبر.

930 ۳۸۹۸: نسخ خوش، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. انجام افتاده، عنوانها شنگرف، کتاب زوار در رفته، ۷۶۲ ص.

419

بوستان: ترجمه و شرح . . .

از **عبدالرزاق** بن عبدالقادر، معروف **بالصوفیانی**، از ولایت **کش.** ترجمه و شرحی ست از «بستان العارفین» امام فقیه ابولیث نصر بن محمد سمرقندی (م ۳۷۵ه./۹۸۵م.)، که مترجم از آن به «بوستان» ابو لیث یاد می کند. بنام ابوالغازی ندر (نادر) محمد بهادر خان (ازبک).

چلبی (کشف الظنون : بستان العارفین) میگوید ـ۸ نسخهٔ بزرگ و میانه و خرد از آن روایت شده ، که در شهرهای عربی و روم تنها نسخهٔ خرد آن هست.

آداب و اخلاق و کلام و احکام است ، بر مبنای حدیث.

با عنوانهای باب : باب در بیان طلب علم ، کتابت علم ، در بیان فتوا ، کسی که صلاحیت فتوا را دارد ، اختلاف کردن علما ، نقل معنی حدیث ، روایت کردن حدیث ، اخذ علم از معتمدان، ترغیب و بر انگیختن بر طلب علم، مناظره کردن ، آداب تعلیم گیرنده ، منصب قضا ، فضیلت تعلیم قرآن ، نزول قرآن ، دربارهٔ شعر ، در شعر و پیغمبر ، تعبیر خواب گفتن ، خواب صالح ، طب و طبابت و افسون ، طعامها ، فضیلت زبان عربی ، فرود آمدن قرآن بر هفت وجه (و این فهرست ۸٤ برگ نسخه بود).

آغاز : یا مفتح الابواب افتح باب القلب و قلوب المسلمین و انت خیر الفاتحین. حمدی که غوصان بحار عرفان از قعر بحر عیان در . . . بعد از ادای حمد و ثنای باری . . .

931 ۸۰٤۰ : نستعلیق بخته، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز برابر نمونه، با یک سر لوح زرین ، جدولبندی ۳ راه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۳۵۲ برگ شمار دارد. در خرداد ۱۳۵۷ خریداری شده است.

420

بیاض

سروده‌هایی ست پراکنده از سعدی ، خسرو ، جامی ، و حافظ و جز آنها. و نثرها و ماده تاریخها.

932 ۱۹۵۹ : نستعلیق چلیپا ، گویا رجب ۱۱۱۱ه.ق. (ص ۲۶) ، ۲۸ ص.

421

بیاض

سر نامه ها ست (ص ۱۶-۴۲)، غزلها از سرایندگان گوناگون، حکایتها و مطایبتها (ص ۶۱-۶۶) و (ص ۱۸۳-۲۴۷)، قطعات، جنگ حضرت پلو (ص ۶۸-۷۸). مطالب جغرافیایی، قیمت برخی از اشیا (ص ۱۱۸-۱۲۲)، ترجیع بند واقف (ص ۳۹۴-۴۰۴)، بیمار و طبیب شریف (ص ۴۰۵-۴۱۳)، قضا و قدر، معصوم (ص ۴۲۸-۴۳۱)، قضا و قدر، سلیم (ص ۴۵۰-۴۶۶)، قصیدهٔ بال مرصع (ص ۴۹۶-۴۹۹)، سراپا (ص ۴۷۷-۴۸۹)، آداب خط، مجنون (ص ۵۵۱-۵۵۶).

933 ۱۱۸۲: شکسته نستعلیق پخته، ۱۲۵۰ه.ق. (ص ۱۷۰)، جدولبندی ۴ راه، میان صفحه‌ها رنگ پاشی شده، چلیپا، عنوان و نشان شنگرف، ۴۵۴ ص.

422

بیاض

اشعار پراکنده از سرایندگان نامی، سعدی، جامی، فروغی، قصاب، حافظ، تمنا، خالص، صالح، کاتبی، صایب، قصیده از سید کاظم رستم الشعرا، موضوعاتی دربارهٔ ستاره شناسی، مطالبی عرفانی، حکایتهای کوتاه به نثر، و برخی به نظم. و نیز رساله هایی مستقل. بدینگونه: ۱- چهل کلمه، پیامبر از جامی (ص ۳۵-۳۹)، ۲- عاشق و معشوق، رقعهٔ ادبی (ص ۹۷-۹۹)، ۳- رباعیات ابو سعید ابی الخیر (ص ۱۱۴-۱۱۹)، ۴- صحت و مرض، فضولی بغدادی (ص ۱۲۰-۱۲۹)، ۵- لمعات، شیخ عراقی (ص ۱۳۰-۱۵۲)، ۶- نان و حلوا، بهایی (ص ۱۵۳-۱۶۶).

934 ۱۰۲۶: نسخ خوش و شکستهٔ زیبا، ابراهیم یوسف الدین حسینی، سیف الدین محمد باخرزی هروی، سالهای ۱۲۲۶-۱۲۳۰-۱۲۳۶ه.ق.، عنوان و نشان شنگرف و چلیپا، ۱۶۶ ص.

423

بیاض

دارای : غزلهایی از بیدل (ص ۱-۳٦) ، عنوان ترکیب بند که غزلهایی ست به ترتیب الفبایی از الف تا یا (ص ۳۷-٦۹) ، ما حریفان، از بیدل (۱۰۰-۱۷۱) ، ترجیع بند از مغربی (ص ۱۷۲-۲۰٤) و دیگری (ص ۲۰٤-۲۱٦) ، غزلها از صایب ، آصفی ، شجاع ، یک مستزاد ، رومی ، غزل بیدل ، عندلیب تهرانی ، نی نامهٔ جامی (ص ۳۸۰-۳۸۷) ، شیعی و سنی به نظم ، چاه وصال لیلی و مجنون (ص ۳۹٦-٤۱۸) ، مزارات هرات «که به نظر حقیر رسیده و بقدم بوسی ایشان مشرف شدم» (ص ٤۱۹-٤۲۱) ، رباعیات ، مخمس ، قطعات ، و اسوختهٔ وصفی (ص ٤٤۹-٤٥۷) ، سراپا از وصفی (ص ٤٦۸-٤۷٦) ، حزن نامه ، از همان وصفی (ص ٤۷۸-٤۸۲) ، دوازده بند محتشم (ص ٤۸۲-٤۸۸) ، غزلهایی از مغربی (ص ٥٤۰-٦۱٦) ، باب هفتم گلستان ، دوازده مقام موسیقی (ص ٦٥۸-٦۷۰) ، مستزاد از مولوی ، یادداشتهای تاریخی.

935 ٤۰٦۲ : نستعلیق پخته ، ۱۲ ذیقعده ۱۲۷۰ه.ق. (ص ٦۱۷) ، همهٔ مجموعه به یک خامه ، عنوان و نشان شنگرف ، کاغذ آبی ، ٦۸۱ ص. و در پایان افزودگیهایی ست با کاغذ سفید و خط تازه تر ، رویهم ۷۳۸ ص.

424

بیاض

سروده هایی ست پراکنده از «بوستان» و از حافظ و سرایندگان بنام دیگر ، دعا و غزلهایی با عنوان «غزل افغانی» و برخی از عبدالرحمان نیز به پشتو.

936 ٦٥۷۹ : نستعلیق و شکسته و نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۳ه.ق. جدولبندی ٤ خطی زر و مشکی ، ۳۱٤ ص.

425

پنج گنج

پنج کتاب است ، از نگارندگان و سرایندگان مختلف ، در موضوعهای اخلاق ، ادبی ، دینی که مورد قبول فارسی گرایان شبه قاره قرار گرفته ، به صورت کتاب واحد درسی در مدارس قدیمه در آمده است : ۱- کریما (نصیحت الملوک) سعدی ، ۲- نام حق ، شرف الدین بخارایی ، ۳- محمود نامه ، محمد محمود نیشابوری ، ٤- پند نامه ، عطار نیشابوری ، ۵- رسالهٔ فقهی ، قاضی قطب.

937 ۱۷۸ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. ۵ برگ از آغاز و برگهای از میانه نو نویس ، دارای : نام حق (ص ۱-۲۰) ، ۲- کریما (ص ۲۱-۳۷) ، ۳- پند نامه (ص ٤۰-۱۱۰) ، ٤- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۱۱٦-۱۳۰). جدولبندی ۵ راه ، عنوان و نشان شنگرف ، نسخهٔ فرسوده ، ۱۳۰ ص. (ف : تسبیحی ۱ : ۸۵-۹۲).

938 ٦۵۳۲ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۱ه.ق. دارای : ۱- کریما ، آغاز افتاده (ص ۱-۳۱) ، ۲- نام حق (ص ۳۲-٤۷) ، ۳- محمود نامه (ص ٤۸-٦۵) ، ٤- پند نامه (ص ٦٦-۹٤) ، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۹۵-۱۰٤) ، انجام افتاده ، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ خطی شنگرف ، ۱۰٤ ص.

939 ٦٤۰۹ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۸-۲۳) ، ۲- نام حق (ص ۲۳-٤۱) ، ۳- محمود نامه (ص ٤۱-۵۷) ، ٤- پند نامه (ص ۵۸-۱۰۹) ، ۵- نان و حلوا ، بهائی (ص ۱۱۰-۱۲۰) ، ٦- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۱۲۰-۱۳۱) ، ۷- تحفة النصایح (ص ۱۳۲-۲٤۰). عنوان و نشان شنگرف ، محشی با قلم ریز خوش ، ٤ صفحه در آغاز و ۷ صفحه در پایان پراکنده های ست تازه ، ۲٤۷ ص.

940 ۳۲۳۲ : نستعلیق خوانای سدهٔ ۱۲ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۲-۱۵) ، ۲- نام حق (ص ۱۵-۲۷) ، ۳- محمود نامه (ص ۲۸-٤٤) ، ٤- پند- نامه (ص ٤٤-۱۰۷) ، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۱۰۷-۱۱۸). عنوان و نشان شنگرف ، با حاشیه‌های بسیار که نشان میدهد نسخه کتاب درسی بوده است ، ۱۲۰ ص.

941 ۷۲٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ٤-۱۸)، ۲- نام حق (ص ۱۸-۳٤)، ۳- محمود نامه (ص ۳٤-۵۳)، ٤- پند نامه (ص۵۳-۸۵)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۸۵-۹٤). انجام افتاده، عنوان و نشان شنگرف، ۹٤ ص.

942 ٤٤۹۰ : نستعلیق شکسته آمیز طلبگی، سدهٔ ۱۲ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۲-۱۸)، انجام افتاده، ۲- نام حق (ص ۱۹-۳۱)، آغاز افتاده، ۳- محمود نامه (ص ۳۱-۵۲)، ٤- پند نامه (ص ۵۲-۸۲)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۸۲-۹٦)، عنوان و نشان شنگرف، ۹٦ ص.

943 ۱۸۸۹ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۲-۱۵)، ۲- نام حق (ص ۱٦-۲۹)، ۳- محمود نامه (ص ۳۰-٤۵)، ٤- پند نامه (ص ٤٦-۸۵)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۸٦-۹۵) انجام افتاده، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۲ راه و کمند بند شده، هر یک از ز پنج بخش دارای یک سر لوح ساده، ۹۵ ص.

944 ۲۹۳۵ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ٤-۱٦) انجام افتاده، ۲- نام حق (ص ۱۷-۲۸) آغاز افتاده، ۳- محمود نامه (ص ۲۹-٤۷)، ٤- پند نامه (ص ٤۸-۷۷)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۷۸-۹۰). جدولبندی ۳ خطی، عنوان و نشان شنگرف، ۹۰ ص.

945 ۳٤٤۵ : نستعلیق شکسته آمیز، ۷ ع ۲/۱۲٦۱ه.ق. در شهر دارالسلطنه کابل، دارای : ۱- کریما، آغاز افتاده (ص ۱-٦)، ۲- نام حق (ص ٦-۲۱)، ۳- محمود نامه (ص ۲۲-٤۰)، ٤- پند نامه (ص ٤۰-۹۵)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۹٦-۱۱۰)، با جدول ۵ خطی و کمند بند شده، عنوان و نشان شنگرف، ۱۱۰ ص.

946 ٤۵۲۹ : نستعلیق پخته، ۱۲٦۳ه.ق. دارای : ۱- نام حق (ص ٦-۲۲)، ۲- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۲۳-٤٦)، ۳- پند نامه (ص ٤٦-۱۵۱)، عنوان و جدولبندی ۲ راه شنگرف.

947 ۵۹۰۸ : نستعلیق طلبگی، ۱۲۷٤ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۲-۲۳)، ۲- نام حق (ص ۲۳-٤۵)، ۳- محمود نامه (ص ٤۵-٦٤)، ٤- پند نامه (ص ٦۵-۱۲۵)، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۱۲٦-۱٤۲)، برگ یکم فرسوده، ۱٤۲ ص.

948 ۵٦۰۰ : نستعلیق خوانا ، گلحسن، ساکن سهنوال، دو شنبه در موضع تهوک پتدال ، ۲۱ چیتر ۱۲۸۱ه.ق. دارای : ۱- نام حق (ص ۱-٦) ، ۲- پند نامه (ص ٦-۵۰) ، نسخهٔ فرسوده ، ۵۰ ص.

949 ۷۳٤۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص ۱-۲٤)، ۲- محمود نامه (ص ۲۵-٤۳)، ۳- پند نامه (ص ٤٤-۸۹)، ٤- ایمان و احکام (ص ۹۰-۹٦).

950 ٦۹۲۹ : نستعلیق طلبگی ، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. با حواشی طلبگی که نشان می دهد کتاب درسی بوده. دارای : ۱- نام حق (ص ۱-۱٦) ، ۲- محمود نامه (ص ۱۷-۳٦) ، ۳- پند نامه (ص ۳۷-۸٤) ، ۸٤ ص.

951 ۳۹۹۰ : نستعلیق طلبگی، سدهٔ ۱۳ه.ق. دارای : ۱- کریما (ص۲-۱۵)، ۲- نام حق (ص ۱۵-۲۹) ، ۳- محمود نامه (ص ۲۹-٤۹) ، ٤- پند نامه (ص ٤۹-۱۱۰) ، ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۱۱۰-۱۲۲) ، عنوان و نشان شنگرف، ۱۲٤ ص.

952 ۵۰٤۲ : نستعلیق پخته و خوانای سدهٔ ۱۳ه.ق. دارای : ۱- نام حق، آغاز افتاده (ص ۱-۲۳) ، ۲- محمود نامه (ص۲۳-۳۹) ، ۳- پند نامه (ص ۳۹-۷۸)، ٤- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۷۹-۸٦) ، عنوان و نشان و جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۸٦ ص.

953 ۷۳۱٦ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. دارای : ۱- نام حق (ص ۳-۱۷) ، ۲- محمود نامه (ص ۱۸-۳۸) ، ۳- پند نامه (ص ۳۹-۸۰) ، ٤- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۸۱-۹٤) ، در آغاز یک برگ از کریما باق مانده ، و انجام نیز افتاده ، ۹٤ ص.

954 ۲۲۹۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. دارای : ۱- کریما ، آغاز افتاده (ص ۱-۱٤) ، ۲- نام حق (ص ۱۵-۳۱) ، ۳- محمود نامه (ص ۳۲-۵۰) ، ٤- پند نامه (ص ۵۱-۸۱) ؛ ۵- رسالهٔ قاضی قطب (ص ۸۲-۹۰) انجام افتاده ، عنوانها سرخ ، ۹۰ ص.

955 ٤۳۵۰ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۳ه.ق. بازمانده یک «پنج گنج» است ، فرسوده. دارای : ۱- محمود نامه (ص ۱-۱۲) ، ۲- پند نامه (ص ۱۳-۳۰). هر دو ناقص.

956 ۷۹۹۰ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز و انجام افتاده. دارای : ۱- کریما (ص ۱-۷) ، ۲- نام حق (ص ۷-۲۰) ، ۳- محمود نامه (ص ۲۱-۳۵) ، ٤- تحفة النصایح (ص ۷۵-۱۷٤).

957 ۵۸۹۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه.ق. دارای : کریما ، پند نامه و محمود نامه ، همه ناقص. باز ماندهٔ یک «پنج گنج» است ، ۵۸ ص.

426

پنج گنج

در صفحهٔ عنوان چنین آمده : تصنیف فقیر **گلزار کیملور** داکخانه غور غشی قریه مونپور ، متوفی ۱۹۶۲م.

چهار منظومه است در برابر چهار منظومهٔ «پنج گنج» که پیش ازاین گذشت. به نامهای : قدیما ، علیا ، حکیا ، شیخ ذنب دار ، و در پایان سؤال و جوابی که گویا بجای «رسالهٔ قاضی قطب» ساخته شده است ، شعرها چندان مایهٔ ادبی ندارد ، ولی از طنز و انتقاد خالی نیستند.

آغاز : قدیما بده عمر طفلان چنان ـ که باشند در عمر نوحی روان.

958 ۲۷۸۸ : نستعلیق ناپخته ، گویا سراینده ، سدهٔ ۱٤ه.ق. ۲۱۲ ص.

427

جنگ

دعاهایی ست شیعی به عربی و آداب و شرح آنها به فارسی نمازها برای رفع نیازمندیها ، مناجاتها ، صیغهٔ عقد متعه که به فارسی بیان کردنش هم مباح است. سروده‌هایی به فارسی از حکیم رکنا ، میر سید کاشی (ص ۱۹٤-۲۱۲) ، «نماز» از

مجلسی (ص ۲۹۳-۳۲۲) ، اختیارات مسیر قمر ، خواجهٔ طوسی (ص ۳۲۶-۳۲۷).

959 ۱۷۹ : نسخ در عربیها ، و نستعلیق و شکسته آمیز در فارسیها ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. راسته و چلیپا ، ۳۵۵ ص (ف. تسبیحی ۱ : ۸-۸۵).

428

جنگ

مجموعه انواع سروده ها از سرایندگان نامی فارسی سرای ایران و شبه قاره.

960 ۳۲۷ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. جدولبندی ۵-۶ راه ، ۲۲۲ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۱۰-۱۱۲).

429

جنگ

دارای : سروده هایی از سرایندگان بنام و گمنام ، از انواع غزل و دوبیتی و مثنوی. هفت بند حسن کاشی (ص ۱۷-۲۵) ، دوازده بند محتشم کاشی (ص ۲۵-۳۴) ، هفت بند ملا مقبل (ص ۳۵-۴۳) ، ترجیع بند ملا وحشی ، بیمار و طبیب از شریف ، سراپا از مهری (ص ۶۸-۷۸) ، قسم نامه ، رباعیات بابا طاهر (ص ۲۹۵-۳۰۰) ، موش و گربه (ص ۲۲۳-۳۲۶) و جز آنها.

961 ۳۶۶ : شکسته خوش ، سدهٔ ۱۱ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ۷ راه به زر و رنگها ، با سه مجلس تصویر آب و رنگ ، ۳۴۲ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۱۲-۱۱۴).

430

جنگ

مجموعه سروده هایی از رباعی ، دوبیتی ، مخمس ، غزل ، قطعه ، فرد ، قصیده ،

معما، مناجات، پیرامون ۲۰۰۰ بیت. از سرایندگان به نام و نامشهور. و یادداشتهایی به نثر، فالنامه.

962 ۴۰۷ : نستعلیق شکسته آمیز، چلیپا، سدهٔ ۱۳ه.ق. ش ۳ مجموعه (ص ۱۵۷-۳۱۳) [تسبیحی ۲ : ۴۸۲-۴۸۵].

431

جنگ

مجموعه سروده های سرایندگان نامی و ناشناخته. برای آشنایی بیشتر بنگرید به : ف. تسبیحی ۲ : ۱۱۸-۱۲۱.

963 ۴۹۹ : نستعلیق و تحریر چند نویسنده، سدهٔ ۱۳ه.ق. و افزوده‌هایی تازه تر، نام محمد صدیق و محمد حسین جزو نویسندگان جنگ یاد شده است، ۳۴۸ ص.

432

جنگ

مجموعه سروده هایی، از سرایندگان گوناگون، ترانه هایی نیز دارد.

964 ۵۱۴ : نستعلیق ناپخته، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. اندازه بیاضی، ۱۶۴ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۲۳-۱۲۴).

433

جنگ

دارای : ۱- کشف الاسرار عن لسان (حکم) حال الطیور والازهار، ۲-

اربعین حدیثاً ، ۳- قصیدهٔ الفیه ؛ ٤- قصیدهٔ مصنوعه ؛ ٥- تضمین قصیدهٔ برده ؛ ٦- مولودیه ، ۷- قصة المعراج ؛ ۸- احوال شیخ عبدالقادر گیلانی؛ و درمیانه سروده هایی پراکنده و نیز خطبهٔ حضرت فاطمه و خطبات اعیاد.

965 ٥٤٦ : ثلث خوش خوانا ، غلام مرتضی ، ۱۲۶۰-۱۲۶۱ه.ق.
همانکه در فهرست آقای تسبیحی ۲ : ص ٤٧٨-٤٨٢ شناسانده شده است ، ٤٩٠ ص.

434

جنگ

دارای غزل ؛ رباعی ، دو بیتی قصیده و قطعه از سرایندگان نامی ؛ و نیز ترانه ها که برای موسیقی ساخته شده اند.

966 ٥٥٠ : نستعلیق شکسته آمیز ، چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳-۱٤ه.ق. ، ۱۸٦ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۲۱-۱۲۲).

435

جنگ

در دو بخش : یکم بیشتر نعت و تهنیت و مناجات است ؛ دوم غزلهای عاشقانه. بنگرید به : ف. تسبیحی ۳ : ۱۱۳-۱۱٥.

967 ۷۲۱ : نستعلیق خوش ، ملا محمد یوسف ، ۱۳۳٥ه.ق. به فرمایش محمد گل ، با دو سر لوح زرین ، جدولبندی ۷ راه به زور رنگها ، ۱٦۸ ص.

436

جنگ

مجموعه غزلهایی ست از سرایندگان نامی ، به ترتیب قافیه از الف تا نون.

968 ۷۲۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، جدولبندی ۶ راه به زر و رنگها ، عنوانها شنگرف، ۱۶۲ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۱۱۵-۱۱۷).

437

جنگ

مجموعه سروده‌های گوناگون ، از سرایندگان نامی و گمنام و نیز نامه های عاشقانه به نثر. بنگرید به : ف. تسیبحی ۳ : ۱۲۲-۱۲۵.

969 ۸۸۰ : نستعلیق و شکسته ، چند نویسنده از آن میان محمد اسماعیل مالانی الانصاری ، ۱۲۷۳ ه.ق. با ۳ سرلوح زرین خوب ، برخی از صفحه‌ها جدولبندی نشده و برخی ۲ راه و برخی ٤ راه ، ۳۲۱ ص.

438

جنگ

دارای سروده های گوناگون از سرایندگان نامی و گمنام. بنگرید به : ف. تسبیحی ۳ : ۱۲۵-۱۲۷.

970 ۸۸۱ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۲ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، ۳٤٤ ص.

439

جنگ

مجموعه سروده هایی ست از سرایندگان نامی ، که بیشتر بر حسب موضوع

تنظیم شده است. بنگرید به : ف. تسبیحی ۳ : ۱۲۸-۱۳۲.

971 ۸۸۲ : نستعلیق و تحریر ، ۱۲۶۶ه.ق. که بعداً بر آن افزوده به ۱۲۹۵ه.ق. رسیده است. جدولبندی ٦ راه به زر و رنگها ، ۳۷٦ ص.

440

جنگ

دارای دو بخش نظم و نثر : با «مناجات» ها از نظیری کوفی ، صایب ، نظامی آغاز می شود ، سپس غزلها به ترتیب قافیه از حرف الف تا یاء ، از سرایندگان نامی ، مانند حافظ و سعدی و صایب و سرایندگان شبه قاره. سپس مخمسات تخمیس از غزلهای حافظ و سعدی کاتبی و جز آنها ، از سرایندگان بعدی. آنگاه رباعیها ، و قطعه ها ، ترجیع بندها ، واسوخت وحشی ، مستزاد ، حکایتهای منظوم.

بخش دوم نثرها : کلمات خواجه عبدالله هروی ، نقلیات و هزلیات و حکایتها.

972 ۱۰۱۱ : نستعلیق پخته چلیپا ، سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. با ۳ سرلوح زرین ، جدولبندی ٦ راه به زر و رنگها ، عنوانها شنگرف ، ٦۱۸ ص.

441

جنگ

سروده هایی از : شمس تبریزی ، جامی ، محبی ، حافظ ، و جز آنها ، و داستان دزد و قاضی. داستان شیخ جنید به نظم.

973 ۱۱۰۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۳ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۱۵۲ ص.

442

جنگ

سروده هایی به فارسی و ریخته ، درهم آمیخته ، اینک نمونه ای از سرایندگان

ریخته : چندا ، سودا ، غلامی ، جرعه ، عطار . . . معجزهٔ حضرت علی به نثر و ریخته.

فارسی سرایان : حافظ ، شاه قدرت ، التجا ، مست ، میر ، سعدی ، خیام ، محمد علی حزین ، صفت پان ، بیدل ، ذوالفقار ، خواجه نصیر ، انوری و جز آنها. از غزل و رباعی و قطعه. نثر نیز دارد.

974 ۱۱۱۸ : نستعلیق پخته ، میر حسن حسینی ، ۱۲۲۲ه.ق. راسته و چلیپا ، برخی برگها سفید مانده ، ۱۷۲ ص.

443

جنگ

مجموعه رباعیها ست به ترتیب موضوعی از سرایندگان ایران و شبه قاره ، نخستین بخش در توحید و معرفت و آخرین آنها مناجات است.

975 ۱٤۰۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱٤ه.ق. با جوهر آبی ، ٤۲۲ ص.

444

جنگ

سروده های گوناگون ، از صایب ، عرفی ، بیدل ، شاکر ، فقیر ، جامی ، عصمت ، حافظ ، همت ، سعدی ، املا ، ثنای ، ابن یمین ، رحمت ، سیدا ، غیاثی...

976 ۱٤٥۹ : نستعلیق شکسته خوش، سدهٔ ۱۲-۱۳ه.ق. عنوانها شنگرف، جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، ۲۰٤ ص.

445

جنگ

دارای چهار بخش : یکم سروده های گوناگون از سرایندگان ایران و شبه

قاره، مانند خواجه همام، سعدی، بیدل، جامی، میر علیشیر و دیگران (ص ۱-۱۴۶). بخش دوم دیوان عاشق (ص ۱۴۷-۲۲۱). بخش سوم جنگ سرایندگان گوناگون، به مانند بخش یکم (ص ۲۲۳-۳۴۰). بخش چهارم رباعیها (ص ۳۴۱-۳۹۴).

977 ۱۵۱۱ : نستعلیق شکسته آمیز، دست کم دو نویسنده، دو بخش که بعداً به یکدیگر پیوند شده اند، از سدهٔ ۱۲ ه.ق. بخش یکم چلیپا، جدولبندی ۶ راه به زر و مشکی و صفحه‌ها زر پاشی شده، و بخش دوم خط‌ها راسته و جدولبندی نشده، ۴۶۸ ص.

446

جنگ

سروده هایی در سوگواری و رویداد کربلا، غزلیات، نسخه های پزشکی.

978 ۱۵۴۰ : نستعلیق شکسته آمیز، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آبخورده، برگها به یکدیگر چسبیده، ۱۳۷ ص.

447

جنگ

دارای : نماز جمعه (ص ۱-۶)، نماز عیدین، احادیث، تعویذها، سروده ای عرفانی، دعاها، ستایش چهار یار، مخارج حروف، نظر سو فسطائیان، رسالهٔ سید علی محمد غزنوی (ص ۹۵-۱۱۵)، سرور المحزون، فارسی (ص ۲۰۷-۲۴۶).

979 ۱۵۵۱ : نستعلیق شکسته آمیز، چند نویسنده، سید عنایت حسین ولد سید ولایت حسین، ۱۲۹۳ ه.ق. در قصبهٔ کاکو (ص ۲۴۶)، ۲۴۶ ص.

448

جنگ

سروده هایی ست از سرایندگان ایران و شبه قاره : جامی ، سعدی ، واقف ، ولی ، «مخمس استاد» ، ظلی ، نعمت ، هلالی.

980 ۱۵۷۷ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. و تاریخ ۱۳۲۲ه‍.ق. عنوانها ناانویس ، جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۳۰۶ ص.

449

جنگ

تعویذات ، پاره هایی از زبدة الرمل ، فالنامهٔ فارسی ، دعا و وردها ، اسناد دعا ها.

981 ۱۶۸۹ : نسخ و نستعلیق و شکسته ، چند نویسنده ، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه‍.ق. فرسوده ، ۲۶۴ ص.

450

جنگ

دارای مطالب گوناگون دینی از مسایل فقهی و اعتقادی و تفسیر.

982 ۱۸۹۶ : نستعلیق طلبگی ، غلام یاسین ، سدهٔ ۱۳ه‍.ق. ۲۱۶ ص.

451

جنگ

دارای : حساب رجال الغیب ، باب در دانستن دوازده ساعت و اثرات آسمانی

آنها ، اسناد جو کینی ، طالع و ساعات سعد و نحس ، جامع العلوم (ص ۲۹-۴۰) ، ساعات نامه (ص ۴۱-۴۵) ، بیار نامه (ص ۷۰-۷۵) ، دعا و اوراد و تعویذ و افسونها ، نثر و نظم.

983 ۱۹۲۷ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. جدولبندی ۲ راه شنگرف ، ۹۸ ص.

452

جنگ

با عنوانهای باب : ۱- مناجات ، ۲- نعت پیغمبر ، ۳- صدق ، دیگر عنوانها نانویس مانده ، در هر باب از مثنویهای نامی مانند مخزن الاسرار نظامی ، تحفة الاحرار جامی ، مطلع الانوار خسرو دهلوی ، بخشهای مناسب موضوع را برگزیده است.

984 ۱۹۳۵ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. عنوانهای آغاز به شنگرف و بیشتر نانویس مانده ، جدولبندی ۱ راه شنگرف ، ۲۵۶ ص.

453

جنگ

سروده ها و پراکنده ها و یادداشتهای شخصی ، تاریخ زایش و سفر. به فارسی و اردو.

985 ۲۱۹۴ : نستعلیق چند خامهٔ ناپخته ، سدهٔ ۱۳-۱۴ ه.ق. با تاریخ زایش ۱۳۱۴ و ۱۳۱۱ ه.ق. ۷۲ ص.

454

جنگ

دارای توکل نامه، فالنامه، جهیدن اندامها، نکاح نامه (سعد و نحس).

986 ۲۳۸۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. موریانه آسیب رسانده، ۱۶ ص.

455

جنگ

دارای : دو برگ از «ابلاغ المبین فی اخفاء الثامین»، احادیث، بیان هفتاد و دو ملت (ص ۶-۹)، صلاة الجمعه (ص ۱۱-۱۷) و پراکنده های دیگر.

987 ۲۴۰۲ : نستعلیق و نسخ چند نویسنده، سدهٔ ۱۳ه.ق. ۲۴ ص.

456

جنگ

سروده هایی از : جامی، شمس، محمد شیخ ملا، عثمان، جامی، حافظ، ظهوری، قتیل، طوسی، سلمان، سعدی، سراپای مهری، فراقنامهٔ انوری، نامهٔ منظوم فروغی و جز آنها.

988 ۲۴۱۲ : نستعلیق پخته، چلیپا، عبدالحلیم خان (ص ۱۴۸) و نویسندگان دیگر، ۱۲۱۹ه.ق. (ص ۱۳۳)، عنوان و نشان شنگرف، جدولبندی ۳ راه، زرپاشی شده، ۱۹۶ ص.

457

جنگ

با مطالب گوناگون از آداب دعا، نمازها، مسایل فقهی و عقیدتی، فصل در علاج اندوه، فضیلت بسمله، خواص اسماء الحسنی، و از اینگونه مطالب.

989 ۲۷٤٥ : نسخ و نستعلیق خام، سدهٔ ۱۳ھ.ق. کاغذ آبی و سفید، ٤٤۲ ص.

458

جنگ

یادداشتهای تاریخی بیشتر شخصی و محلی، زایش و مرگ فرزندان و همشیریان خود، با تاریخهای از ۱۲۵۵ تا ۱۲۸۳ھ.ق. بسیاری از تاریخها با سالهای بکرمی نشان داده شده است، و سروده هایی.

990 ۲۸۳٦ : نستعلیق شکسته آمیز همان تاریخها، جدولبندی دو خطی، دو ستونی، ۳۰ ص.

459

جنگ

غزلهایی از محمود، هفت برگ از مثنوی هلالی، که در پایان آن آمده: نظری جانب هلالی کن - خاطرش را از غیر خالی کن، سروده هایی از صایب و دیگران، پراکنده هایی در ستاره شناسی.

991 ۲۹۲۳ : نستعلیق چند نویسنده، سدهٔ ۱۲ھ.ق. آغاز و میانه و انجام افتاده، ۱۰۲ ص.

460

جنگ

دعا و سروده ها و دستور زبان ، به فارسی و عربی.

992 ۳۰۹۲ : نستعلیق ناپخته ، سدهٔ ۱۳-۱۴ﻫ.ق. ۲۶ ص.

461

جنگ

نعت پیامبر ، غزل از مشرب ، یلانی ؟ ، جامی ، خواجهٔ انصاری ، شاه طیب ، طریقی ، مناجات ، غزل از حافظ ، کلیم سلیم ، شمس تبریزی ، مخمس خیالی و دیگران.

993 ۳۱۳۹ : نستعلیق و نسخ چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ﻫ.ق. عنوانها شنگرف ، میانه افتاده ، ۱۰۰ ص.

462

جنگ

سروده های ست گوناگون ، از سرایندگان ایران و شبه قاره : بیدل ، قصاب ، غیاثی ، مشرب ، جامی ، حافظ ، عرفی ، نصرت ، ملهم ، فیاض ، شوکت ، ناظم ، صایب ، صورت ، شمس تبریزی ، کابلی ، خسرو ، حکمت ، خواجه احمد بسوی. . .

994 ۳۶۰۷ : نستعلیق پخته و شکسته آمیز ، چلیپا و راسته ، و صفر ۱۲۵۰ﻫ.ق. (ص ۱۰۴) ، جدولبندی یک راه ، ۲۳۸ ص.

463

جنگ

دارای مطالب گوناگون ، دعا ، سروده هایی از شمس تبریزی، حیدر، عرفی، صبوحی ، انوری ، حدیث به عربی ، حکایت ، آداب ناخن بریدن.

995 ۳۹۷۶ : نستعلیق چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳هـ.ق. آغاز و میانه و انجام افتاده ، آشفته ، کاغذ آبی ، ۲۶۲ ص.

464

جنگ

دارای : شجرهٔ نقشبندیان، خواص اسم اعظم، دعای جبرائیل نامه، مناجات ابوبکر (رض) ، چهل حدیث با ترجمهٔ زیر نویس ، نماز های مستحب ، برخی از سوره های قرآنی ، دلایل الخیرات ، جزولی (ص ۱۸۸-۴۳۶) ، دعاها ، مناجات نامهٔ پیامبر به فارسی (ص ۴۹۰-۴۹۷).

996 ۳۹۹۲ : نستعلیق و نسخ چند نویسنده ، سدهٔ ۱۲هـ.ق. ، ۵۰۲ ص.

465

جنگ

دارای نثر و نظم از تاریخ و مباحث اجتماعی. نامه هایی از نادر شاه افشار ، گفته هایی از بزرگان ، مسایل اجتماعی ، مثنوی از زین العابدین فرح شیرازی دربارهٔ حقوق زن : کاین چه طرز است و روش دور ز فرمان اله - زنده زن را از چه بپوشند گفن های سیاه . . . تو مپندار زن اوبی شرف و پست بود - به حجاب کفن

آسای تو پا بست بود . . . و حوادث مهم پس از هجرت به ترتیب سالها ، سبب قتل میر عماد به نقل از مجلهٔ ارمغان. ضرب المثلهای فارسی به ترتیب الفبایی (ص ۱۳۱-۱۷۳) ، تاریخ جنگهای جرمن و متحدین ، روس و انگلیس . . .

997 ٤۰۲۸ : نستعلیق پخته ، ۱۳۱۷ه.ق. آغاز: قصیدهٔ حضرت ابوبکر صدیق (رض) : سخت بدکارم خدایا عاصیم بر قیل و قال . . . ، ۲۱٦ ص.

466

جنگ

معمای اکبر مشهدی در اسم الله به نظم ، غزلهایی از حافظ ، مخلص ، عرفی ، شفایی ، محتشم ، حیدر ، جامی ، سیفی ، مجلسی ، اقدس ، سلمان ، فضولی ، واسوخت سیدا ، بیدل ، «لمحرره» ، نوایی ، هلالی ، عاری ، خایف و جز آنها.

998 ٤۰٥۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، جدولبندی ٥ راه و کمند بندی شده ، ۲٦٤ ص.

467

جنگ

دارای : طریقهٔ استخاره به فارسی ، اسماء اعظم به عربی. خواص روزها ، عربی. صلوات غوثیه ، عربی (ص ۸-۲۲). قصیدهٔ بانت سعاد (۲۳-٥٤) ، قم یا حبیبی ، قصیدهٔ بدء الامالی (ص ٥۸-۷۲). طلسمات. ترجمهٔ قصیدهٔ خمریهٔ غوثیه (ص ۷۸-۸٦). قصیدهٔ عین الزلال ، فقه (ص ۸۹-۱۰٦). حروف تهجی تورانی (ص ۱۰۷)، شرح خلاصة الکیدانی ، عربی (ص ۱۰۸-۱٦٦) شرح خلاصة الکیدانی (عربی) (ص ۱۷۲-۲٤٦) ، پراکنده هایی عرفانی. فصل فی الخطوط الشرعیه به فارسی که نمونه هایی ست از تمسکات.

999 ۴۲۰۵ : نسخ پخته و فارسیها نستعلیق پخته ، نور جمال بن عادل بن عبدالله ، با تاریخهایی از ۱۱۱۰ تا ۱۱۲۳ه.ق. در لاهور ، همهٔ مجموعه به یک خامه ، عنوان و نشان شنگرف ، ۲۶۲ ص.

468

جنگ

دارای پراکنده هایی به نظم و نثر ، مسایل شرعی ، حکایتهایی از پیامبران ، داستان شاهزادهٔ شهر بغداد (ص ۲۶۱-۲۹۲).

1000 ۴۳۷۰ : نستعلیق خوانا ، سدهٔ ۱۲ه.ق. با چند خامه ، فرسوده ، ۲۰۲ ص.

469

جنگ

در منقبت غوث اعظم شیخ حمزه به نظم ، نود و نه نام محبوب عالم حضرت مخدوم شیخ حمزه ، مناجات صوفیانه ، نظم و نثر ، . . .

1001 ۴۳۹۷ : نستعلیق شکسته آمیز و نسخ ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز : ای سرور عالی جناب ما شیخ حمزهٔ راهنما ، ۳۴ ص.

470

جنگ

مسایل فقهی ، دعا ، تعویذ ، نسخه های پزشکی ، و جز آنها ، به فارسی و پنجابی.

1002 ٤٤١٨ : نستعلیق و نسخ ، چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، برگها از جایهای دیگر آورده شده ،

471

جنگ

دارای دعا ، فرهنگ واژه های عربی به فارسی ، مطالب دستوری ، رغبة المبتدین .

1003 ٤٥٤١ : نستعلیق و نسخ چند نویسنده ، ملا فضل احمد کهتری ، ۱۲۸٤ ه.ق. (ص ۲۷) ، ص ۷۰ ص.

472

جنگ

غزلهایی ست به ترتیب قافیه ، از الف تا حرف شین ، بی دیباجه ای. از سعدی ، والی ، نظامی ، شور عشق ، قصاب ، بیدل ، حافظ ، مهجور ، حیرتی ، سیفی ، خسرو ، غیاثی ، واقف ، هلالی ، ظهوری ، ناصر علی ، نیاز ، غمین ، غنی ، وصفی ، متین ، ظفر ، کمال خجندی ، اهلی ، وصفی ، بیدل. . .

1004 ٤٥٥٦ : نستعلیق پخته شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. **آغاز:** شکر و سپاس و منت و عزت خدایرا ـ پروردگار خالق و خداوند کبریا ، و در هامش آغاز نسخه ترجیع بند سعدی ، نیمهٔ آغاز جدولبندی ۳ راه و کمند بندی شده ، ۵۵۲ ص.

473

جنگ

سروده هایی ست از : هر چند ، حافظ ، طاهری ، کانرا ، سحری ، کاح ؟ ،

«هندوستانی خیال» به هندی ، راک سارنگ ، مطرب ، ساعی ، طالع ، دوگاه ، حافی . . .

1005 ٤٦٤٥ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، جدولبندی ٥ راه ، ٦٢ ص.

474

جنگ

نامه ها برای آموزش نامه نگاری ، تمسکات ، قباله ها ، حکایتهای شیرین و ادبی با عنوانهای حکایت ، حکایت ، برخی از حکایتها از هند است و برخی شهرت همگانی دارند. کریما ، نصیحت الملوک سعدی ، ناقص.

1006 ٤٧٤١ : نستعلیق سدهٔ ۱۳ ه.ق. برخی از اسناد تاریخ ۱۲٤٥ تا ۱۲٥٤ ه.ق. دارند ، ش ۱ مجموعه (ص ۱-۳٤) و (ص ١٤٥-١٤٩).

475

جنگ

سروده هایی ست از نجات ، حافظ ، صایب ، سالم ، ملاغیرت ، کاملی ، کلیم ، مخلص ، طالب ، عراقی ، غنی ، سیفی ، فخری ، اسیر ، کمال ، غیرت ، شوکت ، وحید ، میر الهی ، جویا ، فطرت ، ظهوری ، امیر خسرو ، طغرا ، صیدی ، هلالی ، جامی ، اثر ، حکیم رکنا ، جامع ، صوفی ، ناصر علی ، عرفی . . .

1007 ٤٧٥٥ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. و نستعلیق سدهٔ ۱۳ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۲٦۰ ص.

476

جنگ

دارای سروده هایی از واقف ، عاقلخان ، سلطان ابو سعید ، تاریخ وفات ظفر علی ، ترجیع بند سعدی ، ترجیع بند واقف ، محمود بیگ، مخلص، ساقینامهٔ ظهوری، غزل علی حزین، آنند رام مخلص، ظفر خان احسن، ظهیر فاریابی، طالب آملی ، میر محیی کاشی ، حکیم رکنا ، محمد قلی سلیم ، یادداشتهای تاریخی ، احوال پیران طریقت، بندی از «نفحات الانس» جامی، ترجیع بند عرفی، ترجیع بند زکی همدانی، ترجیع بند شاپور ، ترکیب دشت بیاضی ، ترجیع شانی ، قضا و قدر سلیم ، و ازینگونه .

1008 ٤٨٤٣ : نستعلیق شکسته آمیز ، دو نویسنده ، سدهٔ ۱۲ه.ق. عنوان و نشان شنگرف ، ۳۷٦ ص.

477

جنگ

سروده هایی ست از : بیدل ، حافظ ، صایب ، املا ، شمس تبریزی ، قاسم ناصر علی ، حالی ، غیاث و جز آنان. بحر طویل ، نامه ها ، سر نامه ها ، مرقع ، رباعیات خیام.

1009 ٤٨٨٣ : نستعلیق و شکسته نستعلیق زیبا ، چلیپا ، سدهٔ ۱۲ه.ق. گرد آورنده می خواسته یک مجموعهٔ هنری بسازد ، ۲۱٤ ص.

478

جنگ

مسایل فقهی ، نمونه تمسک ها برای طلاق و ازدواج و وکالت و فروش ،

بخشی از یک کتاب فقهی به فارسی: فصل دوم در فضلیت نماز، فصل پنجم در فضیلت دو رکعت نماز بعد از سنت، و دعا هایی.

1010 ۴۸۸۸: نستعلیق نا پخته، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز: فان قلت لم اورد التسمیه فی ابتداء الکتاب . . .، چندین خط است، ۱۲۲ ص.

479

جنگ

مطالب گوناگون و به خامه های گوناگون. دعا، طلسمات، احکام فقهی باد ید مذهب حنفی، نوروز نامه (ص ۵۶-۶۱)، اسماء الحسنی، حکایات (ص ۱۰۱-۱۰۶).

1011 ۵۲۱۰: نستعلیق سدهٔ ۱۲ ه.ق. با چند قلم، کاغذ ها حنایی آبی و، عنوان و نشان شنگرف، ۱۲۸ ص.

480

جنگ

سروده هایی ست به فارسی و اردو. و یک منظومه با عنوان «باره ماسا» (ص ۶-۲۴)، و نثر هایی.

1012 ۵۵۱۷: نسخ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. مشوش صحاف شده، آغاز: بیا این پردهٔ پندار کن دور، ۲۴ ص.

481

جنگ

دارای: اعتقادات، از احمد جند که در جای خود یاد شده، پرا کنده هایی

در عقاید به فارسی و عربی ، پراکنده هایی از «شرح عقاید» جلال الدین دوانی ، و سروده هایی کوتاه به فارسی.

1013 ۵۵۳۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. عنوان و نشان شنگرف ، انجام افتاده ، ۸۸ ص.

482

جنگ

سروده های گوناگون ، از : دیوانه ، وحشی ، لادری ، حضرت نقشبند ، آداب خط منظوم از میر علی.

1014 ۵۶۹۸ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ هـ.ق. آغاز و انجام و میانه افتاده ، فرسوده ، موریانه زده ، ۲۵۰ ص.

483

جنگ

دارای قصیدهٔ برده ، رسالهٔ کوتاهی به پشتو در مسایل دینی ، قصیدهٔ خمریهٔ غوثیه ، قصیدهٔ بانت سعاد. و نثر هایی.

1015 ۵۸۰۷ : نستعلیق و نسخ چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ هـ.ق. فرسوده ، برگها پراکنده ، ۷۲ ص.

484

جنگ

سروده های پراکنده به نقل از «شمایل الاتقیاء» رباعیها ، مثنویها ، «مخمس

شهر آشوب» (ص ۲۲-۲۹) ، نصائح ، سخنان کوتاه ، بندهایی در کیمیا ، سعد و نحس روزهای هفته (ص ۳۰۹) ، سروده هایی از عراق (۴۳۰).

1016 ۵۸۷۸ : نستعلیق ، محمد میرزا بن ملا محمد یوسف نمنکانی ، ۱۲۹۲ ه.ق. عنوان و نشان شنگرف.

485

جنگ

دارای : سروده های دینی ، دعا و ورد ، نصاب سورۀ یاسین ، به فارسی و پنجابی ، از بلهی شاه ، وارث شاه ، سلطان باهو ، محمد اشرف نوشاهی منچری در ستایش حضرت محمد (ص) ، شیخ عبدالقادر گیلانی و حضرت حاجی محمد نوشه گنج بخش.

1017 ۶۰۸۶ : نستعلیق ، سدۀ ۱۴ه.ق. ، ۸۰ ص.

486

جنگ

دارای مطالبی در تفسیر قرآن به اردو ، مسایل دینی به فارسی ، سروده هایی از مثنوی معنوی ، احادیث ، حکایات ، دعا ، نماز ها . . .

1018 ۶۴۹۶ : نستعلیق و نسخ خام ، چند نویسنده ، سدۀ ۱۳-۱۴ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، فرسوده ، ۹۸ ص.

487

جنگ

دارای مطالب ستاره شناسی ، جادو ، اقسام درویشی ، باه نامه ، جاب دوستی ،

و جدا فکنی.

1019 ۷۰۸۳ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۲ه.ق. عنوان و نشان شنگرف، ۳۶ ص.

488

جنگ

دارای : قصیدهٔ برده مترجم حافظ شرف (۵-۶۰)، پراکنده هایی فقهی نقل از جواهر العلوم، قصیدهٔ خمریهٔ غوثیه با ترجمهٔ زیر نویس، قصیدهٔ بانت سعاد با ترجمهٔ زیر نویس.

1020 ۷۲۱۰ : نسخ در عربیها و نستعلیق در ترجمه‌ها، زیبا، جمعه ۲۲ ج ۱۱۱۰/۲ه.ق. با سرلوح زرین، جدولبندی نیمی از جنگ ۶ راه، عنوان و نشان شنگرف، ۱۱۰ ص.

489

جنگ

دارای : سروده های گوناگون (ص ۱-۱۵)، راز نامهٔ حضرت موسی (ص ۱۵-۲۰)، سخن (ص ۲۰-۴۱)، ظفر نامهٔ بوذر جمهر (ص ۴۱-۵۱)، وصیت نامهٔ لقمان، صد پند (ص ۵۱-۵۷)، وصایای فیقورس حکیم (ص ۵۷-۶۰)، رسالهٔ ابکتامو، از سعدی (ص ۶۱)، پراکنده ها، دانستن ساعات نیک و بد به نظم (ص ۱۰۱-۱۰۸)، مناسک حج، فارسی (ص ۱۲۱-۱۴۶)، مکه و اوصاف آن (ص ۱۴۶-۱۶۶)، احوالات پیامبر (ص ۱۶۶-۲۲۷)، شرح بیتی از دهلوی جامی ؟ (ص ۲۲۷-۲۳۱)، ترجمهٔ دعای قنوت، خواص سورهٔ فاتحه و تعویذها، مقامات صوفیان، ایمان و احکام، فصل سیوم در دعای مستجاب رسول (ص)، شناختن قطب و اقطاب، قواعد القرآن، یار محمد سمرقندی (ص ۲۸۲-۳۵۰)،

منتخب العقاید ، بدخشی (ص ۳۵٤-۵۷٤).

1021 ۷۲۱۳ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. همهٔ مجموعه به یک خامه ، عنوان و نشان شنگرف ، آغاز. انجام افتاده ، ۵۷٤ ص.

490

جنگ

دارای: تاریخ پادشاهان ایران و تیمور تا جهانگیر پادشاه (۱۰۱٤-۶۷ .) ، ضرب المثلهای فارسی ، احوال فرنگ و امریکا. نثر و نظم.

1022 ۷۵۱۵ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، ۳۰ ص.

491

جنگ

سروده هایِ ست گوناگون، از سرایندگان ایران و شبه قاره: صایب، جمعی، وجدی ، عصمتی ، ناظم ، علی نیک ، عالم کابلی ، خیام ، ثابت ، سعدی ، حافظ ، ربیع ، شبستری ، . . .

نسخه های پزشکی ، و یادداشتهای ادبی.

1023 ۷۵۷۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آبخورده و به یکدیگر چسبیده، موریانه زده ، ۱۵۲ ص.

492

جنگ

دارای ،مطالبی فقهی ، حدیث ، ادب. نثر و نظم.

1024 ۷۷٦۹ : نستعلیق ، چند نویسنده ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. وصالی شده ، آغاز و میانه افتاده ، موریانه زده ، ۳٤ ص.

493

جنگ

دارای نثر و نظم عبید زاکان ، دو پیازه و جز آنها - با این عنوانها : باب دوم نکات و نصایح ، باب سوم مثالات فرس ، فصل دوم در مقالات دو پیازه ، باب چهارم تعریف حسن (تعاریف) ، باب پنجم دستور براوردن تاریخ بحساب ابجد . . .

1025 ۷۸٦۱ : نستعلیق شکسته آمیز ، سخت خوانا سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، موریانه زده ، ٦٤ ص.

494

جنگ

اوراق پراکنده به نثر و نظم ، سوره هایی از قرآن ، دعا ، شعر ، تعویذها .

1026 ۷۸۸٦ : چند خط و کاغذهای مختلف ، از سدهٔ ۱۲-۱۳ ه.ق. نسخهٔ پریشان و فرسوده.

495

جنگ

اوراق پراکنده به نظم ، از آن میان مثنوی به زبان پشتو ، با این سر آغاز : پس له یاد ده سبحانه - چه رحمان ، رحیم باله شي. و نیز بخشهای از «محمود نامه» نیشابوری ، صرف و نحو . . .

1027 ۷۸۸۷ : نسخ ناپخته ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. نسخهٔ پریشان و فرسوده.

496

جنگ

سروده های گوناگون از : غزالی مشهدی ، عبدالغنی تفرشی ، غنی بیگ همدانی ، غزالی هروی ، میر ابوالفتح ضیا بادی ، غنی صفاهانی، ابو تراب فرقتی، پادشاه تبریزی ، حبیبی بیگ تبریزی، حکیم ابوالحسن فرخی، کمال الدین هروی، فارغی ، فایض گیلانی ، فتحی حصاری ، فردی یزدی ، فروغی عطار ، میر محمود فزونی ، فکری اکبرآبادی ، فضلی ، فهمی ، مولا قانعی ، ملا قاسم کاهی ، سید حسین زینتی ، تجلی کاشی ، ملا جامی تهرانی ، میرزا جانی ، حاجی طباخ، شاه نظر، سکنی رازی ، شمسای صغیر ، شاه طاهر ، سایلی خراسانی ، عزیزی ، میر عماد خوشنویس. و جز آنها.

1028 ۷۹۸۵ : نستعلیق شکسته آمیز ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، بازماندهٔ یک جنگ است ولی از نظر اینکه سرایندگان گمنامی را نیز دارد ارزشمند است ، ۲۲ ص.

497

جنگ

سروده‌هایی به فارسی و پنجابی.

1029 ۸۰۲۹ : نستعلیق شکسته آمیز چلیپا ، سدهٔ ۱۳ ه.ق. رباعی از غوث اعظم به فارسی ، عیدی ، امیر خسرو ، سعدی ، صایب . . . چیستان ، مناجات ، رباعی ، مخمس و سروده‌های به اردو و پنجابی ، ۵۰ ص. در اردیبهشت ۱۳۵۷ برای کتابخانه خریداری شده است.

498

جنگ

پراکنده‌هایی درمیانهٔ مجموعه‌ها.

1030 ۱۹۶۶ : نستعلیق ، با چند خامه ، از سدهٔ ۱۲ه.ق. و برخی از ۱۳ ه.ق. دعاها و وردها ست و «سعد و نحس» و طلسمات ، به فارسی ، و آنگاه طب منظوم به زبان پشتو ، نا مرتب ، ۲٦۰ ص.

1031 ۱۵۱۷ : نستعلیق شکسته آمیز، خوش یک نویسنده از سدهٔ ۱۲ه.ق. که بعداً به مجموعه ای پیوسته است ، ش ۲ (ص ۸۰-۲۱۲). دارای غزلهایی از حافظ ، میر غیاث الدین ، غیاثی ، بیخود ، صایب ، اهلی ، امامی ، اصلی ، شوکت ، اسیر ، ناصرعلی ، خسرو ، خورشید ، جلالی ، سلمان ، بحری ، نظیری ، غالب ، بیدل ، جامی ، حسن ، قاسم ، رحمت ، فیضی ، شاه شجاع ، حصاری ، شریف ، آصف ، و جز آنها که هر یک چند بار به طور پراکنده نامشان آمده است.

1032 ۵۷۷۹ : نستعلیق، عبدالرسول، ۱۲۲٤-۱۲۳۵ه.ق. پراکنده سروده هایی ست درمیان مجموعه رساله‌ها ، با عنوانهای : موشح ، معما ، تتبعات خسروی و انسی و واصف ، میرزا معدل ، میرزا بیدل ، معاجین و نسخه‌ها. در ص ۱٦٤ آمده : مخمس میرزا محنت لمحرره : ای بهار عارضت سر فتنه جوش بلاها ؟

1033 ۱۲۷۳ : نستعلیق شکسته آمیز ، با تاریخ ۱۲۸۲ه.ق. به همین خامه در مجموعه (ص ٤۳٦-۵٦۲). سروده هایی ست بیشتر در غزل از شمس تبریزی (مولوی) ، سلمان ، سعدی ، حافظ ، غنی ، فیضی ، صدر الدین ، سابق ، نیاثوری ؟ قدسی ، کمال فارسی ، واعظ ، جامی ، خاقانی ، نظامی ، غافل ، خسرو ، عرفی ، تبریزی ، نعمت الله ، صایب ، تیمور شاه ، هلالی ، فغانی ، زاهد ، امید ، مشرقی، ناجی شیرازی، سامی شیرازی ، هلالی ، عطار ، عرفی ، رضا ، تیمور شاه ، جامی ، محمود ، میر آزاد ، نازنین ، فروز ، عادلی ، مخلص ، شاه شرف ، منصور ، مرشد ، هاشم ، قدسی ، رفاهی ، شاه زمان ، بهلول ، کلیم.

1034 ۵۴۲۶ : نستعلیق ، سدهٔ ۱۳ھ.ق. ش ۱۱ مجموعه (ص ۱۲۶۹-۱۳۴۴). سروده‌هایی از : عطار نیشاپوری ، حافظ شیرازی ، شمس تبریزی ، ولی رام بابا ، و رباعیات بابا ولی رام ، بیغم ، غزل از مولوی ، غزلیات بهول مستانه ، صایب.

1035 ۱۴۰۰ : نستعلیق ، چلیپا ، سدهٔ ۱۳ھ.ق. با تاریخ ۱۲۸۳ھ.ق. در مجموعه (ص ۱۲۲-۱۳۸ و ۱۹۵-۲۰۷) ، سروده هایی ست پراکنده.

1036 ۳۹۶۰ : نسخ و نستعلیق ، سدهٔ ۱۴ھ.ق. دعاست و اسناد دعا ، عوامل منظوم ابن حسام ، معراجنامه منظوم ، طلسمها ، داروهای مجرب ۱۴+۱۴+۶۴ ص.

499

جنگ فارغ

از محمد ایوب فارغ ، که در دیباجهٔ نثری آن میگوید که دو سال و ده ماه است که در زندانم ، و برای صرف اوقات ، به گرد آوری این جنگ می پردازم ، با دیباجه ای مؤرخ ۱۳۱۴ و پایان نامه ای مؤرخ ۱۳۱۵ھ.

دارای سروده های گوناگون از سرایندگان ایران و شبه قاره است بر حسب موضوعها : حمد ، صفت چشم ، بینی ، ابرو ، مژگان ، منت زمانه را نکشید ، وصف می ، ساقینامه ، قد و قامت یار ، قسمنامه ، متفرق. در آن آمده : مسابقهٔ آزاد کابلی و ملک الشعراء بهار نقل از «اخبار گل زرد» ش ۴ ، ۱۳۳۸خ.

1037 ۱۵۳۲ : نستعلیق پخته ، گرد آورنده ، ۱۴-۱۳۱۵ھ. عنوان و نشان سرخ ، ۳۵۳ ص.

500

فیض

مجموعه سروده های ست از سرایندگان نامی ، و با برخی سربندهای «لمحرره» ،

با تخلص فیض و برخی با عنوان «فیض» که فیضی دکنی ست. و نیز قصیدهٔ رائی عطار (ص ۷۷-۸۱)، و یکی از سروده های گرد آورنده ماده تاریخ مرگ وزیر فتح الله خان در ۱۲۳۴ﻫ.ق. را دارد.

1038 ۳۲۶: نستعلیق پخته، ۱۲۳۴ﻫ.ق.؟ عنوان و نشان و جدولبندی دو راه شنگرف، برای آشنایی بیشتر بنگرید به: ف. تسبیحی ۲: ۱۰۷-۱۱۰.

501

جنگ گیلانی

از **صالح** بن حاجی اسماعیل **گیلانی لاهیجانی**، که از راه اسلامبول به مکه می رفته، در اسلامبول به خانهٔ حاجی حسین خویی فرود آمده، چون خوشنویس و سراینده و ادیب بوده، به خواهش میزبان این جنگ را نوشته است (ص ۲۸).

سروده هایی ست از سرایندگان نامی ازان میان «مثنوی عطار». برای آشنایی بیشتر بنگرید به: فهرست تسبیحی ۳: ۱۲۱-۱۲۲.

1039 ۸۷۸: نستعلیق ریز خوش، چلیپا، صالح بن حاجی اسماعیل گیلانی لاهیجی، سدهٔ ۱۲-۱۳ﻫ.ق. جدولبندی سه راه، آغاز و انجام افتاده، ۱۹۶ ص.

502

جنگ گیلانی

مجموعه ای ست بیشتر نظم، نسخه‌ای ست پاکیزه و هنری ولی از روی نسخهٔ ناقص رو نویس شده، که باید ترتیب و نظمی داشته. باب ۱۵ در غزلیات، که مجموعه غزلهای ست از سرایندگان نامی به ترتیب قافیه از الف تا یاء (ص ۶-۲۶۴)، سپس منتخباتی از منظومه های بنام: حکایات نوشابه از اسکندر نامهٔ نظامی، جواب و سؤال از لیلی و مجنون هاتفی، مناظرهٔ قمری و عندلیب، گلشن

خیال میرزا طاهر ، هفت جام فضولی ، محمود و ایاز زلالی ، لیلی و مجنون نظامی و نثر های ادبی از گونهٔ مناظرهٔ شب و روز، داستان دزد و قاضی، باب ۷ در بیان تضرع (ص ۳۴۲) ، مثنویهای ست انتخاب شده از کتابهای مختلف ، باب ۸ پند و نصیحت ، باب ۹ قصاید. در این بخش قصیده ای ست با عنوان «لمولفه» با این سر آغاز : منم آن شاعر ساحر که به افسون سخن - از عصای سخن خویش کنم ثعبانی. (ص ۴۳۸). در این قصیده گفته است :

گر کنم هجو، سخن را به مکانی ببرم　　همه گویند مرا انوری گیلانی

1040 ۷۵۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۲ ه.ق. با سر لوح زرین و یازده میناتور خوب، و آرایشهای زرین. ۴۷٤ ص. برای آشنایی بیشتر بنگرید به: فهرست تسبیحی ۳ : ۱۱۷-۱۲۱.

503

جنگ محمد اختیار

گرد آوری **محمد اختیار** پسر محمد پناه کهمن ، یا سروده ها و قطعاتی از وی ، که کسی دیگر گرد آورده است.

دارای : جنگنامهٔ فرخ سیر ، در مخمس (ص ۱-۲٤) ، رقعاتی به فرزند خود محمد اکبر (ص ٤۲-٤۹) ، ساقینامه ، که از حافظ الهام گرفته ، در پایان آن آمده تمام شد بحر طویل محمد اختیار کهمن (ص ۵۰-۶۷) ، قطعاتی به نثر آمیخته به نظم (ص ۶۸-۷۳) ، غزلیاتی انتخابی از ناصر علی ، سلیم، صایب، غنیمت کنجاهی، خسرو ، اهلی شیرازی ، قطب ، سعدی ، ولی رام ، میرزا بزرگ سیالکوتی ، بیدل ، خفیه بیگم والدهٔ میر صابر ، میر قدوسی و جزانها (ص ۷۳-۱۲۶).

1041 ۲۱۰۷ : نستعلیق پخته ، ۱۲۹٤ ه.ق. جدولبندی سه راه ، ۱۲۶ ص.

504

جنگ محمد یار جنگ

از **محمد یار جنگ**، جنگ سروده های فارسی است و پراکنده‌هایی در فواید برخی از خوار کیها، یادداشتهای تاریخی نیز دارد. در ص ۲۰۹ آمده: روز شنبه ۱٤ اسد ۱۳۱۲ ساعت ۲ بفرمان اعلیحضرت نادر شاه توقیف شدم. . . در ۷ جدی ۱۳۲۰ به فرمان صدرات عظمی به شش ماه تبعید در ولایت قطعن گردیدم.

جنگ شعری ست که با ذوق خاصی گرد آمده است، پس از بخش ابیات متنوعه، عنوان هایی ست از اینگونه: در وصف شراب، جهل معشوق، قامت یار، ابرو، مژگان، چشم، لب، دهان، توبه شکنی، شکایت از فلک، و بدنبال نام هر یک از سرایندگان مختلف نمونه های زیبایی از ایشان آورده است. مثنویهای نسبتاً بلندی که عنوانهای خاصی دارند را نیز دارد: فرقنامهٔ انوری، پیام شرق به غرب از سردار عبدالرسول خان، نیرنگ عشق (بخشی از آن)، قصهٔ عربی در شام، بیمار و طبیب از شریف. سروده هایی از سرایندگان متاخر ایران مانند: قلب مادر، ایرج، و سروده هایی از ملک الشعرا بهار نیز دارد.

1042 ٤۰۲۷: نستعلیق خوش، ۱۳۱۷-۱۳۲۰ خورشیدی، نوشته در افغانستان، تاریخهای پس از این نیز دارد که گویا الحاق ست، عنوانها سرخ، ۲۱۱ ص.

505

جنگ ندیم

از ندیم. دارای سه بخش: یکم جنگ سروده هایی ست از سرایندگان گوناگون، از آن میان سروده هایی از خود ندیم با سربند «امحرره» و سروده هایی از استاد او به تخلص سالم و سربندهای «من استادی» نامبوب (ص ۱-۳۰٤).

بخش دوم : در ۱۵ باب سروده هایی ست گوناگون ، از سرایندگان مختلف که در مکاتبات بکار آیند : ۱- در اقسام تهنیت و مبارک باد ، در سه فصل ، ۲- در اقسام مدح و ثنا ، چهار فصل ، ۳- تحسین و آفرین ، دو فصل ، ٤- اطوار شوق غایبانه ، فصلهایی ، ۵- معاملات با احباب و طلب عنایت ، فصلهایی ، ٦- اقسام عرض حاجات . . . ، ۱۰- آنچه در سفر گفته شده ، چهار فصل ، ۱۵- باب الابواب ، مطالب متعدده ، که در بیشتر موارد بکار آید (ص ۳۰۱-٤۰۳).

بخش سوم : انتخاب دیوان محمد طاهر غنی (ص ٤۰٤-٤۲۲).

1043 ٤۵۹ : نستعلیق شکسته آمیز ، ۱۸ شعبان ۱۲۷۱ ه.ق. عنوان و نشان و جدولبندی به شنگرف ، ٤۲٦ ص (ف. تسبیحی ۲ : ۱۱٤-۱۱۸).

506

جواهر الاسرار

از شیخ آذری ، نور الدین محمد بن عبدالملک اسفراینی ، به آن چنانکه به خامۀ خود در «کنز السالکین» نوشته است ، همانکه به نام حمزه بن علی ملک بن حسن ، و علی بن حمزه بن عبدالملک ، و حمزه بن عبدالملک نیز یاد شده است ، (۷۸٤-۸٦٦ه./۱۳۸۲-۱٤٦۲م.).

در چهار باب : ۱- اسرار حروف مقطعات در قرآن ، ۲- اسرار برخی از احادیث نبوی ، در نه سر ، ۳- اسرار کلام مشایخ ، دو فصل ، و هر فصل در چندین «سر» و چندین «اشکال» ، ٤- در اسرار کلام شعرا ، در یک مقدمه در بیان صنعت شعر و شاعری ، سپس ده فصل : فصل ۱- اشکال قصاید مشهوره ، ۲- در اشکال قصاید مجهوله ، ۳- اشکال غزلیات مشهوره ، ٤- غزلیات مجهوله ، ۵- اشکال مقطعات ، ٦- اشکال مثنویها ، ۷- رباعیها ، ۸- در اشکال شاعری و یتعلق به ، ۹- اشکال معمیات ، ۱۰- اشکال لغز.

وی پیش از این ، به سال ۸۳۰ه./۱٤۲۷-٦م. «مفتاح الاسرار» را نگاشته بود ، سپس در ۸٤۰ه./۱٤۷۷-٦م. این کتاب را از آن بیرون می کشد و مطالبی

بر آن می افزاید و بنام «جواهر الاسرار» می نامد.

1044 ۴۷۲ : تحریر خوش ، سدهٔ ۱۰ه.ق. آغاز : در دیباجه افتاده ، نام نگارنده در دیباجه علی حمزه بن علی بن ملک بن حسن طوسی المنسوب الی احمد بن محمد الزمجی الهاشمی المروزی آمده است. آغاز : سرا پردهٔ افلاک و تاجدار . . . عنوان و نشان شنگرف ، انجام از باب چهارم افتاده ، ۳۴۸ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۱۲۸-۱۳۰).

1045 ۳۰۵۹ : نستعلیق پخته ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز چند سطری افتاده : . . . نظم : هر که گویا گشته در وصف تو دست غیرتت . . . نام نگارنده در دیباجه علی حمزه بن علی ملک حسن طوسی یاد شده، عنوان و نشان شنگرف. ۳۶۰ ص.

0

جواهر الاولیا

در بخش عرفان خواهد آمد.

507

جواهر العلوم همایونی

از **محمد فاضل** بن علی بن محمد مسکینی قاضی **سمرقندی** ، بنام محمد همایون پادشاه (۹۳۰-۹۶۳ه.ق.) به سال ۹۳۴ه./۱۵۲۸م. نگاشته است.

این کتاب در فهرست آقای تسبیحی (۲ : ۱۳۲-۱۳۹) نشان داده شده است، و اینجا فهرست مطالب از آن منبع به اختصار نقل می شود : در یک مقدمه ، در دو قسم ، سپس سه مقاله و بابها و فصلهایی ، که در آنها با توجه به «نفایس الفنون» آملی و «حدایق الانوار ، جامع العلوم» فخر رازی ، ۱۲۰ علم را شرح داده است : **مقالهٔ یکم** در دو قسم ، یکم دارای بابهای : علم خط ، انشا، شعر ،

قافیه ، عروض ، معما و لغز ، بدایع و صنایع شعری ، لطایف و مطایبات ، صرف ، نحو ، معانی ، بیان ، مغالطات ، عقاید ، الهیات ، امور عامه ، اعراض ، حکمت ، امثال و حکایات ، لغت ، مناظره. قسم دوم مقالهٔ یکم ، بابهای : قصص انبیاء ، تاریخ ملوک فرس ، سیرت النبی ، غزوات ایشان ، خلفاء ، سلاطین بعد از خلفا تا صاحبقران ، علم انساب ، مقالات عالم ، اولیاء الله، طبقهٔ ثانیه از مشایخ و مزارات، عجایب المخلوقات.

مقالهٔ دوم ، نیز دو قسم : یکم، در بابهایی : تهذیب اخلاق، اوصاف ذمیمه، معاش و حقوق والدین و اولاد ، زوجات ، آداب استخدام ، حقوق ممالیک ، جیران ، مجالس و محاضرات ، آداب ملوک ، رعایا ، فرسنامه ، قوش نامه ، باز نامه وغیره ، تشریح اعضا ، کلیات طبی ، ستهٔ ضروریه ، نبض ، معالجات ، حمیات، ملوک و رعایا ، جواهر نامه ، قرابا دین ، امراض عین ، قسم دوم ، در بابهای : عبادات مذاهب اربعه ، مناکحات و تحلیفات ، معاملات ، عقود و شهادات ، عقوبات و جنایات ، مواریث ، آداب قضا ، علم صکوک و قبالجات ، محاضر و دعاوی ، علم سجلات ، فتوا ، اصول فقه ، احتساب ، صید و جانوران ، سنن و احکام ، آداب طعام ، امور مباحه ، فواید متفرقهٔ فقهی ، مواعظ.

مقالهٔ سوم ، نیز دو قسم ، در بابهایی ، یکم : تفسیر ، قرائت، خواص اوراد فتحیه و اوراد مشهوره ، حدیث ، اصول ، اصطلاحات صوفیه ، سلوک ، توحید و مکاشفات ، مشاهدات ، مقامات و مراتب آن ، حقیقت. قسم دوم ، بابهای: معرفت تقویم ، سیمیا ، دعوات اسماء ، استخراج تقویم و شبکهٔ نجومی، احکام نجوم، هیئت ، اصطرلاب ، کرهٔ افلاک ، اقالیم سبعه ، صور کواکب ، مسالک و ممالک، علم تکسیر ، اعداد وفق ، حروف ، جفر ، طلسمات ، نیرنجات ، کیمیا ، تسخیر کوکب ، عزایم ، رمل ، حساب ، مساحت و جراثقال و مبصرات ، استیفا ، قیافت ، تعبیر خواب ، اختلاجات ، و شانه بینی و تفاول و مانند آنها ، طالع وزایچه ، اشکال اقلیدسی ، متوسطات ، موسیقی ، وهم ، شطرنج ، خاتمه در علامات آخرالزمان.

1046 ۳۰۱ : نستعلیق خوش ، سدهٔ ۱۰-۱۱ ه.ق. در متن سپس هامش ، عنوان و نشان شنگرف ، ۱۰۹۶ ص.

508

خلاصة المجربين

از **سنایی، محمد** بن محمد عبد (الملک ؟) حکیم سنایی، که در **محمد آباد** می زیسته، برای کتابخانهٔ ابوالمظفر محمود شاه، و برای فواید مسلمانان، به نام «خلاصة المجربین»، در ۱۲ ربیع الاول ۸۰۵ھ./۲-۳-۱۴۰۳م. در چهل و هفت باب نگاشته است (دیباجه) : ۱- در کفارهٔ نمازها، ۲- در فضیلت نماز جمعه، ۳- فضیلت آیة الکرسی، ٤- پیشرفت و مسخر کردن بزرگان، و شکستن خصمان، ٦- دفع سحر و جادو و . . . ، ۷- در دفع دیو و پری، ۸- احضار جن، ۹- دفع کفتار، ۱۰- دفع زهر مار و کژدم، ۱۵- در خلاص محبوسان، ۲۰- حل و عقد اللسان، ۲۵- دفع احتلام، ۳۰- آبله و درمانش، ۳٦- مسافرت کردن، ٤۰- دفع صداع و خمار و تشنگی، ٤۱- ساختن انواع شربتها، ٤۲- درازی عمر، ٤۳- دفع کاهلی، ٤٤- در دفع بیخوابی، ٤۵- در ساختن عود و روغن کشی، ٤٦- در آتش کاری برای سوختن قلعها و جنگها و آنچ بدین ماند، ٤۷- در تفاریق.

آغاز: حمد بیحد و ثنای بیعدد مر خدایی را عز و جل جلاله و عم نواله، که علم علما بر افراشت و بیر (ق) جهال را در محمول (؟) گذاشت. و درود بسیار . . .

1047 ٦۵۹۰ : نستعلیق خوش، سدهٔ ۱۱ھ.ق. آغاز برابر نمونه، عنوانها شنگرف، تا میانهٔ باب ۲۵ دفع احتلام دارد و افتاده، ۱۰٦ ص.

509

درة التاج لغرة الدباج

از قطب الدین محمود شیرازی بن مسعود کازرونی (شیراز ٦۳٤ھ./ تبریز ۷۱۰ھ/۱۲۳٦-۱۳۱۱م)، شاگرد خواجه نصیر الدین طوسی. برای دباج بن فیلشاه بن رستم بن دباج از پادشاهان مازندران، و دستور گیلان شمس الدوله

محمد ، در یک فاتحه با سه فصل ، و هر فصل در چند اصل. آنگاه پنج جمله ، و هر جمله در چند فن و مقاله.

مقدمه دربارهٔ علم و فضیلت و تقاسیم آن ، سه فصل (که جلد یکم چاپ مشکاة را شامل می شود). **جملهٔ یکم** در منطق ، در هفت مقالت ، ۱- ماهیت منطق و بحث الفاظ ، ۲- تصورات ، ۳- قضایا ، ٤- لوازم قضایا ، ۵- حجت ، ٦- توابع اقیسه ، ۷- صناعات پنجگانه (که جلد دوم چاپ مشکاة را شامل می شود). **جملهٔ دوم** ، فلسفهٔ اولی ، دو فن : ۱- امور عامه، هفت مقالت، ۲- اقسام اعراض، هفت مقالت (جلد ۳ چاپ). **جملهٔ سوم** ، علوم طبیعی ، علم اسفل ، دو فن : ۱- اجسام طبیعی ، ۲- نفوس و صفات و آثار آن ، هر یک در هفت مقالت (جلد ٤ چاپ). **جملهٔ چهارم** ، در علم اوسط که علم ریاضی ست ، در چهار فن : ۱- هندسه ، پانزده مقاله ، ۲- مجسطی ، سیزده مقاله ، ۳- علم حساب ، چهار مقاله ، ٤- موسیقی ، در یک مقدمه و پنج مقاله. **جملهٔ پنجم** ، علم اعلا (الهی بمعنی اخص) ، در دو فن : ۱- عقول و آثار آن ، -. واجب الوجود ، و هر یک در هفت مقالت (جلد ۵ چاپ). **خاتمه** در چهار قطب : اصول دین ، فروع دین ، حکمت عملی ، سیر و سلوک.

آغاز : اگرچه بر ضمیر ارباب کیاست و خاطر اصحاب فراست پوشیده نماند که . . .

بنگرید به : (نسخه های فارسی ۱ : ٦٦۵ - پیشگفتار چاپ از استاد محمد مشکاة).

1048 ۳۵۰۹ : نستعلیق پخته ، ۲۳ جولائی ۱۸۳۰م/جمعه ساون سمت ۱۸۸۷ ب/(۱۲٤۵هـ.ق. ؟) ، آغاز برابر نمونه ، نسخه کامل بنظر می آید ، عنوان و نشان شنگرف ، موریانه زده ، ۱۰۱۱ ص.

510

رسایل شاه داعی

از **شاه داعی شیرازی** ، نظام الدین محمود بن الحسن حسینی (دیباجه) (ص

۱۰-۸۱۱-۸۶۹ﻫ.ق.). دارای ۷۲ بخش :

۱- مقدمه دیوان :

در آن نام کامل مؤلف آمده ، و اینکه گذشته از رسایل حکمی و نصیحتی او را نظمی چند اتفاق افتاده است ، و اینکه در سال ۸۶۵ﻫ./ ۶۰-۱۴۶۱م. که ناظم درسن به پنجاه و پنج رسیده بود ، آنچه در عرض چهل سال تقریباً از نوشته‌ها باقی مانده بود را ، به قلم فرزندی ارجمند ؟ در این مجموعه در سه قسم گرد آورده است : حدسیات ، واردات ، صادرات. (ص ۲-٤ متن).

آغاز : جوامع سپاسی که السنهٔ احوال اعیان ثابته عنان تحقیق از احصای‌ان بگرداند.

۲- نسایم گلشن :

در شرح «گلشن راز» شبستری. نخست بیتی و گاهی چندین بیت را می آورد و سپس آن را از نظر ادبی و دیدی صوفیانه گزارش می کند. (ص ۲-۲۳۰).

آغاز : مبانی سپاس تنزیه اساس و قواعد ستایش تقدیس آرایش منتظم به نظام اطلاق توحید و متسق و نسیق تقیید تمجید بر حریم جلال.

۳- قدسیات :

بخشی از دیوان اوست با این نام ، در بحور مختلف ، به ترتیب الفبایی ، در توحید ، مناجات ، نعت ، مدح ، غزلیات و ترجیع بند. در آن از خاندان پیامبر ، و شیخ ابو اسحاق ، شیخ محمد روز بهان ، و سید نور الدین نعمت الله ستایش شده است. با تخلص «داعی» ، پیرامون ۱۱۰۰۰ بیت. (ص ۵-۲۷ متن).

آغاز : ای مرا مونس جان بسم الله - دایم ورد زبان بسم الله - گنج پنهان که خبر داد خدای - بر دلم کرد عیان بسم الله.

٤- کتاب المناقب :

بخشی دیگر از دیوان اوست. در ستایش پنج تن آل عبا.

آغاز : روح القدس زسدره چو بگذشت باز ماند - از منزل دنی فند لای

مصطفی - از بعد مصطفات دگر مرتضی علی - همراز او نبود مگر مرتضی علی. (ص ۲۷-۳۰ متن).

۵- کتاب واردات :

بخشی از دیوان اوست با این نام، در سرلوح مذهب، در نعت و مناجات، نیز به ترتیب الفبایی. غزلهایی ست صوفیانه، با تخلص داعی، پیرامون ۹۵۰ بیت. (ص ۳۰-۴۹).

آغاز : آمدیم از سخن خلق بتوحید خدا - چند فسانه بگوییم و حدیث من و ما - چیست توحید خداوند تعالی شانه. آنکه او هست بهر وجه و بهر شأن یکتا.

۶- کتاب المقطعات :

بخشی دیگر از دیوان اوست، قطعات است. در پند و اندرز و مسایل اخلاق و عرفانی، به ترتیب الفبایی، در پیرامون ۲۰۰ بیت.

آغاز : ای ذات تو از تمام عالم مقصود - از بهر تو کرد حق جهانرا پیدا.

۷- کتاب الرباعیات :

بخشی از دیوان اوست، حاوی رباعیهای صوفیانه و عاشقانه، نیز به ترتیب تهجی، در پیرامون ۱۴۰ رباعی. (ص ۴۳-۵۹).

آغاز : جز لطف تو راهی که نمانده ما را - جز جود تو بندی که گشاید ما را - گر روی زمین پر شوذ از طاعت ما - بی فضل تو کار بر نیایذ از ما.

۸- عرایس الترجیع :

بخشی ست از دیوان او، در توحید و عرفان، در پیرامون ۶۵۰ بیت. نخستین ترجیع بند او : چند پرسی ز قطره و دریا - هر دو پستند در ظهور از ما. (ص ۵۹-۷۲ متن).

آغاز : ای که گفتی سخن بگو ز خدا - بیشتر از تعیین اشیاء - ذات بوذ و نام غیر نبوذ - عین کرد غیر را پیدا.

۹- سبعهٔ سیاره :

هفت قصیدهٔ اوست، نعت و وصف، صوفیانه، و ستایش از بزرگان اهل

طریقت و دین : ابو اسحاق بهرامی ، احمد بن حجر ، نیز به ترتیب تهجی. پیرامون ۴۰۰ بیت. (ص ۷۲-۸۶ متن).

آغاز : مرا دلیست که آن بیقرار می باشذ ـ بجستجوی رخ و زلف یار می باشذ ـ حکایت سر زلفش ز باد می پرسد ـ ز بهر عارض او با بهار می باشذ.

۱۰- الاشعار العربیه :

از قصیده و قطعه ، به ترتیب الفبائی ، پیرامون ۱۸۰ بیت. (ص ۸۲-۸۶).

آغاز : مبادی العلم باسمک یا الهی ـ فبارک فی مساق الابتداء.

۱۱- اشعار ملمعه :

عربی و فارسی. پیرامون ۶۰ بیت.

آغاز : الا یا عاذلی ما ذقت من اهوای اهملها ـ وان شبهتنی عشقا فهامهوی الهوی ملها ـ رموز راه عشقش از دل من جو که من اینجا ـ به پای جان به پایان برده ام خونخوار منزلها.

۱۲- مثنویات و متفرقات :

مناجات و نعت. پیرامون ۵۰۰ بیت. (ص ۸۷-۹۳).

آغاز : ای دو جهان ذرهٔ احسان تو ـ هم مه و هم مهر گروگان تو ـ پیش سرا پردهٔ تو گم بوذ ـ هر چه در افلاک و در انجم بوذ.

۱۳- مراثی :

در مرثیهٔ الشیخ شمس الملة و الدین محمد خلیفه ، حلیة المطهرة ابنة مولانا رکن الدین شاه اسلام ، نظام الملة و الدین احمد اطعمه ، (ص ۹۳-۹۶).

۱٤- کتاب الصادرات :

بخشی از دیوان اوست ، در موضوعات عرفانی ، به ترتیب تهجی ، پیرامون ۷۵۰ بیت. (ص ۹۷-۱۱۱).

آغاز : ابتدای سخن بنام خدا ـ آن سخن بخش معرفت آرا ـ آدمی را دهد زبان و روان ـ از برای صدور حمد و ثنا.

۱۵- کان ملاحت :

دیوان اوست به لهجهٔ شیرازی ، دارای قصیده و غزل و ترجیع و قطعه و رباعی و ترکیب بند ، عشقی و صوفیانه ، به ترتیب حروف تهجی ، در پیرامون ۸۵۰ بیت. (ص ۱۱۱-۱۲۸).

آغاز : نه هر چه جیا زن اسم تو برده از اشیا ـ مه می کیم که و نام تو ابتدای از خدا ـ تو همه که ذات تو یکتا من قدیم اقدیم قدیر ـ تو همه که جمله صفات تو نیستش همتا.

۱۶- سخن تازه :

نیز دیوان سرودهای اوست ، به ترتیب حروف تهجی ، غزلهای صوفیانه با تخلص داعی ، سپس رباعیات او ، نیز به ترتیب تهجی. در پیرامون ۱۰۰۰ بیت. (ص ۱۲۹-۱۵۴).

آغاز : سخن تازه ز توحید خدا باز گشا ـ که سخن راست ز توحید خدا نشو و نما ـ آن خداوند که دلرا بمعانی آراست ـ کرد در صورت الفاظ زبانرا گویا.

۱۷- فیض مجدد :

دیوانی ست از غزلهای عرفانی به ترتیب حروف تهجی ، سپس مثنویها ، یکی از آنها در تاریخ وفات همام الملة و الدین محمود کرمانی ، و دیگری در مرگ سید مجد الملة و الدین حبیب الله ، سپس رباعیها به ترتیب تهجی ، و در پایان فردیات است. رویهم پیرامون ۲۵۰۰ بیت (ص ۱۵۵-۲۰۵).

آغاز : لله الحمد که از فیض مجدد ما را ـ میدهد حضرت حق طبع معانی آرا ـ آنکه از قدرت او گر اثر آید بظهور ـ بدمد سنبل و گل از گل و خار از خار را.

۱۸- ستهٔ داعی :

دارای یک مقدمهٔ منثور کوتاه ، سپس شش مثنوی مستقل : مشاهده ، گنج روان ، چهل صباح ، چهار چمن ، چشمهٔ زندگانی ، عشق نامه. بدینگونه :

۱۹- مشاهده :

مثنوی ست عرفانی ، به پیروی از «مخزن الاسرار» نظامی ، پس از ستایش از

پروردگار، دربارهٔ کشف و ذوق و معرفت و حقیقت سخن میگوید، که در ۸۳۶ه./ ۱۴۳۳-۲م. سروده است: از پس دهسال که بوذ این کتاب - گوش زد خلق جو در خوشاب - و از پی آنهم که حوالت فتاذ - تا سه کتاب دگرم دست داذ . . . صورت تاریخ زمان سخن - هر که بخواهد که بداند ز من - هشتصد و سی و شش هجری شده - وین نمط خاص تمام آمده (ص ۲۲۳). پیرامون ۶۰۰ بیت. (ص ۲۱۰-۲۲۳).

بنگرید به: نسخه های فارسی ۴ : ۳۲۰۲.

آغاز: اللهم لک الحمد و علیک التوکل صلی الله علی . . . بلبل اگر ناله بر آرد رواست - خاصه که از طرف گلستان جداست - عاشق پی وایه ندارد نظر - بلبل پی ناله ندارد خبر.

۲۰- گنج روان:

بر وزن «اسکندر نامه» ی نظامی، به سال ۸۴۱ه./۱۴۳۸-۷م. در پیرامون ۸۰۰ بیت، در ده مقالت سروده است: ۱- معرفت ذات باری - ۳- معرفت اسماء، ۴- معرفت افعال باری، ۵- معرفت عالم، ۶- معرفت انسان، ۷- در اخلاق انسان، ۸- احوال انسان، ۹- مقامات انسان، ۱۰- کمال انسان، و هر مقالت دارای حکایتی، و عنوان «تمامی بیان» (ص ۲۲۳-۲۳۹).

بنگرید به: نسخه های فارسی ۴ : ۳۰۸۸.

آغاز: نخستین که آید قلم در زبان - بحمد خذا به که گردد روان - کریمی که ز آنجا که اکرام اوست - جهان حبهٔ گنج انعام اوست.

۲۱- چهل صباح:

بر وزن «لیلی و مجنون» نظامی، در سیر و سلوک، در ۸۴۳ه./۱۴۴۰م. در پیرامون ۸۰۰ بیت، در چهل «صباح» سردوه است: صباح توبه، صباح توجه، صباح طلب، صباح عزلت، صباح مراقبت، صباح همت، . . . ، ۳۹- صباح فقر، ۴۰- صباح فنا، سپس خاتمه. (ص ۲۳۹-۲۵۶).

بنگرید به: نسخه های فارسی ۴ : ۲۷۵۸.

آغاز : بنیاد سخن به نام حق به ـ کز هر چه بهست نام حق به ـ آنکس که سرشت ما ز گل کرد ـ گل را به **چهل صباح** دل کرد.

۲۲- چهار چمن :

بر وزن «هفت پیکر» نظامی ، در پیرامون ۱۰۰۰ بیت ، به سال ۸۴۲هـ./ ۱۴۳۹-۸م. در چهار چمن سروده است، استفسار شوق از گلها و ریاحین و پرندگان است ، و بلبل پاسخ شوق را می دهد. گفتگوهای صوفیانه و زیبایی ست. در پایان آن آمده : رفته از هجرت رسول امین ـ چهل و دو بعد هشتصد ز سنین. (ص ۲۵۶-۲۷۵) ، (بنگرید به : نسخه های فارسی ٤ : ۲۷۵۶).

آغاز : میوهٔ باغ جان ما سخن است ـ چه سخن هر چه از خدا سخن است ـ آن جهان آفرین جان پرور ـ که کند خاک را زبان آور.

۲۳- چشمهٔ زندگانی :

بر وزن «خسرو و شیرین» نظامی ، در پیرامون ۸۰۰ بیت مثنوی و قصیده و ترجیع ، به سال ۸۵۶هـ./۱۴۵۲م. سروده است. در پایان آن آمده : شد این مرقوم و بگذشته در آن حال ـ ز هجرت هشتصد و پنجاه و شش سال . . . ، در هفت رشحه : ۱- وحدت واجب و صفات او ، ۲- ارتباط عالم بحق با وجود ثبوت وحدت ، ۳- انسان خلاصهٔ عالم است ، ٤- روح انسان، ۵- معاش و معاد انسان، ٦- حشر و بقای انسان، ۷- کمال خلافت (ص ۲۷٦-۲۹۰).

بنگرید به : نسخه های فارسی ٤ : ۲۷۵٤.

آغاز : ستایش را سزاواری خدایا ـ که بخشیدی مرا یاری خدایا ـ زبانم را روان کردی بگفتار ـ که گفتم ای خداوند جهاندار.

۲٤- عشق نامه :

بر وزن «مثنوی معنوی» بلخی ، در عشق و مراتب آن بروش عرفانی ، در چهار ده سخن : سخن ۱- در عشق ، ۲- در بلندی پایهٔ عشق ، ۳- در مراتب عشق ، ٤- حقیقت و مجازی عشق ، ۵- در بدایت تعلق عشق ، ٦- نهایت تعلق عشق ، ۷- پرتویهای عشق ، ۸- غریب و عجایب عشق ، ۹- ابتلا و امتحان عشق ، ۱۰- خیر عشق ، . . . سخن چهاردهم در فنا و بقای عشق. در پایان آن

آمده : در چل و شش سالگی کردم روان - هشتصد و پنجاه و شش تاریخ آن ۸۵۶ه‍./۱٤۵۲م. (ص ۲۹۰-۳۲٤) (بنگرید به : شجریه ردیف ۱۶۶ این مجموعه).

آغاز : از ازل گر گوش دارای تا ابد - بشنوی از هر زبان حمد احد - حمد حق را نیست حد و منتها - گفت پیغمبر که لا احصی ثنا.

۲۵- محاضر السیر فی احوال سید البشر :

در احوال پیامبر اسلام است، به نثر روان آمیخته به نظم از خود نگارنده، در دوازده محضر : محضر ۱- حقیقت حضرت محمدی، ۲- تعین نور محمدی، ۳- تعلق نور محمدی، ٤- در اخبار ظهور ایشان در کتب آسمانی، ۵- انباء در بروز ایشان در السنهٔ دیگران، ۶- انتقال نور محمدی، ۷- نسب آن حضرت، ۸- احترام به اعراب از آنجهت، ۹- ولادت عبدالله پدر ایشان، ۱۰- وقوع اموری که از دلایل ظهور بوده، ۱۱- حمل آمنه، ۱۲- تولد آن حضرت. پس از خطبه و پیش از فهرست ۱۲ محضر، کاتب نسخه به نام نصرالله بن خلیل می نویسد: که نگارنده می خواست آنرا در ۳۰ محضر و تا پایان زندگانی آن حضرت بنگارد، که تا کنون بدینجا رسیده است. (ص ۲۳۱-۵۱۸ هامش).

آغاز : الحمدلله الذی فتح کنوز الوجود بیدی العنایت والجود . . . و بعد محبة حضرت سید المرسلین و خاتم النبیین باعثی ست از داعی مسکین محمود بن الحسن الحسنی بر ذکر میلاد و سیرت آنحضرت.

۲۶- خیر الزاد فی المبدء و المعاد :

متن بعربی ست، و زیر نویس آن به فارسی روان. در دیباجهٔ عربی آن آمده که نخست آنرا به فارسی نگاشته بود، و پس از سفر حجاز به خواهش برخی از سادات آنرا بعربی در آورده است. کتاب فلسفی صوفیانه است. با عنوانهای فصل، فصل ۰ که در نسخهٔ ما عنوانها نانویس مانده. (ص ۳۲۶-۳٤۶).

آغاز : منه نبتدی والیه نعود. الحمدلله الجواد الذی زین . . . سپاس بیقیاس آفریدگار عالم راست، که آفرینش خود را بمبدء و معاد بیار است، و جهانرا مراتب مهیا کرد . . . به خیر الزاد فی المبدء و المعاد رقم تحریر یافت.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۲ : ۱۱٤۲.

٢٧- بیان عیان :

در اثبات واجب الوجود، به روش فلسفی - عرفانی، به نثر آمیخته به نظم، با عنوانهای : سخن در لوح الهی، سخن در لوح کیانی، سخن در لوح ملکی، سخن در لوح جانی، سخن در لوح انسانی، و در هر یک از این عنوانها، سربندهای کوچکتر «بیان عیان، بیان عیان» آمده است (ص ٢٤٧-٣٥٤).

آغاز : هو الاول و الآخر . . . سپاس بیقیاس معبود مطلق را که نقوش بیان عیان را از نطق انسان . . . سخن در لوح الهی. بیان عیان. وجود مطلق محقق یکی ست.

٢٨- جواهر الکنوز :

در شرح سی رباعی از رباعیات شیخ سعدالحق والدین ابوالسعادة الحموی. نخستین آنها : حق جان جهانست و جهان همچو بدن - املاک لطایف و حواس این تن - افلاک و عناصر و موالید اعطا - توحید همین است و دیگرها فن - نخست رباعی را آورده سپس گزارش صوفیانهٔ خود را. (ص ٣٥٤-٣٦٨).

آغاز : بسم الله و الحمدلله و الصلاة علی رسوله . . . اصحاب الکشف و ارباب الرشف این اشارت که در سی رباعی از رباعیات . . . جواهر کنوزی ست از رموز حقایق.

٢٩- نظام و سرانجام :

در شناسایی ذات، به شیوهٔ عارفانه، به نثر آمیخته به نظم. در ده جام، و عنوانهای «جام» بدون شماره : جام خدایی که معبود مطلق است، جام معرفت بی ادراک، جام جسم بالنده، جام حیوان که جسم نامی حساس است، جام انسان تا به معرفت خدا فایز شود، جام جن که حیوان ناطق ناری ست، جام ملک که حیوان ناطق نوری ست، جام انسان ناتمام در نظام خویش، جام انسان کامل در نظام و هنجار خویش. (ص ٣٦٨-٣٧٣).

آغاز : فتح کلام بنام بخشایندهٔ کام الهام و بر ختم پیغبران . . . ای طالب مراد کجایی ازین زیور پارسی مسمی به نظام و سر انجام، مشتمل برده جام.

۳۰- سمرة الحبيب :

به عربی. دربارهٔ حب و محبوب. در یک صفحه. (ص ۳۷۴).

آغاز : الحمدلله الواحد الاحد الفرد الصمد . . . و بعد ، فاسمع من الداعی.

۳۱- قلب و روح :

به عربی. دربارهٔ قلب و روح و جدایی میان آنها به خواهش دوستی. (ص ۳۷۵-۳۷۶).

آغاز : اللهم صلی علی خیر الرسل محمد (ص) . . . اما بعد ، سأل السائل الذی وجب علینا.

۳۲- حواشی مثنوی معنوی :

شرح مخصوصاً دفترهای ۱ و ۲ و ۳ است ، نخست بیتی را می آورد و سپس به گزارش آن می پردازد. و خود به آن عنوان «حاشیه» داده است.

گزارش هر شش دفتر است ، شرح دفتر یکم از همه مفصلتر است ، و شرح دفتر ششم تنها در دو صفحه است. (ص ۳۷۷-۶۳۴).

آغاز : اللهم صل علی السید الفاتح الخاتم محمد المصطفی و آله المرتضی. . . عزیز من این ناگزیری ست معنوی بر موارد مثنوی که از قلم داعی رقم می یابد.

۳۳- رسالهٔ مراشد :

به عربی. دربارهٔ مسایل عقیدتی به روش عرفانی. با عنوانهای مرشد ، مرشد : مرشد فی المبدء و المعاد ، مرشد فی حقیقة النفس ، مرشد فی الحسنات و السیئات ، مرشد فی الثواب و العقاب ، مرشد فی البرزخ و الشعور بعد المفارقة ، فی الحشر و النشر ، فی الشفاعة ، فی الصراط علی النار ، فی الجنة و النار. . . (ص ۵۱۸-۵۲۸ هامش) .

آغاز : الحمدلله الهادی من المبادی الی الغایات و الصلاة علی سیدنا. . . و بعد ، ایها المشتاق الی سیاق الانطباق.

۳۴- لطایف ، رسالهٔ لطایف :

دربارهٔ واجب الوجود و صفات وی ، لطف الهی ، ظهور مطلق از واجب ،

ولایت، تسخیر ملکیت و شیطنت... با عنوانهای لطیفه، لطیفه، (ص ۵۲۹-۵۳۸ هامش).

آغاز: بنیاد لطایف بنام خداوند لطیف خبیر، و درود برختم پیغمبران او...

۳۵- راه و روش:

در سیر و سلوک، در یک مقدمه و سه باب و هفت فصل: مقدمه در باعث و راهنمای، باب یکم در بیان راه، در دو فصل، فصل ۱- در بیان شریعت، ۲- در بیان طریقت. باب دوم در بیان منازل، سه فصل: فصل ۱- منزل علم، ۲- منزل عمل، ۳- منزل خلق (خوی). باب سوم در بیان مقصد، در دو فصل: فصل ۱- در کمال نشأة انسانی، ۲- در بیان غایت کمال. (ص ۵۳۹ - ۵۵۵ هامش).

آغاز: سپاس بیقیاس پروردگاری را که آدمی خاکی را از چرک طبیعت پاک بخشید... و بعد، بدانکه ای طالب راه راست که راه خدای روشن و پیداست.

۳۶- کلمات باقیه:

در اعتقادات بر مبنای گفته های صوفیان، با عنوانهای کلمه، کلمه. اعتقاد بخدا، پند و اندرزهای صوفیانه، و سیر و سلوک است. (ص ۵۵۶-۵۶۲ هامش).

آغاز: حمد مطلق سزاوار خداوند بر حق است، جلت صفته و علت کلمته ... و بعد، این رساله که تسمیه یافته بر کلمات باقیه تعلیقی چند است روی نموده از جلوه گاه عالم غیب.

۳۷- اعیان ثابته:

رسالهٔ کوتاهی دربارهٔ اعیان ثابته «که از غوامض مسایل تحقیق است» و اینکه «در یابیم که هر ذره را در عالم صورتی ست و احوالی که آن صورت و احوال از ازل تا به ابد، از آنچه بر آن است نمی گردد!»... (ص ۵۶۲-۵۶٤ هامش).

آغاز: ... حمد مطلق سزاوار حضرت حق است تعالی و صلوة کامل مناسب نشأة محمدی... و بعد، طالبان معلومات کشفی و عیان را بجام مراد انجام و طلب.

۳۸- کمیلیه ، رسالهٔ کمیلیه :

در شرح عرفانی حدیث کمیل بن زیاد که از حضرت علی پرسیده است : ما الحقیقه ؟ به نثر آمیخته به نظم. (ص ٥٦٤-٥٦٩ هامش).

بنگرید به : نسخه های فارسی ۲ : ۱۳۳۱ تا ۱۳۳۳.

آغاز : حمد جلال احدیت نه حد زبان هر کس است، و سپاس حضرت عزت نه باندازهٔ ترجمان انسان.

۳۹- کمیلیهٔ ثانیه :

گزارش مبسوط تری ست از همان حدیث صوفیانه، که خود بدان آن عنوان را داده است. و در دیباجه مینویسد ، پس از نگارش پیشین از من خواسته شد که چنان بنویسی که عام فهم کند، فرمان ممثل شد. (ص ٥٦٩-٥٧٣ هامش).

آغاز : حمد بیحد و ثنای بیعد حضرت احد قدیم و خداوند کریم راست جل جلاله . . . و بعد ، نوبتی داعی مسکین قدم قلم در ساحت اشاره امام الموحدین . . . روان کرده بود.

٤٠- دیباجهٔ دیوان :

دیباجهٔ دیوان شاه نعمت الله ولی ست ، که وی بر آن نگاشته ، بر نسخه ای از آن که در کتابخانهٔ وی وجود داشته است (ص ٥٧٣-٥٧٨ هامش).

آغاز : حمد و ثنایی که نظم و آرایش جون نسق مفاتیح غیب دیباجهٔ دیوان مطالب باشد . . .

٤١- جمال و کمال :

در برابر خواهش دوستی که کمال چیست ؟ و کمال هر چیزی و کسی به چیست ؟ با عنوانهای جمال ، جمال. بحثی فلسفی و صوفیانه دربارهٔ «کمال» است (ص ٥٧٨-٥٨٦ هامش).

آغاز : الحمدلله علی نواله و الصلاة علی ختم الرسالة محمد مزین العالم بجماله و کماله . . . دوستی سؤال کرد که کمال چیست نسبت به هر کسی و هر چیزی.

٤٢- تحریر الوجود المطلق :

دربارهٔ وجود مطلق ، به نثر آمیخته به نظم ، در برابر خواهش دوستی

درویشی ، با عنوانهای : معذرة ، تحریر ، تمهید (ص ٥٨٥-٥٩٠ هامش).

آغاز : سبحان من احرقت سطوات جبره ته اجنحة الافکار الطایرة . . . دوستی درویشی که خلوص او با داعی صادق است التماس نمود.

٤٣- ترجمهٔ رسالهٔ شیخ :

متن از محیی الدین عربی ست ، که برای یکی از مریدان خود نگاشته بوده است ، و فرموده بوده اند که این رساله کمکی ست در تحصیل علم حقایق ، پارسی گردانیده شد تا کسی که از عربی عاجز است از آن بهره مند گردد (دیباجه ، به اختصار) با عنوانهای فصل : فصل در حقیقة الحقایق ، فصل در معرفت (معرفت دو نوع است) ، فصل در ظهور حق ، فصل در معانی غریبهٔ وجود انسان ، فصل انسان آیینهٔ تمام است. (ص ٥٩٠-٥٩٥ هامش).

آغاز : سپاس خدایرا که گردانید موجودات را بر وجود خویش دلیلی ، و روشن ساخت. . . اما بعد ، این رساله ای ست که قطب المحققین.

٤٤- لمعه :

بعربی. در معنی صوفی و نسبت آنها به اهل صفه. و اینکه گفته شده است آنها پشمینه می پوشیده اند ، ولی اقتدای به آنها با پشمینه پوشی ، درست نیست ، بلکه باید در درک حقایق و رفتار به آنها اقتدا کرد. (ص ٥٩٥-٥٩٩ هامش).

آغاز : لله الحمد علی التوفیق لمتابعة رسوله محمد المصطفی. . . و بعد ، یقول الداعی الفقیر الی الغنی. . .

٤٥- رسالة فی معنی المحبه :

دربارهٔ محبت ، دوستی ، عشق. به نثر آمیخته به نظم. با عنوانهای شمه ، شامه ، رایحه و هر شامه در چند رایحه. (ص ٥٩٩-٦١٠).

آغاز : حمدی که سر محبت جمیل اللسان و خلیل جلیل البیان از عین محبت بی علت در عرضه ادا. . . و بعد ، سحرگاهی که سلسله جنبان ینزل الله کل لیلة.

٤٦- تحفة المشتاق :

در بیان سه قسم معنی اشتیاق ، که هر قسم را در ده نوع شرح داده است.

و در واقع یک روانشناسی زیبایی ست به نثر آمیخته به نظم، صوفیانه. (ص ٦١٥-٦٢١ هامش).

آغاز: الحمد و الصلاة و السلام علی نبینا و سیدنا. . . اما بعد، این کلمات مسمی ست به بتحفة المشتاق، در بیان اشتیاق. اشتیاق منقسم است در این رساله بر سه قسمت: اشتیاق به صورت. . .

٤٧- کشف المراتب:

در نبوت و ولایت و لمعان خاص نور الهی در دو جلوه گاه و مرتبت، مرتبت و رتبت نبوت و مرتبت ولایت. . . و شرح هر یک. (ص ٦٢١-٦٢٩).

آغاز: الحمدلله ذی الفضل و العنایة بفیض نور الالهام و الهدایه. . . داعی مسکین میگوید که من اودع نفیساً عند.

٤٨- اصطلاحات، رساله. . .:

در دوازده فصل: فصل ١- عشق گویند و وجود مطلق گویند، ٢- اسماء دو قسم بود، اسماء الهی و اسماء کونی، ٣- وجود را اگر مطلق گویند ذات. . .، ٤- باطن و قوت و غیب و امکان و خفا و کمون، ٥- تجلی بر چند قسم است،. . . ١٢- رخ عبارتست از ظهور تجلی جمالی که سبب وجود اعیان است. (ص ٦٢٩-٦٣٨ هامش).

آغاز: سپاس بیقیاس خداوند عالم راست که بمحبت خاتم رسل وجود. . . اما بعد، این دوازده فصل است در بعضی مصطلاحات صوفیه.

٤٩- مرآت الوجود:

در مراتب وجود، وحدت وجود از راه کشف و شهود. (ص ٦٣٤-٦٣٦ متن).

آغاز: هو حامده بمحامده، و الصلاة علی حبیبه سید الکل فی الکل. . . بیت: این رقعه که فیض تام دارد ـ مرآت الوجود نام دارد. نزد طایفه ای که.

٥٠- چهار مطلب:

نثر آمیخته به نظم، در برابر پرسش پرسنده ای، در چهار مطلب: ١- در معنی

نور السماوات و الارض ، ۲ـ در نفخ ، نفخت فیه من روحی ، ۳ـ در قرب ، نحن اقرب الیه من حبل الورید، ٤ـ در حب، یحبهم و یحبونه. (ص ٦٣٦-٦٤٠ متن).

آغاز: بنام بخشایندهٔ دانش و بینش آفریدگار آفرینش، و درود آنحضرت. . . ای سایل کریم شریف داعی در وقت خود آن سعت نمی بیند که در بیان مطالب طریق تفصیل گزیند.

٥١ـ الفواید فی نقل العقاید:

دربارهٔ عقاید اهل حق و اهل باطل دربارهٔ صانع و مصنوع ، در برابر خواهش دوستی «علی الاستعجال نگاشته است» و در دیباجه می نویسد «و در آخر مذهب اهل سنت و جماعت که بر صراط مستقیم اند ، باز نموده ، می شود». (ص ٦٤٠-٦٤٢ متن).

آغاز: حمد لایق حضرت خداوند راست ، و مدح فایق جناب رسالت مآب . . . و بعد ، بالتماس دوستی علی سبیل الاستعجال ، بر طریق نقل از عقاید اهل حق و باطل.

٥٢ـ اشارة التفأل:

در فالگیری با قرآن که در مشروعیت آن چیزی وارد نشده، اما تفأل به اسم نیکو و کلمهٔ حسنه در احادیث و اخبار هست (دیباجه). با عنوانهای اشاره، اشاره. (ص ٦٤٢-٦٤٥ متن).

آغاز: حمدله. صلاة. و بعد ، این مختصری ست در کیفیت تفال از قرآن مجید ، در مشروعیت.

٥٣ـ ترجمة الاخبار العلویه:

شرح منظوم چهل سخن از سخنان پند آموز حضرت علی ست ، که هر سخن را بادو بیت گزارش کرده است: در آن آمده: نظم داده است ترجمه داعی ـ بی تکلف اگرچه کردست ادا. . هشتصد شصت و هشت هجری بود (٨٦٨/١٤٦٤-١٤٦٣ م. به سه شنبه به هشدهم ز رجب. نخستین سخن، خیرالمواهب العقل: از همه بخششی که داد خدای ـ عقل بهترین که آدمی را داد ـ پس بود به که در همه چیز ـ کار خود به عقل بگذارد. (ص ٦٤٥-٦٤٧ متن).

آغاز: ابتدای سخن بنام خدای - دانش آموز خلق و راهنمای - آنکه از خلق بر گزید آدم - شد مکرم بدانش اسما...

۵۴- مرمات التسلیل:

بند کوتاهی ست دربارهٔ خلوص نیت. (ص ۶۴۷-۶۴۸ متن).

آغاز: و ظاهراً و باطنا، و الصلاة...

۵۵- معرفة النفس، رسالة فی...:

در شرح حدیث من «عرف نفسه..» به روش عرفانی.

آغاز: قال امیر المؤمنین علی بن ابیطالب من عرف نفسه فقد عرف ربه. بدان ارشدک الله امیر المؤمنین و سید المسلمین فرموده است که هر کس خود را بشناسد.

۵۶- اسوة الکسوة:

در خرقه پوشی، در یک مقدمه و سه فصل و یک خاتمه. مقدمه: آنچه بندهٔ مکلف می پوشد (ستر عورت، غصبی نبودن). فصل ۱- آداب لباس پوشیدن، ۲- آداب خرقه و تاج و کمر و میان، ۳- دربارهٔ عمامه و تاج دوازده ترک خودش. خاتمه درویش باید «مرنج و مرنجان» باشد. (ص ۶۴۹-۶۵۴ متن).

آغاز: الحمدلله الذی وفق (فرسوده) بسنة نبیه البینة الختم...

۵۷- رسالهٔ تینیه:

تفسیر نکاتی ست از سورهٔ «والتین» به روش صوفیانه. به نثر آمیخته به نظم. در یک مقدمه: در آنکه «چون سخن نه تحت اللفظ تفسیر می شود، پس نقل آنها لازم نبود». سپس عنوانهای نکته، لطیفه، سری نازک، جلا، استجلا، تحقیق، مرآت، برق، لمعه، نور. (ص ۶۵۴-۶۵۵ متن).

آغاز: لله الحمد علی خلق الانسان فی احسن تقویم، و الصلاة علی... و بعد، این کلمات از نکات آیات سورهٔ والتین از کلام رحمانی.

۵۸- شرح بعضی ابیات مثنوی مولوی :

بیشتر ابیات گزارش شده واژهٔ «رنگ» دارد، و سخن بدور «رنگ» میگردد. نخستین آنها سبز کردم چونکه . . . - زرد کردم چونکه گوید کشت باش. و دومین آنها : چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد. . . سپس : چون به برنگی رسی کان داشتی . . . و : رنگ کی خالی بود از قیل و قال. . . و : رنگ چون بابی رنگ در جنگ خواست. . . (ص ۶۵۵-۶۶۰ متن).

آغاز : الحمدلله العلی الکبیر و الصلاة علی ختم محمد المؤید . . . در بیان تقلب احوال فرعون و استناد آن به امر الهی که سخن میراند و میفرماید : سبز کردم.

۵۹- شرح بیت :

بیتی از عطار نیشابوری : ز دریای شهادت چون نهنگ لا برآرد هو - تیم فرض گردد نوح را در وقت طوفانش. شارح این بیت را از عطار دانسته است نه دهلوی (بنگرید به : فهرست نسخه های فارسی ۲ : ۱۲۱۹-۱۲۲۰).

آغاز : شرح بیت شیخ عطار (ره) زدریای شهادت. . . کلمهٔ شهادت مشتمل است بر نفی و اثبات. تشبیه کرد ، آن کلمه را به دریا ، یعنی.

۶۰- التلویحات الحرمیه :

به عربی. در ده «تلویح» : التلویح الاول، التلویح الثانی ،. . . دربارهٔ وجود خدای و صفات و افعال او، توحید و تصوف و کشف و اینگونه مسایل صوفیانه. (ص ۶۶۰-۶۶۴ متن).

آغاز : (ساییده شده). بالنطق و البیان و العلم و العیان. و الصلاة علی ابی القاسم محمد. . . و بعد، اعلم ایها الفاضل الفقیه الکامل ان العلم المسمی بالتصوف و التوحید.

۶۱- الشد و متعلقه العهد :

در بیان «شد» که متعارف میان صوفیان است ، در برابر خواهش دوستان ، در یک مقدمه و ده فصل : مقدمه در بیان طریقت ، فصل ۱- در عهد و بیعت ،

۲- توبه و مقراض ، ۳- تلقین ، ۴- لباس خرقه و انواع آن ، ۵- در شد (میان بستن) ، ۶- مروت ، ۷- در حال شیخ و آداب او ، ۸- در صفت مرید و آداب او ، ۹- در خلوت و صحبت ، ۱۰- در خلافت و مراسم آن ، ۱۱- در خانقاه و تدبیر آن ، ۱۲- در تعیین خادم و تعهد او. خاتمه در فتوت و «منظم به رسالهٔ منظوم به نام مقاصد».

ولی نسخهٔ ما قسمت منظوم را که به نام «مقاصد» خوانده است ، ندارد.

آغاز : حمد بیحد تحفهٔ بارگاه حضرت ذی الجلال ، و صلوات بیعدد بر محمد . . . اما بعد ، جمعی از دوستان فقیر داعی مسکین (ص ۶۶۵-۶۸۴ متن).

۶۲- رسالهٔ درالبحر :

در شرح بیتی از اشعار عطار : لب دریا همه کفر است و دریا جمله دینداری - و لیکن گوهر دریا ورای کفر و دین باشد. به نثر روان و آمیخته به نظم ، صوفیانه. (ص ۶۳۸-۶۴۱ هامش).

آغاز : رسالهٔ درالبحر در شرح بیتی از اشعار . . . یا مفیض الخیر و المعانی علیک التکلان و بک الثقه. بالتماس درویشی چند کلمه در لطایف توجیه و تاویل فرمودهٔ مرشد القلوب . . .

۶۳- سر الحقیقه :

در شرح برخی از اصطلاحات صوفیانه به نثر آمیخته به نظم ، نامبوب. (ص ۶۴۲-۶۴۳ هامش).

آغاز : باسم من قال لا اله الا هو. درهٔ بیضای حمد بیحد و یواقیت حمرای سپاس بیعد تمیمه ساعد و ثنا . . . و بعد ، این کلمات منسوخ و مغلقات مفتوح.

۶۴- اوراد :

به عربی و فارسی با عنوانهای : ورد پیشین ، ورد شام ، ورد خفتن. (ص ۶۴۳-۶۴۷ هامش).

آغاز : بعد از تمام سنت صبح چهل بار سبحان الله.

۶۵- تاج نامه:

مثنوی ست، دربارهٔ «عصابه» و «تاج» و شرایط پوشیدن آنها. در پیرامون ۴۴ بیت. (ص ۶۴۷-۶۴۸ هامش).

آغاز: حمد حق گوی و درود مصطفی - دم برار اندر ولای مرتضی - از شریعت یک قدم بیرون مرو - هرزها بگذار و سرگردان مشو.

۶۶- رسالهٔ شجریه:

در تفسیر و تاویل شجرهٔ زقوم در سورهٔ و الصافات، به نثر آمیخته به نظم. صوفیانه.

در دیباجه گوید: **داعی** مسکین بعد از خرابی بلدهٔ ابرقو، به واسطهٔ واقعه ای که دیده، بر سبیل نذر داشت، که دیگر بار، زیارت حضرت مقدسهٔ طاوسیه، خود را مشرف گرداند. در سنهٔ ثمان و ستین و ثمانمایه (۸۶۸ﻫ) که عمر او (چنین است) به پنجاه و هفت سال رسیده، امنیت تحقق یافت. و در اثنای اقامت، به ورد و سورهٔ و الصافات مشغول بود «از وی خواستند تا در بارهٔ «شجرهٔ ...» و «شجرهٔ زقوم» چیزی بنگارد. (ص ۶۴۸-۶۵۳ هامش)، (در تاریخ بخارا چاپ مدرس رضوی - بنیاد فرهنگ، ص ۱۷. از طاوسیه بخارا نام برده شده است، که زیارتگاه بوده است). تاریخ ۸۶۸ برای ۵۷ سالگی او زایش ایشان با ۸۱۱ﻫ. برابر می گرداند نه ۸۰۵ ﻫ.ق. (بنگرید به: عشق نامه، ردیف ۱۲۴ این مجموعه).

آغاز: اعوذ بالله و توکلی علیه و اسئله أن یعصمنی لمحبة المصطفی ... **داعی** مسکین بعد از خرابی بلدهٔ ابر قوه ...

۶۷- سر قلبه:

بعربی. فرسوده است. (ص ۶۵۳-۶۵۵).

آغاز: ... (محوشده) الحمدلله العزیزالعلیم و الصلاة علی رسوله الکریم ...

۶۸- قلهاتیه، رسالهٔ ...:

بعربی و فارسی. در انساب شیوخ و پیشوایان صوفیه، فرسوده آسیب دیده. (ص ۶۵۵-۶۵۸).

آغاز: الحمدلله المفیض فی المبدء و المنتهی.

۶۹- تاویل آیتی من کلام الله:

در تفسیر عارفانهٔ دو آیت، نخستین آنها: خاق سبع سماوات و من الارض مثلهن . . . که میگوید «در معنی این آیت آنچه تعلق بعربیت می دارد مفسران تفسیر کرده اند، اما اینجا بذوق اهل دل چند کلمه نوشته شود». به نثر آمیخته به نظم. (ص ۶۵۸-۶۶۲ هامش).

آغاز: الحمدلله الذی خلق السماوات و الارض و جعل الظلمات و النور . . . و بعد، . . .

۷۰- طراز الایاله:

در ولایت و ولی و آداب و شرایط آن، در یک مقدمه و سه فصل، به نثر آمیخته به نظم: فصل ۱- درانی جاعل فی الارض خلیفه، ۲- در منتمیات سلطنت، ۳- وظایف و شرایط پادشاه (عنوان این فصل نا خواناست و این از مطالب دریافت می شود). (ص ۶۶۲-۶۶۷ هامش).

آغاز: الحمدلله ولی الانعام و الاکرام، الغنی الذی . . .

۷۱- وصایا:

در پند و اندرز صوفیانه، با عنوانهای، فایده، فایدهٔ اخری. (ص ۶۶۷ - ۶۶۹ هامش). فرسوده.

آغاز: احمد الله علی افضاله و الصلاة علی محمد . . . ای عزیز بنده باید بر نعمت شکر کند.

۷۲- رسالة فی معنی الولایه:

عنوانها نانویس مانده. ولی در موضوع و مقصد ولایت و وظایف ولی است. (ص ۶۶۹-۶۷۱ هامش).

آغاز: الحمد لولی و الصلاة علی نبیه و حبیبه محمد . . . بیت: نکته در ولایت از **داعی** - بشنو ای در طلب شده ساعی.

1049 ۸۴۹ : با سه خامه، یکی نستعلیق خوش، محمود بن حسن محمود حسنی نوشتهٔ ۸۸۲ و ۸۹۵ و ۹۰۵ه.ق. که نویسندهٔ اصلی نسخه است، دو صفحهٔ آغاز با سر لوح و آرایشهای ممتاز، و از ص ۶۳۷ خط نسخ تازه تری ست از سدهٔ ۱۱-۱۲ه.ق. و از صفحه ۶۷۱ به بعد نویس است. جز چند رساله که در هامش بخشهای آخر نسخه آمده و فرسوده شده، بقیه سالم اند، ۶۸۴ ص (ف. تسبیحی ۳ : ۴۵۷-۴۹۰).

511

رسایل شیر جان

شیر محمد، شیر جان بن ابراهیم بن سلیمان **غزنوی** حنفی قادری. از نیمهٔ یکم سدهٔ سیزدهم.

۱- جامع المنسوخات :

در ناسخ و منسوخ و منسوخهای قرآن، به نظم. به سال ۱۲۳۷ه.ق. سروده است. و سراینده نام خود را در پایان به معما بیان کرده است : نام ناظم به معما گویم - گر بدانی ترا از ذکا گویم - اسد و روح بهم ملاق کن - عربی را بدل به فارسی کن.

آغاز : بعد حمد خدا و نعت رسول - بعد مدح آل پاک رسول - بشنو از من بیان خوش و لذیذ - که بود حق بنزد اهل تمیز. (ص ۱۱-۲۱).

۲- براهین جیاد :

در مخرج «ضاد» و جدایی آن با «ظاء» و بیان صفات آن، در چند مبحث و خاتمه ای، به عربی و فارسی.

آغاز : الحمدلله الذی جعل حروف الهجاء اساساً للقران العظیم، و جعل لها مخارجاً . . . و بعد، فلما کان قرائة القرآن. (ص ۲۳-۸۸). نوشتهٔ ۱۳۰۰خ/۱۳۴۰ه.ق.

۳- **تعریف الاوقات :**

در بیان ساعتهای شرعی به عربی و آمیخته به فارسی ، و بیشتر بر مبنای و گفتهٔ فقیهان و ستاره شناسان.

آغاز : الحمدلله الذی هدانا للایمان و من علینا با عطاء التوفیق علی الاتیان بالایمان . . . (ص ۸۹-۱۴۶).

با تاریخ کتابت شنبه ٤ دلو ۱۳۱٤خ.

٤- **تعجیل صلات مغرب : شرح. . . :**

در دیباجه میگوید که چون کتاب تعجیل صلاة مغرب ، نگاشته علامهٔ عصرمان ملا صاحب را کمی تفصیل و گاهی تقصیر بود، من این کتاب را در شرح و توضیح آن می نگارم. و در آن از «تعریف الاوقات» خود نیز نام می برد. به فارسی و عربی.

آغاز : الحمدلله الذی جعل خمس صلوات علینا فرضاً موقوتا ، و الصلاة و السلام . . . (ص ۱۷٤-۱۷۹).

نوشتهٔ دلو ۱۳۱٤خ.

۵- **مخزن الروایات :**

اصول حدیث. بیشتر عربی و گاهی به فارسی.

آغاز : الحمدلله الذی جعل الصلاة مظهر عبادات العالمین وفارقابین المسلمین و الکافرین . . . (ص ۱۸۰-۲٦٤).

1050 ۲۳۱۲ : نسخ خوش و نستعلیق خوش، ۱۳۱٤ خ/۱۳٤۰ھ.ق. همهٔ مجموعه به یک خامه ، گویا برای چاپ آماده شده است ، ۲٦٤ ص.

512

زینة المجالس

از سید مجد الدین محمد ، متخلص به مجدی ، در نه جزء ، و هر جزوی در ده

فصل (دیباجه). فهرست جزء یکم، فصل ۱- معرفت آفریدگار، ۲- معجزات انبیا، ۳- کرامات اولیا، ۴- ذکر ملوک عجم و سلاطین ما تقدم، ۵- تاریخ خلفا، ۶- پادشاهان اسلام که معاصر عباسیان بودند، ۷- عدالت، ۸- سیرت سلاطین ماضی، ۹- لطایف و ظرایف و سخنان اهل زمان، ۱۰- کیاست ملوک عدالت آیین.

نسخه هر نه جزو را دارد، برای فهرست بابهای دیگر بنگرید به: نسخه های فارسی ۱ : ۶۷۰، و نیز ذریعه ۱۲ : ۹۴.

آغاز: ثنای نامتناهی و حمد نا محصور - بران سزاست که شد هر دو کون ازو معمور . . .

1051 ۱۳۷۸ : نستعلیق پخته، سدهٔ ۱۱ ه.ق. آغاز برابر نمونه، با سر لوح بزرگ زرین، دو صفحهٔ آغاز جدولبندی . ۱ خطی، عنوان و نشان شنگرف، و در هامش آن اخلاق ناصری (ص ۱۲۲-۲۸۳).

513

علم الهدی

از ناشناس، که نام خود را در دیباجه نیاورده است. در سه باب: ۱- علم کلام، ۲- علم فقه، ۳- علم سلوک. و هر باب در چند فصل.

آغاز: حمدله. صلات. بدانکه علمهایی که دانستن آن فریضه است، سه است: علم کلام و علم فقه و علم سلوک. باب الاول فی علم الکلام. بدانکه علم کلام دانستن . . .

1052 ۳۳۸۰ : نستعلیق خوانا، سدهٔ ۱۲ ه.ق. آغاز برابر نمونه، یک صفحه از آغاز و یک صفحه از انجام نو نویس، در کلفون بنام «علم الهدی» نامیده شده است، ۶۱ ص.

0

فواید فیروز شاهی

دایرة المعارف دینی ست، از آداب و رسوم اجتماعی و عقاید و احکام دینی. در بخش «فقه» خواهد آمد.

0

گلدستهٔ قوانین

غلام قادر، در بخش نامه نگاری خواهد آمد.

514

گلدستهٔ معنی و نکات اشعار

از محیی الدین کشمیری، به سال ۱۲۲۳ه‍.ق/۱۸۰۸م. جنگ مبوب نظم و نثر است، در ۶۴ «دایره» و یک دیباچه، ۵۸ دایرهٔ آن ویژهٔ سروده هاست و ۶ دایره برگزیده های نثری.

غزلهاست به ترتیب قافیه از الف تا یا (ص ۱-۵۳۸)، رباعیات (ص ۵۳۸-۵۵۴)، فردیات (ص ۵۵۵-۵۶۶)، قطعات (ص ۵۶۷-۵۷۴)، مثنویها (ص ۵۷۵-)، نامهٔ معشوق به عاشق، نامهٔ عاشق به معشوق، تمثیل، سوز و گداز نوعی، (ص ۵۶۵-۶۴۸)، مثنویهای کوتاه (ص ۶۴۸-۶۶۸)، نگارستان چین (ص ۶۶۹-۶۸۸)، قضا و قدر حکیم رکنا (ص ۶۸۹-۶۹۷)، قضا و قدر، اشرف مازندرانی (ص ۶۹۷-۷۱۶)، ترجیعات از حاجی محمد جان قدسی، کلیم، منیر لاهوری، ترکیب بند از عراق، خواجو (ص ۶۹۸-۷۵۷)، قصیده ها (ص ۵۹۸-۷۷۷)، بیمار و طبیب شریف تبریزی (ص ۷۷۸-۷۹۸)، مستزاد ها، مسدسات، حکایات منظوم، مخمسات، حمام بند (ص ۸۲۷-۸۴۰)، موش و گربهٔ زاکان (ص ۸۶۳-۸۷۰)، رباعیات، مناظرهٔ بنگ و کوکنار، از میر، سراپا.

1053 ٦٧٩ : نستعلیق خوش ، ۱۲۲۳هـ.ق. با یک سر لوح زرین در آغاز و چندین لوح در سر آغاز بخشها و ۲۸ تصویر میناتور بسیار خوب رنگی ، جدولبندی ۵ راه به زر و مشکی ، عنوان بخشها با سفید آب درمیانهٔ لوح زرین ، نسخهٔ هنری بسیار خوب ، برای شناسایی بیشتر بنگرید به : تسبیحی ۳ : ۴۱۳-۴۲۰).

515

گنجینهٔ نشاط

معتمد الدوله عبدالوهاب نشاط اصفهانی (م ۱۲٤٤هـ.ق./۱۸۲۹م.). نثر و نظم اوست ، و سروده های از دیگران.

چاپ شده است.

بنگرید به : ذریعه ۹ : ۱۱۸۹ - مشار : ۱۳۲٤.

1054 ٤٣٣ : نستعلیق پختهٔ شکسته آمیز ، ۲ ج ۲/۱۲۵۸هـ.ق. در ۱۲۸٤ در تبریز خریداری شده، در متن و هامش. **آغاز متن :** ابواب مخزن وجود به حکم کنت کنزاً مخفیا. . **آغاز هامش :** غزلیات نشاط . . . پیداست سر وحدت از اعیان اما تری ـ العکس فی المرایا و النفس فی القوی ، ۲۲۹ ص (تسبیحی ۲ : ۳۷۵-۳۷۷).

0

مفتاح الجنان

محمد بن مجیر. آداب و ادعیه و فقه و سلوک است. در بخش اخلاق خواهد آمد.

516

مقدمة العلوم

از خیر الدین محمد ، در یک مقدمه و پنج مبحث و یک خاتمه. به نام

«مقدمة العلوم» (دیباجه) : مقدمه در تعریف علم و اقسام آن ، در چند فصل ، فصل یکم در شرف علم . . . ، مبحث ، ۱- در تحقیق علم ، به معنی دوم که آنرا ما به الانکشاف و نه ، منشاء انکشاف گویند ، تقسیم علم (هفت تقسیم) ، ماهیت علم ، مبحث ، ۲- تحقیق علم به معنی سوم ، که اثبات وصفی به ذاتی ست ، ۳- مقدمهٔ هر علم . . . ، ٤- اجزاء سه گانهٔ علم ، ۵- در مصطلحات علوم متداوله ، در چند فصل ، فصل مصطلاحات علوم ادبی ، مصطلحات علم عروض ، مصطلحات علم بدیع ، مصطلحات علم انشاء ، مصطلحات علم قافیه ، منطق ، تصدیقات. خاتمه در سبب تألیف. در اینجا از «مجموعهٔ خیر البلاغت» خود یاد می کند که شامل چهارده رساله است ، که در «مقدمة العلوم» ها به مثابهٔ مقدمهٔ آنها ست.

۱- رساله در علم خط ، ۲- قواعد لغت عربی و فارسی، ۳- تصریف عربی و فارسی ، ٤- علم اشتقاق ، ۵- علم نحو عربی و فارسی ، ٦- علم معانی ، ۷- علم بیان ، مشتمل بر تشبیهات فارسی و هندی ' ۸- علم بدیع اسرار النسوان که در هندوی آنرا نایکا گویند ، ۹- علم انشا و محاضرات ، ۱۰- عروض ، ۱۱- قوافی ، ۱۲- منطق و مناظره ، ۱۳- تهذیب اخلاق ، ١٤- همین رساله که در حقیقت مقدمهٔ آنها و همهٔ علوم است.

آغاز : سپاس بیقیاس شایستهٔ جناب عالمی که زبان خامه بیان استقصای علمش نتواند بود . . .

1055 ٦٧٢٠ : نستعلیق پخته، با تاریخ ۱۲۱۵ ه‍.ق. ش ۲ مجموعه (ص ٤٢- ۱۳۲) ، عنوانها شنگرف ، موریانه زده ، ولی قابل عکس برداری.

517

منهاج العباد الی المعاد

از **محمد** بن احمد ، مدعو به سعید **فرغانه ای.**

در سه قاعده، و هر یک در رکنها و بابها و فصلهایی : **قاعدهٔ یکم** ، در بیان

اعتقاد سلیم که شعبهٔ صراط مستقیم است ' چهار باب و فصلهایی ، **قاعدهٔ دوم** ارکان مسلمانی و اقوال مذاهب وائمهٔ دین ، در چند رکن و بابهایی : رکن یکم در نماز از شرایط و فضایل و واجبات و مستحبات در چند فصل. رکن سیم در زکات ، در چهار باب و فصلهایی ، رکن چهار صوم ، در بابها و فصلها ، رکن پنجم حج در چهار باب و فصلهایی. **قاعدهٔ سیوم** ، در سلوک مقامات ، دو باب : باب یکم ، معامله با حق و آداب باطن و ذکر و کیفیت سلوک ، باب دوم معامله با خلق و آداب ظاهر، ده فصل : ١- آداب شیخ با مرید، استاد با شاگرد، پدر با فرزند، ٢- آداب مریدان و شاگردان و فرزندان، ٣- معاملت با اصناف خلق' ٤- آداب سفر، ٥- آداب لباس، ٦- طعام، ٧- تزویج' ٨- تثبت و تضرع، ٩- سماع، ١٠- افتاده.

1056 ١٣٣٥ : نستعلیق پخته، سدهٔ ١١ ه.ق. آغاز افتاده و چند برگ فرسوده، انجام نیز در قاعدهٔ سیوم باب دوم فصل نهم افتاده است ، بنا بر این نسخهٔ ما دیباچه و آخرین فصل را ندارد، عنوان و نشان شنگرف، ٢٨٨ ص.

0

مونس الصالحین

در بخش عرفان خواهد آمد.

518

نزهت القلوب

از **حمدالله مستوفی** ، حمدالله بن ابوبکر **قزوینی** (٦٨٠-٧٥٠ه/١٢٨١-١٣٤٩م). به سال ٧٤٠ه./١٣٤٠م. در یک فاتحه و سه مقاله و یک خاتمه.

مقدمه ، در یک مقدمه در ترتیب ابداع افلاک و نجوم و عناصر و آنچه متعلق است بدان از آثار علویه و سفلیه، و یک دیباچه در ذکر ربع مسکون و شرح طول و عرض اقالیم و وصف اطراف آن. مقالهٔ یکم ' در سه مرتبه : ١- معدنیات ' در سه جنس ، ٢- نباتات ، دو شکل ، ٣- حیوان ' سه نوع (بری ،

بحری ، هوایی). مقالت دوم ، ذکر نوع انسان ، در دو صفت مکمل الصورة و المعنی ، متفاوت الهیئه و الحرکه ، سپس چهار نظر و هر نظر در بخشهایی دیگر ، مقالت سوم ، صفت بلاد و بقاع ، در چهار قسم : ۱- حرمین شریفین ، ۲- شرح احوال ایران زمین ، چند باب ، ۲- ذکر بلدانی گرچه ایران نیست ولی حکام ایرانی ساخته اند ، ۳- دیگر عمارات عالیه و ولایات ربع مسکون. خاتمه. عجایبی که در سایر ولایات ربع مسکون است ، از بحر و بر.

آغاز : چون واهب مواهب بیعلت ، علت کامته که مبدع مخترعات.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۶۸۹ - ذریعه ۲۴ : ۱۲۰ - مشارچ ۲ : ۵۱۹۰.

1057 ۱۱۷۳ : نسخ خوش ، سدهٔ ۱۱ه.ق. آغاز در دیباجه پیش از فهرست مطالب افتاده : و بوصل یوسف مراد و . . . ، عنوان و نشان شنگرف ، دارای یک نقشه از ربع مسکون ، انجام افتاده ، ۱۹۸ بر گشمار دارد.

519

نفایس الفنون فی عرایس العیون

از شمس الدین محمد بن محمود آملی حنفی ، بنام شیخ ابو اسحاق بن محمد شاه اینجو فرمانروای سپاهان و شیراز (۷۱۹-۷۵۸ه.ق.). به سال ۷۳۶ه./۱۳۳۶م. بدان آغاز و در ۷۴۲ه./۱-۱۳۴۲م. به انجام رسانده است.

در دو بخش : ۱- علوم اوائل ، در ۸۵ علم، در نه مقاله، ۲- علوم اواخر، ۷۵ علم در پنج مقاله.

آغاز : حمد و ثنا و شکر بی انتها حضرت پادشاهی را که افکار.

بنگرید به : نسخه های فارسی ۱ : ۶۹۱ - ذریعه ۲۴ : ۲۴۱ - مشارچ ۲ ج ۵ : ۵۲۵۶.

1058 ۷۶۷۰ : ثلث پخته ، سدهٔ ۱۲ه.ق. آغاز و انجام افتاده ، آغاز : بیش است دو زیر و دو بالا. . . ، برگها آشفته صحافی شده، موریانه زده، ۱۲۶ ص.

فهرست مؤلفان علوم تجربی و چند دانشی

Volume one (Persian) comprise the following Ten Sections :

(*i*) Commentary of the Holy Quran, *Tafseer*.

(*ii*) Rules for Recitation of the Holy Quran, *Tajweed*.

(*iii*) General about the Holy Quran.

(*iv*) Mathemetics.

(*v*) Music.

(*vi*) Astronomy & Astrology.

(*vii*) Physics.

(*viii*) Chemistry.

(*ix*) Medical, Sciences.

(*x*) Miscellaneous (Moral & Social Sciences).

These ten sections cover 600 books with 1200 manuscripts.

Iran Pakistan, Institute of Persian Studies, Islamabad, is publishing a part of the volume of a book containing detailed list of tbe Persian manuscripts in the Ganj Bakhsh Library. This list has been compiled by a well-known scholar Mr. Ahmad Monzavi. A complete set of the manuscripts to be published will bear the entire range of the manuscripts of the above said Library on or before September 1978 and will be a comprehensive catalogue of this Library.

This set will also bear the details of the manuscripts already published in three volumes by Mr. Mohammad Hussain Tasbihi in addition to manuscripts not yet published, under the following parts :

(*a*) Persian Manuscripts.

(*b*) Arabic Manuscripts.

(*c*) Manuscripts in Local Languages of Pakistan.

Each of the above said (*a*), (*b*) & (*c*) parts have further been tabulated according to the Title of the manuscripts and each title is given under one part, subject-wise and alphabetically while the repeated titles have been orranged year-wise according to the year mentioned by the scriber.

Serial No. 46

Catalogue No. 6

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES
ISLAMABAD—1979

A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF

Persian & Arabic Manuscripts in KETABKHANE-I-GANJBAKHSH

The Library of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Compiled by

AHMAD MONZAVI

Volume I

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES

A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF

Persian & Arabic Manuscripts in KETABKHANE-I-GANJBAKHSH

The Library of

Iran Pakistan Institute of Persian Studies

Compiled by

AHMAD MONZAVI

Volume I

«Persian»

IRAN PAKISTAN INSTITUTE OF PERSIAN STUDIES